

Meningsdanning, deltakelse og
kommunikasjon i demokratiske samfunn

Per Bjarne Ravnå, Birgit Røe Mathisen og Svein-Halvard Jørgensen (red.)

Meningsdanning, deltakelse og kommunikasjon i demokratiske samfunn

Orkana Akademisk

© Terje Bartholsen, Bente Iversen, Birgit Røe Mathisen, Lisbeth Morlandstø,
Helga Dis Isfold Sigurdardottir, Fredrik Wilhelmsen, Per Bjarne Ravnå,
Svein-Halvard Jørgensen, Hugo Nordseth, Steinar Aas, Astrid Marie Holand 2020

Denne boken utgives med åpen tilgang (*Open Access*), og er regulert av åndsverkloven
og betingelsene i Creative Commons-lisensen CC-BY 4.0.

Creative Commons-lisens CC-BY 4.0 tillater andre å kopiere og distribuere verket i ethvert medium
eller format, og materialet kan benyttes til ethvert formål. Det må refereres korrekt til verk og forfatter,
og referanse til Creative Commons-lisensen og hvilke endringer som eventuelt er gjennomført må
inkluderes. Referanser til originalverket skal ikke presenteres på en slik måte at det gies inntrykk
av at forfatter eller utgiver støtter gjenbruk eller gjenbrukers anvendelse av verket. Enhver
anvendelse av materialet i dette verket kan ikke begrense andres rett til gjenbruk av materialet.

For en fullstendig beskrivelse av Creative Commons-lisensen se følgende
nettside: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/legalcode.no>

PDF: ISBN 978-82-8104-434-0
EPUB: ISBN 978-82-8104-435-7
HTML: ISBN 978-82-8104-436-4
XML: ISBN 978-82-8104-437-1

DOI: <https://doi.org/10.33673/OOA20204>

Per Bjarne Ravnå, Birgit Røe Mathisen og Svein-Halvard Jørgensen (red.)
Meningsdanning, deltakelse og kommunikasjon i demokratiske samfunn

Omslagsillustrasjon: [Høydare design og illustrasjon](#)
Design: [DesignBaltic](#)

Denne publikasjonen er utgitt med støtte fra Nord universitet.
Orkana Akademisk

www.orkana.no
post@orkana.no

Innhold

Introduksjon: Meningsdanning, deltakelse og kommunikasjon i demokratiske samfunn	7
<i>Per Bjarne Ravnå, Birgit Røe Mathisen og Svein-Halvard Jørgensen</i>	
På veg mot det «tillitsbaserte» samfunnet	27
<i>Steinar Aas</i>	
Kunsten å få rett – definisjonsmakt i politiske beslutningsprosesser	55
<i>Astrid Marie Holand</i>	
Concurrent Design – en prosjektmetodikk for samarbeid og kommunikasjon mellom kommune og lokale aksjonskomiteer	85
<i>Hugo Nordseth</i>	
På konsert i kulturhuset – skråblikk fra salen	107
<i>Svein-Halvard Jørgensen</i>	
Lokale meninger under press – en analyse av lederartikler i norske lokalaviser	137
<i>Terje Bartholzen</i>	
Nordnorsk debatt – en analyse av publikums deltakelse	167
<i>Lisbeth Morlandstø og Birgit Røe Mathisen</i>	
Nye nettpublikasjoner – nye informasjonsstrømmer	195
<i>Bente Iversen</i>	

Hashtags in online meaning making and political participation – the perceived advantages of hashtags in the fight against gender discrimination and other activism	219
<i>Helga D. Ísfold Sigurðardóttir</i>	
«I forkant av angrepene lastet den antatte gjerningsmannen opp et manifest»: Om de nye høyreekstreme terroristenes manifest	249
<i>Fredrik Wilhelmsen</i>	
Twitter, Trump og politisk kommunikasjon i Den romerske republikk	279
<i>Per Bjarne Ravnå</i>	

INTRODUKSJON: MENINGSDANNING, DELTAKELSE OG KOMMUNIKASJON I DEMOKRATISKE SAMFUNN

Per Bjarne Ravnå, Birgit Røe Mathisen og Svein-Halvard Jørgensen

Abstract

This chapter elaborates on communication, opinion making and democracy, each of which constitute vital concepts in this anthology. Further, we discuss the role of media in relation to these processes. This chapter also introduces the 10 following chapters and how they, in different ways, shed light on communication, opinion making and participation in democracy.

Demokrati er en viktig forutsetning for det samfunnet og den kulturen de fleste av oss er enige om at vi vil vedlikeholde og utvikle. De fleste nordmenn mener at vi har et godt utviklet demokratisk system i landet, og det er vi takknemlige for og stolte over. Ettersom kulturen og samfunnet hele tiden er i endring, er det nødvendig å reflektere over hvorvidt forutsetningene for, og rammene rundt, utøvelsen av demokratiske rettigheter blir vedlikeholdt og styrket. Slike refleksjoner vil utgjøre en kontinuerlig prosess der man arbeider med å utvikle oppfatningene om hva som er forutsetningene og rammene for et demokrati. Denne antologien er et bidrag til dette stadig pågående arbeidet.

Gjennom de ulike tekstene i antologien belyser vi hvordan meningsdanning, deltakelse og kommunikasjon finner sted. Demokrati er et omfattende og komplekst fenomen som kan betraktes fra mange forskjellige vinkler og med mange forskjellige perspektiver. Dette er store tema, og vi må gjøre noen avgrensninger. Vi foretar nedslag i noen utvalgte områder, der vi er særlig opptatt av mediert kommunikasjon og borgernes deltakelse i demokratiske prosesser, både i et historisk og nåtidig perspektiv. Valgkanalen er selvsagt en helt sentral og formell mulighet borgerne har til å engasjere seg og påvirke samfunn og styresett. Det temaet ligger imidlertid utenfor denne antologiens tema. Vi har valgt å konsentrere oss spesielt om de mange rollene *kommunikasjon* spiller for vedlikehold og utvikling av demokratiske samfunnssystemer. Vi har ingen ambisjon om å favne alle aktuelle sider av emnet, men vi har samlet artikler som kan demonstrere noe av den betydningen kommunikasjon har for den bestemte prosessen som er grunnleggende i demokratiet – nemlig danningen av borgernes egne meninger. Her i innledningen skal vi gjøre rede for noen sentrale begreper, samtidig som vi introduserer de ulike artiklene og viser hva slags betydning de har for vår forståelse av forholdet mellom kommunikasjon, meningsdanning og demokrati.

Begrepet demokrati betegner samfunnssystemer hvor innbyggerne har mulighet til å delta i avgjørelser som påvirker samfunnsutviklingen. I moderne demokratier gir dette seg uttrykk i at allmenn stemmerett lar innbyggerne velge sine politiske ledere, og at lovverket gir trygghet og sikkerhet til å fritt kunne utvikle og uttrykke egne meninger om alt som berører samfunnslivet (Engelstad, 2010). Disse to faktorene – stemmerett og frihet til å mene – er nøye forbundet med hverandre. Stemmeretten vil ha liten verdi hvis velgerne ikke har mulighet

til å stemme etter oppfatninger de har kommet fram til gjennom frie, åpne og selvstendige overveielser. Det gjør *meningsdanning* til et sentralt begrep. Folkemeningen, eller opinionen, kan defineres som befolkningens holdninger i spørsmål av allmenn interesse (Waldahl og Beyer, 2015, s. 34). Ifølge Waldahl og Beyer (2015) er essensen i opinionsprosessen den meningsdanningen som finner sted når borgerne orienterer seg i samfunnet, tar stilling til aktuelle spørsmål og gir sine standpunkt til kjenne. Prosessene som ligger til grunn for at meninger dannes, er avhengige av at det foregår stadige diskusjoner.

Diskusjoner, i betydningen offentlige samtaler der meninger brytes og ulike argumenter blir tatt fram og testet i møte med skepsis og motargumenter, er en viktig demokratisk verdi i seg selv. Dermed er begrepet offentlighet også sentralt for det denne boka tematiserer. Gripsrud (2017, s. 15) beskriver offentlighet som et imaginært felles rom, en allmenning for informasjonsinnhenting, kulturopplevelser og samtale, en felles arena som både splitter og samler, som gir felles kunnskap og erfaringer og danner historisk bevissthet, samtidig som konflikter kan utspilles der. Offentligheten beskrives som et rom der nye ideer introduseres og nye tenkemåter oppstår. Den fanger opp problemer og misnøye, og slik dannes også en offentlig mening som kan bli utgangspunkt for politiske standpunkter i parti og organisasjoner (Gripsrud, 2017, s. 45).

For at slik meningsdanning skal kunne finne sted, må medlemmene av samfunnet ha tilgang til vesentlig informasjon – og de må ha mulighet til å diskutere (Waldahl, 2007, s. 9). Informasjon om forhold som har allmenn interesse skal være tilgjengelig, og staten har et ansvar for å legge til rette for at borgerne kan skaffe seg slik kunnskap. Dette betegnes som statens informasjonsansvar, men statens ansvar strekker seg lenger enn til å informere. Myndighetene må også legge til rette for frie og åpne meningsutvekslinger og diskusjoner hvor samfunnets medlemmer kan få mulighet til å forstå hverandres interesser og behov, og prøve å bli enige om hva som er den beste måten å møte felles utfordringer på. Her forholder vi oss til fenomenet demokrati på en måte som er inspirert av det som i forskningslitteraturen ofte omtales som «deliberative democracy». Dette er et mye brukt begrep med mange nyanser. Vår inspirasjon stammer fra måten professor i *political science*, Iris Madison Young, brukte det på i sin sentrale monografi *Inclusion and Democracy* (2000, s. 22). For Young var begrepet «deliberative democracy» nært knyttet

til politisk aktivisme, men vi mener at de perspektivene begrepet innebærer er nyttige i all analyse av sammenhenger hvor demokrati og kommunikasjon er sentralt. Den type demokratiforståelse uttrykket bærer med seg, flytter fokuset fra systemene og prosedyrene hvor avgjørelsene blir tatt, til prosessene hvor samfunnsmedlemmenes oppfatninger og meninger om hvordan samfunnet bør styres dannes. I disse prosessene vil kommunikasjon mellom grupper og enkeltindivider som utgjør samfunnet være sentralt.

Det er lett å tenke at det å avgi sin stemme er selve kjernen i demokratiet, men vi vil påstå at de mange og varierte prosessene som skjer mellom valg og avstemninger har minst like stor betydning. Her er det snakk om en lang rekke aktiviteter som alle kan betegnes som politisk *deltakelse*. Det kan være å delta i aksjonsgrupper, demonstrasjoner og streiker, underskriftskampanjer, boikott av produkter eller pengestøtte til partier eller aksjoner, eller manøvrer av forskjellige slag for å få muligheten til direkte kontakt med en politiker (Hansen og Tjerbo, 2005). Protestaksjoner som boikott, underskriftskampanjer og demonstrasjoner betegnes som ikke-institusjonalisert politisk deltakelse (Kvelland, 2015). Flere statsvitere legger også vekt på teorier om sosial kapital når det gjelder politisk deltakelse. Slike teorier handler om at sterke sosiale nettverk mellom borgerne, enten via formelle organisasjoner eller uformelle sosiale relasjoner, genererer tillit og samarbeid, og dermed økt samfunnsengasjement og økt evne til kollektiv handling (Hansen og Tjerbo, 2005). Felles for alle disse aktivitetene er at de krever mye diskusjon om mål og midler og praktisk gjennomføring. Alt dette er igjen avhengig av *kommunikasjon*. For at politisk deltakelse skal være mulig, må deltakerne ha *evne til* å kommunisere, *anledning til* å kommunisere og *arenaer* der kommunikasjonen kan foregå i trygge og åpne rammer. I sunne og sterke demokratier er det åpenhet og rom for at alle borgere kan kommunisere politisk relevant informasjon og meninger på mange måter.

Artiklene i denne samlingen diskuterer rammene for, og virkningen av, demokratisk relevant kommunikasjon, med utgangspunkt i mange forskjellige eksempler. Flere av eksemplene handler om medier, både redaktørstyrte nyhetsmedier og sosiale medier, mens noen av eksemplene er hentet fra sammenhenger man kanskje ikke vanligvis forbinder med demokratiske prosesser. Felles for alle eksemplene er at de berører

mulighetene for kommunikasjon og mulighetene for at samfunnsmedlemmenes meninger kan være med og påvirke utviklingen av samfunnet. Antologien er delt i to hovedbolker, og den strukturen vil prege resten av denne innledninga. Den første bolken tar for seg kommunikasjon i vid forstand, mens den andre bolken snevrer fokuset inn mot mediert kommunikasjon. Videre i innledninga diskuterer vi først demokratiske prosesser i et vidt perspektiv, samtidig som vi presenterer de ulike bidragene som hører til denne bolken. Deretter kommer et mellomspill der vi diskuterer mediernes rolle i et demokratisk samfunn, før vi presenterer de ulike bidragene som analyserer ulike former for deltakelse og meningsdanning gjennom mediene.

Demokratisk relevant kommunikasjon i vid forstand

Demokrati er ikke en statisk tilstand som et samfunn har eller ikke har. Det er alltid snakk om grader av demokrati, og man vil kunne observere prosesser som styrker eller svekker demokratiet (Tilly, 2007, s. 11–12). Staten kan legge mer eller mindre til rette for selvstendig meningsdanning og politisk relevant kommunikasjon gjennom mange forskjellige tiltak. I tillegg til endringer i politiske systemer og lovverk, vil det også være snakk om skiftende tradisjoner for hva som blir akseptert som mulig og lovlig adferd. Ofte er det nettopp motsetninger og sammenstøt mellom styrende krefter og opposisjonelle bevegelser som fører til at rammebetingelsene for politiske relevante handlinger og utsagn blir endret. Artikkelen til Steinar Aas demonstrerer at dette også har vært tilfellet for vårt norske demokrati. I den motsetningsfylte tiden mellom de to verdenskrigene foregikk det en til tider dramatisk kamp mellom de etablerte samfunnskraftene og en stadig sterkere arbeiderbevegelse. Den norske arbeiderbevegelsen var forholdsvis radikal, og statsmakten tok i bruk hardhendte metoder for å demme opp for det konservative politikere oppfattet som revolusjonære og samfunnsnedbrytende krefter. Når vi ser tilbake på denne tiden med et perspektiv inspirert av «deliberative democracy» (Young, 2000), framstår myndighetenes tiltak som forsøk på å svekke demokratiet – og det blir klart at kommunikasjon spilte en vesentlig rolle. Aas bruker den såkalte Sulitjelma-affæren

som hovedeksempel, da arbeiderbevegelsen i gruvesamfunnet Sulitjelma prøvde å hindre at pasifisten og militærnekteren Johan Medby ble arrestert.

I en konfrontasjon mellom arbeidere og politistyrken ble det avfyrt skudd, og myndighetene reagerte med å sette inn militære styrker. I vår sammenheng er det spesielt interessant at myndighetene også gikk til skritt for å hindre fri pressedekning av hendelsene. Redaktøren, samt en journalist i arbeideravisa Nordlands Fremtid, som støttet Medby og den bevegelsen arbeiderbevegelsen hadde satt i gang i Sulitjelma, ble begge straffeforfulgt som en reaksjon på den måten avisa hadde dekket saken på. Eksemplet viser hvordan norske myndigheter prøvde å hindre fri kommunikasjon og meningsdanning. Steinar Aas setter dette inn i en større sammenheng, der utviklingen av det norske tillitssamfunnet står sentralt. Brytningene mellom myndighetene og arbeiderbevegelsen i den radikale perioden rundt første verdenskrig førte etter hvert til at begge parter i konflikten jenket seg. Arbeiderbevegelsen ble mindre radikal og uforsonlig, og myndighetene innførte reformer som ga arbeiderne større innflytelse i de formelle politiske organene. Arbeiderbevegelsen ble i stand til å fremme sine behov og krav innenfor det eksisterende samfunnssystemet, og kommunikasjonen mellom samfunnssklassene gikk fra å foregå som kamp til å foregå som del av felles politiske drøftinger og diskusjoner.

Et tilbakeblikk på situasjonen i Norge i tida like etter første verdenskrig understreker betydningen av tillit, åpenhet og kommunikasjon på mange områder i samfunnet. Det samme ser vi om vi beveger oss fram i tid. Astrid Marie Holand har sett på arbeidet for å påvirke utformingen av to forskjellige sett med lover som har hatt stor betydning for fiskeriene og de kystsamfunnene som er avhengige av fiskeriene. Den ene av prosessene foregikk i årene mellom 1987 og 1992, mens den andre fant sted fra 2014 til 2016. Begge prosessene involverte mange interessegrupper og offentlige instanser, der sistnevnte hadde ansvar for å utforme lovverkene. Kommunikasjonen mellom interessegruppene og de offentlige instansene fulgte både formelle og uformelle kanaler. Holand har spesiell oppmerksomhet rettet mot hvordan forskjellige interessegrupper manøvrerte for å prøve å oppnå det hun kaller definisjonsmakt – muligheten til å definere temaene i og vilkårene for den politiske debatten. Dette føyer seg inn i en modell for «deliberative democracy». Selv om

sentrale avgjørelser i samfunnet tas ved valg og avstemninger der prinsippet er «én borger – én stemme», er det en illusjon at alle medlemmer av samfunnet har like stor innflytelse.

Det er alltid grupper og enkeltpersoner som av forskjellige årsaker har lettere enn andre for å nå fram med sine meninger og ønsker overfor de besluttende myndighetene (Young, 2000, s. 52–53). Dette understreker betydningen av å vurdere de underliggende prosessene med offentlige debatter og kommunikasjon av interesser og meninger som sentrale deler av demokratiet. I de tilfellene Astrid Marie Holand undersøker, viser det seg at den innvirkningen de forskjellige interessegruppene fikk på utfallet av prosessene for lovendring, ikke alltid sto i stil med den mengden oppmerksomhet de greide å generere. Undersøkelsen demonstrerer hvordan høringsprosesser, med formell og uformell kommunikasjon mellom lovgivende myndighet og interessegrupper, er en viktig del av demokratiet. Den illustrerer også at demokrati ikke er et enten-eller, men at det dreier seg om grader av demokrati og stadige prosesser som innebærer at demokratiet blir styrket eller svekket. Utfallet av de lovendringene Holand har undersøkt, kan tyde på at også det moderne Norge har en vei å gå før alle deler av samfunnet får samme grad av innflytelse.

Prosessene med høringsrunder og lobbyisme i forkant av lovendringer er godt kjente sider ved utviklingen av demokratiske samfunn. Artikkelen til Hugo Nordseth viser et eksempel på hvordan man kan oppnå større grad av lokal medvirkning i samfunnsutbyggingen i sammenhenger man vanligvis ikke forbinder med idealer om fri meningsdanning og demokratisering. Nordseth har undersøkt hvordan ny kommunikasjonsteknologi gjør det mulig å involvere lokalsamfunnet direkte i utbyggingen av infrastruktur – i dette tilfellet bredbåndstilbudet i Steinkjer kommune i Trøndelag. Dette er et godt eksempel på at utallige små og store prosesser som foregår mellom valg og avstemninger også kan være en vesentlig del av demokratiet. Mulighetene til medvirkning i utformingen av infrastruktur, som vei, kloakk, elektrisitet og internett-forbindelse, slutter ikke når vedtaket blir fattet i kommunestyret. Med samarbeid og kommunikasjon gjort mulig gjennom nye digitale prosjektstyringsverktøy, kan lokale aksjonskomiteer involveres også i den helt praktiske planleggingen av utbyggingen. På den måten blir lokal kunnskap trukket inn i prosessen, og de praktiske beslutningene

som får betydning for det ferdige resultatet foregår i et åpent forum som gjør det mulig for deltakerne å informere lokalsamfunnet om prosessen. Dermed blir også den rent praktiske prosjekteringen av lokal infrastruktur gjenstand for kommunikasjon av informasjon, meninger og interesser. Slike prosesser vil kunne være med og styrke det Young kaller «deep democracy», og med det bidra til å gjøre Norge mer demokratisk (2000, s. 5–6).

Høringsrunder i forbindelse med lovendringer, og prosjektering av utbygging av infrastruktur, foregår innenfor definerte rammer som gjør det lett å se sentrale aktørers roller knyttet til politikk og samfunnsplanlegging. Svein-Halvard Jørgensens artikkel gir et eksempel på at demokratisk relevant kommunikasjon også kan foregå i omgivelser man vanligvis ikke forbinder med politiske prosesser, nemlig i og utenfor konsertsalene i landets mange kulturhus ved viktige kulturarrangementer. I Norge har kultur riktignok lenge blitt oppfattet som et felt med stor betydning for demokratiets utvikling. Landets innbyggere skal sikres et godt kulturtilbud, slik at de gjennom å delta i felles kulturopplevelser kan utvikle et kulturelt fellesskap som gjør det lettere for alle å delta i demokratiske prosesser (Lyche, 1983, s. 141–164; Kulturdepartementet, 2018). Kulturhusene og arrangementene der er sentrale komponenter i myndighetenes satsning på kultur. Jørgensen viser hvordan arrangementene fungerer som en arena hvor folk i ulike posisjoner, både politisk og økonomisk, møtes og deler en felles erfaring. Slike arenaer er viktige for å opprettholde og erfare fellesskap. Kulturhusenes konserter lar også utøvere og kulturpolitikere på forskjellige nivåer møtes og konkurrere om prestisje og posisjonering. Ulik grad av prestisje og innflytelse kommuniseres på mange vis, og avtaler av lokal og regional kulturpolitisk betydning blir diskutert og inngått i nøye avgrensede kretser. Jørgensens artikkel gir nok et eksempel på at kommunikasjon er en vesentlig del av et demokratisk samfunn i utallige sammenhenger, men den stiller kanskje også spørsmål ved hvor demokratiske beslutningene på den kulturpolitiske arenaen egentlig er. I likhet med Holand viser Jørgensens eksempel at definisjonsmakt og innflytelse er ulikt fordelt i samfunnet, og at dette også kommuniseres i tilknytning til konserter.

Teoretisk mellomspill: mediene som viktig arena

I moderne demokratiske samfunn foregår sentrale deler av de åpne samtalene som utgjør offentligheten i og gjennom *mediene* (Aalberg mfl., 2015, s. 26). Resten av artiklene i denne antologien fokuserer på mediert kommunikasjon, både gjennom tradisjonelle nyhetsmedier og sosiale medier. Mediene utgjør et felles torg, eller arena, der saker og nyheter blir formidlet og diskutert. Dette gir de journalistiske mediene en spesiell legitimitet i samfunnet. De har et oppdrag som omfatter å informere, opplyse og fungere som en kritisk instans i samfunnet. Begrepet den fjerde statsmakt bygger på en ide om at mediene skal tjene et kollektivt gode. De skal ha en samfunnsrolle på vegne av sitt publikum, og skal være et uavhengig og kritisk korrektiv i demokratiet. På denne måten er de journalistiske mediene en sentral del av den demokratiske infrastrukturen (Mathisen og Morlandstø, 2018, s. 23).

Over tid har mediens rolle i den politiske kommunikasjonen endret seg. Waldahl og Beyer (2015) beskriver en utvikling gjennom fire faser: som kanal, arena, aktør og regissør. I den første fasen, etter andre verdenskrig og fram til 60-tallet, var mediene først og fremst en *kanal* fra partiene til velgerne. På denne tiden hadde vi partipresse i Norge; de aller fleste avisene støttet et politisk parti. Båndene var tette. Avisene var en del av partiorganisasjonenes apparat, og hadde som oppgave å formidle partienes politikk og skape oppslutning om den. Den andre fasen fant sted gjennom 60-tallet. Partipressen ble svakere. Avisene ble mer opptatt av å gi rom også for andre synspunkter, og ble gradvis i større grad en *arena* for politisk meningsbryting, der ulike meninger og argumenter slapp til. I denne perioden kom også fjernsynet, som skulle være nøytralt, og som var opptatt av å slippe til ulike synspunkt. Dette preget også avisene.

Den tredje fasen inntraff fra 70-tallet, da mediene i større grad ble *aktører*. Båndene mellom parti og presse ble oppløst, en prosess drevet fram av pressen. Samtidig ble fjernsynet et stadig viktigere og sterkere medium, og den politiske journalistikken på fjernsyn påvirket avisenes måte å tenke på. Journalistikken ble profesjonalisert: Journalistene ble mer opptatt av å være uavhengige og selvstendige; man skulle ikke være et mikrofonstativ for makta og skulle ikke la seg diktere av kildene.

Idealet om den fjerde statsmakt ble mer sentralt. Pressen skulle være en motmakt som kontrollerte og korrigerste de som til enhver tid styrte framfor å agitere for den ene eller andre politiske retningen. I den fjerde fasen, fra 90-tallet og utover, ble mediene i større grad *regissører* av den politiske debatten. Fjernsynet ble enda viktigere i den politiske offentligheten, og journalistene ble mer maktbevisste og opptatt av å styre valgkampen. Mediene, og da særlig fjernsynet, iscenesatte politikken, mens alternative arenaer for politisk debatt ble mer marginale.

I dagens samfunn er det nesten umulig å tenke seg meningsdanning uten utstrakt kommunikasjon gjennom medier. Mediene er en viktig arena for den politiske kommunikasjonen og meningsdanningen på flere måter (Waldahl og Beyer, 2015). For det første er mediene et *forum for debatt*: en arena for alle som vil delta i samfunnsdebatten. Det gjelder både de tradisjonelle og de sosiale mediene. For det andre har mediene, spesielt de journalistiske, redigerte mediene, en *kommentaroppgave*. Samfunnet er innfløkt. En viktig oppgave for mediene er å engasjere seg i samfunnsdebatten ved å forklare borgerne hva politikerne står for og hva standpunktene deres innebærer, og diskutere hva som kan bli konsekvensene av dem. Disse funksjonene gjelder særlig de journalistiske nyhetsmediene. Journalistikken deles gjerne inn i tre hovedsjangre; nyhetsjournalistikk, kommentar- og meningsjournalistikk samt reportasje- og featurejournalistikk (Roksvold, 1997, s. 10). Om hovedskillene mellom disse sjangrene skriver Thore Roksvold: «Nyhetsjournalistikken opplyser om hva nytt som har skjedd, eller skal skje. Kommentarjournalistikken drøfter hvordan vi skal forholde oss til det som har skjedd, eller skal skje. Pregjournalistikken [reportasje- og featurejournalistikk] skildrer det som har skjedd, på en engasjerende måte» (1997).

Vi ser en tydelig tendens til at den analytiske og meningsbærende journalistikken øker i omfang, både her til lands og internasjonalt (Esser og Umbricht, 2014; Salgado og Strömbäck, 2012; McNair, 2008), noe som blant annet forklares med et økende behov for analyse og fortolkning i et stadig mer komplekst samfunn med en hurtig flom av informasjon. Den meningsbærende journalistikken er en subjektiv sjanger, preget av vurderinger og analyse, og som angår offentlig resonnering (Knapskog, 2009; Mathisen og Morlandstø, 2016). Den karakteriseres som det tolkende øyeblikket i nyhetsproduksjonen (McNair, 2000, s.

61). Lederartikkelen er en sentral del av meningsjournalistikken, med sterke tradisjoner fra det vi har beskrevet som mediens første fase: partipressens tid, da de fleste avisene var organ for et politisk parti. Selv om partipressen er avviklet, har lederartikkelen holdt stand i de fleste aviser. Lederartikkelen gir uttrykk for avisens offisielle mening, i motsetning til den personlig signerte kommentaren, der det er kommentatorens personlige mening som er sentral.

Nyhetsmedier, sosiale medier og publikums deltakelse

Videre her i det innledende kapitlet skal vi presentere de ulike bidragene i antologien som analyserer ulike sider ved mediens rolle. Dette favner både nyhetsmediene, sosiale medier og publikums deltakelse i mediert kommunikasjon. I et av bidragene trekkes også noen lange historiske paralleller mellom politisk Twitter-bruk i dagens USA og politisk sladder i det gamle Romerriket. Som beskrevet i forrige avsnitt, er lederartikkelen en tradisjonell avisjanger der avisen eller mediehusets offisielle mening kommer til uttrykk. Lederartikkelen er tema i Terje Bartholsens artikkel. Han har undersøkt hvordan den tradisjonelle lederartikkelen fortsatt holder stand i lokalaviser og diskuterer hvilken rolle den spiller for meningsdanning, offentlighet og mobilisering til politisk deltakelse. Han tar for seg lokale lederartikler som tar tydelige standpunkt, og som retter kritiske spørsmål både mot lokal makt og sentrale myndigheter. Bartholsen har intervjuet lokalavisredaktører som ønsker å påvirke lokal meningsdanning.

Lederartiklene hører, som nevnt, til den meningsbærende journalistikken, den som omhandler «views» og ikke «news». Regionavisa Nordlys i Tromsø er en av flere som har prioritert ressurser til dette, gjennom satsingen på Nordnorsk debatt. Det er en digital debattarena som ble etablert i 2014, der både redaksjonelle kommentarer og innsendte bidrag fra publikum er samlet under samme vignet. Målet til Nordlys har vært å stimulere til en regional offentlig debatt med økt deltakelse fra innbyggerne i hele Nord-Norge, altså å utvide deltakelsen i den offentlige debatten og meningsdanningen i den nordnorske regionen. Denne satsingen gir innbyggerne i landsdelen en ny arena med lavere terskel for å delta i den offentlige debatten. I sin artikkel

analyserer Lisbeth Morlandstø og Birgit Røe Mathisen publikums deltakelse på Nordnorsk debatt; de diskuterer hvem som deltar og hvilke interesser og perspektiv som blir synlige i den regionale offentligheten. De finner både at aktiviteten øker, og at variert deltakelse bidrar til at flere typer saker blir tema i den offentlige debatten. Samtidig er det mennesker med makt og posisjoner som deltar mest.

Begge de nevnte artiklene er knyttet til de tradisjonelle avisformattene. Bartholsen har studert lederartikkelen i noen av de mange lokalavisene vi har i Norge, og det er papiravisene han er opptatt av. Morlandstø og Mathisen analyserer en digital mediearena – like fullt er denne del av det tradisjonsrike regionale mediehuset Nordlys. De lokale og regionale avishusene utgjør en viktig ryggrad i det norske medielandskapet (Høst, 2005; Mathisen og Morlandstø, 2018). Like fullt innebærer digitaliseringen at medielandskapet endres, og at nye medier oppstår. Innovasjon og endring bidrar til at en økende del av journalistikken produseres utenfor de tradisjonelle mediehusene. Nye publikasjoner vokser fram, mange med et tydelig nisjepreg, enten tematisk eller geografisk, der journalisten også fungerer som entreprenør og grunnlegger.

Dette kan tyde på at det er i ferd med å skje en maktforskyvning i journalistikken, der de store, tradisjonelle mediehusene taper terreng, mens nye deler av journalistikken styrker seg (Bjerke, Fonn og Mathisen, 2019). I sin artikkel utforsker Bente Iversen journalistiske entreprenører og nye publikasjoner. Slike nye publikasjoner representerer også nye arenaer for meningsdanning. Ved hjelp av profesjonsteori og innovasjonsteori diskuterer Iversen hva som kjennetegner de journalistiske entreprenørenes profesjonelle identitet, og hvordan disse både kan utfordre de tradisjonelle mediene og bidra til et styrket mediemangfold. I artikkelen er hun opptatt av hvordan såkalte «startups» blir nye sentrale arenaer for meningsdanning, kommunikasjon og deltakelse i offentligheten, samtidig som de bidrar til å løfte fram andre stemmer og perspektiv enn det de mer tradisjonelle mediene gjør. Slik blir nye medier og journalistiske entreprenører også veier til det som kalles offentlig tilknytning (Moe mfl., 2019).

I et demokrati er det et ideal at innbyggerne skal være velinformerte borgere som tar informerte valg. Dette mener medieforsker Halvard Moe og hans forskerkolleger at langt på vei er et urealistisk ideal. De mener at begrepet *offentlig tilknytning* er mer dekkende, et begrep som

omfatter hvilke konkrete saker eller tema en person er opptatt av, og hvordan denne personens mediebruk inngår i hverdagslivet (Moe mfl., 2019, s. 14). De understreker at det ikke bare er nyhetskøsum, men også kultur og mediebruk generelt, som utgjør veier til offentlig tilknytning. Offentlig tilknytning beskrives som fundamentet for politisk deltagelse, i både formelle og uformelle kanaler. Moe og hans medforfattere beskriver offentlig tilknytning på tre ulike nivåer. Det første nivået er den manifeste eller observerbare orienteringen, som innebærer oppmerksomhet og interesse – å følge med i mediedekningen og diskutere med venner og kolleger. Det andre nivået er den hverdagslige orienteringen, som angår hvilke rutiner og vaner vi har for den daglige mediebruken. Det tredje nivået er den dype orienteringen, som handler om folks tilbøyeligheter til å holde seg orienterte og hvilke fortolkningsressurser man har til å få mening ut av mediens innhold (Moe mfl., 2019, s. 22–23).

I forlengelsen av dette kan vi også trekke inn sosiale medier som en vei til offentlig tilknytning. Der de tre artiklene vi har vist til så langt, handler om journalistiske, redaktørstyrte medier, utgjør også sosiale medier en viktig del av folks mediebruk, og påvirker den politiske kommunikasjonen. Internett og sosiale medier beskrives som en femte fase i mediens utvikling, som gir politikerne nye muligheter til direkte kontakt med velgerne, uten at nyhetsmediene er mellomledd (Aalberg, 2012, s. 210). Sosiale mediers logikk kan påvirke hva som blir populært og synlig i de tradisjonelle mediene, gjennom hvilke saker som deles, likes og kommenteres mest (Kalsnes og Larsson, 2016). Nye medier og nye kommunikasjonsformer endrer de eksisterende mediene og rokker ved balansen i medielandskapet (Mathisen og Morlandstø, 2018, s. 24), og gir borgerne nye måter å delta på.

En viktig diskusjon knyttet til sosiale medier er hvordan de bidrar til å endre den politiske offentligheten og maktforskyvningene i den offentlige kommunikasjonen. Bidrar sosiale medier til en demokratisering av den politiske offentligheten, eller gir de bare en fragmentering som undergraver demokratiet? Dette spørsmålet kan betraktes på flere måter. Man kan argumentere for at sosiale medier styrker demokratiet. Flere arenaer med lavere terskel for deltagelse gjør det lettere å delta i den offentlige meningsutvekslingen, å skaffe seg informasjon og kommunisere direkte med dem som har makt. Gjennom sosiale medier

har publikum større muligheter til å delta i produksjonen av medieinnhold og dermed påvirke den politiske kommunikasjonen som foregår i offentligheten. Sosiale medier har gitt nye muligheter for effektiv kollektiv mobilisering til for eksempel demonstrasjoner eller protestgrupper, hurtig og uten store kostnader (Mathisen og Morlandstø, 2019). Vi kan dermed si at det skjer en demokratisering: en omfordeling av den politiske innflytelsen og utvidelse av den offentlige debatten.

Helga Dis Isfold Sigurdadottir ser nærmere på mulighetene for mobilisering gjennom sosiale medier i sin artikkel. Hun utforsker #hashtag-bevegelser og virkningene av dem, og undersøker hva som kan påvirke virkningen og gjennomslagskraften. Med utgangspunkt i aktør-nettverk-teori diskuterer hun hashtagen som en mobiliserende og meningsdannende agent. Hun er opptatt av hvordan hashtagen kan være en bidragsyter til demokratisering, og dermed gi mulighet til politisk innflytelse for grupper som ellers ville ha vært marginale. Slik kan mobilisering via sosiale medier gi flere borgere arenaer for å uttrykke seg og delta i demokratiet. Dette betrakter vi som et positivt eksempel på at sosiale medier bidrar til demokratisering mer enn fragmentering, og fungerer som en sentral vei til offentlig tilknytning.

Til tross for dette er det mulig å argumentere for at utviklingen med sosiale medier og diskusjonsforum på internett fører til en oppsplitting og fragmentering av det offentlige rom. Både medielandskapet og publikum splittes i mindre og adskilte rom. Borgerne kan delta i avgrensede Facebook-grupper, følge de twittrerne de liker best og delta i debatter på ulike nettforum sammen med meningsfeller. Det gir en fare for at flere kun tar del i de meningene de har fra før, og i den informasjonen som støtter opp under disse. Slik kan det oppstå egne og sterkt avgrensede offentligheter av innbyggere som allerede er enige med hverandre, og som unngår å forholde seg til motargumenter eller andre oppfatninger. Det oppstår med andre ord deloffentligheter – en utvikling som kan bidra til å svekke demokratiet. Den felles samtalen blir borte. Det som tidligere var en helhetlig samtale, deles opp i ulike «ekkokamre», der deltakerne bare hører gjenlyden av sine egne meninger og oppfatninger.

Med medieutviklingen har det blitt lettere å velge bort nyheter og politisk informasjon til fordel for ren underholdning, og det har blitt mulig å velge bort meninger man ikke sympatiserer med og nyheter man skulle ønske at ikke fantes. Der sosiale medier på den ene siden gjør

den offentlige tilknytninga lettere for mange, finnes det på den andre siden en frykt for at den felles offentlige samtalen og de felles referanserammene smuldrer bort. Den mørkere siden ved den nye medievirkeligheten er tema i Fredrik Wilhelmsens artikkel, der han ser på hvordan høyreekstrem ideologi kan kommuniseres i en ny nettbasert virkelighet. Gjennom å analysere manifestet lastet opp til internett av de høyreekstreme terroristene bak terroraksjonene på Utøya i Norge i 2011 og i Christchurch på New Zealand og El Paso i USA i 2019, viser han hvordan likhetene mellom tekstene tyder på at forfatterne har vært inspirert av ekstremistiske virtuelle grupperinger. Disse virtuelle grupperingene framstår vanligvis som utilgjengelige for allmennheten, og dermed blir de egne lommer isolert fra det offentlige rommet hvor den demokratiske meningsbrytningen foregår. Slik høyre-ekstrem ideologi som er utviklet på internett, er et eksempel på hvordan kommunikasjon også kan være direkte skadelig når den foregår utenfor de åpne rammene som resten av samfunnet forholder seg til.

Internett og sosiale medier oppfattes vanligvis som nye fenomener, men i sin artikkel tar Per Bjarne Ravnå utgangspunkt i hvordan meninger har blitt spredt på måter som minner mye om dagens sosiale medier også i tidligere tider. Twitter dukket opp som et nytt innslag i presidentvalgkampen i USA i 2008, og i 2016 vakte Donald Trump oppsikt og bestyrtelse med sin uvørne – og effektive – bruk av Twitter for å samle sympati og støtte både i nominasjonsprosessen og i oppkjøringen til selve valget. Ravnå viser hvordan innhold og stil i Trumps tvitringer har sentrale fellestrekk med en helt annen type meldinger, nemlig politiske spissformuleringer som politikere i Den romerske republikk sendte ut i den tids sosiale nettverk i form av folkesnakk og sladder. Likhetene mellom politiske twitringer i USA i 2016 og politiske rykter i Roma for mer enn 2000 år siden er faktisk så store at det er mulig å bruke det moderne eksemplet som utgangspunkt for å få bedre forståelse av de politiske prosessene i Den romerske republikk.

Ved å knytte bruken av et moderne digitalt medium som Twitter an til menneskehetens eldste medium – fra munn til øre til munn – fungerer Ravnås artikkel som en passende avslutning på en samling artikler som berører mange og forskjelligartede former for politisk kommunikasjon. Der teknologi og samfunnssystemer endres, er det grunnleggende menneskelig å mene noe om det samfunnet man lever i og hvordan det

bør utvikles – og det er grunnleggende menneskelig å ville gi uttrykk for disse meningene. Kommunikasjon har alltid vært en viktig del av politiske prosesser. Vår tid er spesiell ved at så mange samfunn har etablert politiske systemer som gjør det trygt og enkelt å danne seg politiske meninger og kommunisere dem til sine medborgere. Å ivareta og utvikle de trygge rammene for kommunikasjon og meningsdanning er et av vår tids største ansvar. En måte å gjøre det på er å fortsette å bruke de mulighetene vi har til å gjøre oss opp meninger, og kommunisere hva vi mener, om hvordan samfunnene vi lever i bør utvikles – og fortsette å reflektere over hvordan denne kommunikasjonen foregår og hva slags virkninger den kan ha.

Referanser

- Bjerke, P., Fonn B.K. og Mathisen B. R. (2019) *Journalistikk, profesjon og endring*. Stamsund: Orkana Akademisk.
- Engelstad, F. (2010) Makt – konsentrasjon og fordeling, i Frønes, Ivar og Kjølørød, Liv (red.) *Det norske samfunn*. Oslo: Gyldendal Akademisk, s. 164–190.
- Esser, F. og Umbricht, A. (2014) The Evolution of Objective and Interpretative Journalism in the Western Press: Comparing Six News Systems since the 1960s. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 91(2), s. 229–249.
- Gripsrud, J. (2017) Offentlighet: Idealer, realiteter og tilfellet Norge, i J. Gripsrud (red.) *Almenningen. Historien om norsk offentlighet*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 14–51.
- Hansen, T. og Tjerbo, T. (2005) Individualisme, sosial kapital og politisk deltakelse. *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift*, nr. 1 (21), s. 29–51.
- Høst, S. (2005) *Det lokale avismønsteret: dekningsområder, mangfold og konkurranse 1972–2002*. Fredrikstad: Institutt for journalistikk.
- Knapskog, K. (2009) Blant orakel og refleksjonsatletar. Kommentarjournalistikk som sjanger og strategi, i Eide, M. (red.) *Journalistiske nyorienteringer*. Oslo: Scandinavian Academic Press, s. 284–306.
- Kulturdepartementet (2018). Meld. St. 8 (2018–2019) *Kulturens kraft – kulturpolitikk for framtida*.
- Kvelland, E. (2015) Når aksjonskanalen møter valgkanalen. Politisk deltakelse i lokalvalg. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 56(2), s. 159–179.
- Lyche, I. (1983) Stat og kultur, i I. Semmingsen mfl. (red.) *Norges Kulturhistorie: Underveis – mot nye tider*. Oslo: Aschehoug.
- Mathisen, B.R. og Morlandstø, L. (2016) *Kommentaren – en sjanger i endring*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Mathisen, B.R. og Morlandstø, L. (2018) *Lokale medier. Samfunnsrolle, offentlighet og opinionsdanning*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Mathisen, B.R. og Morlandstø, L. (2019) *Blindsoner og mangfold – en studie av journalistikken i lokale og regionale medier*. Stamsund: Orkana Akademisk.
- McNair, B. (2000) *Journalism and Democracy. An Evaluation of the Political Public Sphere*. London: Routledge.

- McNair, B. (2008) I, Columnist, i B. Franklin (red.) *Pulling Newspapers apart. Analyzing Print Journalism*. London: Routledge, s. 112–120.
- Moe, H., Hovden, J.F., Ytre-Arne, B., Figenschou, T., Nærland, T.U., Sakariassen, H. og Thorbjørnsrud, K. (2019) *Informerte borgere? Offentlig tilknytning, mediebruk og demokrati*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Roksvold, T. (1997) *Avissjangre over tid. Studier i språk og sjanger*. Kristiansand: IJ-forlaget.
- Salgado, S. og Strömbäck, J. (2012) Interpretive journalism: A review of Concepts, operationalizations and key findings. *Journalism* 13(2), s. 144–161.
- Tilly, C. (2007) *Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Waldahl, R. og Beyer, A. (2015). Offentlig opinion og politisk kommunikasjon. I Ø. Ihlen, E. Skogerbø og S. Allern (red.) *Makt, medier og politikk. Norsk politisk kommunikasjon*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Young, I.M. (2000) *Inclusion and democracy*. Oxford: Oxford University Press.
- Aalberg, T., Elvestad, E. og Skogerbø, E. (2015). Demokrati og offentlighet, i Ø. Ihlen, E. Skogerbø og S. Allern (red.) *Makt, medier og politikk. Norsk politisk kommunikasjon*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 22–33.

Demokratisk relevant kommunikasjon i vid forstand

PÅ VEG MOT DET «TILLITSBASERTE» SAMFUNNET

Steinar Aas

Abstract

1898 to 1940 were the formative years for Norwegian democracy. This period saw the establishment of the most significant reforms of the electoral system including the early introduction of universal suffrage for both women and men, as well as the voting system with proportional voting. But most importantly it saw the development of dialogue between the ruling and the lower classes regarding the creation of confidence and trust. This dialogue started out rather turbulently, with a high degree of class struggle that resulted in a revolutionary dominated Labour movement, united with the Comintern. Slowly, but surely, this radical attitude changed towards a more moderate social democrat stance, which was later to be identified as the more prevalent Nordic approach, in particular after 1935. This article deals with this change in attitude within the Labour movement, and endeavours to explain how the change arose from negotiations both internally in the Labour movement as well as between the movement and its antagonists among the ruling elite and the hegemonic classes. The article is based on studies of events in the county of Nordland, one of the hardcore areas for the most radical elements of the Norwegian Federation of Trade Unions.

Demokrati er avhengig av at borgarane kan gjere opp eigne meiningar. Utan høve til å gjere seg opp meiningar under frie og trygge forhold, og å få høve til å artikulere og drøfte desse i eit offentleg ordskifte, finst ikkje grunnlag for nokon folkevilje som samfunnet kan styrast etter. Viss ikkje breie delar av folket blir engasjert i politiske prosessar, slik Grunnlova slo det fast, er styret grunnlovsstridig. Kven er forresten «folket»? Det er denne demokratiutviklinga, der stadig nye grupper vart inkludert i det offentlege ordskiftet i Noreg, framveksten av det norske massedemokratiet har handla om. Særleg har det vore kampen dei breie massane kjempa mot dei sosiale og økonomiske elitane for å få delta, den norske demokratiutviklinga har handla om. Dei tradisjonelle elitane heldt ofte igjen på demokratiseringsprosessen slik vi kjenner han frå seinare år. Dette skal vi studere nærmare i det følgjande. Vi skal også krinse rundt korfor gjensidig tillit mellom ulike sosiale grupper i samfunnet er eit av dei sentrale fundamenta for at demokratiet kan vekse fram og fungere. I det norske demokratiet si historie spelar mellomkrigstida ein heilt sentral rolle i framveksten av ein slik tillit. Konfliktane gjennom desse åra, og måten konfliktane vart løyst på, la eit grunnlag for demokratisk vekst og utvikling som vi framleis dreg nytte av, og som framleis blir brukt som eit kjenneteikn for eit velfungerande samfunn, på nær sagt alle felt (Kleven, 2016).

Mot «det tillitsbaserte samfunnet»

Mellomkrigsåra var prega av sterk politisk turbulens. Frå det tidspunktet sommaren 1920, då Gunnar Knutsen (V) gjekk av som statsminister og Otto Halvorsen (H) tok over, gjekk vi til dømes inn i ein periode med åtte statsministerbytte i den neste tiårsperioden. I tillegg var det fleire politiske saker som skapte stor splid i befolkninga, som språk- og fråhaldsspørsmålet. Som om ikkje det var nok, vart tiåret prega av arbeidskonfliktar og strid i arbeidslivet (Furre, 1971, s. 312, 322). I tillegg til det gjekk den raskt veksande sosialistiske rørsla, med Arbeidarpartiet i bresjen, inn for ei revolusjonær politisk linje, då partiet meldte seg inn i den kommunistiske internasjonale som det einaste sosialistpartiet i Norden (Bull d.e., 1976 [1922]). Historikaren Stugu (2012, s. 61) har berre karakterisert perioden mellom 1920 og 1940 som ein periode

prega av «splitting og solidaritet», og det på mange plan. Arbeidslivet var prega av hyppige streikar og langvarige arbeidskonfliktar. På toppen av det vart det politiske landskapet ytterlegare polarisert ved at det kom til ulike høgre-ekstreme politiske organisasjonar, som forsvarte oppretting av paramilitære grupper for å redde samfunnet frå det sosialistiske trugsmålet (Emberland, 2015, s. 87, Brandal og Sørensen, 2018, s. 82 – 85). Klassekampen stod sterkt, og motsetnadene mellom ulike sosiale grupper var grunnleggande. Likevel kan ein sjå dei første kimane til å bygge tillit mellom desse, å starte på den lange vegen som resulterte i det «tillitsbaserte» samfunnet som historikaren Finn Olstad (2019, s. 8) har omtalt i historieverket *Den store forsoningen – norsk historie 1905–1945*. Denne artikkelen skal søkje å finne nokre av desse kimane gjennom å sjå både på lokale og nasjonale hendingar, og særleg sjå på korleis dei lågare sosiale laga i Nordlands-samfunnet artikulerte sine krav og organiserte sin kamp for å få delta fullt ut politisk i det norske samfunnet. Vi skal også sjå korleis dette medførte at dei ulike antagonistiske gruppene i samfunnet kom nærmare kvarandre i løpet av den turbulente tida, og slik la grunnlag for den «organiserte kapitalismen» som prega samfunnet frå 1935 og i mange tiår seinare (Tjelmeland, 1986, s. 154).

Finn Olstads (2019, s. 8) perspektiv om det tillitsbaserte samfunnet baserer seg i hovudsak på at det norske samfunnet i dag er det spesielle samfunnet det er, fordi hendingar i norsk historie i perioden mellom 1905 og 1945 har gjort samfunnet slik. Grunnen til at han vel dette perspektivet er fordi han med bakgrunn i forskinga si om perioden, har sett korleis arbeidarrørsla trådde inn på den samfunnsmessige arenaen og ikkje lenger fann seg i å stå med «lua i hånda», men at ein ny type arbeid gjorde seg gjeldande. Denne arbeidaren med sine politiske organisasjonar i det som samla har blitt kalla arbeidarrørsla, fann seg ikkje i å bli behandla som ein brikke eller passiv aktør.

Nei, tidsepoken var epoken der han/ho ønskte å delta medvite i samfunnsutviklinga og å forme denne gjennom kollektiva som vart etablert, og slik påverke framtida. Bakgrunnen for syntesen til Olstad (2019, s. 8) er ein tanke om at arbeidarane og arbeidarrørsla var det dynamiske elementet som dreiv historia framover, mot det tillitsbaserte samfunnet.

Bak tanken om at Noreg har blitt eit tillitsbasert samfunn, ligg det ein implisitt hegeliensk grunntanke om at det finst spenningar mellom folk som lever i eit samfunn, og at når desse spenningane kjem for

dagen, vil ulike individ reflektere over spenningane og justere kursen i ei mindre konfliktfylt retning, for å slik bygge ned spenningane (Skirbekk og Gilje, 2000, s. 407). Denne måten å tenkje på er heller ikkje framand i Tjelmelands framstilling av historiografien bak forklaringa om «klassekompromisset» anno 1935. Røtene bak dei historiske forklaringane av sjølve «klassekompromisset» er å finne blant historikarar på 1930-talet (Tjelmeland, 1986, s. 149). For Olstad (2019, s. 8) nær 90 år seinare er forklaringa av historias framdrift om at det framleis kjem ein aksjon, med ein påfølgande reaksjon som igjen resulterte i ei forsoning – ei justerende handling som endrar kurs i meir forsonande retning. Det var den kjende sosialdemokraten og professoren i historie Halvdan Koht som i si tid planta ein tanke om ei slik utvikling. Historikaren Hallvard Tjelmeland (1986, s. 134) har meint at Koht gjennom heile sitt forfatterskap trudde at historia hadde eit «harmonisk mål». Også Tjelmeland (1986, s. 136) finn støtte i Koht når han nyttar hendingane i året 1935 som skilsetjande og ei innleiing på «slutten av historia og innleiinga på den store forsoninga».

Arbeidarrørslas kampsaker får gjennomslag

Den britiske litteraturvitaren Raymond Williams lanserte i 1961 sitt framlegg om å analysere dei store samfunnsomveltingane som hadde skjedd i Storbritannia i tida fram mot 1960-åra. I boka *The Long Revolution* forsøkte han å fortolke vår respons i tankar og kjensler på dei store samfunnsendingane som det britiske samfunnet hadde vore gjennom etter 1750. For Williams (1961) såg det ut som om han levde gjennom ein lang revolusjon som berre delvis kunne beskrivast, men som var ein genuin revolusjon «transforming men and institutions; continually extended and deepened by actions of millions, continually and variously opposed by explicit reaction and by the pressure of habitual forms and ideas» (Williams, 1961, Introduction). Endringane tok form som ein eksepsjonell komplisert prosess, og Williams går langt ut over det politiske feltet for å forklare nokre av dei same prosessane Koht i si tid rørte ved.

Williams (1961) ønskte å peike på kor kompleks denne prosessen var ved å studere samfunnet med breie perspektiv på kunst, litteratur

og kultur, forutan samfunnsmessige og politiske sider. I denne artikkelen har vi ikkje plass til det, men det er rom for å sjå på korleis delar av denne politiske revolusjonen har teke form i det norske samfunnet frå tida kring 1900 og fram til andre verdskrigen, med særleg vekt på demokratiutviklinga, det vil seie vanlege folks deltaking i samfunnslivet.

Det er også innafor den demokratiske revolusjonen ein ser noko av den utviklinga Williams har synt oss mest eksplisitt. Her er det sjølv sagt òg snakk om komplekse prosessar, men hovudinntrykket er likevel at det har vore ei veksande bestemtheit overalt om at folk skulle styre seg sjølv, ha medråderett, noko som stadig utfordra dei som stod fremst i samfunnsstyringa. «Ruling groups have their own reasons for not wishing to recognize the true scale of the revolution», hevdar Williams (1961, xiii). I det følgjande skal vi sjå korleis møtet mellom dei som utfordra dei styrande, vart møtt når dei fremma nye og revolusjonerande krav. For Williams (1961, s. 52) var det liten tvil om at den tradisjonelle kulturen i eit samfunn alltid ville legge vinn på å halde oppe det samtidige samfunnssystemet sine interesser og verdiar, og slik halde tradisjonar ved like. Det vil i sin kjerne vere konservativt. Men trass i at ein stort sett kunne seie at dette var regelen, har det altså inntreffe stadig nye samfunnsendingar i den leia Williams peikte på, som demokratisering og sterkare vekt på individuell fridom og medråderett.

Jonathan Rutherford (1990, s. 22), ein britisk kulturvitar som var innom det britiske kommunistpartiet, men er i dag – i følgje *The Guardian* (2020) – del av «blue labour» i Storbritannia, tok utgangspunkt i Williams då han behandla arbeidarklassens identitet i 1990. Han er særleg opptatt av korleis nye sosiale grupper veks fram, og korleis deira identitet og uttrykk møter den dominerande kulturen. Den dominerande, hegemoniske kulturen har etter Rutherfords mening i liten grad evne til å tillate at den nye, framveksande identiteten fekk artikulere seg eller spele seg ut, verken gjennom språk eller diskurs. I det følgjande skal vi sjå på korleis dette arta seg i Nordland. Her voks det fram ei ny sosial gruppe som levde av å selje arbeidskrafta si i industri og gruver – arbeidarane – og med det voks det fram ein kollektiv identitet knytt til arbeidarklassen særleg i tida mellom 1880 og 1940. Vi skal sjå korleis arbeidarane ikkje fullt ut fekk artikulere sine erfaringar, og at det faktisk var vanskeleg for å få aksept for politisk deltaking, og at motstanden var særleg sterk frå dei dominerande samfunnskraftene så som

politiet, påtalemakta, forsvaret og den etablerte liberaldemokratiske og konservative pressa.

Dette er nokså paradoksalt, fordi overgangen frå 1800-talet til dei første åra av 1900-talet, av historikarar som Paul Knaplund til dømes, har blitt kalla ein «stille politisk og sosial revolusjon» (Knaplund, 2011, s. 78). Årsaka var utviklinga mot massedemokratiet i tidsperioden. Det skjedde både gjennom at stemmeretten stadig vart utvida, men også med framveksten av politiske parti, partiaviser og ein ny politisk offentlegheit. Først fekk alle menn stemmerett (1898), så fekk kvinnene gradvis stemmerett (1901, 1907), før dei fekk allmenn stemmerett i 1910 (kommuneval) og 1913 (stortingsval). Dette vart sett på som ei opning for at dei breie massane av folket skulle kunne komme til meir makt. Dette førte samstundes med seg eit trugsmål mot dei dominerande gruppene og sette maktforholda i landet på spel «dersom arbeiderklassen skulle få tilgang til stemmeurnene» (Hommerstad og Steine, 2019, s. 22–23). I Noreg hadde vi nemleg ikkje dei «konservative garantiene» som ein hadde i nabolanda, så som eit overhus, «opløsningsrett» eller «absolutt kongelig veto», som samla kunne settast inn for å sikre makta til dei hegemoniske kreftene i samfunnet (Hommerstad og Steine, 2019, s. 22–23.) Derfor vart det for eksempel nødvendig, sett frå dei styrande elitane, å innføre suspensjonsreglar for dei som mottok fattigstøtte, slik at dei mista stemmeretten sin. Mange stader førte det til at ein ved val stengte så mange som ti prosent av dei røysteføre ute frå å delta i vala. Dette var hovudsakleg folk frå lågare sosiale lag (Aas, 2019, s. 124–127).

«Sulitjelma-saken» og folkeviljen

Ei av dei sakene lokalt i Nordland som syner vanskanne dei nye sosiale gruppene hadde for å nå gjennom med sine politiske saker og krav, er det som gjekk under namnet «Sulitjelma-saken» i 1918 (Bjørnson, 1990, s. 560–565). Denne saka syner både det nyvunne medvitet mellom dei lågare sosiale laga i samfunnet, men også korleis reaksjonane frå dei politiske og styrande elitane når dei skulle handtere konflikten. Her spelte dei radikale arbeidarane i Sulitjelma ei sentral rolle, saman med arbeidaravisa Nordlands Fremtid i Bodø, men også breie lag av folket elles i desse delane av landet. Etter kvart som saka utvikla seg, vart

det ei nasjonal sak som alle følgde med spenning, kanskje særleg arbeidspressa, fordi konsekvensane for ytringsfridomen blant sosialistane faktisk var sett under press.

Edvard Jørstad (1872–1944) – født i Sjernarøy, Rogaland - var med frå starten til sosialistavisa Nordlands Fremtid. Avisa starta opp i Sulitjelma som Saltens Fremtid i 1910. Seinare flytta bladet til Bodø (1913) og fekk frå 1914 namnet Nordlands Social-Demokrat. Jørstad var redaktør fram til han flytta frå Bodø i 1920, og han kom særleg i skotlinja under den tøffe klassekampen etter 1918 og utover 1920-talet. Jørstads radikalisme gjorde at han fekk karakteristikken «kompromisslaus bolsjevik» då han var redaktør i Hardanger Social-Demokrat og Haugesund Folkeblad på 1920-talet. Han søkte på stillinga som kyrkjesongar i Sulitjelma i 1926 og var innstilt på førsteplass, men vart ikkje tilsett. Heller ikkje lærarstillinga i Tysedal, som han var innstilt til i 1926, vart tilbydd Jørstad. Årsaka var hans kommunistiske sympatiar, for begge stader var det Arbeidarpartiet som styrte tilsettinga. Han runda av yrkeskarriera som lærar i Laksevåg i Bergen fram til sin død i 1944. (Foto: Nordlands Framtid, 9.9.1970. Kjelder: Hardanger Arbeiderblad, 7.8.1926, Hardanger Folkeblad, 20.4.1968, Haugesunds Avis, 16.4.2011, Nidaros, 18.8.1926.

I korte trekk dreidde saka seg om avisredaktør Edvard Jørstad og hans journalist Fridtjof Strøm, som begge hadde stilt seg kritisk til behandlinga av ein ung militærnektar frå Saltdal, Johan Medby, som heller enn å avtene den obligatoriske militære verneplikta gjømt seg bort blant arbeidarane i gruvesamfunnet Sulitjelma, der det fanst sterke anti-militaristiske stemningar. Skriveria om arrestasjonen av Medby førte til straffeforfølgning frå statsadvokaten, og både Strøm og Jørstad vart dømt til fengsel eller bøter for sine ytringar i tråd med straffelovs § 130. Denne sa at Jørstad «mot bedre vitende eller av grov uagtsomhet i hensigt at skade vedkommende myndighet i det almindelige omdømme» fordi han offentleg hadde «tillagt nogen av statsmagterne eller en annen offentlig myndighet handlinger som de ikkje har foretatt, eller git en

villedende fremstilling av de omstændigheter hvorunder eller den maate de har handlet eller medvirket hertil», då bladet skreiv om arrestasjonen og fengslinga av Medby. Her insinuerte dei at Medby kom til å få seg ein knekk, fordi ordensmakta behandla han svært dårleg (Nordlandsposten, 6. juni 1918). Jørstad fekk 24 dagars fengsel, mens Strøm måtte sone 15 dagar om han ikkje betalte bota på 100 kroner og saksomkostningane (Helgelands Fremtid, 22. oktober 1918).

§ 130 i straffelova:

§ 130. Med Bøder eller med Hefte eller Fængsel indtil 1 Aar straffes den, som mod bedre Vidende offentlig tillægger nogen af Statsmagterne eller en anden offentlig Myndighed Handlinger, som de ikke har foretaget, eller giver en vildledende Fremstilling af de Omstændigheder, hvorunder eller den Maade, hvorpaa de har handlet, eller som medvirker hertil.

Er den urigtige Paastand fremført i Hensigt at skade vedkommende Myndighed i det almindelige Omdømme, kommer samme Straf til Anvendelse, ogsaa naar Paastanden er fremført af grov Uagtsomhed.

Er Forbrydelsen forøvet mod Stortinget, nogen af dets Afdelinger, Komiteer eller Tjenestemænd, finder Paatale alene Sted efter Begjæring af Stortinget. Ellers finder Paatale Sted efter Begjæring af vedkommende Regjeringsdepartement eller efter Kongens Bestemmelse.

Almindelig borgerlig straffelov(Straffeloven), 1902, § 130. https://lovdata.no/dokument/NLO/lov/1902-05-22-10/KAPITTEL_2-5#%C2%A7127 (Lest 15. april 2020)

Med til historia hører det at delar av dommen kom som ei følge av at redaktør Jørstad kritiserte politiet under det første forsøket på å arrestere Medby. Her brukte statsadvokaten straffelovas(1902) § 247 og 248, om at avisa mot betre vitande «i trykt skrift» hadde søkt å «bevirke eller medvirke» til at nokon fann tiltru til noko som var eigna til å «skade en andens gode navn og rygte» eller utsette denne tenestemannen for hat, ringeakt eller tap av for hans stilling «fornødne tillid», og at dette var

gjort som «hevne» for handlingane til tenestemannen. Jørstad var førstemann på Arbeidarpartiet si liste til stortingsvalet hausten 1918, så dommen passa dårleg midt i valkampen. Han kunne risikere å bli tatt ifrå stemmeretten om han hamna i fengsel, og slik sett kunne det skape tvil om han var valbar etter vallova ved dette viktige valet (Nordlandsposten, 6. juni 1918). Med dommen hadde påtalemakta klart å stemple han som ein rabulist, men framfor alt ein forbrytar, underforstått ein farleg person.

Det heile spissa seg skikkeleg til den 5. april 1918, då politiet kom med ein liten tropp med politimeisteren i spissen for å hente Johan Medby i industrisamfunnet Sulitjelma. Det vesle gruvesamfunnet inne i fjella i Fauske kommune hadde meir enn tusen arbeidarar og var eit fyr-tårn for den framveksande arbeidarrørsla i Salten i perioden. Her fann ein sterke fagforeningar, sterke kooperative butikkar og framfor alt ein grunnleggande solidaritet mellom arbeidarane som også gjorde seg gjeldande i lokalsamfunna rundt – særleg der mange av arbeidarane kom frå. Ikkje minst var arbeidarane godt organisert og vel rusta for aksjonar i offentlegheita i gruvebyen. Då Medby skulle hentast, var det såleis tillyst demonstrasjonar (Bodø Tidende, 26. og 31. oktober 1918).

Då folkehopen motsette seg at Medby skulle arresterast, nytta dei dels valdelege middel mot politiet. Ein av arbeidarane avvæpna politimeisteren ved å ta frå han revolveren og skyte eit skot i lufta. Andre var tydelege på at politiet måtte komme seg heim utan Medby, og slik vart det. Dette gjekk ikkje upåakta hen, og då rettssaka om denne hendinga kom opp i oktober 1918, skjedde det samstundes som revolusjonstendensar truga mange europeiske statar. Dette skjedde i førebuingane til eit stortingsval, og dommen kom i forkant av dette og stempla redaktør og stortingskandidat Jørstad som kriminell. I alt vart 13 arbeidarar tiltalt for å ha deltatt i «medvirkning i befrielsen av Johan Medby», «vold mot politiet» og/eller «deltakelsen i folkehopen som opptraadte mot politiet» (Helgeland Blad, 24. oktober 1918).

Eit vesentleg element i denne saka er rolla til «folkehopen» og bruken av folket og folkeviljen mot politiet i Sulitjelma. Ein av dei tiltalte, arbeidaren Johan Thoresen, var klar i omgrepsbruken. Han hadde gitt melding om at ordensmakta var uønskt og berre kunne ta med seg resten av politiet ut av Sulitjelma. Det var «folkets vilje», og «folkeviljen» måtte han ikkje setje seg opp mot (Bodø Tidende, 31. oktober 1918).

Frygtelig uveir nordpaa. Tegnet av Jul. Forsaa.

I Sulitjelma har det regnet puksten. Politimesteren i Bodø har forgjeves prøvet at stanse uveiret. Fortsetter stormen vil de militære myndigheter antagelig gripe ind og læse opprørsloven. —

Klassekampen i Sulitjelma var ei nasjonal sak som alle i arbeidarrørsla var opptatt av. Det radikale vittighetsbladet *Hvepsen* (seinare kalla Arbeidermagasinet) i Oslo fann hendingane i Sulitjelma våren 1918 verdt å kommentere med ei karikaturteikning av Bodøs politimenn på flukt frå folket i Sulitjelma under Medby-saka. Det var den kjente karikaturteiknaren Julius Forsaa (1893–1978) frå Forsan i Steigen som teikna dei flyktande politifolk. (Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek)

Eit anna moment med saka er den måten dei etablerte elitane støtta den måten ordensmakta nytta maktapparatet på i oppfølginga av saka. Samfunnet hadde institusjonar og maktmiddel til å avgrense og straffe politiske handlingar og haldningar. To dagar etter hendingane i Sulitjelma kom Justisdepartementet på banen med eit krav om å sette inn forsvaret mot provokatørane. Det heile truga statens autoritet. Ein militær ekspedisjon på 341 spesialplukka offiserar frå Garden og underoffisersskolane i Trondheim og Harstad, og ti politibetjentar under leiing av ein politiinspektør frå Justisdepartementet, vart sendt til Sulitjelma for å fakke Medby (Bjørnson, 1990, s. 560–565). Fure (1983, s. 410) har forklart at det vart lagt merke til at vernepliktige soldatar ikkje fekk delta i aksjonen. I samtida såg den radikale redaktøren i *Social-Democraten* i Oslo, Olav Schefflo, til dømes at aksjonen synte at styresmaktene hadde gitt opp ideen om ein nasjonal hær basert på allmenn verneplikt. No var ein «mer homogen klassehær» under utvikling, skreiv Schefflo etter militæraksjonane i Sulitjelma, og la til:

Ved at gaa frem paa denne maate kan de militære myndigheter skape en ganske faatallig men desto mere homogen og kampdyktig armé. Og naar denne skal kjempe mot vaabenløse arbeidere, vil den – utrustet som den er med katebomber, maskingevær, kanoner o.s.v. – ha de bedste utsigter til at seire, trods sin faatallighet (Social-Democraten, 17. april 1918).

Medby vart tatt og sendt til det som redaktør Edvard Jørstad i den lokale arbeidaravisa i Salten kalla «det usunde fængselshul i Kabelvaag». Minst ti finnar og truleg også fleire andre utanlandske arbeidarar vart utvist frå landet, og 21 mann vart arrestert og transportert til Bodø kretsfengsel. Historikaren Øyvind Bjørnson støtta seg på historikaren Odd-Bjørn Fure når han hevda at aksjonane mot arbeidarane i Sulitjelma var meint som avskrekking frå revolusjonsforsøk. «De fortalte at myndighetene var villig til å gripe hardt inn mot aktiviteter som truet statens autoritet.» Det stagga derimot ikkje kritikken frå arbeidarrørsla, snarar tvert imot, og dei antimilitaristiske stemningane vart heller ikkje svekka. Folk såg at militæret hadde ei klår innretting mot arbeidarane. For Bjørnson kunne ikkje dette tolkast som noko anna enn at forsvaret var sett inn for å forsvare «det kapitalistiske system og det borgerlige demokrati» (Bjørnson, 1990, s. 564–565).

Fure (1983, s. 411) meiner at det politiske establishment i Noreg hadde to strategiar i sitt møte med den framveksande arbeidarrørsla i denne perioden. Desse to strategiane var ikkje knytt til det tradisjonelle skiljet mellom Venstre og Høgre, men gjekk på tvers av partipolitiske skilleliner på borgarleg side.

Den ene av disse tendenser la opp til en forsonende og ettergivende politikk. Ved hjelp av vidtgående konsesjoner tok den sikte på pasifisere og integrere arbeiderbevegelsen i det kapitalistiske samfunn. (...) Den andre tendens ville legge opp til en utfordrende konfrontasjonspolitik. Den tok sikte på å provosere fram uroligheter blant arbeiderne, som så ville bli slått ned med militær makt (Fure, 1983, s. 411).

Hendingane i Sulitjelma var tydelege utslag av den siste tendensen. Her vart det slått hardt ned på oppvigling gjennom bruk av straffelovens §

130, både overfor ytringar og handlingar. Sjølve aksjonen må ha blitt oppfatta som ein sterkt sentralstyrt aksjon. Det var Justisdepartementet og Forsvarsdepartementet som organiserte det heile og tok initiativet, og statens mann i Nordland, Fylkesmannen, som var operativ leiar under sjølve aksjonen (Fure, 1983, s. 549). Med handplukka offiserar og soldatar, 10 politibetjentar under leing av ein politiinspektør frå Justisdepartementet, var det dessutan eigne handplukka personell frå statsjernbaneselskapet NSB som skulle tre inn i funksjonane til lokale jernbanefolk slik at desse ikkje kunne boikotte, intervenere, sabotere eller aksjonere på anna vis. Dessutan stilte marinen eige personale for å betene ferjene mellom Sjønstå og Finneid (Fure, 1983, s. 549). Den lokale motstanden var massiv. Både ferjemannskapet – unnateke kaptein og maskinsjef – og tog- og stasjonspersonalet, la alle ned arbeidet. Dessutan nekta lokalbefolkninga å frakte personell og utstyr til forlegninga til dei tilreisande troppane. I rapporten frå den statlege aksjonen gjekk det fram at det var heilt avgjerande at det heile vart organisert slik det vart med medbringa fagfolk, for utan desse ville ekspedisjonen møte «uhyre store, for ikke at si uovervinnelige vanskeligheter», nettopp på grunn av den mistilliten som fanst lokalt mot aksjonen. Men omfanget av styrkar som staten stilte med under aksjonen, var så overveldande at det var heilt uaktuelt med motaksjonar frå arbeidaranes side. Trass i all radikalisme og snakk om klassekamp og revolusjon mellom dei som tilhørde arbeidarklassen, var dei makteslause overfor statens makt og autoritet når det kom til stykket (Fure, 1983, s. 550). Mange oppfatta aksjonen som ein overreaksjon, slik vi såg det uttalt frå Olav Scheffo. Den vegen staten valte å handtere hendinga på, vitnar heller ikkje om tillit og var heller ikkje med på å bygge tillit, men heller til å styrke vanlege folks aggresjon, bitterheit og eigensinne. Responsten frå arbeidarane var stort sett prega av resignasjon og stadfesting av det dei alltid hadde meint om den norske staten. Han var ikkje ein ven av folket.

Det var fleire teikn i tida til at styremaktene slo hardt ned på det som skjedde denne våren. Ein studie av Bodø politikammers protokoll for 1918 syner tydeleg politiets merksemd overfor dei radikale arbeidarane i byen. I sak nummer 128 i 1918 med tittelen «Edvard Jørstad» var det tydeleg at etterforsking og påtale av annleis tenkande gjekk raskt og effektivt for seg. Det gjaldt å halde den politisk aktive redaktøren

Jørstad i øyra. Avisa Nordlands Social-Democrat nummer 45 av 1918 gjekk straks til Statsadvokatens kontor for nærmare gransking. Var det ei sak i bladet 22. april som streid med straffelova(1902) § 130? Dagen etter kom påtalemakta ved Statsadvokaten tilbake med si innstilling om at han ville ha «rettslig avhørelse» av Jørstad. Dagen etter gjekk det brev frå politiet til forhørsretten om at den måtte tiltre, og før fem månader var gått, hadde Jørstad fått dommen sin om 24 dagars fengsel for brot på straffelova(1902). Her var praksis slik at straffelova(1902) trumfa Grunnlovas paragraf 100 om at det skulle vere ytringsfridom. Det skulle sjølvsagt vere ytringsfridom, men ikkje for ein kvar pris. Dommen var avsagt 12. oktober. Stortingsvalet sin første valomgang var 21. oktober. Den andre var 11. november. 16. november fekk domfelte beskjed om å innfinne seg i Bodø kretsfengsel den 25. november for soning «til vand og brød». Den 10. desember hadde Jørstad fått si «avsoningspaategning» som kvittering for at dommen var fullbyrda (Statsarkivet i Trondheim, Politiprotokoll, Bodø politikammer, 1918, Sak 129/18). Behandlinga av Jørstad kan minne om det viset mange totalitære regime har hatt ein tendens til å behandle politiske opposisjonelle eller maktas motkandidatar på når det skrid mot valår, det vere seg i Putins Russland, den statskommunistiske Kina eller militærdiktaturet Myanmar.

I likskap med denne typen regime dreiv også det lokale politiet i Bodø med politisk sensur og førehandssensur. Det veit vi at dei hadde gjort i mange år alt. Den politiske kontrollen overfor arbeidarrørsla kunne som i 1913 gå ut på at politiet sjekka 1. mai-parolane framfor demonstrasjonstoget før det starta. Så møtte dei deretter opp med heile politikorpset for å ta frå 1. mai-demonstrantane det politiet hadde definerert som «forbudte» plakatar på førehand, då toget kom marsjerande i gata eller på Torget. Det var uhøyrte at arbeidarane ikkje gjorde som dei var instruert om, meinte politiet (Aas, 2014, s. 194 – 198).

I samband med rettsaka mot arbeidarane frå Sulitjelma og Johan Medby tok dei alle eit samla foto i 1919. Medby sit midt på bildet framme og er flanka av (i første rekke frå venstre) Eivind Larsen, Johans Toresen, Justin Røstaas, så Johan Medby, Bernhard Nymo, Adolf Petersen og Reidar Karlsen. Bak frå venstre: Johan Melby, Hilmar Hjemaas, Johan Kristoffersen, Hilmar Volnan, Paul Petersen Bonsvik, Olav Vognild, Ole Edvardsen, Martin Meisjord og Isak Laksabok. (Foto: Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek)

I Sulitjelma derimot vart politiet avværna og sendt heim med uforretta sak. Her var stoda ei heilt anna. Her hadde ikkje politiet det same politiske handlerommet. Derfor måtte dei få hjelp frå forsvaret for å rette opp att ro og orden. Dei fekk også støtte frå den borgarlege pressa for å gjere det, og Bodø Tidende (V) var nøgd med at så skjedde. Då militæret kom for å sjå til at arrestasjonen av Medby gjekk rett føre seg, «da var der ikke en eneste arbeider som turde mukke, tross store ord», kommenterte bladet til saka (Bodø Tidende, 31. juli 1919).

Stemmerettsreformene viser veg i forsonande retning

Trass i desse tendensane til å dels komme arbeidarane i møte, men helst møte dei med harde middel, var det andre teikn i tida på at folket og folkeviljen fekk større plass og meir medverknad. Til dømes var det stemmerettsordningar som var i endring og opna for større deltaking i val, og

då var det særleg dei lågare sosiale laga som kom til. I 1919 vart nemleg stemmerettsreforma knytt til suspensjon av stemmerett på grunn av fattigstøtte fjerna for godt i Noreg. Det var ved innføring av allmenn stemmerett for menn i Noreg i 1898 denne paragrafen hadde komme inn i Grunnlova som ein nisse på lasset. Historikaren Bjørn Arne Steine har synt at det særleg var Arbeidarpartiet som arbeidde for å få paragrafen fjerna fram mot 1919 (Steine, 2019, s. 70). Denne sida ved samfunnsutviklinga i Noreg kan stå som eit døme på den andre tendensen Odd-Bjørn Fure presenterte, nemleg den som opna for å legge til rette for ein forsonande og ettergivande politikk overfor dei lågare sosiale laga. Då måtte ein samstundes møte det med å stå saman i parlamentariske val på borgarleg side. Berre slik kunne ein motarbeide det trugsmålet sosialismen utgjorde mot det beståande samfunnet.

Vi ser korleis dette arta seg i Stortingsvalet i 1918 for valkrinsen Bodø/Narvik, som då utgjorde ein felles valkrins. Her var Arbeidarpartiet størst i Narvik og nest størst i Bodø i første valomgang. Ved andre valomgang slutta dei borgarlege seg frå dei andre partia til den kandidaten frå borgarleg side som hadde flest stemmer ved første valomgang, og slik hindra ein at Arbeidarpartiet vann. Med fleirtalsval i einmannskrinsar vart resultatet at Arbeidarpartiet ikkje vart representert frå krinsen, trass i at partiet hadde 35,5 prosent oppslutning i andre valomgang (Forselv, 1977, s. 134). Det var fleire grunnar til at dei hegemoniske, borgarlege elitane var bekymra for den radikaliserde allmugen, som i Sulitjelma. Framgangen for Arbeidarpartiet var også massiv fram mot 1918. Sosialismen truga samfunnet, meinte mange av dei borgarlege avisene framfor stortingsvalet i 1918, då Edvard Jørstad utfordra apotekar Owe frå borgarleg side i valkrinsen Bodø-Narvik. Her skulle det veljast ein stortingsrepresentant, og fordi Arbeidarpartiet stod så sterkt som dei gjorde i Narvik, kunne ein risikere å få ein representant for krinsen frå den sosialistiske sida. Men folk skulle vite kva det stod mellom, nemleg den borgarlege apotekaren Owe og den sosialistiske revolusjonære Jørstad med sitt program for «skolens avkristning» (Nordlandsposten 19. oktober 1918).

Stortingsvalet i 1918 i Bodø/Narvik valkrins:

Kandidat	Antall stemmer					
	1. valgomgang			2. valgomgang		
	Bodø	Narvik	sum	Bodø	Narvik	Sum
Edvard Jørstad (DnA)	369	597	966	443	661	1104
Ove C. Owe (H og Fr. Venstre)	826	523	1349	1105	809	1914
Louise Engen (Totalistene)	269	57	326	-	-	-
Harald Sund (Venstre)	77	117	194	-	-	-
Andre		2	2	2	2	3
Sum	1541	1296	2837	1549	1472	3021

Kjelde: E. Forselv, *Arbeidere og arbeiderbevegelse i Narvik før 1920*, Trondheim 1977, 134.

Då valet segla opp hausten 1918, vart det stadig sådd tvil om truverdet og seriøsiteten til arbeidarprensa og sosialistane, no trykt i Nordlandsposten (H). Ein skribent som titulerte seg «demokrat», gøyv laus på Bodøs sosialistar framfor valet: Han meinte det vekte undring blant mange at sosialistane gjekk så langt som å velje ein «bolsjevik av det reneste vand» til å kle førsteplassen på lista. Han og partiet baserte sin politikk på «klassehad», noko Jørstad til og med hadde måtta bøte med 24 dagars fengselsstraff for, påpeikte «demokraten». Poenget med koplinga mot den russiske revolusjonen vart gripe begjærleg. Visste ikkje sosialistane i Bodø at bolsjevikane i Russland no «foragtes og avskyes» i «den ganske verden» på grunn av sine «mordgjerninger». Innlegget var retta inn mot fråhaldsfolk og venstrefolk framfor andre valomgangen i stortingsvalet. No måtte desse ta til fornuft og stoppe ein forbrytar og revolusjonær som Jørstad frå å vinne over den konservative kandidaten (Nordlandsposten 9. november 1918).

Då valet var over og apotekar Ove Chr. Owe frå Høgre / Frisinnede Venstre hadde komme inn på Stortinget, var forklaringa klår frå NP si side. Det var dei sosialistiske kandidatane «sine bolsjevikiske tendenser» og deira «revolutionssnak» som førte til «det dundrende nederlag». Partiet sin «skjæbnsvangre feil» var at det let seg leia av nokre «bolsjevikiske skrighalser og strebere» (Nordlandsposten, 28. november 1918).

Ser ein på stemmetala, kan det også tenkjast at den tøffe handteringa av konflikten i Sulitjelma, med ei lokal utfrysing av dei kreftene som støtta sosialistane, kan ha verka til å isolere og fryse ut Edvard Jørstad. Det var sjølv sagt andre saker som var viktige politisk ved dette valet, og særleg skapte fråhaldssaka vanskar for dei radikale arbeidarane. Kunne venstrefolk og totalistar stole på arbeidarrørsla? Det er kjent at dei ikkje gjorde det, og det skapte oppslutning om borgarleg side i andre valomgang frå nettopp fråhaldsfolk og venstrefolk (Aas, 2014, s. 218). Hadde Jørstad fått støtte frå Totalistane og Venstre i Bodø i andre valomgang, var det trass alt 346 stemmer å hente, men slik gjekk det ikkje. Vi kan anslå at minst 80 % av dei heller slutta opp om den konservative kandidaten. Arbeidarrørsla vart for isolert og radikal for desse gruppene. Dette var heller ikkje ei valordning som hjelpte til med å bygge tillit mellom klassane i det politisk og sosialt delte og spente samfunnet Noreg var i ferd med å bli i denne perioden. Denne verka berre til å halde dei breie massane borte frå makta. Valordninga med fleirtalsval i einmannskretsar vart sett på som ei slik valteknisk innretning som tok sikte på å halde oppe eit topartisystem der dei to første partia i landet, Venstre og Høgre, fekk fordele makta seg imellom i parlamentet. Slik hadde ein jo praktisert parlamentarismen i Noreg frå starten av, og slik såg ein for seg at det kunne vere i uoverskodesleg framtid. Med fleire parti vart dette systemet urettvist. Det vart dårleg samsvar mellom talet på røyster og prosentvis oppslutning i Stortinget (2020).

I 1921 vart det slutt på denne ordninga, og ein fekk ei meir rettvis valordning der landet vart delt i 18 landkrinsar delt etter fylkesgrensene og 11 bykrinsar, og valet skjedde med partilister og høvetalsval. Det gamle systemet hadde slått særst uheldig ut for Arbeidarpartiet, og med dette nye systemet var det større rom for fleire parti (Furre, 1971, s. 163). Dette var eit forsonande trekk som skapte tillit til demokratiet og bidro til å bygge ned motsetnader mellom ulike politiske og sosiale miljø, særleg dei som sokna til Arbeidarpartiet.

At stemmeretten vart utvida til stadig nye grupper, hjelpte også til med å bygge tillit mellom ulike politiske og sosiale miljø. Då fattigdomsparagrafen forsvann, var dette eit steg i den same forsonande retninga, sjølv om det enno fanst fleire i dei borgarlege miljøa som framleis meinte at stemmeretten var ein eksklusiv rett som berre «hederlige, selvhjulpne og kvalifiserte aktive borgere» skulle ha (Steine, 2019, s. 68).

Radikalisering av arbeidarrørsla

Stemninga i Bodø var ikkje venleg overfor sosialistane. Det sosialdemokratiske ungdomslaget sendte to reisesekretærer ut på turne til Bodø i tida kring Sulitjelma-affæren. Der møtte dei fleire motmenn enn tilhengjarar. Ein av dei to skreiv seinare at Bodø på den tida var «en politisk dau by og det hadde neppe lykkedes selve profeten Elias at blaase liv i de døde ben» (Hansen, 1923, s. 143–144). Han la til at delegasjonen ble «neddraket med sprogets værste skjældsord» som «ømreisende vagabonder» og «politiske vikagutter» av den lokale borgarpressa. At motsetningane mellom borgarpressa og arbeidarrørsla var himmelropande, vitnar også sosialistane sine karakteristikkar av dei lokale bladfykane om. Sosialistane i ungdomslaget karakteriserte den «borgerlige presseslusk» som «smudskribenter» utstyrt med «hønsehjerne» (Hansen, 1923, s. 144). Mistilliten mellom dei politiske antagonistane var til å ta og føle på.

Arbeidarrørsla fekk tidleg problem med å få aksept for sine politiske symbol og saker. Politiet nekta lenge arbeidarungdomslaget i Bodø å bruke fana «Krigen - Kirken - Kristendommen» der ein gråtande Jesus såg på mens presten velsigna kanonen. (Foto: Olav Hagen)

Ein grunn til den borgarlege sidas redsel var sjølvsgatt den revolusjonære vendinga som arbeidarrørsla fekk i etterkant av den russiske revolusjonen i 1917. Inspirert av denne vart mange europeiske arbeidarar

oppglødde og såg for seg bolsjevikrevolusjonen som i Russland, også i egne land. I Narvik såg ein direkte inspirasjon frå dei sovjetiske råda. I Noreg valte dessutan Arbeidarpartiet å slutte seg til den kommunistiske internasjonale, som det einaste av dei store sosialistiske partia i Norden (Bull d.e., 1976, s. 3–5).

Fordi mange folk mellom allmugen handla kollektivt og samstundes oppfatta seg som ei eiga gruppe med egne politiske interesser, vart foreiningar og lag etablert for å ta seg av individuelle interesser overfor samfunnet rundt. Slik vi såg Rutherford skildre det innleiingsvis, kan vi sjå korleis arbeidarpressa forsøkte å gi arbeidarrørsla ein stemme og ein identitet. Her kunne ein artikulere andre interesser og perspektiv enn dei tradisjonelt borgarlege og hegemoniske. Her kunne ein ta opp viktige sosiale spørsmål som dei lågare sosiale lag ivra for. Avisene vart prega av denne identiteten. Vi fekk mellom anna vekst i partipolitisk presse. Dei vendte seg til ulike grupper i ei ny offentlegheit. Slik utvikla den politiske meiningsdanninga seg og vart meir mangfaldig, og slik artikulerte nye sosiale og politiske grupper seg i den allmenne offentlegheita med sine synspunkt og perspektiv på røyndomen slik dei såg han. Derfor vart det etablert egne arbeidaraviser som Nordlands Social-democrat, seinare Saltens Fremtid / Nordlands Fremtid i 1910, med læraren Edvard Jørstad frå Sjernarøy i Rogaland som redaktør (Nordlands Framtid, 9. september 1970). Bladet kom til i Sulitjelma, men vart av organisatoriske og økonomiske grunnar flytta til Bodø i 1913 (Lundestad, 2012, s. 49–50).

Avisa fann plass i Folkets Hus, som av namnet var meint som å vere ein motstemme mot dei elitane som elles dominerte samfunnet. Her skulle folket ha sin møteplass og diskutere sine strategiar for politisk deltaking og meiningsdanning, og her fann dei politiske organa som artikulerte folks meiningar og haldningar overfor dei borgarlege elitane, sin tilhaldsstad. Huset vart eit symbol på dei nye sosiale gruppene sin plass i samfunnet, og dei vart spreidd jamt ut over heile landet som kommando- og skoleringsentralar for organisasjonane til arbeidarrørsla (Aas, 2020, s. 11). Dei vart i tillegg kulturhus for ein eigen «arbeidarkultur» som skulle stå i motstrid til den dominerande borgarlege kulturen med sine særtrekk, sin retorikk og sine symbol. Her var det kulturelle og sosiale aktivitetar for kvinner, barn og ungdom, i tillegg til partia og fagforeiningane, gjennom festar, kulturtilskipingar og politiske

møte. Seinare, frå 1934, skulle også huset i Bodø romme aktivitetane til dei nye idrettslaga, som valte å stå utafor den eksisterande idrettsrørsla, som var sterkt kopla til dei borgarlege kreftene og organisert under det departementet som hadde vore fienden til arbeidarane i Sulitjelma-saka – Forsvarsdepartementet. Tradisjonelt var idrettssak og forsvarssak eitt – og til forsvar for folk og fedreland. Det såg etter kvart arbeidarrørsla som utilstrekkeleg, og ikkje minst ueigna som idrettsrørsla for dei nye sosiale gruppene. Slik kom arbeidaridentiteten til uttrykk på fleire plan i samfunnet. Også handel skulle inn i falden til arbeidarrørsla gjennom egne kooperative handelsslag. Dei starta først i Salten i dei områda fagrørsla stod sterkast, som i Sulitjelma (1907), og breidde seg utover i fogderiet i takt med arbeidarrørslas styrkeoppbygging, og kom ni år seinare til borgarleg dominerte Bodø i 1916 (Aas, 2014, s. 309).

Men, som vi ser, var det mange motkrefter i den dominerande borgarlege kulturen som forsøkte å stikke kjeppar i hjula for arbeidarrørsla si organisering. Redaktøren og journalisten i arbeidaravisa vart, som vi har sett, overvaka tett av påtalemakta, og dei minste ytringane mot statsinstitusjonar og tenestemenn vart slått ned på. 1. mai-markeringane vart dessutan overvaka politisk av politiet. Folkets Hus var også eit svar på vanskane arbeidarrørsla hadde med å få låne eksisterande møtestader for sine aktivitetar. Og då arbeidaridretten skulle starte opp i Bodø, var det store vanskar med å få låne anlegg til å drive idrett. Dei første åra var det uråd å låne byens stadion fordi den hadde den borgarlege idretten alt fått lovnad på å bruke åleine (Aas, 2014, s. 288–291).

Revolusjon eller reform?

I denne tidlege fasen for arbeidarrørslas framvekst sytte også rørsla sjølv for å legge ut snubletrådar som hindra framgang. Radikaliseringa av rørsla, med sterke militante element, som dei ein såg døme på i Sulitjelma, var ei side ved rørsla som tydeleg skremte bort potensielt meir moderate element. I ein kort periode førte det til at Det norske Arbeidarpartiet (DNA) vart delt i tre ulike parti, eit revolusjonært og to meir sosialdemokratiske. Oppslutninga om partiet i vala ut over på 1920-talet syner tydeleg at det slo uheldig ut for partiet. Frå ein vekst frå to bystyrerepresentantar frå partiet i Bodø bystyre i 1910 og 1913, til fem i 1916 og seks

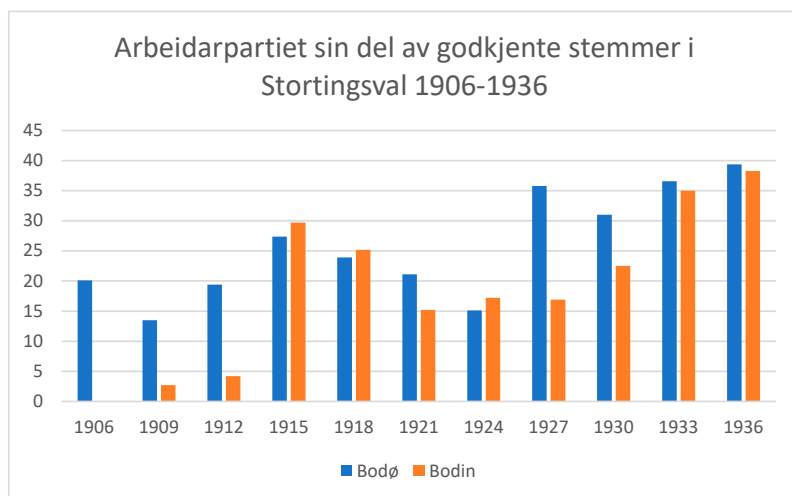
i 1919, gjekk talet på arbeidarpartirepresentantar ned til eit nytt lågmål på 1920-talet, med fire representantar i 1925 (Aas, 2014, s. 192–203).

Radikalisering og splitting av den norske arbeidarrørsla i perioden 1917–1925/26 tok mykje energi bort frå anna arbeid, og rørsla hadde vanskar med å nå fram med politikken sin. Det viste særleg vala i 1921 og 1924, då mesteparten av tid og energi gjekk til intern kran- gel og kjekling. Fram til 1919 hadde Arbeidarpartiet ein massiv fram- gang i Bodø, då Bodø Arbeidarparti hadde 651 medlemmer. Deretter følgde eit katastrofalt fall i medlems- og stemmetal. Partidiskusjonar og splitting var viktige årsaker til det (Hagen, 1987, s. 33–34). Den nega- tive tendensen heldt fram i 1921. Då diskuterte lokalpartiet landsstyret si avgjerd om å endre partinamn til Kommunistpartiet og slutte seg til Den Kommunistiske Internasjonale (Komintern) i Moskva. Den sovjet- inspirerte ideologiske og organisatoriske endringa førte partiet inn på leninismens veg, såkalla demokratisk sentralisme og proletariatets dikta- tur. Det stod i sterk kontrast til modellen med eit sjølvstendig medlems- parti, vendt mot massane og fagrørsla gjennom kollektivt medlemskap (Hagen, 1987, s. 30–36).

I Bodø slutta Harald Langhelle, Nordlands Fremtids redaktør og stortingsrepresentant for DNA, seg til fleirtalet i eige parti. I Bodø gjorde i alt 35 av de 44 frammøtte på det viktige møtet der saka vart drøfta i 1921, det same. Meir moderate krefter, representert ved bysty- rerepresentant Saugestad, fekk åtte stemmer. Taparane forlet møtet, og Bodø Arbeiderungdomslag, stifta i 1920, skifta namn til Bodø Kommunistiske Ungdomslag, mens Bodø Arbeidarparti heldt på sitt namn (Hagen, 1987, s. 36–37).

Resultatet av endringane var ein reduksjon i oppslutning frå 27,4 prosent i 1915 til 15,1 prosent ved stortingsvalet i 1924. Rørsla mista sympati, og medlemstalet i Bodø Arbeidarparti fall til 91 medlemmar i 1922. No flokka folk seg heller om Høgre. Stridene i Arbeidarpartiet var ikkje over, og inn frå venstre kom sørfoldingen Alfred Skar, og med sine kommunistiske støttespelarar i den radikale fløya tok han over sentrale plassar i organisasjonen, med kontroll over parti- og organi- sasjonsapparat, og arbeidaravisa Nordlands Fremtid. For ei kort stund vart rørsla kontrollert av dei mest radikale elementa. Først ved advents- tider i 1923 vart Arbeidarpartiet si tilslutning til den kommunistiske internasjonale tatt opp til ny behandling, då fylkespartiet stemte mot

forslag frå Skar om tilslutning til Norges Kommunistiske Parti. Harald Langhelle fekk fleirtal for at fylkespartiet framleis skulle stå i Det norske Arbeidarpartiet, og så tok den sosialdemokratiske fløya kontroll over partivisa Nordlands Fremtid. Resultatet vart at Bodø og Bodin kommunistiske parti samla opp mindretalet, mens det kommunistiske ungdomslaget «Sovjetstjernen» kom til i den lokale partifloraen. Alfred Skar tok opp aviskampen gjennom bladet Friheten, kommunistpartiets partiorgan i Nordland. Bladet starta opp i Bodø i 1923, men drog over Vestfjorden til Svolvær i november 1925, fordi Skar hadde stor tru på at fiskarbefolkninga i Lofoten ville vere trugne radikalalarar (Hagen, 1987, s. 36–37).

Kjelde: SSB, Valstatistikk, <http://www.ssb.no/a/histstat/hist00.html> (lest 12.4.2020).

Ved stortingsvalet i 1924 hadde venstresida tre parti å velje mellom i Bodø; Sosialdemokratane, Arbeidarpartiet og Norges Kommunistiske parti, men det var til lite hjelp totalt sett. Til og med samla var resultatet dårleg. Det største partiet – Arbeidarpartiet – var sterkt redusert frå valet i 1921, mens kommunistane og sosialdemokratane berre fekk vel eit halvt hundre stemmer kvar. Ikkje før ved valet i 1927 var Arbeidarpartiet tilbake på tidlegare nivå, då partiet fekk 35,7 prosent oppslutning og berre var 48 stemmer frå å være like store som Høgre/Frisinnede Venstre (Aas, 2014, s. 203).

Svein Lundestad har vist at «forbudstid, radikalisering, splittelse og snever klasseanalyse» forsinka gjennombrøtet for Arbeidarpartiet i 1920-åra i Nordland. Sett i eit forsoningsperspektiv kan ein seie at eit meir forsonleg arbeidarparti, mindre revolusjonært og meir reformistisk, bana veg for eit meir tillitsbasert politisk system. Men det vart dessutan meir akseptabelt for massane. Slik vart rørsla meir stoverein og mindre stridbar. Arbeidarrørsla vart i tillegg betre organisert på 1920- og 1930-tallet, og på 1930-tallet stilte partiet dessutan nye spørsmål og reiste nye saker som tok sikte på å bøte på den økonomiske krisa. Når dei borgarlege partia ikkje kom med botemiddel mot krisene på 1920- og 1930-talet, låg forholda derfor opne for eit sosialistisk gjennombrøt også i Bodø-området, og ved stortingsvalet i 1936 var Arbeidarpartiet størst både i byen Bodø og i dei tradisjonelt lyseblå omlandskommunane Bodin og Skjerstad (Lundestad, 1988, s. 113–114). Arbeidarrørsla erfarte etter kvart at den revolusjonære lina ikkje bar frukter, og det gav rom for oppslutning å endre profil i mindre radikal lei.

Hallvard Tjelmeland har seinare forklart at den retninga som sigra i å utforme profilen til den nye politiske rørsla for vanlege folk, tona ned «klassekamppreget» til fordel for «ein meir allmenn appell». Det skulle prege partiet, som med den nye profilen valte å søkje eit klassekompromiss for å komme til regjeringsmakt, noko som skjedde frå 1935, då regjeringa Nygaardsvold vart valt under parolen «by og land, hand i hand» (Tjelmeland, 1986, s. 131–132).

Mot eit tillitsbasert samfunn

Talet på fagorganiserte i Arbeidernes Faglige Landsorganisasjon (AFL) i Bodø mellom 1920 og 1939 syner også korleis samfunnet i større grad aksepterte arbeidarrørsla som ein relevant samfunnsaktør. Bodø-samfunnet gjekk frå å vere direkte fiendtleg innstilt til faglege rettar og arbeidskonfliktar, til å finne seg i at tvistar kunne løysast innafor rammene av forhandlingar mellom partane i arbeidslivet. Det var i løpet av kort tid i ferd med å komme til ein sterkt organisert arbeidarklasse i Bodø. Ved inngangen til andre verdskrigen hadde byen eit mangfald av foreiningar som dekte mange bransjar og sektorar av samfunnet. Til skilnad frå dei einsidige industristadene hadde også handverksstanden,

næringsmiddelindustrien, handelstanden, servicenæringane, offentleg administrasjon og samferdselssektoren fått eigne fagforeiningar i Bodø. Kommuneforbundet viste veg og organiserte over 200 arbeidstakarar i 1939. Nest etter dei var det Bygningsarbeidarforbundet (194), Handel og Kontor (142) og Transportarbeidarforbundet (140) som var dei store fagforeiningane i byen. Grunnlaget for den veksten som skulle komme etter krigen, var med andre ord lagt alt i 1939 (AFL, Årsberetning 1939). Mange som ikkje tilhørde venstresida politisk, såg også nytta av eit meir «rettighetsorientert» arbeidsliv, der organisering av arbeidstid, arbeidsforhold og -rutinar vart meir avtaleorganisert og ordna mellom partane i arbeidslivet. Det hadde både arbeidsgivarane og arbeidstakarane interesse av, noko fleire og fleire i Nordland etter kvart forstod (Rinde, 2015, s. 99)

Folk hadde sett korleis fagforeiningane kunne skape eit tryggare og meir føreseieleg arbeidsliv, og når så mange innafor offentleg sektor og handelsnæringa, som normalt kanskje ikkje var dei ein tenkte på som kjernen i fagrørsla, var medlemmar, seier det noko om aksepten til det tillitsbaserte arbeidslivet. Dette er jo den sentrale delen av Finn Olstads «store forsoning». Det var med «Hovudavtalen» i arbeidslivet i 1935 mellom Arbeidernes Faglige Landsorganisasjon og Norsk Arbeidsgiverforening at tilliten mellom partane i arbeidslivet vart knesett. Med den fekk ein stadfesta det tillitsbaserte forholdet som skulle rå i arbeidslivet mellom arbeidarklassen og arbeidsgivarane. Bak denne prosessen låg det ei endring i innstilling både frå dei som representerte allmugen, og dei som representerte dei hegemoniske sosiale sjikta i landet. Begge sider hadde moderert seg og lagt seg inn på ein meir forsonande kurs. Noreg hadde – som historikaren Berge Furre har skildra det – gått frå «klassekamp til klassesamarbeid» (Furre, 1971, s. 205). Vegen var rydda for ein stille revolusjon der dei breie massane fekk innpass i det norske samfunnet politisk, kulturelt og sosialt.

Referansar

- Bjørnson, Ø. (1990). På klassekampens grunn (1900 – 1920). I Kokkvoll, A. og Sverdrup, J. (red.), *Arbeiderbevegelsens historie i Norge*, bind 2. Oslo: Tiden norsk forlag.
- Bodø Tidende. (1919, 31. juli). Det civile vern under urolighetene.
- Bodø Tidende. (1918, 26. og 31. oktober). Sulitjelmasaken. Socialisternes motstand mot politiet.
- Brandal, N. og Sørensen, Ø. (2018). *Det norske demokratiet og dets fiender 1918–2018*. Oslo: Dreyers forlag.
- Bull d.e., E. (1976). Arbeiderbevegelsens stilling i de tre nordiske land 1914–1920. I *Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie*, 1, 1976 (optrykk av artikkel først publisert i *Archiv für die Geschichte des Sozialismus und der Arbeiterbewegung*, bind 10, 1922, s. 329–361, med tittelen «Die Entwicklung der Arbeiterbewegung in den drei skandinavischen Ländern 1914–1920»). Trykt på norsk i *Ny Tid* seinare på året.
- Emberland, T. (2015). *Da fascismen kom til Norge. Den nasjonale legions vekst og fall 1927 – 1928*. Oslo: Dreyers forlag.
- Forselv, E. (1977). *Arbeidere og arbeiderbevegelse i Narvik før 1920*. Trondheim.
- Fure, O. (1983). *Mellom reformisme og bolsjevisme, Norsk arbeiderbevegelse 1918–1920. Teori og praksis*. Bergen: Universitetet i Bergen.
- Furre, B. (1971). *Norsk historie 1905 – 1940*. Oslo: Samlaget
- Gilje, N. og Skirbekk, G. (2000). *Filosofihistorie*. Oslo: Universitetsforlaget.
- The Guardian. (2020). *Jonathan Rutherford*, henta frå <https://www.theguardian.com/profile/jonathanrutherford>, (lest 20.4.2020)
- Hagen, R. (1987). Kamerater i Bodø, betenk dere vel. Splittelsen av Arbeiderpartiet i Nordland og Bodø, 1923. I *Bodøboka, Nordlands Fylkesmuseums årbok 1987, Bodø: Lofotboka, Værøy. 1987*.
- Hansen, A.G. (1923). *Røde ungdom i kamp og seier*. Oslo: Norges Kommunistiske ungdomsforbunds forlag.
- Helgelands Fremtid. (1918, 22. oktober). Om Sulitjelma-saken.
- Helgeland Blad. (1918, 24. oktober). Om Sulitjelma-saken.
- Johansen, A. (2019). *Komme til orde. Politisk kommunikasjon 1814–1913*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kleven, Ø. (2016). Nordmenn på tillitstoppen i Europa. I *Samfunnspeilet (SSB)*, 2, 2016.

- Knaplund, P. (2011). *Gammel og ny forankring, Innføring i en immigrants dagbok*. Saltstraumen historielag.
- Lundestad, S. (1988). *Arbeiderbevegelsens politiske gjennombrudd i Nordland og Troms: en sammenlikning mellom to ulike fylker med særlig vekt på vilkår for oppslutning om sosialistiske partier i perioden 1900–1940*. Bodø: Høgskolesenteret i Bodø.
- Lundestad, S. (2012). Ei arbeideravis utfordrer borgerlig dominans (1900–1920). I Karlsen, W. og Lundestad, S. (red.) *Start pressen! Avisene i Bodø gjennom 150 år*. Trondheim: Akademika forlag.
- Nordlandsposten. (1918, 6. juni). Ny straffesak mot Nordlands Socialdemokrat's redaktør.
- Nordlandsposten. (1918, 19. oktober). Sandheden.
- Nordlandsposten. (1918, 19. oktober). Mellem apoteker Owe.
- Nordlandsposten. (1918, 28. november). Socialisme og bolsjevisme.
- Olstad, F. (2019). *Den store forsoningen. Norsk historie 1905–1945*. Oslo: Dreyer forlag.
- Rinde, H. (2015). *Det moderne fylket. Nordlands historie 3 – etter 1900*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Rutherford, J. (1990) A Place Called Home: Identity and the Cultural Politics of Difference. I Rutherford, J. (red.) *Identity. Culture, Community, Difference*. London: Lawrence and Wishart.
- Olav Schefflo. (1918, 17. april). Den almindelige verneplikt. Social-Democraten.
- Statistisk Sentralbyrå. (2020). Valstatistikk, henta frå <http://www.ssb.no/a/histstat/hist00.html> (lest 12.4.2020)
- Steine, B. A. (2019). Den der er ude af stand til at sørge for sig selv. I Hommerstad, M. og Steine, B.A. (red.) *Stemmerettens grenser. Fattigdom og demokratisk utestengelse 1814–1919*. Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Stortinget. (2020). Stortinget sitt oppslag «Eidsvoll og Grunnloven 1814», henta frå <https://www.stortinget.no/no/Stortinget-og-demokratiet/Grunnloven/Eidsvoll-og-grunnloven-1814/>, (lest: 3.4.2020).
- Stortinget. (2020). Val og konstituering, henta frå <https://www.stortinget.no/no/Stortinget-og-demokratiet/Valg-og-konstituering/Stortingsvalg/>, (lest: 15.4.2020).
- Straffelova. (1902). Almindelig borgerlig Straffelov, LOV-1902-05-22-10, henta frå <https://lovdata.no/dokument/NLO/lov/1902-05-22-10>, (lest: 15. 4. 2020).

- Stugu, O. S. (2012). *Norsk historie etter 1905. Vegen mot velstandslandet. Norsk historie frå vikingtid til vår tid, 4*. Oslo: Samlaget.
- Tjelmeland, H. (1986). Politikk og historie. Om ulike syn på dei sosiale drivkreftene bak danninga av regjeringa Nygaardsvold. I *Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie*, 2, 1986, s. 129–162.
- Williams, R. (1961). *The long revolution*. London: Chatto & Windus.
- Årsberetninger AFL/LO. (2020). Arbeiderbevegelsens Arkiv og bibliotek (ARBARK), digitale dokument, henta frå https://www.arbark.no/Digitale_dokumenter_beretninger_LO.htm, (lest 20.4.2020).
- Aas, S. (2014). *Forvandlinga. Bodøs historie 1890–1950*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke.
- Aas, S. (2019). Fattigdom, politikk og demokratisering i det fleiretniske Nord-Noreg. I Hommerstad, M. og Steine, B.A. (red.) *Stemmerettens grenser. Fattigdom og demokratisk utestengelse 1814–1919*. Oslo: Scandinavian Academic Press, s. 123–151.
- Aas, S. (2020). «Andre tider i Norge nu», *100 års historie sett fra Folkets hus Bodø 1920–2020*. Stamsund: Orkana Akademisk.

Steinar Aas er professor i moderne historie ved Nord universitet. Han har arbeidet spesielt med tidlig 1900-tallshistorie og har blant annet publisert arbeider om norsk byhistorie, politisk historie, sosialhistorie og minnehistorie.

KUNSTEN Å FÅ RETT – DEFINISJONSMAKT I POLITISKE BESLUTNINGSPROSESSER

Astrid Marie Holand

Abstract

This article explores stakeholder use of formal and informal channels for political participation, and different stakeholder strategies used in attempts to gain political influence. The cases examined must be understood within a Scandinavian political culture in which consultation, cooperation, compromise and consensus traditionally have been central values. As the actual political culture and agenda would influence interest groups' choice of arguments and strategies, some issues concerning this during the last decades are also addressed in the article. The cases, from 1990 and 2015 respectively, concern juridical conditions for the Norwegian fisheries and aquaculture industry. The seafood industries are associated with deep conflicts of interest, thus for the parties involved, achieving political influence was considered to be of great importance. Among relevant formal channels for political participation, the hearing institution and working committees are central. Informal channels visited are lobbying, media campaigns and grassroots mobilisation. Thus, the article acknowledges that stakeholders strategically used both formal and informal policy advisory systems, and elaborates on whether the use of these political channels was crucial for the outcome in the respective cases.

Innledning

Et demokrati er et samfunnssystem hvor innbyggerne har mulighet til å være med og påvirke samfunnsutviklingen, som Per Bjarne Ravnå, Birgit Røe Mathisen og Svein-Halvard Jørgensen skriver i innledningskapittelet. Dette kapittelet handler om formelle og uformelle kanaler og fremgangsmåter for politisk deltakelse. Spørsmålet er hvilke virkemidler og metoder som kan sette andre aktører enn stat og myndighet i posisjon til å utøve definisjonsmakt – og hva det i så fall kan fortelle om hvordan det demokratiske samfunnet virker.

Vi skal se på hvordan noen ulike interessegrupper har gått frem for å endre norsk lovgivning, hvem som fikk definisjonsmakt, hvordan de skaffet seg den, hvilke kanaler de brukte, og hva det hadde å si for utfallet. Utgangspunktet er to eksempelsaker som begge handler om rammevilkårene for norsk fiskeri- og oppdrettsnæring. Sjømatnæringene involverer store verdier og dype interessekonflikter, og det å få definisjonsmakt i lovutforming har hatt stor betydning for involverte parter.

Eksempelsakene er to lovprosesser, en i 1987–92, og en i 2014–16. Begge gangene skulle et helt knippe av lover revideres, der alle ledd fra fangst til eksport ble berørt (Innst. O. nr. 13 (1992–93); St.meld. nr. 10 (2015–16)). Begge ganger ble et stort engasjement vekket langs Kyst-Norge, fordi mange aktører følte at hverdagen og levebrødet deres sto på spill. Vi skal se nærmere på hvordan de forsøkte å prege utforming av norsk fiskeripolitikk, hva slags hensyn de var opptatt av at lovgiver skulle ta, og i hvilken grad de nådde frem med det. Sakene belyses ved hjelp av dokumentstudier og informantintervjuer.

Kapittelet er basert på mitt avhandlingsarbeid fra 2017 om meningsdanning i norsk fiskerilovgivning, men er rettet mer spesifikt inn mot å diskutere formelle og uformelle kanaler for politisk deltakelse og påvirkning. Det teoretiske perspektivet på lobbyering er også nytt. Aller først kommer et overblikk over noen mulige kanaler for politisk deltakelse og påvirkning. Dernest skal vi se på hvilket politisk klima fiskeripolitikken har blitt utformet i. Hvordan samtidens politiske klima er, har nemlig stor betydning for ulike pressgruppers mulighet til å nå frem, for hvilke

metoder og argumenter de kan bruke. Slik plasseres eksempelsakene i en større sammenheng, der vi også kan trekke ut mer generell lærdom.

Formelle og uformelle kanaler til demokrati og definisjonsmakt

Formelle veier til politisk innflytelse går gjennom etablerte praksiser og styringsinnretninger, som *den sakkyndige rapporten*, *høringsrunden* og *stortingsdebatten*. Kristin Asdal kaller dette for *politiske teknologier*. Hun legger vekt på hvordan de bidrar til at politiske saker sirkuleres og omarbeides. Asdal omtaler også *tallteknologier*, som gjør det mulig å omskape natur til målbare størrelser i den politiske debatten, for eksempel ved å definere kvoter og tålegrenser (Asdal, 2004; 2011, s. 211 ff, 221–223). Kvoter er nettopp et høyaktuelt måleredskap i fiskerisammenheng.

Så spørres det hvorvidt politiske styringsteknologier i tillegg til en *kontroll*funksjon også har en *demokratiserende* funksjon, ved å sørge for politisk deltakelse. Her er det sentralt å undersøke møtepunktene i politisk og administrativ arkitektur, spesielt hva som skjer gjennom høringsinstitusjonen (Asdal, 2011, s. 136–138). Den skal bidra til at informasjon om det aktuelle temaet – i dette tilfellet sjømatindustriens kår – sendes ut fra offentlig forvaltning, slik at berørte og interesserte parter kan si sin mening, og forvaltningen er pålagt å samle inn disse meningene. Dette legger til rette for kontaktmøter mellom ekspertise, publikum og politiske institusjoner. Et siktemål er at aktører med førstehånds kunnskap og/eller som er direkte berørt får mulighet til å uttale seg. Gjennom høringsrunden kan en sak omformes, men det er ingen garanti for at det skjer.

Her behandles to offentlige utredninger: Moxnes-utvalgets NOU 1990:24 *Fiskeindustriens organisering og rammevilkår* og Tveterås-utvalgets NOU 2014:16 *Sjømatindustrien – Utredning av sjømatindustriens rammevilkår*. Slike tekster er sentrale i utformingen av politikk. De bidrar til å forme selve saken gjennom sine retoriske grep og begrepsapparat, og gjennom å vise hvilke sider av saken som vektlegges (Asdal, 2011, s. 53). Det sentrale ved den senere prosessen er om sakene ble omarbeidet gjennom høringsrunder, og hvilke aktører som eventuelt

vant frem med sine argumenter. Dette kan si noe om hvem som fikk definisjonsmakt, og hvorvidt høringsrunden hadde demokratiserende effekt.

Lobbyvirksomhet er en uformell vei til politisk påvirkning, her forstått som forsøk på å forme en politisk beslutning i tråd med egne preferanser. Det gjøres ved hjelp av ulike typer fremstøt mot politikere, beslutningstakere og byråkrater (Ihlen mfl., 2020, s. 3–4). Både aktivister, interessorganisasjoner, innbyggerrepresentanter, næringslivsaktører og politikere driver lobbyvirksomhet. Hvilke strategier de kan bruke, avhenger imidlertid både av hvilken pressgruppe eller aktør det er tale om, og av politiske strukturer og kulturer.

I sin beskrivelse av lobbyering i en skandinavisk politisk kontekst legger Øyvind Ihlen mfl. (2020, s. 5–7) vekt på at tradisjonen med forhandlinger mellom representative parter har satt standarden for vår politiske kultur etter 1930-årene. Her har konsultasjon, samarbeid, kompromiss og konsensus vært sentrale verdier. Dermed er det i utgangspunktet brei aksept for at ulike grupper forsøker å drive politisk påvirkning. Etablerte tradisjoner for lokalt selvstyre har bidratt i samme retning. Samtidig beskrives en utvikling der koblinger mellom interesseorganisasjoner og politiske partier er svekket, samtidig som lobbyeringen har blitt profesjonalisert og i økende grad har foregått via media. Når vi sammenlikner prosesser rundt 1990 med prosesser rundt 2014, kan vi forvente å finne noen forskjeller i så henseende.

Lobbyister kan arbeide *innenfra*, gjennom personlig kontakt med beslutningstakere, *utenfra*, for eksempel ved hjelp av annonsekampanjer, eller som en *grasrotbevegelse* gjennom massemobilisering (Baumgartner mfl., 2009). Formålet er todelt: å skape oppmerksomhet om saken, og å få gjennomslag for egne løsningsforslag. Her kan det dukke opp et spørsmål om hvorvidt krisemaksimering er en vellykket strategi. Det kan nok skape oppmerksomhet, og sette aktøren i posisjon til å stille spørsmål ved en situasjon – men det er ikke gitt at den samme aktørens løsningsforslag blir toneangivende. Lobbyister ønsker først og fremst å komme i en posisjon der beslutningstakere ber dem om råd. På den annen side kan de som søker konfrontasjon sies å ha akseptert at de ikke klarer å komme på innsiden (Berry, 1977). Hva ulike typer aktører lykkes best med, ser ut til å variere. Tidligere forskning viser at innbyggerrepresentanter opplevde å lykkes med å skape oppmerksomhet, men at

de i mindre grad fikk innflytelse på beslutningene, sammenliknet med økonomiske aktører (Binderkrantz og Pedersen, 2017, s. 92, referert i Ihlen mfl., 2020, s. 11).

Med dette sagt – også samtidens politiske klima avgjør hvilke argumenter som vil ha gjennomslagskraft. Til enhver tid er faste sett av regler institusjonaliserte og virksomme i samfunnets praksiser, særskilt i politikken (Foucault, 1972, s. 216, appendix 1). Disse er ikke statiske, men forandres gjennom historiens løp. I sin oversiktsbok over norsk økonomisk politikk etter 1905 viser Einar Lie (2012, s. 60–61, 85–88, 102, 117–119) gjennom flere eksempler at oppfatningen av hva som er akseptable spørsmål og svar endres. En *kamp om virkelighetsforståelsen* kaller han dette. Ekspertise har blitt aktivert for å legitimere eller destabilisere politiske synspunkter, utredninger av ikke lenger relevante spørsmål har blitt lagt vekk, særskilt følsomme spørsmål har blitt behandlet utenfor offentligheten, og kursendringer med høye politiske kostnader har måttet foretas langsomt. Et annet gjennomgangstema i Lies fremstilling (2012, s. 83, 117, 128, 123, 134–135), er at den politiske stemningen skifter ved generasjonsskifter. Legitimiteten til tidligere tiders beslutninger var tuftet på bestemte historiske erfaringer. Når menneskene som selv hadde opplevd de gamle problemene ble i mindretall, bleknet også de gamle begrunnelsene. Samtidig la nye generasjoner vekt på å løse nye utfordringer som det etablerte regimet ikke hadde håndtert godt nok.

Et overblikk over norske styringsregimer, sett fra sjøkanten

Kampen om definisjonsmakten i norsk fiskerisektor har tradisjonelt stått mellom flere ulike grupper av aktører. Slik oppsummeres det i boka *Fisken og folket*:

I norsk fiskerinæring er det sjelden stille. Når fiskeripolitikk diskuteres går det en kule varmt. Det bannes og det steikes. Det er kamp mellom nord og sør, mellom flåte og industri, mellom by og land, mellom oppdrett og tradisjonelt fiske, mellom små og

store fartøy, mellom ulike redskapsgrupper, og mellom forskere og næringsaktører (Iversen, 2016, s. 15–17).

Det viser seg også at ulike interesser har fått ulikt gjennomslag til ulike tider. Når hovedtrekk ved norsk politisk historie på 1900-tallet oppsummeres, er det vanlig å plassere et tidsskille i 1930-årene, ett i 1970-årene og ett rundt 1990. I 1930-årene fikk interesseorganisasjonene økt innflytelse, i 1970-årene vant miljøbevegelsen økt gehør, mens 1990-årene ble preget av markedsorientering og konkurranseutsetting i de fleste sektorer. Dette blir ofte omtalt som *det nyliberale skiftet* (Lie, 2012). Både politikere og interessegrupper som ønsket endring kan ha løftet frem dysfunksjonelle sider ved den gamle orden – og fått gjennomslag. Slike tidsskiller kan da betraktes som politiske vendepunkter eller regimeskifter, og som regel ledsages de av lovendringer på flere felt. Lovendringene kan dermed forstås som svar på samfunnsutviklingen, eventuelt som reaksjoner på at bestemte hensyn ikke hadde blitt tatt. Mens samfunnsendringer er gradvise og vanskelige å datofeste, så gjelder en ny lov fra en bestemt dato. Lovendringer kan på en og samme tid markere brudd med en eldre orden og starten på et nytt styringsregime, der andre hensyn blir vektlagt enn i perioden før. Fembindsverket *Norges fiskeri- og kysthistorie* (Kolle, 2014) opererer med tilsvarende tidsskiller.

Kort sammenfattet kan 1930-årene betraktes som fiskerorganisasjonenes gjennombrudd. Deres mål var å styrke fiskernes økonomiske og politiske innflytelse, og kan forstås som motreaksjoner mot negative sosiale konsekvenser av 1800-tallets liberalistiske politikk. Større grad av medbestemmelse og økt vektlegging av samfunnshensyn var sentrale krav. Da disse verdiene ble nedfelt i råfiskloven av 1938 og deltakerloven av 1939, representerte det viktige politiske seire for fiskerinteressene og starten på en ny æra for dem (Finstad mfl., 2012; Grytås, 2013, kap. 1; Holand, 2020; Hovland og Haaland, 2014, s. 208–209, 259–263; Johansen, 2014, s. 159–161; Johnsen, 2004, s. 146, kap. 4; Jørgensen og Hønneland, 2015, s. 71; Sande, 2013, s. 54). Råfiskloven og deltakerloven ble senere omtalt som *fiskernes grunnlover* (høringsuttalelser til NOU 1990: 24; høringsuttalelser til NOU 2014: 16).

I mellomkrigstiden ble et tett forhold mellom Norges Fiskarlag og Arbeiderpartiet etablert, og det ga fiskerne betydelig innflytelse i norsk samfunnsliv i en periode (Hovland og Haaland, 2014, s. 263). Dette

passet med den tradisjonen for politisk deltakelse som da ble etablert, der deltakelsen skjedde gjennom fagorganisering, samarbeid mellom organisasjon og parti og forhandlinger mellom representative parter. Hovedeksempelet er det såkalte *trepartssamarbeidet* mellom staten og partene i arbeidslivet. I sin institusjonaliserte form er dette en samfunnskontrakt som rommer forventninger, ansvarsdeling og bytteforhold mellom staten, arbeidstakere og arbeidsgivere. Den senere Fiskeriavtalen (1964–2005), der staten gikk inn og garanterte for fiskernes inntekter gjennom statlige subsidier, var analog med – eller *preget av* – denne modellen (Holand, 2017, s. 212; Holm og Henriksen, 2014, s. 12–13). I og med at en slik løsningsmodell ble valgt, ble fiskerinæringen samtidig anerkjent som del av en forhandlingsøkonomi, med de forventninger det medførte. Samtidig var det slik at argumenter og løsningsforslag måtte befinne seg innenfor et bestemt konsensusrom for å oppfattes som rimelige og relevante. For å få innflytelse måtte fiskerorganisasjonene forholde seg til det (Hernes, 1999, s. 103, 108 ff. og kap. 9).

1970-årene ble miljøvernorganisasjonenes og ressursforvaltningens internasjonale gjennombrudd. Reaksjoner mot overfiske på alle verdenshav resulterte i et styrket forvaltningsansvar for kyststatene, forankret i FNs havrettskonvensjon av 1982. I Norge ble dette iverksatt med loven om 200 miles økonomisk sone (soneloven), som trådte i kraft fra 1. januar 1977. Denne loven regnes gjerne som startpunktet for det nye regimet. Den innebar samtidig et betydelig havnåm for Norge (Christensen, 2005; 2014b, c; Finstad mfl., 2012; Grytås, 2013; Gullestad mfl., 2013; Holm mfl., 2015; Jørgensen og Hønneland, 2015). I 1970-årene var bestanden av norsk vårgytende sild nær en total kollaps, og i 1980-årene var den nordøst-atlantiske torskestammen på et historisk lavmål (Christensen, 2014a, b, c). Disse var Norges viktigste arter i kommersielt fiske, og situasjonen ble håndtert med streng ressursforvaltning, slik at artene tok seg opp igjen (Armstrong mfl., 2014; Eide mfl., 2013; Gullestad mfl., 2013; Holm mfl., 2014). Samtidig ble havbruksnæringen en stor eksportnæring. Selv om den har andre typer miljøutfordringer, kan oppdrett av fisk isolert sett forstås som et tiltak der overfiskeproblematikken er eliminert.

Den første eksempelsaken er hentet fra overgangsfasen som fant sted rundt 1990, altså det nyliberale skiftet. Overfiskeproblematikken var høyst aktuell, i form av 1980-årenes torskekrise. Forholdet til

utenlandske fiskere var et annet viktig diskusjonstema, som følge av at Russland ble en aktuell handelspartner da den kalde krigen tok slutt, og som følge av EØS-forhandlingene. Internasjonal frihandel og harmonisering med EU-lovgivningen var viktige tråder i det politiske bakteppet, særlig siden EØS-forhandlingene pågikk parallelt med Moxnes-utvalgets utredningsarbeid. Representanter for fiskekjøperne arbeidet for å dreie politikken mer i retning av markedsøkonomiske hensyn, slik at bedriftene ikke fikk et for tungt samfunnsansvar i tider med svak resurstilgang (NOU 1990: 24, s. 115–116). Dette kan også forstås som en reaksjon på at statlig detaljregulering hadde kjennetegnet de første tiårene etter andre verdenskrig. Samtidig kjempet fiskernes representanter for å beholde råfiskloven og deltakerloven, og la dermed større vekt på regulering og samfunnshensyn. Fiskekjøperne var mest i takt med samtidens politiske klima. 1980-årene ga et gjennombrudd for markedsorientering og konkurranseutsetting flere sektorer. I fiskerisektoren vises det i de lovendringene som ble gjort i 1992 (Holand, 2017). Dette ble oppfattet som et brudd med etterkrigstidens fiskeripolitikk og vakte sterke reaksjoner, noe vi kommer tilbake til.

Den andre eksempelsaken er Tvesterås-utvalgets utredning (NOU 2014: 16) med påfølgende tilleggsutredninger og revisjon av fiskerilovgivningen i 2016. Viktige utfordringer knyttet til overfiske syntes i stor grad å være under kontroll da denne prosessen pågikk. Samtidig hadde oppdrettsnæringen vært i sterk vekst. Mens Tvesterås-utvalget arbeidet, bygde det seg opp en ny protestaksjon, der befolkningen i fiskeriavhengige samfunn etterlyste samfunnshensyn og politisk garanti for at lokale aktører fikk sin del av verdiskapningen. Dypest sett var det et spørsmål om hvor verdiene tok veien, og hvilke aktører som bestemte hvilke hensyn som måtte tas. Dette foregikk innenfor rammene av et etablert markedsregime, og kan forstås som en motreaksjon mot 20–30 år med markedsorientering. Motstanden toppet seg da Tvesterås-utvalget foreslo ytterligere deregulering, blant annet ved å fjerne den såkalte *leveringsplikten*, som hadde som formål å bidra til lokal foredling av fisk (Holand, 2017).

Må fortsatt levere fisk i Mehamn

Torgeir Knag Fylkesnes i Troms SV tror det er fullt mulig å drive lønnsomt i fiskeribedrifter i nord. Samtidig viser det seg at selskapet Havfisk fortsatt har leveringsplikt til Mehamn, selv om fiskemottaket til Norway Seafoods blir solgt.

Kyststoppeneet kvier Stortinget under mandagens demonstrasjon.
FOTO: METTE BALLOUWIK / NTB

Kystaksjonen demonstrerer utenfor Stortinget i 2014 (skjermdump, nrk.no, 05.03.2014).

- Et kraftig signal ut om hva vi mener: Det er ikke kapitalen som skal styre fisken, det er folket

SPINNG Kyststoppeneet, her representert av Eva Lisa Robertsen, pryder nå vegg på et bygg i Vardø. Foto: Ole Gunnar Orntun

Av Aleksandra Krokstad

31. august 2017, kl. 22:31

Artikkelen er over 3 år gammel

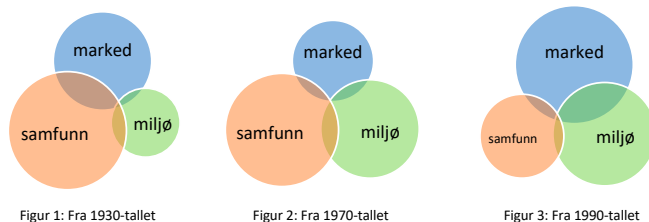
På kort varsel, mobiliserte Kyststoppeneet i Vardø torsdag ettermiddag. Nå pryder Kyststoppeneets logo en husvegg i hjertet av byen.

Lokalavisomtale av Kyststoppeneet (skjermdump, iFinnmark.no, 31.08.2017).

Innholdsmessig dreide protestaksjonen seg om motstand mot konsekvensene av en stegvis liberalisering i fiskeflåte og oppdrett som førte til større sosiale ulikheter enn det som tidligere kjennetegnet fiskerinæringen (Nilsen og Cruickshank, 2018). Her fantes en viss parallell til 1930-årenes interessekonflikter mellom fiskere og fiskekjøpere, iallfall nok til

å bli brukt i retorisk sammenheng. Det ble gitt uttrykk for at viktige seire som ble vunnet dengang var under press, og at dagens kamp var like viktig som den fiskerne utkjempet i 1930-årene (Kronikker blant annet i *Finnmarken*, 25.04.2014, s. 17; *Avisa Nordland*, 12.02.2015, s. 27; *Hitra-Frøya*, 17.02.2015; *Klassekampen*, 26.05.2017, s. 17).

Både markedshensyn, samfunnshensyn og miljøhensyn har vært viktige i fiskerisektoren over tid. Hvordan de ulike hensynene har blitt vektlagt, har imidlertid endret seg (Henriksen og Holm, 2014; Holand, 2017; Johnsen og Finstad, 2020). Tvveterås-utredningen inneholder en fagrappport som behandler sjømatnæringens rolle og betingelser, der det legges vekt på at både samfunnshensyn, markedshensyn og miljøhensyn må tas (Holm og Henriksen, 2014, s. 9). Innholdet i det som kalles næringens *samfunnskontrakt* – altså hvilke forventninger næringen blir møtt med – påvirkes av hvordan hensyn til sosial, økologisk og økonomisk bærekraft blir vektlagt (jf. Holm mfl., 2015, s. 65). Dette kan igjen ses i sammenheng med at ulike grupper hadde definisjonsmakt i ulike perioder. Det ser også ut til at dersom et hensyn har blitt tillagt for liten vekt i en periode, avstedkommer det krav om at nettopp disse hensynene må ivaretas bedre. Forenklet kan dominerende prioriteringer illustreres som i figurene under:

Figur 1–3: Skjematisk periodisering av fiskeripolitikkenes prioriteringer, stor sirkel = høy prioritet.

I den første fasen (figur 1) bidro råfiskloven og andre reguleringer i primærnæringene til å løfte frem reguleringstenkning som politisk prinsipp og økonomisk realitet i Norge (Lie, 2012, s. 63). På bakgrunn av dette kan den første fasen kalles for «reguleringsregimet». «Organisasjonsregimet» er et annet mulig navn, utfra organisasjonenes innflytelse i perioden. I den andre fasen (figur 2) ble ressursforvaltningsansvaret etablert som

politisk prinsipp (Christensen, 2014; Gullestad mfl., 2013). Dette kan dermed kalles for «ressursforvaltningsregimet». Samtidig sto samfunns-hensynet fortsatt sterkt. Den tredje fasen (figur 3) innebar et gjennombrudd for en ny markedsorientering og deregulering, og kan kalles for «markedsregimet» eller «den nyliberale orden». Samtidig ble miljøhensynet videreført, for eksempel gjennom et betydelig statlig ansvar for å hindre overfiske, blant annet stadfestet i havressursloven av 2008. Poenget med denne regimeinndelingen er at den sier noe om det rådende politiske klimaet i ulike perioder, og fremhever at det endret seg.

1990-aktørenes strategi: Krise som katalysator – og eksempelets makt

Aktører som får gjennomslag for sine virkelighetsbeskrivelser får et maktovertak på andre aktører. Det handler om å få gjennomslag for egne løsninger, men også å komme i posisjon til å avgjøre hvilke problemer som skal gis prioritet – også kalt problemdefinisjonsprivilegiet. Dette står sentralt i politiske forhandlingssituasjoner, og er nært knyttet til hvilken kunnskap som skal aktiveres.

Situasjonen da Moxnes-utvalget startet sitt arbeid, var som følger: 1987/88 var den dårligste sesongen for norsk torskefiske som var registrert siden tellingene startet i 1859 (Reguleringsrådet, 1988). Frykt for at hele samfunn ville bli lagt øde preget datidens offentlige debatt, spesielt i Finnmark. Nord-Norge sto på randen av økologisk krise. Den ville lede til konkurser i fiskeindustrien – som var hjørnesteinsbedrifter i mange kystsamfunn – og deretter massiv fraflytting. I Finnmark fantes også noen næringslivsaktører og politikere som gikk aktivt inn for å utnytte det som fantes av politisk handlingsrom i denne situasjonen.

Et lokalt forankret politisk miljø jobbet allerede for en ny fiskeripolitikk. Alt tidlig på 1980-tallet etterlyste de bedre ressursforvaltning og tiltak mot overfiske. De ville også ha en politikk som tok større hensyn til kystbefolkningens perspektiver (Finnmark fylkeskommune, 1983). En informant fra dette miljøet understreket at det var viktig å få et politisk generasjonsskifte, slik at nye løsninger kunne lanseres (informantintervju, tidligere fylkespolitiker, Vardø, 27.01.2014). Disse aktørene hadde

sine kontakter i Arbeiderpartiet, og drev aktiv lobbyvirksomhet både innenfra, gjennom personlig kontakt med beslutningstakere, og utenfra, ved å skape offentlig oppmerksomhet rundt de problemene mange samfunn i Finnmark sto overfor. I dette arbeidet anså de det som avgjørende å benytte seg av lettfattelige slagord og det de kalte «påfuglord», det vil si tidens honnørord, for å få politisk gjennomslag (informantintervjuer, tidligere fylkespolitikere og administratorer, Vadsø, 22.01.2014; 25.01.2014; Vardø, 27.01.2014).

Dem imellom var det noe uenighet om hvorvidt det var en fornuftig strategi å bygge opp under krisestemningen. Her er det nemlig tale om krise i to henseender, både i reell og symbolsk forstand. Krise kan, for det første, forstås som et sammenbrudd i eksisterende ordninger. Fortellingen om en krise, og krisemaksimering, kan på sin side brukes som virkemiddel i politisk retorikk. Formålet er å skape aksept for at det har oppstått en ny situasjon, noe som igjen kan brukes til å legitimere handling og endring. I denne saken innebar krisemaksimering en viss risiko for at alt som hadde med Finnmark å gjøre kunne komme til å bli oppfattet som klagesang og elendighetsbeskrivelser sett utenfra (informantintervju, Vadsø; 22.01.2014). I ettertid viste det seg også at det bredte seg en oppfatning av en vedvarende krise i Finnmark, på bakgrunn av flere negative prosesser som fikk stor oppmerksomhet (Arbo og Hersoug, 1994, s. 137–142; Finstad mfl., 2012).

Alle nasjoner som fisket etter nordøst-atlantisk torsk fikk reduserte kvoter fra 1988 (Reguleringsrådet, 1988). For at fiskeindustrien i Finnmark skulle overleve, måtte nye kanaler for råstofftilførsel åpnes. Det tok ikke lang tid å regne ut at løsningen kunne være å kjøpe fisk fra russiske ferskfisktrålere – men det var forbudt ifølge norsk lov (fiskeforbudsloven, 1966, §8). Utenlandske fiskere hadde ikke tillatelse til å gå rett fra fiskefeltet og levere i norsk havn. Daværende fylkesmann i Finnmark og stortingspolitikere fra Finnmark og Troms engasjerte seg i saken. For dem ble det et hovedpoeng å vise at det hadde oppstått en ny situasjon, så forskjellig fra det loven tok utgangspunkt i at loven måtte endres. Et gjengangerargument ble at det uansett kom til å bli fisket *noe*, og da måtte det overordnede målet være at mest mulig av opptatt kvantum ble levert til foredling i *norsk* industri, uansett hvilken nasjon som hadde tatt fisken. Dette – som kan kalles overlevelsesargumentet fra Finnmark – går igjen i Fiskeridepartementets korrespondanse

og i stortingsdebatten (F.eks. Stortingstidende, 1987–88, s. 3558–60; Fiskeridepartementets arkiv [FDARK], 1988, 88/1012-1). Dette kan forstås som forsøk på å kombinere samfunnshensyn og ressurs-hensyn (jf. fig. 1–3).

Stortingets sjøfarts- og fiskerikomite besøkte Finnmark i april 1988. Slik det ble fremstilt i stortingsdebatten etterpå, var kravet om å få levert utenlandsk fisk unisont i alle fiskevær (Stortingstidende, 1987–88, s. 3560). Dette, å lansere noe som et *folkekrav*, er også et retorisk grep. I stortingsdebatten kom det imidlertid også frem at det heftet sikkerhetspolitiske problemer ved en for rask tilnærming til russerne. Spørsmålet ble ansett for å være politisk følsomt, og ble oversendt regjeringen for videre utredelse. Så langt om de politiske aktørene.

Samtidig grep aktørene i næringen det mest påtrengende problemet an fra den praktiske siden. Det å få endret landingsforbudet ble et konkret og overordnet mål for aktører tilknyttet Fiskeindustriens Landsforening (FL), Båtsfjord Handelsstands Fiskerigruppe (BHF) og investerings-selskapet Sør-Varanger Invest (SVI). De hadde sine kontakter i Høyre.

Noe av det første næringsaktørene i Finnmark gjorde, var å få på plass en prøveordning med fiskeleveranser fra russerne. Da den nevnte stortingsdebatten fant sted, hadde to firma i Båtsfjord allerede fått leveringskontrakter på dispensasjon fra fiskeriforbudsloven (FDARK, 1988, 88/96-1; 88/96-2). FLs formann Svein Krane var en av nøkkel-personene for å få dette i gang. Han representerte også tilvirkersiden i Moxnes-utvalget, og deltok som partsrepresentant på flere møter i Fiskeridepartementet der spørsmålet om kjøp av utenlandsk råstoff var tema. Her fikk han i oppdrag å lage en modell for hvordan en slik handel kunne organiseres. Dermed hadde han kommet i lobbyistens ønskeposisjon – han var nå blitt tilvirkersidens talsmann og den som beslutningstakerne søkte råd hos. Mens modellen ble beskrevet, ble den også testet i praksis.

Stortingets sjøfarts- og fiskerikomite merket seg den nye torskeimporten i Båtsfjord, og gikk ut fra at «denne mer liberale praksis» ble videreført så langt det var «forenlig med hensynet til totalforvaltningen av fiskeressursene og behovet for stabile og gode omsetningsforhold» (Innst. S. nr. 223, 1987–88). Dette var et tydelig signal om politisk aksept, belagt med samfunnshensynet og ressurs-hensynet. En mer

liberal praksis var i tillegg i pakt med markedshensynet. Videre forutsatte komiteen at regjeringen ville vurdere om lovendring trengtes. Den nye praksisen viste seg å ha stor argumentasjonsverdi når det gjaldt å vise at den gamle loven hadde gått ut på dato. De russiske leveringstillatelsene i Båtsfjord ble stadig fornyet, gjennom gjentatte søknader til Fiskeridepartementet. Båtsfjord Handelsstands Fiskerigruppe ønsket varig importtillatelse, og skrev til departementet at de kom til å «arbeide aktivt med alle relevante instanser for å få dette til» (FDARK, 1988, 88/903-1). Arbeidet for å utvide ordningen slik at russerne kunne levere flere steder, fortsatte også.

Interessant nok var den liberale praksisen som ble presset frem nedenfra i samklang med signaler fra EF og tidens bevegelser i storpolitikken – i retning av deregulering og økt internasjonal flyt av kapital, arbeidskraft, varer og tjenester.¹ Proteksjonisme og konkurransevridning ble snart retoriske merkelapper på tiltak som ikke lenger var politisk legitime. Det ble stadig tydeligere i årene da Moxnes-utvalget utredet fiskeindustriens kår. For eksempel skulle statlige subsidier fases ut etter overenskomsten om fiskehandel under EFTA-avtalen, signert i 1989 (Henriksen, 2009). Eldre, proteksjonistiske argumenter for å forby landinger av utenlandske fiskefangster av hensyn til norske fiskere mistet legitimitet. Sikkerhetspolitiske kald krigsargumenter kom også mindre i bruk. Samtidig ble problemet med råstoffmangel mer sentralt. Summen av dette ble slik, ifølge Moxnes-utvalget (NOU 1990: 24, s. 57, deres kursivering):

Det er ikke lenger noen grunn til å beskytte norske fiskere mot leveranser fra utenlandske fartøyer. De aller fleste ressurser er kvoteregulert. *Det må være et overordnet mål å få ilandført i Norge mest mulig av andre lands kvoter.*

Her er gjenklangen av argumentene fra de nordnorske politiske aktørene åpenbar. Argumentet om at mest mulig av fisken som ble tatt skulle gå til *norsk* foredling, hadde nådd frem. Å sikre kontinuerlig tilgang på

¹ De europeiske fellesskapene (EF) ble formelt til Den europeiske union (EU) fra 1993, på grunnlag av Maastricht-traktaten, som ble vedtatt i 1992. Derfor skriver jeg EF om tiden før dette, men EU om tiden etterpå og i omtalen av mer generelle problemstillinger (eksempelvis «EU/EØS»). Maastricht-traktaten bidro nettopp til å fremme de såkalte fire friheter: internasjonal flyt av kapital, arbeidskraft, varer og tjenester.

råstoff av god kvalitet var ansett som nøkkelen til en konkurransedyktig norsk fiskeindustri på land (NOU 1990: 24, s. 30). Saken er ekstra interessant fordi den foregikk i en overgangsfase mellom to ulike politiske klima. Samfunnshensyn hadde vært viktig, men var i ferd med å komme i skyggen av markeds- og ressurs-hensyn. Den som følger denne prosessen, kan se at aktørene brukte argumenter som passet i begge kontekstene.

I ettertid fremhevet flere av aktørene at det hadde vært avgjørende for dem å kunne bruke både formelle og uformelle kanaler i dette arbeidet, å kunne operere fritt og hive seg fort rundt ved behov (informantintervjuer, politiske aktører, Tromsø, 06.12.2013; Vardø, 27.01.2014; næringslivsaktører, Hammerfest, 20.01.2014; Kirkenes, 29.01.2014; Oslo, 06.05.2014; Tromsø, 31.01.2014; 07.03.14; 15.04.2016). Det er verdt å bemerke at aktørene til sammen hadde gode kontakter i både Arbeiderpartiet og Høyre, de to mest toneangivende partiene i datidens politikk. Å få oppmerksomhet i media inngikk også i strategien. Lokale medier ble brukt aktivt, og det bidro til lokal mobilisering. Imidlertid var det vanskeligere å få innpass i riksmidia, noe aktørene ønsket for å gjøre saken til en nasjonal sak. En informant beskrev skuffelsen da NRK Dagsrevyen endelig tok tak i saken, men lot den komme i skyggen av hovedoppslaget om intern strid i Arbeiderpartiet (informantintervju, tidligere fylkesadministrator, Bodø, 11.11.2013). For å få gjennomslag på nasjonalt plan ser det ut til at direkte kontakt med politikere førte bedre frem enn å gå via media.

Moxnes-utvalget: Den formelle prosessen

Tidligere fiskeriminister Einar Hole Moxnes (Sp) fikk i oppdrag å utrede fiskeindustriens organisering og rammevilkår i Norge i ei tid preget av stor bekymring, som gjenspeiles i hva utvalget la vekt på. I første omgang er det interessant å se hvem som satt i utvalget, hvilket mandat de hadde, og hvilke sider av oppdraget de la vekt på. Slike forhold var også med på å etablere saken i det politiske rom. Dette var et partssammensatt ekspertutvalg av folk med bakgrunn fra ulike deler av fiskerinæringen. I løpet av arbeidet delte utvalget seg i to leirer, noe som kom til uttrykk gjennom en rekke dissenser og mindretallsforslag (NOU 1990: 24, s.

31–34). Fraksjoneringen stadfestes av informanter som satt i utvalget (informantintervjuer, utvalgsmedlemmer, Ålesund, 27.09.2013; Bugøynes, 28.01.2014; Tromsø, 15.04.2016). Fiskernes representanter ønsket å bevare hovedtrekk av mellom- og etterkrigstidens fiskeripolitikk, det vil si en samvirkemodell utviklet rundt råfiskloven og deltakerloven («regulerings/organisasjonsregimet»). På den andre siden jobbet tilvirkernes representanter for markedsorientering, friere konkurranse, mindre statlig innblanding og mindre ansvar for distriktspolitikk – forslag som pekte fremover mot et «markedsregime» – og de var i flertall.

Moxnes-utredningen ble sendt ut på høring høsten 1990, til 47 organisasjoner, institusjoner og berørte departementer. Responsen i høringsrunden var solid, så den sørget iallfall for deltakelse (høringsuttalelser til NOU 1990: 24). Også her kom det til åpen debatt om hvorvidt grunntrekk ved etterkrigstidens fiskeripolitikk skulle videreføres – i seg selv et tegn på at fiskeripolitikken befant seg ved et veiskille. Det pågikk en tydelig tautrekking mellom aktører som i likhet med mindretallet i Moxnes-utvalget støttet regulerings/organisasjonsregimet, og aktører som støttet utvalgsflertallet i å ønske nye løsninger og nye bestemmelser. Det fremgår også av departementets høringsbrev, og av Ot.prp.nr. 61 (1991–92) som var Fiskeridepartementets fremlegg for Stortinget. Her innledes flere drøftingstema med at flertallet i Moxnes-utvalget påpeker at mye er endret siden råfiskloven ble vedtatt, og at det er på tide å oppdatere den – mens mindretallet forsvaret gjeldende regelverk.

Konflikten mellom fiskernes og tilvirkernes interesser ble satt på spissen i høringsrunden. Fra flere hold ble det spurt om poenget nå var at fiskeindustrien skulle bli mer lønnsom på fiskernes bekostning. Et hovedbudskap var at de nye lovforslagene truet livsnerven i den norske fiskerinæringen og det tradisjonelle samspeillet mellom hav og land, der de næringsdrivende skulle ta lokalt samfunnsansvar og helst ha lokal tilknytning (høringsuttalelser til NOU 1990: 24; Ot.prp. nr. 61 (1991–92); Innst. O. nr. 13, 1992–93).

En annen, grunnleggende kritikk gikk ut på at utvalget ikke representerte hele næringen. Sildesektoren og oppdrettssektoren hevdet at deres problemstillinger og løsningsforslag ikke kom med (høringsuttalelser til NOU 1990: 24, Norges Sildesalgslag; Norske Fiskeoppdretters Forening; Fiskeoppdretternes Salgslag, 1990–91). I tillegg kom kritikk mot geografisk skjevrepresentasjon, at utvalget representerte

torskesektoren i Nord-Norge, og at det påvirket både problemstillinger og konklusjoner: «Store og vesentlige deler av norsk fiskerinæring [hadde] ikke vært delaktig i utredningsarbeidet», ble det hevdet (høringsuttalelse til NOU 1990: 24, Sunnmøre og Romsdal Fiskesalslag, 1990).

I 1992 var Ot.prp. nr. 61 ute på høring. Da foregikk en protestmobilisering langs kysten, for å støtte synet til fiskerrepresentantene i Moxnes-utvalget. Fiskeridepartementet fikk en rekke innspill fra lokalpolitikere som mente at lovendringsforslagene ikke ville komme kystbefolkningen til gode. Smøla kommune skrev til kystkommunene fra Møre til Finnmark og ba om at flest mulig av dem støttet «et ufravikelig krav» om at myndighetene skulle vurdere grundig «hvilke konsekvenser de foreslåtte endringene kan medføre», da dette var «helt avgjørende for typiske kystkommuner der fiskeriene er sjølve grunnpilaren for bosetting og næringsaktivitet» (høringsuttalelse til Ot.prp nr. 61, Smøla kommune, 1992). Ordføreren i Smøla skrev til sine kolleger at proposisjonen hadde «skapt mye uro/usikkerhet blant kystbefolkninga generelt og fiskerne spesielt m.h.t. virkningen for kyst-Norge». Han hevdet her at det han kalte «angrepet på råfiskloven» var et klart utslag av EF-tilpasning. Formålet med oppropet var å gi «våre myndigheter og sentrale politikere klar beskjed om at vi akter å 'slå ring om' fiskerinæringa» (høringsuttalelse til Ot.prp nr. 61, Smøla kommune, 1992). Dette var også en tydelig folkekrav-retorikk.

Mange utdrag av uttalelsene fra høringen av NOUen ble gjengitt i odelstingsproposisjonen, men det betød ikke at alle aktørene fikk gjennomslag for sitt syn. Departementet lyttet for eksempel til filetindustrien, siden det nå så ut til at dens eksistens sto mest på spill. Argumentasjonen fra Fiskeindustriens Landsforening kom godt frem. Overlevelsesargumentet fra Finnmark hadde blitt hørt. For øvrig er det en vanlig oppfatning at daværende fiskeriminister Oddrun Pettersen (A) var mer lydhør for fiskeindustriens synspunkter enn forgjengerne hadde vært (Finstad, 2014, s. 228; Haaland, 2003, s. 165). Uansett er det tydelig at visse resonnementer gikk igjen gjennom hele prosessen. Argumentet om å sikre at mest mulig fisk skulle leveres til norske anlegg, når den nå engang kom til å bli fisket uansett og til slutt ville havne på det samme markedet som norske fiskeprodukter, ble gjentatt (Stortingstidende, 17.11.1992, s. 177, 180). Dette indikerer at aktørene bak en bestemt virkelighetsforståelse allerede hadde fått definisjonsmakt.

Andre høringsinnspill ser ut til å ha blitt brukt til å sortere ut de mest kontroversielle endringene og legge disse på is. For, som påpekt, kan endringstakten ikke være for stor – det blir politisk vanskelig.

Helt på tampen av 1992 ble det vedtatt en ny fiskerilovgivning som innebar deregulering på flere områder (Stortingstidende, 23.11.1992, s. 9; Endringslov, 1992, Lov 04.12.1992 nr. 124). Levering av utenlandske fangster, kampsaken fra Finnmark, ble tillatt. Heretter er det i utgangspunktet tillatt for utenlandske fiskere å levere til norsk industri, med mindre det er mistanke om illegalt fiske. Vedtaket var ikke enstemmig: SV og Senterpartiet mente at den nye ordningen burde ha vært strengere, mens Fremskrittspartiet stemte mot, fordi de mente at den var for streng (Stortingstidende, 17.11.1992, s. 167–189; Innst. O. nr. 13 (1992/93); Endringslov, 1992).

Når historien ser ut til å gjenta seg

I 2014 reiste jeg rundt i Finnmark for å granske prosessen i 1987–92. Dette var akkurat da et nytt kystopprør var i ferd med å reise seg. Informanter jeg møtte som hadde bakgrunn i lokalpolitikken, ga uttrykk for at de så klare paralleller: «Det som skjer nå, skjer på bakgrunn av det som skjedde den gang», sa de (informantintervjuer, tidligere fylkespolitikere og administratorer, Vadsø; 22.01.2014; 25.01.2014; Vardø, 27.01.2014). Endringene i norsk fiskerilovgivning i 1992 var omfattende nok til å kalles et politisk regimeskifte. Regimet som var nytt da, gjelder fortsatt. Tidligere historisk erfaring viser at den politiske stemningen kan snu ved generasjonsskifter (jf. Lie, 2012) – men det ser ikke ut til at vi er kommet til et slikt nytt skifte ennå. Prosessen de senere årene tyder snarere på at det eksisterende regimet har blitt ytterligere sementert.

I 2014 var norsk sjømatindustri under utredning igjen, av det såkalte sjømatindustriutvalget, ledet av professor Ragnar Tveterås ved Universitetet i Stavanger. Denne gangen var oppdrettsnæringen representert, derav navnet *sjømatindustri*, som inkluderer både villfangede og oppdrettede arter. I februar 2014 ble Kystaksjonen stiftet i Mehamn. Formålet var å få aksept for at kystsamfunnene hadde rettigheter til fiskeressursene. Aksjonistene brukte en grasrotstrategi for sin

lobbyvirksomhet, med folkemøter, protestmarsjer, fakkeltog, innlegg i lokal presse og på sosiale media. De fulgte en tydelig konfronterende linje. En av strategiene var politisk agitasjon for å mobilisere innbyggere i flere kystsamfunn, og å få flest mulig til å slutte seg til aksjonen. Samarbeid med etablerte organisasjoner med sammenfallende interesser inngikk i strategien. Når disse sluttet seg til, økte samtidig medlemsmassen i kystaksjonen. Igjen ble *folkekravet* brukt som retorisk grep.

I desember 2014 leverte sjømatindustriutvalget sin utredning. Utvalget foreslo omfattende dereguleringer som ville gi aktørene i næringen økt rom for å velge «konkurransedyktige økonomiske organiseringsmodeller innenfor miljømessige bærekraftige rammer, og like konkurransevilkår», inkludert valg av geografisk tilholdssted (NOU 2014: 16, s. 13–15). Forslagene berørte både flåten, forholdet mellom flåte og foredlingsledd, og organiseringen av førstehåndsomsetningen. Samtidig var det udiskutabelt at ressurshensynet var viktig, og at nasjonal kontroll over sjømatressursene måtte videreføres.

Forslagene vakte kraftige reaksjoner da utredningen ble lagt frem, og i den påfølgende høringsrunden. Virkelighetsforståelsen som lå til grunn i NOU-en sto i skarp kontrast til de tallrike høringsinnspillene der hensyn til sosial bærekraft og næringens samfunnsansvar ble etterlyst (høringsuttalelser til NOU 2014: 16, 2015). Overordnet var dette noe av det mest påfallende med hele prosessen. Heller ikke etter Fiskeridirektoratets syn var det «samfunnsmessig behov eller saklig grunnlag for en så dramatisk endring i samfunnskontrakten som det flertallet i utvalget legger opp til» (høringsuttalelse til NOU 2014: 16, Fiskeridirektoratet, 2015, s. 49). Et konsulentbyrå uttalte seg på bakgrunn av sitt mangeårige samarbeid med aktører i fiskeri- og havbruksnæringen, og skrev rett ut at det dreide seg om verdivalg (høringsuttalelse til NOU 2014: 16, Noodt & Reiding, 2015).

Her var det altså grunnlag for politisk mobilisering og kamp om definisjonsmakten. For det første gjaldt det spørsmålet om hvem som skulle forvalte fiskeressursene, som ifølge havressurslova tilligger fellesskapet Norge – var det de enkelte næringsaktørene eller kystbefolkningen som kollektiv? Den historiske konteksten her er at Norge har pleid å legitimere nasjonal kontroll over fiskeressursene med hensynet til kystbefolkningen, til bosetting og sysselsetting, altså samfunnshensynet.

Kravet om at fiskeressursene måtte tilhøre kystsamfunnene ble fremmet i den såkalte *Tromsø-erklæringa*, et opprop fra folkebevegelsen Kystopprøret, under tittelen «Stopp ranet av kysten vår». Dette ble lagt ut til signering og delt på sosiale medier i 2015, som motreaksjon mot Tvetveterås-utvalgets forslag. Her ble det hevdet at «Tvetveterås-utvalgets innstilling truer kystbefolkningens livsgrunnlag» (Naturvernforbundet, 2015). Dette var altså en ny versjon av overlevelsesargumentet. «Vi ber lokalpolitikkerne langs hele kysten om å uttale seg mot Tvetveterås-utvalgets innstilling», lød oppfordringen videre. Flere representanter for fagbevegelsen og miljøbevegelsen sluttet seg til, og flere av de samme aktørene leverte høringsuttalelser. Noen formuleringer er gjengangere, og sammen med henvisninger til *Tromsø-erklæringa* vitner dette om at de stammet fra den koordinerte opposisjonen. Høringsuttalelsene viser til statistiske data og effekter av lover og reguleringer i inn- og utland. Dette viser samtidig at avsenderne behersket det politiske språkets krav om faktabaserte begrunnelser. Dette følger av at et innebygd krav til kvantitativ empiri både i økonomifaget, i natur- og humanvitenskap har virket bestemmende for hvordan argumentasjon må bygges opp for å bli gyldig i politikken (Asdal, 2004, s. 295 ff; 2011, s. 19–21, 63–64).

På nok et område oppsto en kamp om definisjonsmakten. Det gjaldt spørsmålet om hva som var en god og lønnsom sjømatnæring. Tvetveterås-utvalget pekte på Island som forbilde, der en vertikalt integrert industri gjennomgående hadde bedre økonomiske marginer enn den norske (NOU 2014: 16, s. 44). Situasjonen på Island på denne tiden var at majoriteten av fiskekvotene ble eid av et lite antall kapitalsterke aktører, såkalte *kvótakóngar*, som betalte ressursavgift til staten. Flere høringsinnspill trakk isteden Island frem som et avskrekkingseksempel (høringsuttalelser til NOU 2014: 16, Fagforbundet Troms; LO Midt-Troms; Natur og Ungdom; Nordland fylkes fiskerlag; Norges Kommunistiske Parti (NKP); NNN Troms; Steigen kommune, 2015). De la vekt på at lokalsamfunn mistet arbeidsplasser, at det var vanskelig for nye aktører å komme inn i næringen, og at mindre kapitalsterke islandske fiskere isteden søkte til Norge for å drive fiske. Etter 1992 var det jo tillatt for utenlandske fiskere å levere fangstene sine i norsk havn.

Flere høringsinnspill stilte spørsmål ved ekspertutvalgets grunnleggende antakelser, som at stordrift, kvote- og eierkonsentrasjon ga best innovasjonsevne og lønnsomhet, eller de gikk langt i å hevde at

anbefalingene bygde på teoretiske politiske idealer fra 1980- og 90-årene, som i ettertid var blitt tilbakevist gjennom praktisk erfaring (høringsuttalelser til NOU 2014: 16, 2015). Det ble rettet til dels knusende kritikk mot manglende argumentasjon og/eller manglende konsekvenstenkning i utvalgets forslag til løsninger. Karakteristisk for mange innspill var at de satte en sentralisert, kvantitets- og profitorientert næringsmodell opp mot en desentralisert, kvalitetsorientert og sosialt bærekraftig en. Samfunnshensynet og markedshensynet ble altså satt opp mot hverandre, mens samfunnshensynet og miljøhensynet lot seg kombinere. Flertallet av høringsinstansene, særlig de som hørte hjemme i Trøndelag og Nord-Norge, ønsket å ivareta et tradisjonelt samspill mellom sjøsiden og landsiden. Ifølge disse aktørene var det dette lokalt forankrede samspillet som hadde gjort Norge til en ledende sjømatnasjon. På den bakgrunn spurte de om hvorfor politikken skulle endres i en retning der risikoen for næringen som helhet syntes stor, og gevinsten selv for de største enkeltaktørene syntes usikker. Dette ble også problematisert med hensyn til rekruttering og rettferdighet mellom generasjoner (høringsuttalelser til NOU 2014: 16, Natur og Ungdom; Naturvernforbundet i Troms; Vikna kommune; LO; NKP; Andøy kommune; Lofotrådet; Steigen kommune; Vestvågøy kommune, 2015). Enda flere høringsvar advarte mot konsekvensene dersom nye regler åpnet for at kapitalsterke aktører utenfor landsdelen – og utenfor Norge – fikk anledning til å kjøpe fiskekvotene.

Alt i alt viste høringen i 2015 at det var stor motstand mot å endre deltakerloven slik at industrien fikk utvidet anledning til å eie kvoter og fartøyer. En rekke innspill hevdet at en slik omlegging ikke ville komme kystbefolkningen til gode. Regjeringen Solberg kom da frem til at deltakerloven måtte ligge fast som grunnlag for regjeringens fiskeripolitikk (Meld. St.10 (2015–2016), s. 49). Her reflekteres tilbakemeldingene fra høringsrunden godt, der flertallet gikk inn for å beholde deltakerloven, og faktisk fikk gjennomslag for det. Prinsippet om en fiskereid flåte levde videre når det ble koblet sammen med prinsippet om nasjonal råderett over ressursene. Dette standpunktet var for øvrig helt i tråd med høringsvaret fra organisasjonen som representerte de mer kapitalsterke aktørene på fiskersiden (høringsuttalelse til NOU 2014: 16, Fiskebåt, 2015). Dette var et eksempel på en aktør med tydelig politisk gjennomslagskraft.

I etterkant av 2015-høringen fulgte tre nye tilleggsutredninger (Meld. St. 10 (2015–2016), s. 15).² Det å opprette nye ekspertutvalg for å samle kunnskap om de mest omstridte temaene, slik regjeringen nå gjorde, er en måte å mobilisere ressurser på. Meningsmotstandere kunne nok oppleve det som utmattelsesstrategier, men det må kunne betraktes som et ønske fra staten om å skaffe mer kunnskap for å avgjøre vanskelige spørsmål. Det kan også forstås som nok et eksempel på at kursendringer med høye politiske kostnader må foretas langsomt (jf. Lie, 2012).

Politisk deltakelse: Kanaler, strategier og effekter

Eksempelsakene viser at aktører som opplevde at de trengte politisk innflytelse brukte både formelle og uformelle kanaler for politisk deltakelse. Aktiv bruk av høringsinstitusjonen, lobbyvirksomhet og mobilisering via organisasjoner og media hørte med. Aktørene kommuniserte med beslutningstakere og i offentligheten, med formål om å få opinionen og beslutningstakerne på sin side. Krisemaksimering ble brukt som retorisk strategi, men ikke i like stor grad av alle aktørene, og på forskjellige måter i 1990 og 2014. Redskapene de hadde til rådighet var stort sett de samme, med ett unntak – sosiale medier.

Eksemplene viser at det var enklere å påvirke en enkeltsak enn å få gjennomslag for mer generell systemkritikk. I det første eksemplet brukte lokale og regionale politikere og representanter for lokalt næringsliv direkte påvirkning som sin fremste lobbystrategi. De jobbet for en enkeltsak – liberalisering av fiskeriforbudsloven. Aktørene hadde gjennomgående et bevisst forhold til retorikk, og til hvilke strenger de kunne spille på for å skaffe seg definisjonsmakt. For det første var de stadig i forkant av de politiske prosessene. For det andre fremsto de som konstruktive og løsningsorienterte når de foreslo en vei ut av krisa, og demonstrerte en konkret løsning på et akutt problem. For det tredje jobbet de tett opp mot nøkkelpersoner i Storting, regjering og departement. Dette innebar direkte og personlig dialog, og den foregikk i forkant av høringsrundene. Aktørene klarte også å innta nøkkelposisjoner

² Dette gjaldt henholdsvis kvotesystemet, leverings-, bearbeidings- og aktivitetsplikten i fiskerinæringen og mulige forenklinger innen førstehåndsomsetningen av fisk.

selv, der de kom i posisjon til å gi råd om hvordan krisa kunne løses, iallfall på kort sikt. De hadde et bredt repertoar av datidens nødvendige ressurser tilgjengelig for å komme i slike posisjoner, og var relativt lite kontroversielle i sin tids politiske klima. Faktisk tilbød de en anledning til at begge fraksjonene i Moxnes-utvalget kunne finne noe å enes om – som nevnt var råfiskloven det store debattemaet der, ikke fiskeriforbudsloven. I likhet med andre berørte parter benyttet disse aktørene seg av samtidens offisielle politiske kanaler, men forarbeidet de gjorde gjennom entreprenørskap og lobbyvirksomhet var avgjørende for deres gjennomslagskraft.

Samtidig ble det reist et kystopprør til forsvar av kystkommunenes interesser og hovedtrekk ved etterkrigstidens fiskeripolitikk (regulerings/organisasjonsregimet). Før sosiale medier, ble brev, fax, lokalaviser og personlige nettverk brukt for å mobilisere oppslutning. Denne mobiliseringen lyktes ikke med å gi kystsamfunnene økt innflytelse på nasjonal fiskeripolitikk i særlig grad, men den bidro til å beholde deler av reguleringsregimet, blant annet ved at det ikke var politisk mulig å endre deltakerloven i 1992.

Til sammenlikning representerte frontfigurene for kystopprøret i 2014 en systemkritikk og motstand mot sentrale deler av det som da var det etablerte fiskeripolitiske regimet (markedsregimet/den nyliberale orden). I 2014 var torskekrisa løst, gjennom vellykkede ressursforvaltningstiltak som tilhørte det gjeldende regimet. Kystopprøret i 2014 etterlyste samfunnshensyn – som det samme regimet så ut til å ha nedprioritert – men denne kritikken mot det som ellers fremsto som et vellykket regime, var det vanskelig å nå helt frem med. Aktørene bak kystopprøret i 2014 var tydelig på kollisjonskurs med regjering og departement. De brukte en grasrotstrategi, og valgte en konfronterende linje. En måte å mobilisere ressurser på er å samle en så tallrik bevegelse som mulig, ettersom den som taler på vegne av mange, kan påberope seg større politisk legitimitet. Under kystopprøret ble lokale medier, sosiale medier og etablerte organisasjoner brukt aktivt for å rekruttere støttespillere. Som vist, gjorde mobiliseringen seg gjeldende i høringsrunden i 2015.

Der debatten i 1990–91 handlet om innføringen av markedsregimet, handlet debatten i 2014–15 om i hvilken grad og form markedsregimet skulle videreføres. Mens Moxnes-utredningen avstedkom et

slag om råfiskloven, avstedkom Tveterås-utredningen et slag om deltakerloven. Sjømatindustriutvalget foreslo å endre den, men det viste seg politisk vanskelig også i 2015. Det kan betraktes som en seier til kystopprøret at deltakerloven ble stående, men på den annen side fikk de begrenset gjennomslag for det generelle kravet om økt vektlegging av lokale samfunnshensyn. Samtidig satte tidens politiske klima – og mer generelle krav til politisk argumentasjon – noen rammer som aktørene måtte holde seg innenfor. Mens Moxnes-utredningen ble skrevet i en overgangsfase, ble Tveterås-arbeidet gjort i en politisk kontekst der markeds-hensynet og ressurs-hensynet synes å være befestet.

Som nevnt endres næringens samfunnskontrakt – altså hvilke hensyn det forventes at næringen tar til sosial, økologisk og økonomisk bærekraft (jf. Holm mfl., 2015, s. 65). Det ser ut til å være stor grad av kontinuitet gjennom de siste 30 årene, der økonomiske og økologiske hensyn vektlegges, og til dels veves sammen. I en slik sammenheng er kravet om større samfunnshensyn verdt å legge merke til, da det vitner om uinnfridde forventninger på det området. Min studie viser at kampen om definisjonsmakten handlet mye om hvilke fordringer som rettmessig skal kunne stilles – til selve lovgivningen og til hvordan næringens aktører skal opptre. Som vi har sett, var det nettopp balansen mellom disse ulike hensynene som flere interessegrupper ønsket å påvirke. Samtidig synes fiskeripolitikken å være tuftet på så mange etablerte kompromiser at det er vanskelig å gjøre brå endringer (Johnsen og Finstad, 2020).

Eksempelsakene viser videre at muligheten for politisk deltakelse ikke garanterer politisk gjennomslag. Aktører som representerte andre interesser enn kystopprørernes vant større gehør både i 1990/1992 og 2015, slik det fremgår av stortingsmeldingene som oppsummerer høringsrundene. De som fikk gjennomslag var gjerne tyngre økonomiske aktører, som Fiskeindustriens Landsforening i 1992, og Fiskebåt i 2015. I likhet med det andre studier viser (Ihlen mfl., 2020) ser det ut til at innbyggerrepresentanter lyktes bedre med å få oppmerksomhet om sin sak, men i mindre grad fikk innflytelse på selve beslutningene, sammenliknet med tyngre økonomiske aktører. Hvilke ressurser aktørene har til rådighet er helt avgjørende for evnen til gjennomslag. Et sentralt spørsmål da er om de formelle kanalene virkelig sørget for en bred politisk deltakelse og et reelt meningsmangfold, eller om aktørene med størst ressurser uansett hadde vunnet ved å påvirke beslutningstakerne

direkte. Svaret på dette spørsmålet er avgjørende for tilliten til de politiske teknologiene. Det er bare dersom mange nok mener at ekspertrapporten, høringsrunden og stortingsdebatten sikrer tilstrekkelig demokratisk legitimitet i beslutningsprosesser at de fungerer etter hensikten.

Blant høringsinnspillene etter både Moxnes-utvalget og Tveterås-utvalget finnes flere eksempler på at kritikere gikk inn for å svekke ekspertutvalgenes legitimitet, ved å angripe fundamentale premisser som sammensetning, mandat, grunnleggende antakelser og hva som ble vektlagt. Dette er forsøk på å erobre definisjonsmakten. Slik retorikk tar sikte på å svekke utvalgenes argumentasjonskraft på et helt grunnleggende nivå. For noen aktører handlet det om at hele bredden i sjømatnæringen måtte høres. Kystopprørene representerte på sin side en systemkritikk når de problematiserte fiskeripolitikken premisser.

I et lengre historisk perspektiv er dagens demokratiske styresett med politiske teknologier, som legger til rette for kunnskapsutveksling og borgermedvirkning, et tidstypisk trekk. Forutsetningen for at høringsinstitusjonen skal fylle sin demokratiserende funksjon, er at borgerne har tiltro til at deres innspill kan ha reell innflytelse, bruker den aktivt og erfarer at det har effekt. I eksempelsakene nådde systemkritikken bare delvis frem. Isteden kan høringsrundene tolkes dithen at de tjente til å sortere varslede tiltak i tre bunker: Lite kontroversielle – eller til og med ønskede – tiltak som kunne gjennomføres, meget kontroversielle tiltak som måtte legges på is, og noe kontroversielle tiltak som måtte utredes mer. Det som kom frem gjennom høringsrundene, og som ble tatt ad notam, var altså hvilke deler av fiskeripolitikken som kunne endres som foreslått, og hva som fortsatt måtte ligge fast etter flertallet av de involverte partenes oppfatning. I en slik forstand kan høringsinstitusjonen sies å virke demokratiserende. Selv om saken i disse tilfellene bare ble moderert, ikke omformet, er det tydelig at justeringene kom som resultat av en bred politisk deltakelse.

Referanser

- Arbo, P. og Hersoug, B. (1994) Fiskerinæring og regional utvikling i Finnmark. Russetorsken – en ny redning østfra? i Hersoug, B. (red.) *Ressurskrise og markedstilpasning – fiskerinæringene i Norden på 1990-tallet*. København: Nordisk Ministerråd, s. 133–176.
- Armstrong, C., Eide, A., Flaaten, O., Heen, K. og Kaspersen, I. (2014) Rebuilding the Northeast Arctic cod fisheries – economic and social issues. *Arctic Review on Law and Politics*, 5(1), s. 11–37.
- Asdal, K. (2004) *Politikkens teknologier. Produksjoner av regjerlig natur*. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Asdal, K. (2011) *Politikkens natur. Naturens politikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Baumgartner, F., Berry, J., Hojnacki, M., Kimball, D. og Leech, B. (2009) *Lobbying and policy change. Who wins, who loses, and why*. Chicago: University of Chicago Press.
- Berry, J. (1977) *Lobbying for the people: The political behavior of public interest groups*. Princeton: Princeton University Press.
- Besl. O. 25. (1992–93) *Om endringer i fiskerilovgivningen*.
- Christensen, P. (2005) Fra firemilsgrense til 200 mil, i Christensen P. og Hallenstvedt, A. (red.) *I kamp om havets verdier. Norges Fiskarlags historie*. Trondheim: Norges Fiskarlag, s. 175–201.
- Christensen, P. (2014a) «Silda: Fra kanonfiske til katastrofe», i Christensen, P. (red.) *Oljen, fisken og havet*. Bergen: Fagbokforlaget, s. 15–31.
- Christensen, P. (2014b) EEC-strid og 200 mils økonomisk sone, i Christensen, P. (red.) *Havet, fisken og oljen. 1970–2014*. Bergen: Fagbokforlaget, s. 33–67.
- Christensen, P. (2014c) Havnåm og diplomati, i Christensen, P. (red.) *Havet, fisken og oljen 1970–2014*. Bergen: Fagbokforlaget, s. 69–97.
- Deltakerloven (1917/1939) *Lover 5. desember 1917 nr. 1, 16. juni 1939 nr. 7 om retten til å delta i fiske og fangst*.
- Eide, A., Heen, K., Armstrong, C., Flaaten, O. og Vasiliev, A. (2013) Challenges and Successes in the Management of a Shared Fish Stock – The Case of the Russian-Norwegian Barents Sea Cod Fishery. *Acta Borealia*, 30(1), s. 1–20.

- Endringslov (1992) *Lov 04.12.1992 nr. 124 Om endringer i fiskerilovgivningen.*
- Finnmark Fylkeskommune (1983) *Fylkesplan for Finnmark 1984–87.* Vadsø: Finnmark Fylkeskommune.
- Finstad, B.-P. (2014) Markedstilpasning og globalisering, i Christensen, P. (red.) *Havet, fisken og oljen 1970–2014.* Bergen: Fagbokforlaget, s. 215–249.
- Finstad, B.-P., Henriksen, E. og Holm, P. (2012) Fra krise til krise – forventninger og svik i norsk fiskerinæring. *Økonomisk fiskeriforskning*(1), s. 32–53.
- Fiskeridepartementets arkiv (1988) 88/1012-1, *Brev fra fylkesmann Anders Aune i Finnmark til Fiskeridept., 18.04.1988.*
- Fiskeridepartementets arkiv (1988) 88/903-1: *Fax fra BHF til Fiskeridept., 09.05.1988.*
- Fiskeridepartementets arkiv (1988) 88/96-1: *Fax fra Frionor Polar Group og NH. Nilsen, 07.04.1988.*
- Fiskeridepartementets arkiv (1988) 88/96-2: *Brev fra Fiskeridepartementet til NH. Nilsen, 12.04.1988.*
- Fiskeriforbudsloven (1966) *Lov 17. juni 1966 nr. 19 om Norges fiskerigrænse og om forbud mot at utlendinger driver fiske mv. innenfor fiskerigrænsen.*
- Foucault, M. (1972) *The archaeology of knowledge and the discourse on language.* New York : Pantheon Books.
- Grytås, G. (2013) *Motmakt og samfunnsbygger. Med torsken og Norges Råfisklag gjennom 75 år.* Trondheim: Akademika forlag.
- Gullestad, P., Aglen, A., Bjordal, Å., Blom, G., Johansen, S., Krog, J., Misund, O.A. og Røttingen, I. (2013) Changing attitudes 1970–2012: evolution of the Norwegian management framework to prevent overfishing and to secure long-term sustainability. *ICES Journal of Marine Science*, s. 173–182. DOI:10.1093/icesjms/fst094
- Havressurslova (2008) *Lov 6. juni 2008 nr. 37 om forvaltning av viltlevande marine ressurser.*
- Henriksen, E. (2009) *Utviklinga på sjø og land i fiskerinæringa i Finnmark i tidsrommet 1990 til i dag.* Tromsø: Nofima.
- Hernes, H.-K. (1999) *Forhandlingsmakt eller argumentasjonsbyrde? En analyse av Hovedavtalen for fiskerinæringen og avviklingen av fiskeristøtten.* Doktoravhandling. Tromsø: Universitetet i Tromsø.

- Holand, A. M. (2017) *Hvordan nød og nye ideer skaper nye lover. Speilvendingen av sjøgrenseloven i 1992*. Doktoravhandling. Tromsø: UiT Norges arktiske universitet.
- Holand, A. M. (2020) Oppfinnsom eller gjenstridig? Nordnorsk torskenæring i møte med verden utenfor, i Ravnå, P.B. og Tveit, M. (red.) *Nord og verden. Utsveksling av impulser, fra Romerriket til Den europeiske union*. Stamsund: Orkana forlag, s. 41–61.
- Holm, P. (2014) Verdens fremste sjømatnasjon? i Christensen, P. (red.) *Oljen, fisken og havet 1970–2014*. Bergen: Fagbokforlaget, s. 425–451.
- Holm, P., Finstad, B.-P. og Christensen, P. (2014) «Aldri mer 18. april!», i Christensen, P. (red.) *Havet, fisken og oljen 1970–2014*. Bergen: Fagbokforlaget, s. 185–213.
- Holm, P. og Henriksen, E. (2014) *Mot en ny samfunnskontrakt. Rammevilkår, verdivalg og målkonflikter i sjømatsektoren*. Tromsø: UiT Norges arktiske universitet.
- Holm, P., Raakjær, J., Jacobsen, R. B. og Henriksen, E. (2015) Contesting the social contracts underpinning fisheries – Lessons from Norway, Iceland and Greenland. *Marine Policy*, 55, s. 64–72, DOI:10.1016/j.marpol.2015.01.011.
- Hovland, E. og Haaland, A. (2014) Med organisasjon og lov, i Kolle, N, (red.) *Ei næring i omforming 1880–1970*. Bergen: Fagbokforlaget, s. 235–264.
- Høringsuttalelser til NOU 1990: 24 (1990–91) *Saksmappe 90/3485 (I)*. Fiskeridepartementets arkiv.
- Høringsuttalelser til NOU 2014: 16 (2015) Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/horing-nou-201416-sjomatindustrien/id2354627/?expand=horings svar>
- Høringsuttalelser til Ot.prp. nr. 61 (1991–92) (1992) *Saksmappe 90/3485 (II)*. Fiskeridepartementets arkiv.
- Haaland, A. (2003) Oddrun Pettersen (1990–1992) Kvinnfolk med handlekraft, i Tande, T. jr. (red.) *Uriaspost ved Kongens bord. Norske fiskeriministre 1964–2004*. Råholt: Norsk Fiskerinæring AS, s. 161–176.
- Ihlen, Ø., Binderkrantz, A. og Öberg, P. (2020) Lobbying in Scandinavia, i Skogerbo, E., Ihlen, Ø., Kristensen, N. og Nord, L. (red.) *Nordic political communication*. Göteborg: Nordicom.
- Innst. O. nr. 13 (1992–93) *Om endringer i fiskerilovgivningen*.

- Innst. S. nr. 223 (1987-88) *Innstilling fra sjøfarts- og fiskerikomiteen om forslag fra stortingsrepresentantene Hans Svendsgård, Nils O. Golten og Steinar Eriksen datert 27. april 1988 om å endre regelverk og praksis for import av fisk direkte fra utenlandske fiskefartøy.*
- Iversen, A. (red.) (2016) *Fisken og folket*. Stamsund: Orkana forlag.
- Johansen, K. E. (2014) Nye tider på sjø og land 1880–1920, i Kolle, N. (red.) *En næring i omforming*. Bergen: Fagbokforlaget, s. 17–190.
- Johnsen, J. P. (2004) *Fiskeren som forsvant? Avfolkning, overbefolkning og endringsprosesser i norsk fiskerinæring i et aktør-nettverk-perspektiv*. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.
- Johnsen, J. P. og Finstad, B.-P. (2020) Er en annen verden mulig? Et institusjonelt perspektiv på kystopprør, i Almås, R. og Fuglestad, E. M. (red.) *Distriktopprør. Periferien på nytt i sentrum*. Oslo: Dreyers forlag, s. 195–215.
- Jørgensen, A.-K. og Hønneland, G. (2015) *Felles hav, felles utfordringer. En sammenligning av rammevilkårene for fiskerivirksomheten i Norge og Russland. FNI-rapport 7/2015*. Oslo: Fridthof Nansens Institutt.
- Kolle, N. (red.) (2014) *Norges fiskeri- og kysthistorie, bind I–V*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Lie, E. (2012) *Norsk økonomisk politikk etter 1905*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Meld. St. 10 (2015–16) *En konkurransekraftig sjømatindustri*.
- Naturvernforbundet (2015) *Signer Tromsøerklæringa «Stopp ranet av kysten vår»*. Tilgjengelig fra <https://naturvernforbundet.no/nyheter/signer-tromsoerklaringa-stopp-ranet-av-kysten-var-article32962-2057.html> (Lest 2020.)
- Nilsen, R., og Cruickshank, J. (2018) Kystopprøret 2017 – interessekamp og samfunnskritikk, *Tidsskrift for utmarksforskning*(1).
- NOU 1990: 24 (1990) *Fiskeindustriens organisering og rammevilkår*. Oslo: Fiskeridepartementet.
- NOU 2014: 16 (2014) *Sjømatindustrien – Utredning av sjømatindustriens rammevilkår*. Oslo: Fiskeri- og kystdepartementet.
- Ot.prp. nr. 61 (1991–92) *Om endringer i fiskerilovgivningen*.
- Reguleringsrådet (1988) *Referat fra møter 09.05.1988; 30.06.1988; 24.10.1988*. Fiskeridirektoratets bibliotek.
- Råfiskloven (1938/1951) *Midlertidig lov av 18. juni 1938/Lov 13. desember 1951 nr. 3 om omsetning av råfisk*.

- Sande, A. (2013) *Slaget om Lofoten. Olje eller verdensarv?* Oslo: Akademika forlag.
- Soneloven (1976) *Lov 17. desember 1976 nr. 91 om Norges økonomiske sone.*
- Stortingstidende. (1987–88) 27.05.1988: Forslag fra stortingsrepresentantene Hans Svendsgård, Nils O. Golten og Steinar Eriksen om å endre regelverk og praksis for import av fisk direkte fra utenlandske fiskefartøy. I *132. ordentlige Stortingsforhandlinger*, s. 3558–3560.
- Stortingstidende. (1992–93). 17. nov. 1992: Forhandlinger i Odelstinget om Innst. O. nr. 12 og 13 (1992–93) mv. *O.tid.*, s. 167–189.
- Stortingstidende. (1992–93). 23. nov. 1992: Forhandlinger i Lagtinget om Besl. O. 25 (1992–93). *L.tid.*, s. 9.

Astrid Marie Holand er førsteamanuensis ved journalistutdanninga ved Nord universitet og har en doktorgrad i nyere norsk historie. Hun disputerte i 2017 med avhandlingen «Hvordan nød og nye ideer skaper nye lover», om demokrati og lovendringsprosesser. Holands forskningsfelt er pressehistorie, medier og demokrati, velferdsutvikling, økonomisk historie og innovasjon. Hun har bidratt i flere bøker, blant annet i *Blindsoner* og *mangfold – en studie av journalistikken i lokale og regionale medier*.

CONCURRENT DESIGN – EN PROSJEKTMETODIKK FOR SAMARBEID OG KOMMUNIKASJON MELLOM KOMMUNE OG LOKALE AKSJONSKOMITEER

Hugo Nordseth

Abstract

The development of broadband in small local communities in Norway has high political priority with annual funding and central application management. Municipalities can, in cooperation with the local action committees in the community, apply for development funds for broadband development in the local community. In the application process it is important to have good dialogue between the municipality team and the local action committee in order to gather the correct data basis for the application, and to force local participation for the specific development initiative. The Concurrent Design (CCD) methodology is presented to support this specific process for application for broadband development. CCD methodology involves a group of people with complementary expertise for the application, and who work together in well-defined sessions to develop the content required to submit a good application for broadband development. They work with joint documents to which everyone can contribute according to their expertise. The sessions take place in a separate CCD room where various conditions and opportunities in the project and application can be discussed and clarified during the process. The research question for this article is to describe how the use of CCD methodology can help to develop applications for broadband development in such a way that local forces and opinions in the local community are taken into account and involved in the development of the local community's own infrastructure. Steinkjer municipality has used CCD methodology every year since 2014.

Når man snakker om meningsdanning og politisk deltakelse, tenker man ofte på det som skjer i det offentlige rom i forbindelse med valg eller som reaksjoner på tiltak fra styresmaktene. Et velfungerende demokratisk samfunn er imidlertid også basert på hverdagslige prosesser hvor en rekke forskjellige aktører tar små og store avgjørelser som får praktisk betydning for mange mennesker på mange plan. På samme måte som den offentlige debatten har blitt grunnleggende forandret av ny kommunikasjonsteknologi representert ved Twitter, Facebook og Instagram, har også prosessene som bygger og vedlikeholder samfunnsstrukturene blitt transformert av den digitale revolusjonen. Denne artikkelen gir et eksempel på hvordan den praktiske planleggingen av infrastruktur kan bli mer effektiv, oppnå bedre kvalitet og bli mer demokratisk ved å trekke inn flere grupper av aktører ved hjelp av ny kommunikasjonsteknologi.

Ved gjennomføringen av viktige utviklingstiltak i grendesamfunn dannes det ofte lokale aksjonskomiteer som blir pådrivere i prosjektene. Slike aktuelle tiltak kan være knyttet til teknisk infrastruktur som bredbåndstilbud, vei/asfalt, kloakk/avløp, strømtilførsel, vann, gatelys, forsamlingshus og idrettsanlegg. Tiltakene utvikles gjerne i samspill med kommunale instanser for å oppnå økonomisk støtte til investeringer og drift i prosjektene.

Concurrent Design (CCD) er en metodikk som handler om å gjennomføre en strukturert prosess med involvering av spesialister på ulike fagområder og med bruk av ulike digitale verktøy for oppnå et spesifisert resultat. Denne metodikken kan bidra til et godt samspill mellom lokale aksjonskomiteer og det kommunale støtteapparatet i arbeidet med å utvikle gode prosjektsøknader. I pilotprosjektet i 2014 skulle Steinkjer kommune søke Post- og teletilsynet om prosjektstøtte til bredbåndsutbygging. CCD ble da benyttet til å utvikle søknader for to grender i kommunen. Steinkjer kommune sendte inn to søknader for bredbåndsutvikling, og søknadene ble rangert som nummer én og to i prioriteringene fra Nord-Trøndelag fylkeskommune. Begge utbyggingsprosjektene er nå gjennomført i samarbeid med de lokale aksjonskomiteene.

Etter suksessen i pilotprosjektet valgte prosjektlederen i Steinkjer kommune å bruke den samme arbeidsmetodikken i en rekke søknader om bredbåndsutvikling for andre grendesamfunn i kommunen, og med like stor suksess.

Problemstillingen for dette kapitlet er som følger: Hvordan kan bruk av CCD-metodikken bidra til å utvikle søknader for bredbånds-utvikling på en slik måte at lokale krefter og meninger i lokalsamfunnet involveres i utviklingen av lokalsamfunnets egen infrastruktur?

CCD-metodikk

I Interreg-prosjektet Strukturert Multidisiplinært Prosjekt/CCD i 2011–2014 (Hansson, 2011; Hansson og Hjeltnes, 2014) var målet å utvikle et rammeverk for å bruke metodikken Concurrent Design (CCD) til bruk i anskaffelsesprosesser. Den svenske partneren i prosjektet var Mittuniversitetet, mens Høgskolen i Sør-Trøndelag (HiST), nå NTNU, og Høgskolen i Nord-Trøndelag (HiNT), nå Nord universitet, var norske partnere.

Før dette prosjektet ble startet, var CCD-metoden allerede tatt i bruk innen romfartsindustrien (ESA og NASA) og deler av olje- og oljeservicebransjen i Norge (Hjeltnes og Strand, 2014). Prosjektdeltakerne fra HiST hadde tidligere utviklet og prøvd ut et tilsvarende rammeverk for utvikling av nye, skreddersydde opplærings- og utdanningstilbud (Strand og Staupe, 2010; Strand mfl. 2013). I Interreg-prosjektet ble også en modellbeskrivelse for bruk av CCD ved anskaffelsesprosesser utviklet (Hjeltnes og Strand, 2014).

Kjernen i CCD-prosesser er samspillet mellom personer, prosess og verktøy.

Personer vil si ulike eksperter som representerer de representative fagområdene og har myndighet til å gjøre beslutninger innen det fagområdet de representerer underveis i CCD-prosessen. For eksempel ble det i anbudsprosesser identifisert roller som jurister med kunnskap om offentlig anbud, personer med økonomisk kompetanse, teknologisk kompetanse, brukerrepresentanter og andre interessenter for området. Det vil også delta en prosjektleder som styrer det faglige arbeidet, og en fasilitator som leder prosessen.

Prosessen beskriver hva som skal gjøres, og hvilke arrangement som skal gjennomføres. Sentralt i denne prosessen er en serie sesjoner med et intensivt og interdisiplinært synkront samarbeid om arbeidsoppgaver, beslutninger om ulike veivalg og videre planlegging. De fleste

CCD-prosessene består av en forberedelsesfase som legger grunnlaget for prosjektet, en gjennomføringsfase med flere definerte sesjoner og en avslutningsfase. I gjennomføringsfasen anbefales et utvalg sesjoner med varighet på tre–fire timer hver med de involverte personene, og med planlagte og forventede arbeidsoppgaver mellom møtene.

Forskjellige typer verktøy og programvare som har ulike formål i prosessen. Ekspertene tar i bruk spesialverktøy eller -programvare for sitt fagområde, som for eksempel regneark eller tegneverktøy. I tillegg er det behov for et utvalg programvarer som støtter samhandlingen mellom deltakerne i prosjektet. For eksempel ble det i anbudsprosesser valgt programvarer for dokumentasjon og administrasjon, kommunikasjonsverktøy for deltakere utenfor CCD-rommet, koordineringsverktøy for å avklare hvem som gjør hva, og samskrivingsverktøy for fellesdokumenter, som Google Dokumenter eller Office 365. Videre gjennomføres alle sesjonene i prosjektet i et eget samhandlingsrom som er tilrettelagt for gjennomføring av CCD-sesjoner, og hvor deltakerne jobber med de oppgavene som er angitt i prosessen og tilhørende beslutningstaking.

Oppsummert innebærer CCD-metodikken å strukturere en prosess som karakteriseres ved at en gruppe personer med komplementær kompetanse jobber sammen gjennom veldefinerte sesjoner for å nå et spesifikt mål. Digital kommunikasjon og felles skriving og utvikling av dokumenter er her et viktig premiss. Målet kan være å løse et problem eller utvikle et produkt. En god CCD-prosess kan bidra til å redusere utviklingstiden, spare penger og få en løsning med bedre kvalitet (Strand og Hjeltnes, 2017).

Elementene i CCD-metoden må beskrives og tilpasses med hensyn til det spesifikke prosjektet som skal gjennomføres. Det krever kjennskap til både CCD-metodikk og hovedelementene i utviklingsarbeidet for å spesifisere en slik prosess.

CCD-metodikken anvendt på søknadsprosess for bredbåndsutvikling

Bredbåndsutvikling i distriktene har vært et politisk satsingsområde de siste 15 årene, både fra Stoltenberg-regjeringa og Solberg-regjeringa.

Den politiske begrunnelsen er å gi innbyggerne og det lokale næringslivet god tilgang til et mangfold av digitale tjenester som er nødvendig for å gi økt bolyst og utviklingsmuligheter i lokalsamfunnene. Årlig har regjeringen bevilget midler til lokal bredbåndsutvikling. Det lokalpolitiske engasjementet for bredbåndsutvikling har vært stort, og det har vært relativt hard konkurranse om disse prosjektmidlene. Før 2014 måtte de lokale aksjonskomiteene selv sende inn søknadene til kommunen og staten om støtte til bredbåndsutvikling på vegne av grendesamfunnet (Bones, 2014). De lokale aksjonskomiteene representerte altså grendesamfunnet politisk i denne saken. De hadde sine egne dialoger med potensielle brukere av tjenesten gjennom folkemøter, nettsider og underskriftslistor, og brukte dette som grunnlag for søknadene. Utfordringen var at søknadene hadde svakheter som medførte at de ikke nådde opp i konkurransen om midler til bredbåndsutvikling.

Fra 2014 ble søknadsprosedyrene for bredbåndsutvikling endret, slik at kommunen måtte stå som søker. En overgang til kommunale søknader betinger at kommunen må finne effektive måter å samarbeide med de lokale aksjonskomiteene på både i søkeprosessen og i de etterfølgende utviklingsprosjektene for utbygging av bredbånd i grendesamfunnet. Informasjonsdeling og medvirkning mellom kommunene og de lokale aksjonskomiteene er viktig for å utvikle en god søknad. Videre vil de lokale aksjonskomiteene ivareta dialogen med de som er berørt av utviklingstiltaket gjennom egne nettsider og e-postlister. I tillegg kommer det at det er korte tidsfrister og formelle krav til innholdet i søknaden.

Med bakgrunn i disse behovene ønsket Steinkjer kommune og deltagerne i Interregprosjektet å gjennomføre et pilotprosjekt hvor CCD-metodikken ble brukt i arbeidet med å utvikle en søknad om bredbåndsutvikling for områdene Ogn dal og Henning i Steinkjer kommune. En CCD-modell for utvikling av en slik søknad må kobles til sentrale elementer i søknadsskjema og tilhørende veileder fra Post- og teletilsynet, nå Nasjonal kommunikasjonsmyndighet.

De involverte **personene** i et slikt CCD-prosjekt kan deles inn i tre kategorier. Den første kategorien er de lokale komiteene for bredbåndsutvikling, som består av to–tre personer med særskilt lokal kunnskap om behov og muligheter med bakgrunn i tidligere søknadsprosesser.

Den andre kategorien består av ansatte fra det kommunale støtteapparatet som inkluderer de med økonomifaglig kompetanse, teknisk kompetanse innen IKT og infrastruktur representert ved IT-leder, ansatte med juridisk/anskaffelsesmessig kompetanse representert ved kommunal innkjøpsleder, og ansatte med kompetanse på samfunnsutvikling og næringsutvikling. I tillegg gjelder det prosjektleder/søknadsansvarlig.

I den tredje kategorien finner vi veiledningsressurser, bestående av en representant fra støtteapparatet som veileder fra Nord-Trøndelag fylkeskommune, og støtte for å gjennomføre en CCD-prosess i form av tilrettelegging av digitale løsninger, prosessverktøy og fasilitatorrollen.

I et slikt prosjekt er det også viktig med personer med teknisk kompetanse på bredbåndsteknologi. Søknaden skulle vurdere bruk av ulike teknologiske bredbåndsløsninger, som fiber og mobilt bredbånd. Personer med slik kompetanse kunne imidlertid ikke delta i søknadsprosessen, fordi de gjennom slik deltakelse diskvalifiserte seg for å levere tilbud ved etterfølgende utbyggingsprosjekt. Løsningen på denne utfordringen var å invitere til et felles kontaktmøte med potensielle utviklere av bredbåndstjenester gjennom en offentlig utlysning av møtet via Doffin.no, som er den nasjonale kunngjøringsdatabasen for offentlige anskaffelser i Norge.

Prossessen ble designet ut fra kriteriesettet for bredbåndssøknader som var definert med seks evalueringskriterier for tildeling av bredbåndstilbud i 2014. Etter et innledende kalibreringsmøte ble den videre prosessen planlagt med en oppstartsesjon og tre arbeidssesjoner for å utvikle innholdet i søknaden. På bakgrunn av denne felles innsamlede dokumentasjonen kunne prosjektleder ferdigstille og sende inn søknadene om bredbåndsutvikling for de aktuelle grendene. Detaljer om denne prosessen blir utdypet senere i kapitlet.

Verktøyene i en slik CCD-prosess består hovedsakelig av prosessdokumenter og fellesdokumenter hvor deltakerne i fellesskap kan utvikle innholdet i søknadene. I disse fellesdokumentene kan det også dokumenteres hvem som skal bidra med opplysninger på ulike områder, og det kan også settes tidsfrister.

Et viktig verktøy er et eget samhandlingsrom hvor sesjonene gjennomføres, og hvor deltakerne har tilgang til felles dokumenter og prosessdokumentasjon. Deler av tiden i sesjonsmøtene går med til å utvikle den felles dokumentasjonen i prosjektet. Et samhandlingsrom gir også

muligheter for å presentere utfordrende områder i utviklingsarbeidet på skjermer for hele eller deler av deltakergruppen. Denne funksjonaliteten brukes som grunnlag for avklarende diskusjoner om veivalg og utfordringer i prosessen. Normalt for en CCD-prosess er at det er tilgjengelig en aktivitetsliste, en beslutningsliste og fellesdokumenter for innholdsproduksjon til evalueringspunktene i søknadene. Både det kommunale datanettverket og høgskolens datanettverk er sikret gjennom adgangskontroll, og det ble derfor valgt å utvikle dokumenter i Google Dokumenter, hvor alle fikk tilgang gjennom sine gmail-kontoer.

Samhandlingsrommet ved HiNT, studiested Steinkjer, hadde ti PC-arbeidsplasser med installert programvare for valgfri skjermvisning på storskjermer. Fem av PC-ene hadde doble skjermer for intern jobbing, hvor det var videokonferanse på én skjerm og utviklingsverktøy på den andre. I tillegg kunne flere koble seg opp via egne bærbare PC-er og trådløst nett og bidra i utviklingsprosessen. Ekstern pålogging på universitetets interne gjestenettverk var en utfordring på CCD-rommet, men med litt improviserte løsninger kom alle inn på nettet. Det var ingen distribuerte deltakere i sesjonene for piloten.

Bildet til venstre viser CCD-rommet ved HiNT, studiested Steinkjer, med fasilitatorplass/møtebord og arbeidsområde 1 langs vegg. Bildet til høyre viser arbeidsområde 2 med fire arbeidsplasser.

Metode

Dette pilotprosjektet handlet primært om produktutvikling og uttesting av en spesifikk CCD-metodikk for å utvikle innholdet i to søknader om bredbåndsutvikling, og som involverer ulike interessenter. Utviklingen av denne CCD-metodikken tok utgangspunkt i beskrivelser og erfaringer

med tilsvarende CCD-prosesser for utvikling av e-læringskurs (Strand og Staube, 2010; Strand, mfl., 2013) og prosesser som ble utviklet for anskaffelsesprosesser tidligere i Interreg-prosjektet.

Pilotprosjektet kan karakteriseres som et casestudium hvor utvikling og bruk av CCD-metodikken for utvikling av bredbåndssøknader studeres i sin naturlige sammenheng (Askheim og Grenness, 2008, s. 70–72). Det grunnleggende undersøkelsesspørsmålet i dette pilotprosjektet var hvordan en slik CCD-metodikken for utvikling av bredbåndssøknader kunne implementeres for at et team med representanter fra lokale aksjonskomiteer og offentlige støttefunksjoner og veiledere.

Undersøkelsenheten her er det teamet som var involvert i pilotgjennomføringen. Prosjektleder fra kommunen deltok i alle sesjonene. Rådgivningstjenesten for søketjenesten ved Nord-Trøndelag fylkeskommune deltok på ett møte. De to lokale aksjonskomiteene deltok med to–tre deltakere hver på alle tre sesjonene, og var en meget aktiv part i utvikling av søknadsgrunnlaget. Deltakere med økonomikompetanse og IKT-leder i Steinkjer kommune deltok på de to første CCD-sesjonene. En rådgiver innen området næringsutvikling og bolyst deltok på alle CCD-sesjonene. Kommunens innkjøpsleder var også invitert til CCD-sesjonene, men kunne ikke delta. I tillegg deltok jeg som fasilitator for CCD-sesjonene. Siden dette var et pilotprosjekt deltok også noen interne observatører og medhjelpere fra Interreg-prosjektet og Steinkjer kommune.

Det er identifisert aktuelle suksessfaktorer gjennom tidligere forskning på CCD-prosesser, og disse kriteriene er brukt i tolkningen av innsamlet data fra denne pilotgjennomføringen (Hjeltnes og Strand, 2014).

Pilotgjennomføringen for utvikling av de to søknadene ble gjennomført i mai 2014 med tre strukturerte CCD-sesjoner hvor søknadene ble utviklet gjennom felles dokumenter hvor alle deltakerne hadde skrive-tilgang til de aktuelle dokumenter både under sesjonene og mellom sesjonene. Hver CCD-sesjon ble avsluttet med en kort evalueringsrunde rundt bordet. Det ga en god indikasjon på status for utviklingsprosessen. I tilfeller hvor denne evalueringsrunden pekte på svakheter og mangler i prosessen, ble det forsøkt løst fram til neste CCD-sesjon og CCD-metodikken ble også justert underveis ut fra faktisk gjennomført arbeid på de enkelte sesjonene.

Prosjektleder fullførte arbeidet med søknadene innenfor fristen for innsending og på bakgrunn av de grunnlagsdata som ble framskaffet i CCD-sesjonene og i et eget møte med aktuelle leverandører av bredbåndtjenester for de to utbyggingsområdene. Prosjektleder har også brukt erfaringene fra denne piloten i de påfølgende søknader om bredbåndsutvikling opp mot lokale aksjonskomiteer i andre grender i kommunen.

De lokale aksjonskomiteene som sentrale aktører ved bredbåndsutviklingsprosjekter

De lokale aksjonskomiteene for de involverte grendene i Steinkjer kommune har en viktig rolle med å bidra til datagrunnlaget for de gitte evalueringskriteriene for søknaden. De har i sin dialog med husstandene og næringslivet i grenda samlet inn data for gjeldende nettkapasitet, behov for kapasitetsøkning, aksess og tilgang til eksisterende infrastruktur og argumenter som har betydning for lokal samfunnsutvikling i grenda. De har også forberedt vilje og grunnlag for lokal medfinansiering og bærekraftig drift. I søknadsprosessen kan de også bruke sitt lokale nettverk og nettressurser til å få fram ønsket tilleggsinformasjon som etterspørres i søknaden. Et gjennomgående moment ved alle disse bidragene til prosessen, er diskusjoner og meningsutvekslinger som alltid vil være en naturlig del av samtalene aksjonskomiteene har med enkeltindivider og grupper i lokalsamfunnet. Aksjonskomiteenes innsats blir dermed både en arena for meningsdanning, og en kanal for å formidle disse meningene fra lokalsamfunnet til administrasjonene som står for planlegging og igangsetting av tiltakene.

Etableringen av de lokale aksjonskomiteene ble ikke undersøkt i dette prosjektet da de var etablert tidligere og hadde jobbet med søknader for bredbåndsutvikling for grendene over noen år. Noen lokale aksjonskomiteer kan være valg på grendemøter rettet mot de spesifikke behovene i grenda eller i annen foreningssammenheng som ungdomslag, lokale næringsforum, teaterlag eller andre fellestiltak i grenda. Lokale aksjonskomiteer kan også oppstå ved at ildsjeler med egne behov starter opp en aksjon og får med seg en gruppe personer for å jobbe med tiltaket.

Pilotprosjektets forberedelser

En CCD-prosess forutsetter at det utvikles en prosessbeskrivelse som definerer prosessens sentrale egenskaper fram til et sluttresultat. Den kommunale prosjektlederen for søknaden hadde skrevet et grunnlagsdokument for planleggingsprosessen, og sluttproduktet for prosessen var kjent gjennom eget digitalt søkeskjema og tilhørende veileder. Det var seks evalueringskriterier for tildeling av bredbåndstilbud i 2014:

1. Antall nye husstander som får et bredbåndstilbud med grunnleggende god kvalitet. Her teller både nye aksesser og relativ økning av dekning. Kriteriet har 25 prosent vekt.
2. Kostnadseffektivitet hvor best mulig utnyttelse av tilgjengelige midler, investeringskostnad per aksess og tilgang til eksisterende infrastruktur som grøfter, stolper, punkt vurderes. Kriteriet har 30 prosent vekt.
3. Lokal medfinansiering sett i forhold til antall aktuelle brukere/kunder og grad av egeninnsats. Kriteriet har 10 prosent vekt.
4. Plan for bærekraftig drift hvor det må dokumenteres at bredbåndstilbudet kan opprettholdes og videreutvikles. Kriteriet har 15 prosent vekt.
5. Forbedring av eksisterende bredbåndstilbud hvor det må dokumenteres antall aksesser som får økt kapasitet og hvor stor kapasitetsøkningen er. Kriteriet har 15 prosent vekt.
6. Betydning for lokal samfunnsutvikling hvor det må dokumenteres hvilken samfunnsgevinst som utløses av bredbåndsutviklingen og med konkrete eksempler på betydning for lokalt næringsliv. Kriteriet har 15 prosent vekt.

Som HiNT's ressursperson i CCD-prosjektet ble det min oppgave å utvikle et forslag til en slik prosessbeskrivelse basert på erfaringer med tidligere CCD-prosesser og målsetningene om å utvikle en søknad om bredbåndsutbygging i to grender i Steinkjer kommune. Hovedpunktene i denne prosessbeskrivelsen var å identifisere involverte parter i søknadsprosessen for de to grendene i Steinkjer kommune, kartlegge

arbeidsoppgaver for å utvikle en slik søknad, foreslå faser for utviklingsarbeidet og foreslå IKT-verktøy som gir muligheter til å dele og utvikle informasjon mellom de involverte i denne prosessen. I tillegg var det behov for opplæring i CCD-metodikk og evaluering av gjennomføringsprosessen hvor prosjektleder og andre prosjektdeltakere i Interreg-prosjektet var bidragsytere.

De konkrete arbeidsoppgavene var konsentrert om å utvikle relevante informasjon og begrunnelser for de seks evalueringskriteriene i søknadsskjemaet. Basert på tidligere CCD-prosesser ble det foreslått fire faser i en CCD-prosess for søknadsutvikling. I første fase må deltakerne få en opplæring om CCD-prosessen, roller og aktiviteter i utviklingsarbeidet. Den neste fasen er situasjonsanalyse hvor deltakerne utreder dagens situasjon. Den tredje fasen handler om muligheter og løsningsvalg for innholdet i søknaden. Den siste fasen handler om konkret utvikling av søknadens innhold og kvalitetssikring.

For å kvalitetssikre CCD-prosessen arrangeres normalt et eget kalibreringsmøte med prosjektleder, fasilitator og andre sentrale personer som deltakere. I kalibreringsmøtet for dette prosjektet ble det på grunn av tidsmessig og innholdsmessige forhold besluttet å gjennomføre tre CCD-sesjoner med en ukes mellomrom i mai 2014. I tillegg ble det arrangert et formelt kontaktmøte med potensielle utviklere av bredbåndstjenester i regi av Steinkjer kommune 23. mai. Etter de tre CCD-sesjonen var det prosjektleders oppgave å skrive søknadene i det digitale skjemaet for de to grendene i kommunen med digital innsending.

Etter kalibreringsmøtet ble det sendt ut invitasjon til de lokale aksjonskomiteene og de øvrige interessentene fra Steinkjer kommune og Nord-Trøndelag fylkeskommune om å delta i denne søknadsprosessen. I tillegg ble deltakere i Interreg-prosjektet invitert for opplæring, observasjon og evaluering av denne pilotgjennomføringen.

Videre ble det opprettet en delt katalog for prosjektet i Google og med tilgang til en beslutningsliste og en aktivitetsliste for prosjektet. For å koble ressursene i vårt pilotprosjekt ble det laget og delte et tankekart. Videre ble det laget et felles dokument for situasjonsanalysen med hovedpunkter fra søknaden og klargjort for å starte arbeidet med innholdet i søknaden. Strukturen var basert på spørsmål fra søknadsskjemaet og supplert med kolonner for ansvar og svar/kommentar. Ett eksempel på en slik spørsmål/ansvar/svar-tabell er vist i figur en og som

viser at den lokale aksjonskomiteen har gjort et meget godt forarbeid for å kunne svare på de konkrete spørsmålene i søknaden, og at deres innsats for å få til en god søknad er vesentlig. Gjennom fellesdokumenter i Google Dokumenter kan den lokale aksjonskomiteen dele sitt datagrunnlag med de øvrige aktørene i søkeprosessen. Delvis kan den lokale aksjonskomiteen også utvikle og dele svar på nye problemstillinger som de ikke har jobbet med tidligere. Her kan de også bruke sine fysiske og digitale nettverk i grenda for å finne supplerende informasjon til de ulike spørsmålene. Et eksempel her er Ogndal.net som var en digital portal for informasjon og tilbakemelding for innbyggere i Ogndal. Her kunne de lokale komiteene også gi statusinformasjon om søknadsprosessen til innbyggerne for å holde oppe entusiasmen i prosjektet.

1. Ogndal Antall husstander som får tilbud om bredbånd med grunnleggende god kvalitet		
Spørsmål	Hvem jobber med dette?	Svar:
1.1 Utløsning av nytt bredbåndstilbud – dekningsgrad	Tore og Jorunn	Lokal aksjonskomite: Vi har utarbeidet et dekningskart som viser svært variert kapasitet. 157 husstander defineres som hvit i forhold til nedlastingskapasitet. I tillegg har de fleste ustabile linjer i forhold til dårlige kobberkabler eller ustabile radiolinker. Vi anslår at rundt 350 husstander kommer inn under hvit sone når slike hensyn blir tatt.
1.2 Bekreftelse på manglende kommersielle tilbud	Tore, Jorunn og Grete	Lokal aksjonskomite: Dekningskart er utarbeidet i tidligere søknad. Grete sjekker med aktuelle utbyggere, om de planlegger prosjekter i området kommende tre år.

Figur 1: Eksempel på spørsmål/ansvar/svar-tabell for situasjonsanalysen.

Det ble også organisert arrangementstekniske forhold som kaffe og frukt på CCD-rommet og påloggingsadgang til HiNTs datanett på CCD-rommet for deltakerne på alle tre sesjonene.

Første CCD-sesjon med opplæring og initiering av prosjektet

Programmet startet kl 10.00 med å ønske velkommen til et felles arbeid om å utvikle to søknader om bredbånd, og samtidig teste ut en ny metodikk for utviklingsarbeidet (CCD). Dette ble etterfulgt av en kort presentasjonsrunde av deltakerne i prosjektet og deres roller i arbeidet. Videre introduserte prosjektleder i CCD-prosjektet, Børje Hansson, CCD-metodikken for arbeidet i dette utviklingsarbeidet. Programmet fortsatte med en felles lunsj for å bli litt kjent med hverandre før de faglige prosessene startet med at kommunens prosjektleder presentert grunnlaget for det forestående arbeidet i prosjektet. For å sikre at alle deltakerne hadde tilgang til fellesdokumenter og informasjon i prosjektet, ble det gitt opplæring i personlig pålogging på Google og adgang til felles prosjektområde for alle deltakerne. Det var viktig at alle hadde begynt å fylle inn informasjon i løpet av sesjonen, og situasjonsanalysen ble startet på noen områder via fellesdokumentet i Google Dokument. Det siste kvarteret ble brukt til en kort evalueringsrunde i form av en muntlig «runde rundt bordet» og presentasjon av arbeidsoppgaver til neste CCD-sesjon. Møtet ble avsluttet kl 14.30.

Arbeidsoppgaven fram til neste sesjon i prosjektet var at alle måtte lese fellesdokumentene i Google og veiledningen til søknadsskjemaet slik at det blir enklere å fortsette arbeidet med situasjonsanalysen på neste sesjon. I tillegg ble det også angitt noen andre klare oppgaver om eksisterende løsninger til deltakerne for aksjonsgruppene. Videre var det et mål å kunngjøre et møte for kontakt med potensielle utbyggere i området. Dette er et eget krav i søknadsprosedyren.

Evalueringa rundt bordet viste at det var spennende for deltakerne å prøve ut CCD-metodikken, og at det var nytt for de fleste å utvikle søknadsgrunnlaget via felles dokumenter. Alle var motiverte for å bidra.

Andre CCD-sesjon 15. mai 2014 12.30 – 15.30

I samråd med søknadskonsulenten ble det før andre sesjon klart at det måtte utvikles separate søknader for henholdsvis Ogdal og Henning. Det ble da opprettet to fellesdokument for henholdsvis Ogdal og Henning med samme innhold. Et viktig poeng var at alle hadde lese- og skriverettigheter til alle dokumentene slik at deltakerne kunne sammenligne hverandres søknader. Vi hadde også utviklet en fyldig liste med arbeidsoppgaver for situasjonsbeskrivelsen i prosjektets aktivitetsliste.

Oppmøte på andre CCD-sesjon var litt svakere enn forventet sammenlignet med en ideell CCD-prosess hvor alle skal bidra i alle sesjonene, men prosjektleder, kommunens representanter for kommunal IKT-kompetanse og Næringsutvikling og bolyst samt begge aksjonsgruppene var representert. På sesjonen innledet kommunens prosjektleder med å gjøre rede for justeringer i planen og arbeidet med å få til et møte med potensielle utbyggere av prosjektet. Jeg tok over som fasilitator og repeterte noen grunnleggende spilleregler for CCD-prosesser og henviste til aktivitetslista med arbeidsoppgaver for denne sesjonen.

De tre timene ble i hovedsak brukt til konstruktive diskusjoner og nyttige informasjonsutvekslinger mellom deltakerne med fokus på de seks kriterieområdene for søknaden. Spesielt viktig var dialogen mellom aksjonskomiteenes deltakere og det kommunale støtteapparatet for søknaden. Denne dialogen var i hovedsak knyttet til konkrete spørsmål i søknadsskjemaet. Den lokale aksjonskomiteen kunne gi oppklarende informasjon om lokale forhold som allerede var undersøkt, eller de var villig til å gjøre undersøkelser lokalt hvis det var nødvendig for å forbedre søknaden. Eksempler på dette var konkret måling av kapasitet i eksisterende datanettverk. Videre hadde både kommunen og de lokale aksjonskomiteene interesse av å utveksle kunnskap som kunne formidles videre til de involverte innbyggerne gjennom sosiale media for utviklingsprosjektene, og derved bidra til politisk kommunikasjon. De lokale aksjonskomiteene ble gjennom disse dialogsekvensene også bedre rustet til å gi relevant politisk kommunikasjon overfor innbyggerne om bredbåndsutviklingen i grenda.

Vi nådde ikke helt målet med den skriftlige dokumentasjonen i henhold til aktivitetslista, men aktivitetslista var dimensjonert for mer enn

en tretimers sesjon. Et mål for sesjonen var å diskutere løsningsvalg. På dette tidspunktet i prosessen var utbyggingsalternativet med fiberløsning det eneste alternativet som kunne utvikles i søknaden. Kompetanse på alternative bredbåndsalternativer var ikke tilgjengelig for prosjektgruppen. Det ble derfor besluttet å utvikle søknader og kostnadsberegne utbygginger med fiberteknologi for begge prosjektene slik at man har en basis for kostnadsoverslag for de to prosjektene. Utbyggere med alternativ bredbåndsteknologi kan da levere sine tilbud ved utlysningskonkurransen for de to prosjektene. CCD-prosesser forutsetter arbeid mellom sesjonene, og prosjektdeltakerne fikk til oppgave å jobbe videre med ikke utførte arbeidsoppgaver i aktivitetslista.

CCD-sesjonen ble avsluttet med en muntlig evalueringsrunde fra deltakerne. Det var bred enighet om at sesjonen hadde gitt mange fruktbare diskusjoner og bidratt til å utvikle et godt innhold i søknadene.

Tredje CCD-sesjon 22. mai 2014 kl 12.30 – 15.00

Oppmøtet på den tredje CCD-sesjonen var mindre enn på de tidligere sesjonene. Fra kommunen møtte kun prosjektleder og en person med økonomikompetanse. Aksjonsgruppens medlemmer møtte fulltallig og i tillegg møtte søknadsveilederen fra Nord-Trøndelag fylkeskommune. Det gode oppmøte fra aksjonsgruppene viser at disse tar representasjonsoppgaven fra grendesamfunnet på alvor, og at de viser stort engasjement for å utvikle en forbedret nettilgang i grenda.

Innledningsvis ble det orientert om møtet med aktuelle utbygger dagen etter og alle deltakerne på sesjonen fikk invitasjon til møtet. Arbeidsoppgavene for sesjonen var videre arbeid på punktene fra aktivitetslista fra forrige sesjon, og vi måtte presisere oppdraget for noen av punktene. Vi registrerte litt misnøye med framdriften i arbeidet med søknadsutviklingen siden forrige sesjon. Her var nok forventningene om framdrift større enn arbeidskapasiteten for noen av prosjektdeltakere. Dette understreker viktigheten av å forplikte deltakerne både på oppmøte og i å bidra i arbeidsprosessen mellom sesjonene for senere CCD-prosjekter.

Også denne sesjonen var preget av konstruktive diskusjoner og nyttige informasjonsutvekslinger mellom deltakerne for utdyping av

innholdet i søknadsskjemaets seks hovedpunkter med vekt på forbedring av eksisterende bredbåndstilbud og faktorer som er viktige for lokal samfunnsutvikling. For de lokale aksjonskomiteene var det også viktig å få diskutert ulike konsekvenser av at søkeransvaret nå var overført fra de lokale aksjonskomiteene til kommunen.

Søknadens endelige utforming fram mot innsendingsfristen

Kommunens prosjektleder presenterte en plan for den videre prosessen fram til endelig innsending av de to søknadene på slutten av siste CCD-sesjon. Hovedpunktene var at hun skulle gjøre ferdig et utkast til de to søknadene innen 26. mai, og utkastene skulle publiseres for prosjektgruppa i det delte prosjektrummet på Google. Alle involverte i prosjektet hadde frist til 30. mai med å melde forslag til endringer. Endringsforslag skulle skrives inn i et eget responsdokument i prosjektmappa slik at det var tilgjengelig for alle de involverte. På bakgrunn av responsen ville prosjektleder lage en mer bearbeidet projektsøknad innen 2. juni med en siste mulighet til innspill i responsdokumentet med frist 4. juni. Endelige projektsøknader sendes 5. juni.

Planen ble fulgt, men det kom svært få innspill til endringer i første bearbeidingsrunde. Etterarbeidet med selve søknadene ble derfor mindre enn forventet. Minimalt etterarbeid i utformingen av søknadene kan skyldes et godt grunnarbeid fra CCD-prosessen, god jobb med selve søknadsdokumentet av prosjektleder og/eller mindre engasjement hos de impliserte etter at de tre sesjonene var gjennomført.

Sett fra et ideelt CCD-perspektiv kunne det vært avholdt en avsluttende CCD-sesjon hvor selve utkastene til de to søknadene hadde blitt gjennomgått og kvalitetssikret av de impliserte i prosessen. En alternativ CCD-prosess her vil si at søknadsgrunnlagene som forelå 26. mai kunne vært diskutert og kvalitetssikret på en egen CCD-sesjon før 4. juni. En slik sesjon kunne kanskje gitt kvalitetsmessige forbedringer og økt forankring hos deltakerne, og uten at det totale tidsforbruk for sluttproduktet har øket.

Evaluering av CCD-prosessen av deltakerne på siste CCD-sesjon.

I likhet med de to første CCD-sesjonene, ble det også for den siste CCD-sesjonen gjennomført evaluering gjennom en runde rundt bordet der alle bidro. For denne sesjonen var problemstilling nå utvidet til å kommentere hele prosessen med CCD-sesjonene.

Deltakerne fra de to lokale aksjonskomiteene fremhevet metodens muligheter til å delta som aktør i søkeprosessen som meget verdifull. Gjennom deltakelsen fikk de brukt grunnlagsmaterieell som ble utviklet i forutgående søknader om bredbåndsutvikling for grenda, og de opplevde et godt samspill med kommunen som søker og bidragsyter til å utvikle gode bredbåndstilbud i grenda. Aksjonskomiteen bidrar også til åpne samtaler og offentlighet av prosjektet via sine nettsider og sosiale medier.

Det var også motiverende og inkluderende at alle interessentene for søknadsutviklingen fikk delta på like vilkår i utvikling og ha inn-syn i produktutviklingen gjennom delte dokumenter. Prosjektet med CCD-metodikken gir god forankring mot aktører for søkeprosessen og er et godt grunnlag for utbyggingsprosjektene hvis søknadene når opp i konkurransen.

Fra Steinkjer kommunes side anså de at metodens styrke var å samle aktuelle interessenter til felles innsats i prosjekter med stort eksternt eierskap og interessefelt slik tilfellet var med bredbåndssøknadene. Videre viste pilotprosjektet nødvendigheten i å forplikte deltakerne til å delta både på sesjonene og bidra til avtalte arbeidsoppgaver mellom sesjonene.

Sentrale bidragsytere for innholdet i bredbåndssøknadene

Bredbåndsutvikling utenfor befolkningssentra har god og bred politisk oppslutning i Stortinget, og den politiske meningsdanningen har i stor grad handlet om omfang, finansieringsmodeller og rammer for støtteordninger. Slike prosjekter er ikke kommersielt lønnsomme og realisering

av bredbåndsutbygging må skje i kombinasjon mellom egenandeler og egeninnsats for brukerne i grenda og prosjektmidler som tildeles etter søknad. Begrensede midler fører også til konkurranse mellom prosjektene angitt i søknadskriteriene for utbygging.

Prosjektet handlet om å få til gode søknader for å få finansiert bredbåndsutvikling i grender i en kommune, og derved skape bedre vilkår for bolyst, aktivitet og næringsvirksomhet i de aktuelle grendene. Samspillet mellom de lokale aksjonskomiteene og den kommunale administrasjonen i utviklingen av søknadene er viktig for å få til gode søknadsgrunnlag.

De lokale aksjonskomiteene er sentrale bidragsytere til prosjektprosessen for å utvikle en søknad om bredbåndsutvikling. De har fra dialog med innbyggerne i grenda gitt viktige bidrag på alle de seks evalueringskriteriene for søknaden: involverte husstander, kostnadseffektiv utvikling ut fra eksisterende infrastruktur, lokal medfinansiering, plan for bærekraftig drift, behov for forbedret bredbåndstilbud og betydning for lokal samfunnsutvikling og bygdeutvikling. De har gjennom sine lokale nettverk, både fysisk og digitalt, samlet inn og delt nødvendig informasjon om forholdene i grenda som grunnlag for søknaden om bredbåndutvikling.

For innbyggerne i grenda er et tilbud om en ny bredbåndstjeneste også et personlig valg. De kan velge å delta i prosessen som også innebærer at de må kjøpe en ny bredbåndsløsning og bidra i dugnaden for å få til dette. Alternativt kan de velge å ikke bidra i prosjektet ut fra ulike begrunnelser som manglende behov, kostnad og betalingsevne, prinsipielle argumenter eller basert på tidligere konflikter med personer i aksjonskomiteen. Kravet om høy oppslutning fra husstandene i utbyggingen medfører også et gruppepress i grenda for å støtte tiltaket. I denne konteksten må et grendesamfunn internt gjennomføre en prosess med politisk kommunikasjon som bidrar til at opinionen stiller seg positivt til utviklingstiltaket og tiltaket får nødvendig oppslutning til å gjennomføres. Gjennomføring av prosjektet er altså avhengig av at den enkelte husstand og virksomhet faktisk er med på å investere i prosjektet med dugnadsinnsats, arbeidsinnsats og egenandeler for å få økt bredbåndskapasitet til boligen og bedriften. De lokale aksjonskomiteene er derfor et viktig demokratisk bindeledd når slike prosjekter skal iverksettes.

Et viktig demokratisk element er at de gjennom sine lokale nettverk kan spørre om tilleggsinformasjon og orientere innbyggerne i grenda

om status ved ulike sider av arbeidet. Deres bidrag har gode muligheter for å skape god involvering og entusiasme for utviklingsprosjektet, og gi et godt grunnlag for å få gjennomført prosjektet når offentlig delfinansieringen er på plass. Gjennom delt informasjon og deltakelse i søknadsprosessen får de lokale aksjonskomiteene også bedre kompetanse og mulighet til å gi gode svar på spørsmål om prosjektet fra innbyggere og andre interessenter. En lærdom fra prosjektet er at det finnes mange tilbydere av bredbåndsløsninger, og det er en betydelig teknologisk utvikling på området. For noen geografiske områder kan dagens løsninger være teknologisk foreldet eller for kostbart om få år, blant annet gjennom utvikling av nye mobile løsninger.

Avsluttende refleksjoner for gjennomført CCD-pilot ved HiNT

Modellbeskrivelsen for CCD for anbudsprosesser (Hjeltnes og Strand, 2014) angir åtte mulige suksesskriterier ved bruk av metoden. Noen av disse er et godt utgangspunkt for refleksjoner for den gjennomførte pilot med Steinkjer kommune.

Et suksesskriterium er involvering av de rette menneskene/kunnskapen/rollene for å utvikle en søknad som tar høyde for ulike krav og behov. Her var deltakerne fra de eksterne aksjonsgruppene meget motiverte og bidro i stor grad med relevant innhold i søknaden. Internt i kommunen fikk vi også tilstrekkelig deltakelse til å utvikle søknadene ut fra kunnskapsområdene til prosjektleder, økonomi, IT-drift og næringsutviklingsperspektivet. Utfordringen for senere CCD-prosesser er å få alle til å prioritere prosjektet i en travel hverdag og delta på alle sesjonene. I prosessen manglet vi kompetanse på nyere bredbåndsteknologi og derved også mulighetene til å utvikle alternative løsninger, men denne utfordringen ble løst gjennom å utrede det ene kjente bredbåndsalternativet.

Et annet suksesskriterium er gjennomføring av en på forhånd planlagt prosess. En CCD-prosess for å utvikle slike søknader er ikke spesifikt beskrevet tidligere, men har mye til felles med prosessen for anbudsprosessene som ble utviklet i vårt Interreg-prosjekt. I planleggingen fulgte

vi hovedlinjene for fasene i en anbudsprosess, men gjorde tilpasninger underveis og mellom sesjonene. Både aktivitetslista, beslutningslista og innholdet i dokumentene for samskriving ble utviklet spesifikt for dette prosjektet. Spesielt innholdet i den tredje CCD-sesjonen ble ganske forskjellig i forhold til planlagt innhold på kalibreringsmøtet.

Et tredje suksesskriterium er å dokumentere aktiviteter/arbeidsoppgaver og beslutninger forløpende. Dokumentert aktiviteter og arbeidsoppgaver fungerte godt i vårt pilotprosjekt og ga god framdrift i prosjektgjennomføringen. Beslutningslista er benyttet i mindre grad. Det kan skyldes at det var få beslutningspunkter i prosjektet eller at vi ikke har jobbet nok med å dokumentere hvilke beslutninger som skal tas i prosjektet.

Et fjerde suksesskriterium er å holde fokus på sluttproduktet fra prosessen. For dette prosjektet var søknaden i henhold til et spesifikt søknadskjema, og innholdet og CCD-prosessen ble designet for å svare på innholdet i søknaden.

Et femte suksesskriterium var evaluering av prosessen og arbeidsseksjonene. For dette prosjektet ble det gjennomført en enkel evaluering i slutten av hver sesjon i form av «runde-rundt-bordet». Det ga en god indikasjon på status for utviklingsprosessen, og derved muligheter for å rette opp svikt eller mangler i prosessen.

Resultatet av prosessene var at Steinkjer kommune sendte inn de to søknadene for bredbåndsutvikling og søknadene ble rangert som nummer 1 og 2 i prioriteringen fra Nord-Trøndelag fylkeskommune i 2014. Utbygging i Ogdal ble gjennomført i 2015 og utbygging i Henning/Sparbu ble gjennomført i 2016.

Etter den vellykkede pilotgjennomføringen har prosjektleder i Steinkjer kommune benyttet samme prosess for bredbåndssøknader i de etterfølgende årene, men uten at høgskolen/universitetet er involvert. Kjernen her er at nøkkelpersonell fra kommunen og de involverte lokale utviklingskomiteene blir involvert i en felles prosess for å utvikle en søknad om støtte til bredbåndsutvikling. Det som skal utvikles er en søknad med gitt dokumentasjonspunkter, og med klare frister for innsending. Denne prosessen har vært meget vellykket. Steinkjer kommune har årlig sendt inn søknader om bredbåndsutvikling, som har gitt støtte til bredbåndsutvikling i nye grender. I januar 2019 meldte prosjektlederen i Steinkjer kommune at Steinkjer kommune har inngått en

utbyggingskontrakt for 718 husstander i fire grender i Steinkjer kommune, og at det nå kun gjenstår utbygging av bredbånd i grenda Valøya og to andre husstander i kommunen.

Konklusjon

CCD-metodikken er et godt verktøy for å utvikle søknader om bredbåndsutvikling hvor lokale aksjonskomiteer involveres i utviklingsarbeidet på flere områder. Metodikken inviterer til en strukturert prosess med tett dialog mellom de lokale aksjonskomiteene og ulike bidragsytere og kompetanseområder i kommunen. Dette oppnås ved å gjennomføre et utvalg CCD-sesjoner der alle deltakerne har adgang og skriverettigheter til arbeidsdokumenter som ligger i en felles digital plattform. CCD-sesjonene gir en tidsmessig komprimert prosess sammenlignet med en mer tradisjonell lineær prosess. En mer tradisjonell prosess kan være grendemøter og sekvensielle møter mellom kommunens prosjektleder og de lokale aksjonskomiteene.

Innføring av CCD-metodikken har også en demokratisk dimensjon, ved at de lokale aksjonskomiteene representerer grendesamfunnet i utviklingen av ny infrastruktur. Bruk av strukturerte og delte dokumenter i søknadsprosessen medfører at datagrunnlaget blir utviklet i et fellesskap, og en felles ressurspool gir de lokale aksjonskomiteene økt innblikk i de sentrale faktorene for søknaden om ny infrastruktur. Dette er informasjon som de lokale aksjonskomiteene kan bruke videre i sine nettverk, fysiske og digitale, i dialog med innbyggere og næringsdrivende i grenda. I en slik prosess vil de lokale aksjonskomiteene tilegne seg ny kompetanse som gir bedre grunnlag for å informere de impliserte, samle inn data for å styrke søknaden og svare på spørsmål som omhandler nye løsninger for infrastruktur. Dette vil skape entusiasme og gi et godt utgangspunkt for selve innføringen av ny infrastruktur, som ofte krever lojal oppslutning om tiltaket fra husstandene i grenda og innsats i form av dugnad og egenkapital fra de som skal ta i bruk den nye infrastrukturen. De lokale aksjonskomiteene utøver i denne sammenhengen et nærdemokrati som gir mulighet for innbyggerne til å delta i avgjørelser for eksempel om utvikling av gode bredbåndsløsninger i grenda, og hvor bruk av digitale media er et viktig fundament i prosessen.

Referanser

- Askheim, O.G.A. og Grenness, T. (2008) *Kvalitative metoder for markedsføring og organisasjonsfag*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bones, Ø. (2014) *Usikkerhet om bygdefiber – Prioriteres først i fylket*. Steinkjer: Steinkjer-Avisa 20. juni 2014.
- Hansson, B. (2011) *Prosjekt: Strukturert Multidisciplinært Prosjekt SPM/CCD*. Tilgjengelig fra: http://www.interreg-sverige-norge.com/wp-content/uploads/2014/07/N30441_16_11_Beslut_Strukturert_Multidisciplinart_Projekt_SMP_CCD.pdf. (Lest: 30. mars 2020).
- Hansson, B. og Hjeltnes, T. (2014) *Sluttrapport N30441-16-11 NGB – Strukturert Multidisciplinært Prosjekt SPM/CCD*. Trondheim: Høgskolen i Sør-Trøndelag.
- Hjeltnes, T.A. og Strand, K.A. (2014) *Concurrent Design for anskaffelsesprosesser, modellbeskrivelser*. Trondheim: TISIP, Internt dokument for Interreg-prosjektet Strukturert Multidisciplinært Prosjekt/CCD, s. 2–24.
- Strand, K.A. og Hjeltnes, T.A. (2017) Training in Concurrent Design The Interplay of Theory, Practice, Reflection and Infrastructure, i Jardim-Goncalves, R. (red.) *2017 International Conference on Engineering, Technology and Innovation (ICE/ITMC) USB Proceedings*. New York: IEEE, s. 146–153.
- Strand, K.A., Staupe, A. og Hjeltnes, T.A. (2013) Principles of Concurrent E-Learning Design, i K. Patel, K.K. og Vij, S. (red.) *Enterprise Resource Planning Models for the Education Sector: Applications and Methodologies*. USA: IGI Global, s. 48–76.

Hugo Nordseth er pensjonert førstelektor i datafag ved bachelorprogrammet for spill og opplevelsesteknologi ved Nord universitet. Nordseth har vært spesielt opptatt av datastøttet læring og bruk av digitale læringsplattformer i undervisning og veiledning.

PÅ KONSERT I KULTURHUSET – SKRÅBLIKK FRA SALEN

Svein-Halvard Jørgensen

Abstract

This article is based on fieldwork while on a nationwide tour with a Norwegian big band and a famous international jazz artist. Visiting different 'kulturhus', owned and run by the municipalities, the concerts were practically sold out and attracted an audience beyond local jazz fans and cultural elites. The article presents some background on the extensive distribution of these communal buildings which were mainly built after WW2, and were the result of the national government explicitly hailing cultural activities as an important element in building and maintaining a democratic society. Various financial programmes were established, first for the distribution of high-quality cultural performances, later for local involvement and equal opportunities in cultural activities. Politicians and bureaucrats have continuously argued for cultural performances and activities as essential for a vital democracy and equality among all Norwegian citizens. The article endeavors to point to some aspects relating to the expressed functions of 'kulturhus' as a site for democracy-building. While these concerts gathered a wide variety of differently positioned community members, hence serving as social communion and strengthening the sense of inclusion and equality, they also served as a site for portrayal of cultural capital, hierarchy and positioning within a cultural elite. This article gives a glimpse into this dual nature of cultural events.

Denne artikkelen er basert på et feltarbeid knyttet til en landsdekkende turne med en internasjonal jazzmusiker og et norsk orkester. Som deltagende observatør var jeg en akademisk nisse på et lass av musikere, arrangører og kulturaktører knyttet til konsertene. Turneen ble presentert som en kulturell begivenhet av riksdekkende medier, og konsertene fant sted i ulike kulturhus, lokalsamfunnenes storstuer. Innledningsvis går jeg kort gjennom den politiske satsingen på kultur og forståelsen av kulturens viktige plass i vedlikehold og utvikling av en demokratisk stat. De mange kulturhusene som er spredt rundt i landet, og økonomiske støttetiltak som gjør konserter som de jeg var med på, mulige, kan knyttes til en kulturpolitisk linje som har en lang historie, og tverrpolitisk oppslutning. Det er opp mot denne forståelsen av kulturfeltets demokratiserende funksjon jeg ser på det som utspiller seg på konsertene. Jeg går også kort inn på kulturhusenes symbolske dimensjon, noe som må sees i sammenheng med kulturens tilkjente plass og funksjon i samfunnet.

Lange linjer i norsk kulturpolitikk er fundert på, og uttrykker eksplisitt en forståelse av, kulturaktiviteter som fellesskapsbyggende og viktige for et demokratisk samfunn. Men hva skjer egentlig på en konsert som er muliggjort av en slik kulturpolitikk? I artikkelen presenteres to dimensjoner ved den sosiale interaksjonen som utspilte seg under konsertturneen jeg var med på. Først tar jeg for meg konserten som et inkluderende sosialt rom, og hvordan slike begivenheter kan legge til rette for og styrke et samfunns fellesskap, her presentert som *communitas*. Videre viser jeg hvordan konsertene også gir rom for markering av forskjeller og hierarki gjennom etablering og fremvisning av symbolsk kapital, nærmere bestemt *kulturell kapital*. Førstnevnte korresponderer i stor grad med den effekten som vi kan anta har vært et motiv for kulturpolitikken i Norge, mens sistnevnte gir rom for etablering av forskjeller som ved første blick er antitetisk i forhold til kulturpolitikkenes ideologi. Avslutningsvis åpner jeg imidlertid for at konserten, gjennom å gi innsyn i hierarkier og kamper som ellers kan forsvinne i det skjulte, på et mer indirekte vis kan ha en demokratiserende funksjon.

Kultur, meningsdanning og demokrati

I Norge har kultur¹ lenge blitt sett på som et viktig element i vedlikehold og styrking av folkelig engasjement, offentlig tilknytning og et involverende demokrati. Kulturens spydspiss, kunsten, skal gi oss et nytt blikk på verden og oss selv. Når Riksteateret reiser rundt og viser oss at Nora bryter ut fra sitt dukkehjem, ser vi inn i en grunnleggende samfunnsproblematikk; kulturelle konvensjoner avdekkes og strukturer utfordres. Det er ekteskapet som sosial institusjon og menns og kvinners plass og plassering i samfunnet som problematiseres, og vår meningshorisont åpnes for justering. Kunsten kan legge til rette for refleksjon og diskusjon og utvide rammene og rommet for meninger om samfunnet. Impulser og inntrykk som kan åpne debatt om samfunnets selvfølgeligheter, er viktige for et levende demokrati. Kulturuttrykk, meningsdanning og et involverende demokrati kan derfor sies å være tett koblet i et nett av gjensidig påvirkning.

Etterkrigstidens kulturpolitikk² står som et bevis på at våre sentrale myndigheter har tatt et slikt perspektiv og sett kulturens oppbyggelige potensial som reelt. Ett utslag av denne kulturpolitikken var etablering av sentralt finansierte institusjoner og ordninger som skulle eksponere hele landet for høyverdige kulturuttrykk.³ Vi fikk tidlige ordninger som Riksteateret (1948), som ble begrunnet med at det ikke bare var velferdsordninger av materiell karakter som skulle distribueres til alle, også det åndelige, i dette tilfelle scenekunst, var et viktig element for å bygge nasjonen. Etablering og vedlikehold av et nasjonalt fellesskap og sentrale verdier knyttet til dette skulle styrkes gjennom kulturuttrykk.

¹ Jeg vil ikke gå nærmere inn på en definisjon av kulturbegrepet eller kulturpolitikk slik dette kan utledes fra stortingsmeldinger og andre styringsdokumenter. For en gjennomgang av dette, se Larsen (2012). For en bredere gjennomgang av kulturbegrepet, se Eagleton (2000). Jeg tar for meg jazzkonserter og aktører som er involverte i «drift og administrasjon» av dette feltet, samt andre tilstedeværende på konsertene uten en slik tilknytning. Dette plasserer jeg som aktiviteter innen kulturfeltet, og videre konserten som et kunstnerisk uttrykk.

² Den første stortingsmeldingen om kulturpolitikk ble lagt frem i 1973, men Norge hadde selvsagt en kulturpolitikk forut for denne.

³ Kvalitet, benevnt direkte som sådan eller med andre ord, er nevnt i tilknytning til alle slike ordninger. For Riksteateret står følgende i *lov om Riksteateret*, § 1: «Riksteatret har til foremål å fremja arbeidet med å føra dramatisk kunst ut til folket i bygd og by og på andre tenlege måtar å auka kjennskapen til god dramatisk kunst». Lastet ned 24.03.20: <https://lovdata.no/lov/1948-12-13-5/§1>. Se også fotnote 5.

«... vi må fortelle historier som kan forene oss, på tvers av de mange små og store forskjellene vi lever med her i landet – historier som vi alle kan kjenne som våre egne uansett hvor vi bor».
(Riksteaterets hjemmeside⁴)

Frem til slutten av 60-tallet var et sentralt premiss at profesjonelle kunstnere og høy kunstnerisk kvalitet skulle ligge til grunn for produksjoner som ivaretok «det nasjonale kulturfeltet». Dette var spesielt viktig i det provinsielle Norge (som omfattet det meste av landet), hvor et profesjonelt kunst/kulturliv ikke fantes. Til beste for nasjonen og borgerne måtte mangelvaren tilføres gjennom nasjonale ordninger.⁵ I offentlige dokumenter og utredninger som omhandler kultur, understrekes feltets betydning for fellesskapets utvikling og demokratiet som sådant, og idealet om dannende og deltagende borgere var klart og tydelig. Fellesskapet og demokratiet skulle styrkes gjennom distribusjon av kvalitetskultur til alle. Med det utvidede kulturbegrepet slik det ble presentert i kulturmeldingene i 1973–74,⁶ ble feltet utvidet og gjort mer inkluderende. Her skulle profesjonelle kunstnere og «kunstverk», lokal amatørvirksomhet og idrett samt ungdomsarbeid i ulike varianter inkluderes, og kulturfeltet demokratiseres; alt i demokratiets egen interesse. Et sentralt poeng var vektleggingen av lokal involvering og tilrettelegging for kulturaktiviteter – kultur var ikke lenger noe som bare ble distribuert fra sentrum til periferien, men også noe som skulle skapes og skje lokalt.

«Eit rikt og variert kulturliv er ein av føresetnadene for ytringsfridom og eit velfungerande demokrati. Når offentlegheita blir stadig meir oppdelt, kan kunst og kultur både danne, forme og styrkje fellesskap og samfunnsstrukturen rundt oss».

(Meld. St. 8, 2018–2019, s. 7)

⁴ Lastet ned 10.03.20: <https://www.riksteatret.no/om-riksteatret/historien-om-riksteatret/>

⁵ «Fra tidlig i etterkrigstiden hadde statens praktiske kulturpolitikk for en stor del gått ut på å bringe det som ble ansett som høyverdig kultur ut til så mange som mulig». Benum (2005 [1996]), s. 245.

⁶ Om organisering og finansiering av kulturarbeid, St.meld. nr. 8 (1973–74). Ny kulturpolitikk, St.meld. nr. 52 (1973–74). Larsen (2012) slår fast at disse meldingene ikke gir en klar definisjon av kulturbegrepet, men det utvidede kulturbegrepet presenteres: «Meldingene (tar) utgangspunkt i hva de kaller et vidt kulturbegrep som de definerer til «det tradisjonelle kulturområdet, ungdomsarbeid, idrettsarbeid og andre fritidsaktiviteter.» (St.meld. nr. 8 (1973–74):5)». (Larsen, 2012, s. 31).

Det er liten tvil om at politikere og offentlige institusjoner har tilkjent kultursektoren en viktig plass og funksjon i demokratiet, og kulturscener kan derved sees som et sentralt punkt for offentlig tilknytning. Gjennom det utvidede kulturbegrepet er det et bredt spekter av aktiviteter, med tilhørende arenaer, som skal fremme demokrati og deltagelse. Kultur er ikke bare et felt innen statsforvaltningen, og i høyeste grad ikke bare underholdning og adspredelse; i henhold til kulturpolitikken er det sentralt for offentlig tilknytning og det demokratiske systemet.

Med utviklingen i medieplattformer, teknologi og tilgjengelighet så kan det argumenteres for at infrastruktur og distribusjon av kunst og kultur har forandret seg så mye at et nasjonalt opplysnings- og dannelsesprosjekt i mindre grad er nødvendig. Forutsetningene har endret seg, men spesielt ett aspekt er fortsatt like reelt: nødvendigheten av offentlig deltagelse og viktigheten av fellesskapsarenaer hvor dette kan utøves. Vi kan se på konserter og andre kulturelle arenaer som demokratiske pustehull som blir stadig viktigere i et samfunn hvor individualisering og møteplasser uten fysisk tilstedeværelse basert på preferanser og interesser, i stadig større grad tar over. Vi har anledning til å spesialisere våre nyhetskilder og tema/områder vi mottar nyheter og informasjon om, og blir med i et virtuelt fellesskap med andre som har lignende preferanser. Algoritmer basert på våre søk på internett tilbyr oss stadig mer spesialisert og korresponderende informasjon; ikke bare velger vi selv bort, men algoritmene velger også bort for oss. Kulturarrangementer som samler et bredt publikum, kan være en motvekt til et stadig mere deterritorielt og virtuelt landskap for kommunikasjon og meningsdanning. Det kan argumenteres for at en konsekvens av kommunikasjons- og medieutviklingen er at kulturarrangementer er viktigere enn noen gang for offentlig tilknytning og et levende og deltagende demokrati.

Kulturhuset – symbolbygg og samlingslokale

Et bygg med formål om å legge til rette for møter mellom borgerne er i seg selv viktig for lokalsamfunnet. Med utgangspunkt i kulturens tilkjente plass i et moderne demokrati⁷ kan vi klassifisere kulturhus, konserthus og liknende offentlige bygninger som *samfunnshus* i ordets

⁷ Slik dette kan forstås i lys av norsk kulturpolitikk.

rette forstand. Opp gjennom årene har samfunnshusene, spredt ut over landet i stort antall, vært sentrale samlingspunkter for et utall av aktiviteter og arrangementer. De har vært aktivitetshus og samlingspunkt for feiringer av fellesskap, de kan således sies å ha vært svært viktige for lokaldemokratiet og offentlig tilknytning. I mindre kommuner er det fortsatt vanlig å ha ett eller flere mindre samfunnshus, men kommunen skal ikke være veldig stor før det kommer planer om et tidsriktig samlingspunkt for kulturaktiviteter.⁸ Harde økonomiske prioriteringer og glimt av ROBEK-listen i det ikke altfor fjerne til tross; stadig nye kulturhus har blitt reist. Økonomer har gjennom mange år advart mot denne prioriteringen og eksplisitt pekt på kulturhusene som en viktig årsak til stadig økende gjeld i kommunesektoren.⁹

Kulturhuset har i seg selv blitt et viktig element, et symbol, for å understreke deltagelse i og tilknytning til «kultur». Enhver by med respekt for seg selv investerer i et kulturhus, fordi borgerne fortjener det og innlemmelse i en «nasjonal urbanitet» krever det. Kultur tilkjennes viktighet gjennom en symbolsk representasjon; signalbygget blir et symbol¹⁰ for og om samfunnet. Bygget i seg selv sier noe om oss og er en feiring av kulturens betydning. Det er mye som kan sies om «trenden» med å bygge dyre, flotte og sentralt plasserte kulturhus, men en ting er imidlertid klart, bygningen representerer institusjonalisert kultur. Huset er en manifestasjon av et system, en struktur og en ideologi og står som en lokal proklamasjon av ivaretakelse av kultursektoren. Bygget representerer demokrati og fellesskap, det er et objekt som symboliserer folkestyret som sådant.¹¹ Innholdet i huset, forestillingene, kan vi i sum se som en katalysator; det er forestillingene som trekker folk inn i huset,

⁸ For en interessant analyse av utviklingen, se: <https://www.kulturradet.no/vis-publikasjon/-/arena-kunst-og-sted-hovedrapport>

⁹ I forbindelse med alle større byggeprosjekter har det kommet bekymrede kommentarer fra politikere så vel som økonomer. Eksempel fra NRK.no: https://www.nrk.no/trondelag/_-kulturhus-har-de-ler-av-skylda-1.10990893 og Aftenposten.no: <https://www.aftenposten.no/kultur/i/ngVmQ/hard-kamp-om-kulturbygg>

¹⁰ Bruken av symbol i denne sammenheng refererer til S. B. Ortner's (1973) begrep «Key Symbol». Ortner's spesifikke varianter av begrepet og funksjoner knyttet til disse er relevante og interessante for å analysere en mulig motivasjon og lite uttalt funksjon for kulturhusene. Det er imidlertid ikke mitt fokus her, og jeg antyder derfor bare denne dimensjonen ved kulturhusene.

¹¹ Dette er en påstand i tråd med den før nevnte forståelsen av kulturens kraft og plass. Dette er et perspektiv som selvsagt kan problematiseres, men jeg tar her som utgangspunkt at det faktisk ligger en slik dimensjon til kulturhusene og aktiviteten i dem. Jeg vil imidlertid understreke at dette er en av flere mulige dimensjoner, og betydningen av institusjonalisert kultur, og påkostede rom for å huse kulturaktiviteter, er langt fra entydig. Den er heller multidimensjonal med hensyn til alle nivå fra individ til samfunn, noe jeg så vidt berører gjennom fremstillingen av kamp om kulturell kapital i denne artikkelen.

gjør at de møtes på tvers av sosiale forankringer, og utløser eventuelle effekter ut over byggets symbolverdi.

Foruten sin potensielt samlende kraft som symbolsk representasjon for et samfunn, en manifestasjon av fellesskap, så vil altså det som faktisk skjer i et slikt hus, være dets viktigste bidrag til fellesskapet – ikke minst til å ivareta og bygge fellesskap. Huset kan som symbol, eller monument, tjene en funksjon i seg selv, men aktørenes bruk og involvering i huset, med hverandre, er kjernen; det er her fellesskap og deltagelse utfolder seg, det er gjennom samvær at husets kulturpolitiske potensial realiseres og meninger utveksles og dannes.¹² Konserter og kulturarrangementer er politiske i den forstand at de «slår en åpning» i den rådende orden, fremføringene skaper rom for opplevelser som påvirker deltagerne. En konsert kan gi oss innspill som på ulikt, og som oftest subtilt vis, kan forme meninger og rammer for forståelse både om estetiske uttrykk, sosiale strukturer og plasseringer.¹³

Hva er det egentlig som foregår?

I Norge har det vært bred politisk enighet om at kultur skal være et rettferdig fordelt gode, og dette ligger også bak ordninger som tidligere nevnte Riksteateret. Offentlig støtte for kulturaktiviteter har «alltid» funnes, og kulturhusene¹⁴ har vært navet i et nasjonalt system. I tråd med argumentene som i stor grad har styrt politikktutviklingen på kulturfeltet, kan det argumenteres for at kulturhusene, og virksomheten som finnes der, er viktige ut over demokratisk tilgjengeliggjøring av kvalitetskunst til massene; de er viktige for kritisk meningsdanning og demokratiet som institusjon. I det følgende skal jeg se litt nærmere

¹² Det indikeres ikke med dette at det nødvendigvis er artikulerte meningsutvekslinger, ei heller at du kommer ut fra en konsert som et nytt menneske hva grunnleggende meninger om verden, eller musikk, gjelder. Begge disse forholdene kan selvsagt være et resultat av en slik tilstedeværelse, og selvsagt kan artikulert meningsutveksling foregå på en konsert. Jeg sikter til den mindre overveldende, subtile innflytelsen og gir dette status som meningsutveksling. Flere slike sosiale og estetiske erfaringer kan i sum og over tid føre til endringer. For eksempel vil jeg hevde at det å møte andre du ikke vanligvis omgås, i et konsertfellesskap, og den estetiske erfaringen, å kanskje høre noe du ikke har hørt (i alle fall ikke i en setting der du i større grad *må* la deg eksponere), i seg selv kan forstås som former for meningsutveksling.

¹³ For en grundigere gjennomgang av konserten, eller kunstens politiske og estetiske sammenheng, se f.eks. J. Ranciere (2012) «Sanselighetens politikk», og etterordet av A. B. Maurseth.

¹⁴ Tidligere var det i langt større grad de mer bygningsmessig beskjedne samfunnshusene som var arena for kulturarrangementer.

på sosial interaksjon i kulturhuset,¹⁵ lokalsamfunnets «storstue», med utgangspunkt i en landsomfattende turne med en kjent internasjonal jazzutøver og et norsk orkester. Jeg fulgte med store deler av turneen for å forstå hva som egentlig foregikk, eller mer korrekt, være en del av, observere og fortolke noe av det som foregikk.

Kulturhuset er en arena for offentlig tilknytning hvor mening formes og forhandles om,¹⁶ og konserten er en hendelse hvor aktører som er ulikt sosialt og kulturelt plassert, møtes. Det er opplagt en kunstnerisk aktivitet som står sentralt i hendelsen, men jeg er primært interessert i de ekstramusikalske aktivitetene som utfolder seg i og rundt konserten; den sosiale interaksjonen som foregår, og som musikken legger til rette for. Konserter har åpenbart en estetisk/klingende dimensjon, men de vil alltid ha en sosial dimensjon i tillegg. Deltagerne inngår i ulike meningsutvekslinger, og den musikalske innrammingen er et bindeledd mellom mange ulike sosiale rom som skapes og formes av deltagerne.

Konserten er et offentlig arrangement, og ikke minst gjennom mediens forhåndsomtaler får den en tiltrekningskraft som «begivenhet». Denne offentlige oppmerksomheten og etableringen av en forstående begivenhet legger mer til rette for interaksjon mellom bredere lag av befolkningen, enn «konserter som bare er konserter». Det er en sammenheng mellom bredden og omfanget av ekstramusikalske aktiviteter og den kunstneriske kvaliteten som tilkjennes arrangementet gjennom forhåndstale. Vi kan derfor hevde at potensialet for bred sosial involvering er proporsjonal med kunstnerisk kvalitet, eller i alle fall den oppmerksomheten og graden av «begivenhet» som tilkjennes konserten. Kulturhusets potensial som arena for en sosial inkludering på tvers av ulike gruppers preferanser knyttet til spesifikk aktivitet eller her musikalsk uttrykk, topper seg gjennom «spektakulære hendelser»,

¹⁵ Det må i denne sammenheng sies at konsertarrangementer av en slik størrelse begrenser nedslagsfeltet til byer. Det kreves en viss størrelse og «beskaffenhets» hva scene og teknisk utstyr gjelder, så vel som et antall seter som kan forsvare arrangementet økonomisk.

¹⁶ Til en viss grad forholder jeg meg i denne artikkelen til kulturhuset og arrangementene der som om kulturpolitikken idé om betydningen er et faktum. Mine tolkninger av konsertsituasjonene kan til en viss grad sees som kommentarer knyttet til den noe ukritiske og endimensjonale forståelsen av kulturrens effekt. Det empiriske materialet som ligger til grunn for denne artikkelen, gir meg lite grunnlag for å bekrefte eller avkreffe kulturpolitikken budskap. Imidlertid mener jeg det er grunn til å «lese» en symbolsk effekt av de nye kulturhusene (som heller ikke er ensartet delt av alle), samt at konsertenes karakter av *communitas* (se nedenfor) har i seg et potensial som åpner for en virkning i tråd med kulturpolitikken ideologi. At meninger formes, viser her til en generell, og potensiell, innflytelse gjennom sosiale og estetiske opplevelser. Å avdekke eventuelle kausale årsaksforhold her er tilnærmet umulig, og «forhandlinger» må forstås som mer subtile og indirekte utvekslinger og erfaringer knyttet til konsertens sosiale og estetiske dimensjoner.

hvor internasjonalt kjente utøvere står på plakaten – nærmest mot all fornuft.¹⁷

Utgangspunktet for mine betraktninger ligger i en utvidet forståelse av hva musikk er og gjør, i tråd med det musikkforskeren¹⁸ Christopher Small (1998) åpner for med begrepet «*musicking*»: Musikk som ting/substantiv endres til en prosess/verb og inkluderer alle aktiviteter som på ulike vis foregår i tilknytning til musisering¹⁹ eller et musikkarrangement.

«The act of musicking establishes in the place where it happens a set of relationships, and it is in those relationships that the meaning of the act lies. They are to be found not only between those organized sounds which are conventionally thought of as being the stuff of musical meaning but also between the people who are taking part, in whatever capacity, in the performance; and they model, or stand as metaphor for, ideal relationships as the participants in the performance imagine them to be: **relationships between person and person, between individual and society**, between humanity and the natural world and even perhaps the supernatural world.»

(Small, 1998, s. 13, mine uthevinger)

Ett spørsmål bør ifølge Small være gjennomgående for forskerens møte med musikkfeltet: «*What is really going on here?*» Dette spørsmålet, sammen med forståelsen av kulturhuset som en viktig arena for sosial tilknytning,²⁰ ligger bak mine betraktninger.

Å gå på en konsert som klassifiseres som en kulturell begivenhet, kan man gjøre av ulike beveggrunner; det er noen som går fordi de kjenner og interesserer seg for det som faktisk skal presenteres, uavhengig av innrammingen som kulturell begivenhet. For disse er det snakk om en musikalsk begivenhet og en anledning til å se noen de stort sett ellers bare kan høre gjennom opptak. For andre er det nettopp innrammingen

¹⁷ Turnestøtte er ett av flere nasjonale tiltak som gir arrangører mulighet til å ta imot artister som ellers ville vært umulige å sette opp utenfor de største byene.

¹⁸ Small ville ikke kalle seg musikkviter eller musikolog; både fordi han ikke mente at han drev med det som tradisjonene innen feltet favnet, og fordi han var i opposisjon til denne tradisjonen (personlige samtaler). Jeg har derfor benevnt ham musikkforsker, men mer korrekt ville kanskje være å kalle ham *musicking-forsker*.

¹⁹ Musisering begrenser seg her ikke til det å faktisk musisere på et instrument/syng/nynne, men inkluderer all aktivitet hvor musikk er et tilstedeværende element.

²⁰ Slik dette fremgår av offentlige meldinger og nasjonal kulturpolitikk.

som kulturell begivenhet som motiverer. Alle lokale borgere med en «nødvendig» interesse for kultur er nærmest «forpliktet» til å delta. En slik nødvendig interesse kan vi noe forenklet knytte an til et dannet borgerskap.²¹ Gjennom tilstedeværelse på sentrale kulturarrangementer bekrefter og søker de bekreftelse på sin posisjon, delvis uavhengig av preferanser knyttet til det som fremføres. Det er ikke innholdet, men innpakningen som er den viktigste motivasjonen for å delta. Atter andre går fordi det er en konsert med en kjent musiker, og som musikkinteresserte ønsker de å høre hva dette kan gi dem av musikalske opplevelser. Det er selvsagt andre mulige motivasjoner og delvis overlappende beveggrunner for mange deltagere, men det er i alle fall ulike motivasjoner og ulike forutsetninger for hvorfor folk trekkes til en slik konsert. Uavhengig av motivasjon og beveggrunner for å delta så samler en slik konsert mange ulike lag av befolkningen. Om man oppfyller en drøm om å høre en musikalsk favoritt eller forvalter sin kulturelle kapital, så er konserten et møtested for aktører som er ulikt situert i et sosialt system. Jeg vil altså hevde at konserten er et møtested for mennesker med ulik sosial plassering og ulik kulturell forankring.

Forankring

Med hensyn til sosial og kulturell plassering, ulike motivasjoner og preferanser møtes ulike mennesker på konsert; de opplever, blir påvirket og påvirker sammen. Dette er et offentlig rom som på ulike måter kan sies å virke inkluderende og korresponderer med ideen vi ser i norsk kulturpolitikk om kulturarrangementer som demokratiserende. Vi erfarer noe sammen, vi utgjør et fellesskap, og spenning, forventninger og hendelsens estetiske kraft overstyrer de sosiale strukturer som i hverdagen separerer oss. Med V. Turner (1995 {1969}) kan konserten forstås som et liminalt rom, hvor sosiale strukturer i mindre grad styrer sosial

²¹ En slik forenklet klasseinndeling er problematisk og må her forstås som en antydning i retning av strukturelle forskjeller. Bourdieus klassiske fremstilling av smakspreferanser knyttet til klassetilhørighet fremstiller både klasser og preferanser på en måte som ikke passer så godt i en norsk kontekst i dag (Bourdieu, 1984 {1979}). Selv om det empirisk er vesentlige forskjeller mellom det Frankrike Bourdieu tar for seg, og Norge i dag, så er perspektivet fortsatt relevant. For en nærmere gjennomgang av dette, se Jonvik (2017). Musikkens sentrale plass i tilknytning til markering og etablering av skiller mellom «oss og dem» er fremhevet av Bourdieu, og som et «felt» som involverer og interesserer mange (i motsetning til andre «kunstfelt»), er det av særlig interesse for analyser av kulturelle grensedragninger og markering av posisjon.

interaksjon. Vi er i konserten på «utsiden» av det etablerte, og i en tilstand hvor vi åpnes for erfaringer som vi bevisst og ubevisst påvirkes av og tar med oss tilbake til verden utenfor. Denne tilstanden er ikke beskrivende for alle som går på konserter, altså en uniform og uunngåelig erfaring, men konserten som sosialt rom åpner et potensial for slike erfaringer. Jeg knytter denne dimensjonen ved konserten til det V. Turner (1995 {1969}) legger i sitt begrep om sosialt fellesskap som *communitas*.

... [T]he «social» is not identical with the «social-structural». There are other modalities of social relationships. ... Essentially, *communitas* is a relationship between concrete, historical, idiosyncratic individuals. These individuals are not segmentalized into roles and statuses but confront one another in the manner of Martin Buber's «I and Thou» (Turner, 1995, s. 131–132).

Dette er en mer spontan form for fellesskap, utenfor rammene som til daglig regulerer individer og grupperes samhandling.²² *Communitas* oppstår gjennom en hendelse som konserten, og denne hendelsen blir et rom for overskridelse av etablerte sosiale strukturer. Vi ser og forholder oss til hverandre som likeverdige, den delte opplevelsens inntrykk, innramming og kraft opphever de føringene som ligger i etablerte sosiale posisjoner og handlingsmønstre – vi er til stede som hele personer, vi er her og nå, sammen.

Dette er en dimensjon ved kulturelle begivenheter som konsertene jeg var med på, kan sies å legge til rette for. Det må igjen understrekes at det ikke betyr at konserter *per se* har en slik effekt på alle, men jeg vil hevde, i tråd med Turner (1995 {1969}), at dette er et viktig aspekt knyttet til den sosiale dimensjonen ved et slikt arrangement. Hva gjelder en eventuell endringseffekt knyttet til et slikt *communitas*, så må det imidlertid også åpnes for at denne ikke nødvendigvis vil være positiv for alle i et samfunn, ei heller styrkende for demokratiet. Tvert imot så må vi anta at musikk og konserter, gitt et slikt potensial for påvirkning og

²² Det er ikke slik at vi føler oss regulerte eller nødvendigvis begrenset i de fellesskapene vi beveger oss i til daglig. De fellesskapene vi inngår i til daglig, og som vi opplever som vårt fellesskap, er imidlertid ikke spontane, men formet av tid, rutiner, preferanser, etablert bekjentskap, interessefelt – fellesskapets struktur. Det er ingen motsetning mellom strukturert fellesskap og spontane fellesskap, men sistnevnte tilbyr en erfaring som ikke så enkelt utløses i førstnevnte.

endring, kan lede til konsekvenser som er negative for noen, også demokratiet som sådant.²³ Denne mørkere siden ved musikkens potensial for å motivere og endre berøres sjelden,²⁴ men skal vi tilkjenne konserten et potensial for endring, så må vi erkjenne at denne ikke *sui generis* kan være ensartet god for alt og alle.

Jeg vil også se litt på verdier av symbolsk karakter og utveksling av disse som en markering av ulikhet. Her trekker jeg inn begrepet *kulturell kapital*²⁵ for å rette søkelyset mot forhandlinger *om* og forvaltning *av* verdier og makt blant aktører innen kulturfeltet. Bourdieu (1984{1979})²⁶ forsøkte å vise hvordan forhandlinger om posisjoner, kamp om knappe goder og «verdi» utspiller seg innenfor ulike felt i samfunnet. Til forskjell fra det vi til vanlig forbinder med kapital innenfor økonomien (eller den økonomiske sfæren), så forvaltes og forhandles det om *symbolsk kapital* i mange felt innenfor samfunnet. Det er kapital av et annet slag enn penger, men en form for verdi som det er knapphet på, som deltagerne forholder seg til og forhandler om. Samtidig er det åpning for å transformere symbolsk kapital opparbeidet innenfor ett felt til kapital innen et annet. Det er imidlertid ingen faste eller generelle vekslingskurser eller regler for slike overføringer av verdier mellom kapitalområder. Forhandlinger mellom aktører fra ulike felt, hvor posisjon og innflytelse (kapital) fra ett felt skal transformeres til kapital innen et annet, er en kreativ øvelse. Jeg forsøker å vise hvordan kapital innenfor kulturfeltet forhandles og forvaltes i og rundt konserten.

²³ Vi kan jo her reflektere over nazistenes bruk av kulturarrangementer og estetiske uttrykk som viktige elementer for å artikulere samhold blant noen og eksklusjon av andre, som definitivt ikke tjente alle, ei heller et demokratisk styresett.

²⁴ Temaet og slik innsikt er langt fra ny, og Platon var gjennom sine begrensninger av hvilke musikalske uttrykk som skulle være tillatt i staten, tydelig overbevist om en slik kraft. For en sjelden og bred gjennomgang av musikkens mørke side, se Johnson og Cloonan (2009). Her er det verdt å merke seg at det argumenteres overbevisende for at musikkens ulike effekter ikke kan knyttes til samsvarende musikalske uttrykk; det finnes altså ikke typer musikk som kan knyttes til bestemte effekter. Her skiller Johnson og Clooney seg fra Platons klare årsakssammenheng mellom bestemt uttrykk og bestemt effekt.

²⁵ Kulturell kapital har til en viss grad gått inn i dagligspråket og gir en intuitiv forståelse av et slektskap (om ikke sammenfall) med det økonomiske området. Begrepet antyder at verdi, bytte, akkumulering av knappe goder, posisjoner og makt, altså økonomiens logikk, er i spill innenfor kulturfeltet. Ved å knytte begrepet *kapital* til ulike områder, eller felt, i samfunnet som ikke uten videre knyttes til kjøp, salg og økonomiens logikk, åpnes det for en assosiasjon mellom innholdet i ett felt og logikken i et annet.

²⁶ For en innføring i Bourdieus kapitalbegrep kan *The Forms of Capital* (2006) være et greit tillegg til *Distinksjonen* (1984 {1979}). Førstnevnte retter spesiell oppmerksomhet på fortrinn gjennom arv (av ulike kapitalformer så vel som tid til å akkumulere symbolsk kapital) og fordeler og styrking av betingelser knyttet til arv gjennom innretningen av skoleverket/universitetet. *Distinksjonen* er imidlertid det arbeidet som flest assosierer med begrepet kulturell kapital, og det var gjennom dette begrepet fikk sin berømmelse. Ellers er sekundærkilder som Moore (2008) ofte å anbefale for en mer konsentrert innføring.

Symbolic fields and their specific types of capital are institutionally distinct and distanced from the economic field with their own personnel, principles and logics, but are, nevertheless, the economic field «reversed». ... Their logic is ultimately that of the structured inequalities and power relations of the economic field ... (Moore, 2008, s. 101).

Ulike felt innen samfunnet tilkjennes altså et eget sett av verdier, posisjoner og makt, og høy posisjon og dermed mye kapital innen ett felt kan gi innflytelse og konverteres inn i et annet felt. Kulturell kapital og posisjon har dermed en potensiell verdi ut over sitt valutaområde. Aktørene innen kulturfeltet kjemper om knappe goder og posisjoneres seg på samme vis som aktører innen det økonomiske feltet, hvor en slik logikk er allment forstått som feltets *raison d'être*.

Jeg trekker begrepet kulturell kapital og kamp om denne inn som motiv for fortolkning av enkelte episoder som oppstod under konsertene. I tillegg til å være en arena for *communitas* er slike signifikante konsertbegivenheter også en arena for posisjonering og manifestering/forhandling om kulturell kapital. Aktører innen kulturfeltet får her en arena hvor makt og verdier kan forhandles om og forandres, i et spill som utfolder seg i og rundt konsertsalen. Det er selvsagt ikke alt som utspiller seg i konsertens offentlighet, men deler av spillet og ikke minst etableringen av – og posisjoneringen i et hierarki – kan observeres. Slik åpner konserten for et innblikk i et kapitalfelt og gir som sådan et demokratiserende innblikk i en ellers nokså lukket sfære. Selv de mest inkluderende, uegennyttige og altruistisk motiverte arrangementer og institusjoner vil også være felt hvor symbolsk kapital og posisjoner finnes og differensierer aktører og sosial interaksjon. Dette er ikke nødvendigvis negativt eller et problem, og i forhold til konserten som sosialt fenomen står det ikke i opposisjon til det *communitas* den også legger til rette for. I henhold til Bourdieu er (skjev-)fordeling av makt og verdier, knyttet til symbolske kapitalformer,²⁷ en del av vårt samfunns virkemåte og logikk, og dermed innbakt i vårt demokratiske fellesskap.

Metodisk er artikkelen basert på deltagende observasjon, og teoretisk forankres den i et fortolkende perspektiv. Tilnærmingen til konserten som en arena hvor alle er deltagere er medskapere av hendelsens mening,

²⁷ Dette gjelder selvsagt også økonomisk kapital.

er inspirert av Small sitt tidligere nevnte credo: *What is really going on here*. Med et fortolkende perspektiv vektlegges nettopp observasjonen i kraft av deltagelse som en inngang til et underliggende nett av mening: Hva er det egentlig som foregår, hva er meningen bak handlingene? Jeg forholder meg til konsertenes hendelser og mening knyttet til disse med utgangspunkt i det Geertz (1973) fremstiller som «*Thick Description*»²⁸. Som antropolog skal man ikke bare beskrive deskriptivt, men søke etter den underliggende meningsdimensjonen i det vi ser; fokus er ikke bare på *hva* (observasjon), men *hvorfor* (fortolkning). En utfordring er selvsagt observatørens mulighet for å finne dette *hvorfor*; er den andres *hvorfor* tilgjengelig for meg, og er mitt *derfor* noenlunde i korrespondanse med de observertes *hvorfor*? Er det blant de observerte et delt *hvorfor*, og er observatørens *derfor* utslag av subjektive fortolkninger i større grad enn avdekking av et dypere, delvis skjult og ikke-artikulert meningsinnhold? Til tross for utfordringer knyttet til en fortolkende tilnærming mener jeg det ligger en mulighet og åpning for å se aspekter og motiver som gir et innblikk i *what is really going on here*? Det vil ikke være *en* sannhet eller absolutte forklaringer knyttet til observasjoner, men utfyllende lesninger som kan gi innblikk og være gjenstand for diskusjon. Det kan derfor argumenteres for at en slik tilnærming i seg selv inviterer til debatt om hendelsenes meningsdimensjon, og som sådan retter den seg mot grunnleggende demokratiske prinsipper – debatt, engasjement og involvering.

Cultural analysis is intrinsically incomplete ... there are no conclusions to be reported; there is merely a discussion to be sustained (Geertz, 1973, s. 29).

²⁸ Begrepet viser i all enkelhet, og som jeg her skisserer, til fortolkning av sosiale hendelser og artikulering av sosiale forhold innenfor rammene av en kulturelt spesifikk meningsdimensjon. Det er bakenforliggende føringer som er underforståtte, og som gir situasjoner og handlinger mening. Se Geertz (1973) kap. 1 «*Thick Description: Toward an Interpretive Theory of Culture*» for en utførlig gjennomgang og forankring av begrepet.

Feiring av fellesskap

La oss så gå nærmere inn i konserten, med utgangspunkt i mine observasjoner fra den nevnte turneen med jazzmusikere. Empirien er hentet fra turneen som sådan og er således plukket fra flere enkeltkonserter. Alle konsertene var i store trekk «like» med tanke på de fenomenene jeg tar for meg, men ved enkelte anledninger ble disse særdeles synlige. Jeg har trukket ut noen eksempler som illustrerer observasjoner og tendenser som var gjennomgripende. Det må også nevnes at jeg gjennom mange år har vært på mange ulike konserter, det er således et «sted» og fenomen jeg har et langvarig forhold til.

Kulturhus, og konserthus, har en utforming som i seg selv er gunstig for etablering av fellesskap. Selvsagt er selve konsertsalens akustiske kvaliteter viktig, musikken ytes rettferdighet og forholdene er mer eller mindre optimalisert for en god musikalsk opplevelse. En annen og ikke så opplagt del av arkitekturen er imidlertid sentral for den totale opplevelsen; foajeen og fellesområdene utenfor selve salen. Når du ankommer kulturhuset, står du i kø sammen med andre forventningsfulle gjester, og det ligger en tydelig spenning i luften. Uavhengig av motivasjon for å delta er det uansett en hendelse med et uforløst potensial. Forventninger knyttet til mange ulike områder gjør seg gjeldende, og hvordan konsertens ulike sosiale, kulturelle og musikalske potensial vil utfolde seg, er en spennende uvisshet. Vel inne i fellesområdet er det lett å bli fanget og påvirket av en kollektiv spenning, man blir en del av et fellesskap; vi har alle ulike motivasjoner og forventninger, men spenningen er i stor grad noe vi deler. Forventninger og spenning virker selvforsterkende, og mange har sikkert erfart at «fellesskapet i foajeen» høyner et allerede høyt spenningsnivå.²⁹ Denne fasen før konserten fungerer som en sluse hvor man trekkes mot et sosialt rom, mange smiler og nikker til andre de ikke kjenner, men som deler en spenning og forventning; alle er del i et fellesskap, det Turner (1995 {1969}) kaller *communitas*. Begrepet sikter som tidligere nevnt til en tilstand, et sosialt fellesskap, som opphever hverdagslivets etablerte strukturer og differensiering. Konserten kan sees som en dialektisk motsetning til hverdagens sosiale strukturer,

²⁹ Denne mekanismen er ikke begrenset til kulturhus eller foajeer, ei heller slike større, på forhånd opphusede konserter. Spenningen og fellesskapet i forkant av en konsert kan man i høyeste grad erfare i mange og svært ulike konsertlokaler og situasjoner.

en antistruktur. Gjennom *communitas* erfarer de tilstedeværende noe utenom det vanlige sammen med noen utenom det vanlige. Dette gjør de sammen uavhengig av sosial plassering, og erfaringen har potensial til å endre medlemmene og i ytterste konsekvens den sosiale strukturen som de inngår i til daglig.

Communitas ... transgresses or dissolves the norms that govern structure and institutionalized relationships and is accompanied by experiences of unprecedented potency (Turner, 1995, s. 128).

I konsertens fellesskap åpnes det også for eksponering for «andre» og påfølgende justeringer av egne meninger og sensitivitet for lokalsamfunnets mangfold.³⁰ En tett pakket forsamling «sirkulerer» utenfor konsertsalen, det skåles i musserende vin, øl og det meste av hva menyen kan tilby. Dongeri, fløyel, fleece, bomull, T-skjorter, joggesko, høye hæler, kjoler og dresser i italienske ullstoff kler deltagerne som står tett sammen i påvente av at dørene skal åpnes.³¹ Et førsteinntrykk er definitivt at her er det folk fra mange ulike leirer som samles, kodene for «passende antrekk» er tydelig forskjellige. Forsamlingen er så langt fra homogen som noen konsert kan fremvise, selv om det heller ikke er slik at publikum på jazzkonserter i Norge fremstår som ensartet med hensyn til observerbare stiluttrykk. Forskjellen mellom en «vanlig» jazzkonsert og denne er at variasjonen er større og publikum langt flere; en kulturell begivenhet har tiltrekningskraft som åpner et større sosialt rom.

Fellesskapet før konserten starter, er med på å sette en stemning, publikum har til en viss grad blitt harmonisert og temperert. Etter konsertens første del samles alle publikummere igjen i fellesarealene. Det summer av samtaler, og en langhåret rockers³² ivrige kommentarer ispedd musikkfaglige uttrykk deles med et par andre ungdommer. Ved

³⁰ Her kan det igjen anføres et forbehold og nyansering i forhold til en instrumentell og uniform kausalitet knyttet til disse forholdene, se for øvrig fotnote 10.

³¹ Det er ikke klærne i seg selv som er det sentrale, men ulike stiler uttrykker ulike posisjoner og tilhørighet i et sosialt landskap av forskjellighet. Stil og smak som signifikante variabler for markering av posisjon, en distinksjon, er selvsagt et sentralt poeng i Bourdieu (1995 {1979}).

³² «Rocker» er en utpreget beskrivelse, men indikerer en klesdrakt, et språk og en «væren i verden» som jeg karikert definerer under begrepet. Det er en opplagt mulighet for å havne i fellen hvor enkle ytre karakteristika bekrefter innlemmelse i en kategori med omfattende definerte særegenheter og gjerne et «rossystem». Homologi er ofte brukt for å beskrive slike slutninger. I dette tilfellet, som det fremkommer nedenfor, kan jeg i alle fall gjøre et litt mer rettmessig krav på bruken av kategorien.

siden av står den dresskleddede forretningsmannen som tydelig «lytter inn» på samtalen, og det er som om han skjønner at det er en kompetanse i omløp som han ikke har. Jeg slo av en prat for å se om min lesing av situasjonen var riktig, og fikk bekreftet at kunnskapen var meget begrenset, selv om musikken gjorde inntrykk. Med henvisning til ungdommene, som fortsatt diskuterte, ble det bemerket at det var noen som kunne litt mer enn andre om musikken. Det er mange folk på liten plass, så det er umulig ikke å se og høre andre enn dem du kjenner eller snakker med. Dette er en av de viktige aspektene knyttet til konserten som et rom for offentlig tilknytning og demokratiserende funksjon. Rockeren, som diskuterer med to andre ungdommer, viser frem og tilkjennes kunnskap og posisjon som står i opposisjon til det sosioøkonomiske forholdet mellom han og forretningsmannen i samfunnet utenfor. Her ligger det en kime til forståelse for «den andre» og erkjennelse av den andres kunnskap som kan dras med i verden utenfor. Rockeren har fått en stemme som ellers ikke så lett ville blitt ham til del. Han har spilt ut en form for kunnskap innenfor et felt som ellers ikke er relevant eller åpnes for, i andre sosiale rom hvor et bredere lag av borgerne samles. Etter å ha snakket med forretningsmannen innledet jeg en samtale med rockeren. Han var deltidsansatt i en kolonialbutikk og primært fokusert på og opptatt av å være musiker. Han var, som kommentarene han hadde kommet med til konserten indikerte, også svært interessert i jazz. Dette er et eksempel på bevegelsene og det jeg inkluderer som meningsutvekslinger, i sosiale rom som kan åpne et potensial for justering og reetablering av meninger vi måtte ha om «de andre» og oss selv.

En kjolekledd middelaldrende dame med et glass musserende nennsomt plassert i hånden uttrykte hvor fantastisk første avdeling hadde vært. Rundt henne stod andre pyntede mennesker, de uttrykte sin oppslutning om vurderingen og var tydelig opprømte: «Dette var helt fantastisk, de er jo så dyktige.» Samtalen gav et tydelig inntrykk av at ingen av dem var særlig familiære med jazz, og heller ikke visst hvem «stjernen» var, annet enn fra omtale i avisene forut for konserten. Å være klar over variasjon og bredde i kulturuttrykk, åpne seg opp og erfare begeistrende og engasjerende annerledeshet er i seg selv en «demokratiserende bevegelse». Damen uttrykte også gledesstrålende at det var fantastisk å se så mange fine unge mennesker på konsert i kulturhuset. De (ungdommene) oppførte seg pent og uttrykte begeistring, og fulgte det vi kunne

kalle «code of conduct» for korrekt oppførsel i det kulturelt dannede lag. Det var med andre ord en gledelig overraskelse å se så mange ungdommer til stede på et kulturarrangement i byens kulturkatedral, og det var like så overraskende at de oppførte seg så dannet og pent. Vi kunne av dette trekke den slutningen at mange av arrangementene her har et mer voksent publikum, og at erfaringene med, eller oppfatningen av ungdom, i dette møtet ble utfordret og kanskje justert.

Dette understreker at det er viktig at kulturhusets arrangementer appellerer til et bredt nedslagsfelt sosialt, kulturelt, økonomisk og aldersmessig, for at potensialet som arena for offentlig tilknytning skal utnyttes best mulig. Det fellesskapet som konserten inviterer til, bereder grunnen for nye inntrykk, både hva musikk og samfunnsmedlemmer ut over egen omgangskrets gjelder. Selv om det inkluderende og involverende i *communitas*, slik Turner (1995 {1969}) beskriver dette gjennom Ndembu-ritualer, ikke er helt samsvarende med konsertsituasjonene, så peker begrepet på generelle forhold ved tilstelninger hvor et sammensatt sosialt fellesskap opplever en estetisk og sosial erfaring som gir sterke inntrykk. Konserten legger til rette for å samle, skape fellesskap og la deltagerne erfare hverandre utenfor de sosiale strukturene i hverdagen. I så henseende kan man hevde at det er et visst samsvar mellom konserten og kulturpolitikken forståelse av denne som et demokratiserende møtested.

Posering og posisjonering

Vi kan anta at det for de aller fleste som oppsøker en konsert, er *communitas* og den estetiske opplevelsen som er definerende for hendelsen. Dette kommer til uttrykk i den sitrende spenningen og forventningen i forkant av konserten, ivrige diskusjoner og uttrykt beundring for musikken og musikernes kvaliteter i pausen og etter konsertslutt. Det er imidlertid opplagt at beveggrunnene for å gå på en slik musikalsk begivenhet kan variere og gjerne være sammensatt av overlappende motiver. Det er lett å gripes av den forførende spenningen som hersker i lokalet, og la seg trekke inn i begivenhetens sentrum, men på disse konsertene var det tydelig at noen har andre roller og posisjoner å ivareta; de har en jobb å gjøre. I tillegg til de som er involvert i den tekniske produksjonen og

praktisk gjennomføringen av konserten, så er det noen som er til stede som aktører i kulturfeltet. De førstnevnte har en formell rolle knyttet til gjennomføringen, mens sistnevnte står fritt med hensyn til oppgaver av praktisk karakter; de har en posisjon innen feltet, og denne må forvaltes under konserten. Begge gruppene har oppgaver og en posisjon knyttet til sin tilstedeværelse som åpner for en annen motivasjon for tilstedeværelse enn konsertdeltakere flest.³³ Ivaretagelse av disse rollene vil, slik jeg observerte det, i stor grad overstyre eller i alle fall legge restriksjoner på en overgivelse til *communitas*. Konsertbegivenheten er for dem en arena for arbeid eller forhandlinger om knappe goder, bekreftelse, posisjonering og makt. Det er disse jeg plasserer som aktører involvert i drift og administrasjon av konsertfeltet, begivenhetens forvaltere, hvor også de lokale representantene for kultureliten inngår.³⁴ Umiddelbart kan dette sees som konsertbegivenhetens udemokratiske bakside; i skyggen av *communitas* forhandler et kulturalistokrati om posisjoner og makt. Det dreier seg ikke om mange personer sett i forhold til antall publikummere på hver konsert, og jeg vil også påstå at det ikke gjør arrangementets potensial som *communitas* mindre. Imidlertid understreker det at vi tross alt befinner oss i et felt som inngår i enkelte aktørers primære identifikasjons- og kapitalområde. Det er heller ikke slik at disse *ikke* kan føle seg som deler av det *communitas* jeg har forsøkt å beskrive, ei heller at de ikke finner glede i den estetiske opplevelsen. Oversatt til den merkantile verdens språk kunne vi si at konserten for dem handler om «business and pleasure». Avslutningsvis vil jeg også trekke frem et demokratiserende poeng ved posisjoneringen og maktpillet som nokså åpenlyst foregår.

Ved store konsertbegivenheter finnes det alltid aktører fra kultursektoren, aktører som innehar en formell posisjon i kulturfeltet, og de som er tilkjent en posisjon på uformelt grunnlag. Aktører fra begge gruppene

³³ Jeg tar i det følgende for meg de som ikke direkte er involvert i gjennomføringen, altså de som er på jobb under konserten – det vil si de som formelt sett er på jobb. Å forvalte sine posisjoner og spille ut sine roller er for kulturalistene knyttet til deres formelle posisjoner, og det kan slik sees som jobbrelevant aktivitet. Konsertene ville imidlertid forløpt helt fint uten deres tilstedeværelse, i motsetning til de som faktisk jobber med produksjonen.

³⁴ Kulturelite er et upresist og empirisk problematisk begrep i denne sammenheng. Jeg bruker det allikevel her for å peke mot lokale aktører som tilskriver seg en posisjon som «kunst og kulturmennsker». Ofte er dette posisjoner som i større grad er selvtilskrevet enn tilskrevet av andre, ikke minst fordi feltet og den kapitalen som forhandles om, i liten grad er relevant eller erkjent av «massene». Satt på spissen kunne vi hevde at folk flest ikke bryr seg, og derfor blir en slik begivenhet enda viktigere; her finnes en arena for bekreftelse og anerkjennelse av posisjon blant andre kulturelle aristokrater.

tilkjennes og tilkjenner seg gjerne en posisjon som «connaissanceur»³⁵, og de har kunnskap og kjennskap til feltet som setter dem i stand til å uttrykke kvalifiserte meninger. Ofte er aktørens posisjon og posisjonering knyttet til en kombinasjon av formell og uformell makt. For eksempel så er «kultursjefen» foruten sin formelle posisjon gjerne tilkjent en kulturell kompetanse uavhengig av tittelen; det er gjerne grunnlaget for å bli vurdert som egnet for en slik posisjon. I den grad slik kompetanse er avgjørende for formell posisjon, så kan vi si at kulturell kapital konverteres og åpner for politisk posisjon med dertil hørende tilgang til økonomisk kapital. Det finnes alltid en del kultursjefer til stede på slike konserter. Som *type* inkluderer jeg de som reiste med som representanter for den nasjonale turneen samt lokale arrangører som kultursjefer; aktører med en formell posisjon i et nasjonalt og lokalt nett av kulturforvaltere.

I løpet av turneen ble jeg selvsagt et kjent fjes for musikerne og ikke minst de som var administrativt ansvarlige. Jeg hadde fått innpass som «nisse på lasset» gjennom lederen for det forskningsprosjektet jeg var en del av, og avtalen var klarert med de som ledet turneen. Min posisjon var «interessert akademiker» og ellers ukjent innenfor feltet, og kapitalen som eventuelt kunne tilskrives en som meg, gav lite verdi i denne settingen. Det ble mer eller mindre eksplisitt uttrykt at mitt innpass på turneen var en tjeneste til prosjektlederen, som også var en kjent utøver innen jazzfeltet. Hans kulturelle kapital var til gjengjeld betydelig, og det faktum at jeg fikk være med på turneen, kom som en innrømmelse av hans posisjon.³⁶

Jeg hadde selvsagt presentert meg for den administrative ledelsen før første konsert, og det var de som skulle ordne med billetter til hver forestilling. Akkurat dette visste seg å bli en liten utfordring, men velvillige lokale arrangører sørget for at jeg alltid kom inn som invitert gjest. Ett opplagt signal som kan trekkes av denne manglende oppfølgingen, er at jeg ikke var en signifikant aktør; jeg var ikke del av infrastrukturen som sørget for gjennomføring av konsertene, jeg hadde ingen formell posisjon som øvde innflytelse innenfor det bredere kulturfeltet, og jeg hadde ingen tilkjent kapital i form av ferdigheter som utøver eller

³⁵ Connaissanceur benyttes ofte for å beskrive en kjenner, en ekspert som vet å verdsette kvalitet – gjerne innen kunst og kultur. Begrepetts franske opphav tilfører i seg selv finesse og tilknytning til fin kultur. For en videre betraktning om connaissanceuren, se Bourdieu 1993, s. 228.

³⁶ Dette ble mer eller mindre eksplisitt uttrykt ved flere anledninger, også av ulike lokale medlemmer av arrangementskomiteene.

politisk aktør i dette avgrensede feltet. Som observatør er dette en glimrende posisjon; uten status eller en definert rolle med innflytelse kommer du nærmere det spillet som foregår mellom de som har posisjoner og er aktører i feltet. Det er ingen som forholder seg til deg som en aktør i det vi kunne kalle et kulturpolitisk felt, du blir en statist på scenen hvor spillet foregår mellom de som har bærende roller.

På de første konsertene hadde jeg mer eller mindre blitt overlatt til meg selv når det gjaldt å skaffe billett til konserten. Det vil si at jeg måtte minne administrasjonen på at jeg vel skulle få en billett, hvorpå den jeg henvendte meg til, sa «ja, det stemmer, du må bare snakke med de som sitter i billettluken». Dette gikk mer eller mindre smertefritt, men med nummererte billetter fikk jeg stort sett sitte langt unna de beste setene i salen. Så, på ett av konsertstedene, fikk jeg faktisk en billett direkte fra lederen for turneen. Noe åndsfraværende, og kanskje med en viss gjenkjennelse som bakgrunn, gav han meg en bunke han hadde i lommen. Plutselig hadde jeg sete langt frem og midt i salen, de mest attraktive plassene som turneledelsen pleide å sitte på. Billettene var nummererte, og jeg fant fornøyd min plass blant de utvalgte. I setet ved siden av satt det allerede en kvinne som jeg antok også måtte ha fått en billett på samme måte som meg. Hun var kledd i batiktrykket tøy med store «etniske» smykker, som sådan passet hun inn i en fordomsfull klassifisering av en som tilskriver seg en plass i kulturfeltet. Da de to mest signifikante aktørene fra administrasjonen kom for å sette seg, viste det seg at jeg ble sittende mellom dem og kvinnen. Det var veldig tydelig at hun ikke var fornøyd med dette arrangementet av sitteplassene, og jeg tilbød meg å bytte sete med henne. Hun sa ikke takk, men flyttet, og det ble nokså lite subtilt kommunisert at dette burde være en selvfølge. Hun antok umiddelbart en langt mer hyggelig og inviterende tone overfor sine nye naboer; meg hadde hun ikke sagt et ord til, ikke hilst på, men sendt ikke-verbale signaler om at min umiddelbare nærhet var uønsket. Jeg antar at mange har opplevd liknende situasjoner, men så tydelig som det ble kommunisert her, tror jeg ikke jeg tidligere har erfart. Før konserten startet, kom det ytterligere et par medlemmer av administrasjonen, og de stod lettere forvirret og så på sine billetter, på meg, og på de andre fra ledelsen som jeg ble en potensiell barriere mot. Igjen skjønte jeg at jeg hadde blitt «matter out of place», og smilte,

tilbød dem plass og tok setet som var ytterst blant de ledige plassene på rekken.

At noen som kjenner hverandre, ønsker å sitte samlet, er ikke uvanlig, men det var snarere måten dette ble kommunisert på, som var spesielt. For kvinnen som tydeligvis var invitert av administrasjonen, var det nærmest forargelse, for de sist ankomne fra ledelsen var det forbløffelse. Sammen med andre observasjoner understreket dette mitt inntrykk av en klar differensiering knyttet til posisjon og kapital i kulturfeltet. Jeg var, kanskje noe ubetenksomt, innrømmet en nærhet i form av billett blant de prominente kulturaktørene. Da alle skulle ta sine plasser, kom plutselig dette i en viss konflikt med et hierarki og manifestering av posisjoner. Hvor du sitter og hvem du sitter ved siden av, signaliserer posisjon for andre, og det bekrefter selvtilskrevet posisjon. Plassering i konsertrommets offentlighet understreker og bekrefter kulturell kapital, og nærhet blir nærmest et knapt gode. Om dette skapte en situasjon som opplevdes som problematisk eller uønsket fra ledelsens side, vet jeg ikke, men dette var første og eneste gang at jeg fikk en billett på samme rad som ledelsen og de spesielt utvalgte satt på.

Etter konserten så jeg kvinnen jeg hadde byttet plass med, sammen med det som tydeligvis var en venninne, med liknende bekledding og i samme aldersgruppe. Venninnen holdt seg på et par skritts avstand, mens kulturkvinnen stod i en ivrig diskusjon med en av de to lederne hun så gjerne ville sitte ved siden av under konserten. Lederen så seg rundt et par ganger, nærmest som om det skulle utveksles illegale varer, før han snudde seg og åpnet døren som førte til bakrommet hvor musikerne holdt til etter konserten. Kulturkvinnen gestikulerte ivrig til sin venninne, som også smatt inn før døren ble lukket. Her hadde altså forholdet mellom kulturkvinnen og lederen blitt bekreftet gjennom adgang til et område som ellers var strengt regulert. Kulturkvinnen hadde også fått bekreftet sin status, eller kulturelle kapital, overfor sin venninne, og slik sett hadde nok et maktforhold spilt seg ut i konsertens offentlighet; posisjon og kapital i feltet hadde blitt spilt ut *frontstage* gjennom innrømmelse av tilgang til konsertens *backstage*.³⁷

Jeg overnattet på samme hotell som musikerne og ledelsen for turneen, og neste morgen gikk jeg til restauranten for å spise frokost. Der så jeg lederen som kvelden i forveien hadde geleidet kulturkvinnen og

³⁷ E. Goffman (1992 {1959}).

venninnen backstage. Han hadde selskap med en ukjent kvinne, og smilte og vinket som en god og gammel bekjent da han så meg. Jeg ble gestikulert over til bordet og behørig presentert som «forsker» tilknyttet turneen. Tonen var en helt annen enn ved tidligere møter, og jeg ble lettere forfjamset over denne framsnakkingen av forskning, mitt nærvær og samarbeidet med akademia. Tidligere hadde min posisjon helt åpenbart ikke hatt noen verdi eller blitt trukket inn i det kulturelle kapitalområdet, men nå var jeg tilsynelatende i besittelse av kapital som var konvertibel og relevant for feltet. Kvinnen ble presentert som leder for et politisk utvalg med tilknytning til kulturfeltet. Det var åpenbart en situasjonell endring av min posisjon, og tilknytning til akademia var her en eksplisitt verdi og legitimering av jazzen, arrangørene og turnestøtte overfor en beslutningstaker med innflytelse.³⁸

Selv om det er politisk enighet om støtte til kulturektoren i Norge, er det allikevel en kamp om fordeling av midler, og ikke minst institusjonalisering av støtteordninger. Lederen for et sentralt utvalg vil i så henseende være en viktig aktør med hensyn til politiske vedtak som har økonomiske implikasjoner for feltet. Jeg var med andre ord tilkjent en verdi i lederens presentasjon og posisjonering av jazzfeltet til noen som stod utenfor, men med makt som virket inn på dette. Her var tilknytning til akademia en egnet markør for dette kulturfeltets kapital og tyngde, en understreking av viktighet i forhold til andre konkurrerende områder. Etter noen høflige spørsmål og svar unnskyldte jeg meg og gikk til et annet bord for å innta frokosten; som forsker hadde jeg en del arbeid som måtte gjøres, og fikk for egen regning markert at tid er et knapt gode i akademia.

Det var så opplagt for meg at dette dreide seg om en situasjonell inkludering og tilkjenning av verdi, at jeg bestemte meg for å teste

³⁸ Denne situasjonen og de forutgående episodene som knyttes til kulturell kapital, kan sies å havne litt på siden av hva Bourdieu tidvis legger i begrepet, og også delvis overlappe med sosial kapital. Jeg har altså noe fritt forsynt meg av begrepene, men de peker også her mot underliggende forhold knyttet til kapitalmengde og bekreftelse på posisjon. Det er en sammenheng mellom kapitalfeltene, som understrekes av Bourdieu, eksempelvis: «*The volume of the social capital possessed by a given agent thus depends on the size of the networks of connections he can effectively mobilize and on the volume of the capital (economic, cultural or symbolic) possessed in his own right by each of those to whom he is connected. ... social capital is never completely independent of it because the exchanges instituting mutual acknowledgement presupposes the reacknowledgment of a minimum of objective homogeneity, and because it exerts a multiplier effect on the capital he possesses in his own right. ... Exchange transforms the things exchanged into signs of recognition and, through the mutual recognition of group membership which it implies, re-produces the group. ... it reaffirms the limits of the group, i.e., the limits beyond which the constitutive exchange ... cannot take place.*» (Bourdieu, 1986, s. 249–250).

antagelsen ved første anledning. Da neste konsert skulle arrangeres, var alt som før, jeg fikk ingen billett ved siden av ledelsen, ble ikke trukket inn i diskusjoner og fikk ingen oppmerksomhet ut over vanlig distansert aksept for tilstedeværelse. Min plassering innenfor kapitalområdet var ikke permanent, og jeg hadde ikke lenger verdier som kunne konverteres til den lokale valutaen. Jeg hadde altså blitt tilkjent kulturell kapital for å underbygge lederens politiske kapital i forhandlinger innenfor dette feltet.

Dette er et eksempel på hvordan aktører i kulturfeltet møtes, spiller ut og forvalter sin posisjon og innflytelse. Det er «tyngden» av konserten som befester posisjonene, og som i seg selv blir en manifestasjon av makt og kapital. Det er viktig at også dette feltet og aktørene opererer i en offentlighet, slik at spillet foregår på en arena hvor vi som står utenfor, har anledning til å se inn. De blir sett, også av andre enn meg, og det kan argumenteres for at det er viktig for demokratiet at alle slike prosesser og aktører forhandler i en offentlighet som gir oss et innblikk i hvem de er, og at det finnes et makthierarki. Som samfunn holder vi kulturens verdi høyt, og det er viktig å ha rom hvor vi kan se, forstå og også påvirke de som besitter og forvalter kapital innen feltet.

Konsserter som av kulturfeltets aktører ansees som betydningsfulle, blir arenaer hvor de nærmest er nødt til å «opptre». Fravær vil ikke bare utelukkende muligheten for å vise frem og bekrefte posisjon, men det vil også være en mulighet for andre til å kjempe om knappe goder på din bekostning. Konsertens status som kulturell begivenhet og offentlighetens interesse skaper en arena som gir feltet en sjelden offentlig oppmerksomhet. Samtidig lar det offentligheten se maktstrukturer og aktørenes posisjonering og kamp om knappe goder. Den offentlige interessen og tilkjenning av kulturell betydning gir her jazzten en oppmerksomhet og aktørene en stemme som kan bruke for å argumentere inn mot sentrale forvaltere av kultursektorens midler. Det lar jazzfeltet få en stemme inn i en demokratisk prosess hvor muligheten for å gjøre seg synlig er et knapt gode. Slike konsserter er viktige for jazzfeltet, som må sies å være forholdsvis marginalt innenfor den utvidede kultursfæren.

Coda

Kultur er et ankerfeste for folkelig involvering, utvikling av smak, meninger og offentlig deltagelse.³⁹ Norske myndigheters støtteordninger og uttrykte overbevisning om kulturens nødvendighet for fellesskap og tilhørighet understreker hvor viktig dette feltet ansees å være for et levende demokrati. Så langt har dette vært styrende for politiske beslutninger uavhengig av parti, selv om fordelingsnøkler og prioriteringer diskuteres. Rundt omkring i Norge har stadig nye og flotte kulturhus reist seg som symbolske manifestasjoner av kulturens viktige posisjon, slik den kommer til uttrykk i kulturpolitiske dokumenter.

Jeg har forsøkt å vise noe av den forskjelligheten som foregår i ulike sosiale rom på en konsert i kulturhuset. Et kritisk perspektiv på hva som foregår og hvem som er aktører under en konsert, åpner for innblikk i en rekke ekstramusikalske prosesser. Konserten er en arena for sosial samhandling så vel som musikalsk samspill, og kulturhuset legger til rette for at begge disse faktisk og fysisk finner sted. Kulturhusets bidrag til en deltagende offentlighet gjennom ekstramusikalske aktiviteter kan absolutt være et viktig argument for offentlig støtte til distribusjon av kunst mer uavhengig av markedets begrensninger. Fellesskapet og samfunnet får en merverdi gjennom slike arrangementer, og økonomiske støtteordninger gir fellesskapet noe som markedstilpasning alene ikke ville åpne for. Bredden i tilbudet ville begrenses av markedskreftenes spill, og uten støtteordninger er det rimelig å anta at kulturens demokratiske potensial ville reduseres.

Merverdien av konserter er vedlikehold av et sosialt fellesskap, offentlig deltagelse og meningsutvekslinger; samlende konserter i kulturhuset kan derfor sies å ha en demokratisk kraft. På de arrangementene jeg har tatt utgangspunkt i, skapes en arena hvor grupper og individer som ikke så ofte blir satt i direkte og tydelig kontakt, får sett «de andre», og derigjennom seg selv. Det er med andre ord et rom hvor aktørene møter annerledeshet, på flere vis, og en kontekst for refleksjon og justering av

³⁹ Når det gjelder smak, kunne vi godt legge til «god smak», og *dannelse* er et selvsagt element hvis faktiske innhold kan endres over tid. Ellers er denne «kultureffekten» underliggende i kulturmeldingene og kulturpolitikken nevnt innledningsvis, og det kan således sies å være en ideologisk forankring for økonomiske overføringer, politisk argumentasjon og en utbredt forståelse av sammenheng. Jeg tar altså ikke stilling til om kultur og kunst faktisk har slike effekter, og jeg har så vidt antydnet at eventuell innvirkning av en slik karakter faktisk må tilkjennes potensielt negative effekter.

forståelsen for det fellesskapet alle er deler av. Konserten er *communitas*, vi går inn i et fellesskap, trår over grenser og åpner for potensiell justering og endringer av oss selv og samfunnet. Dette er en dimensjon ved kulturhuset og konserten som samsvarer med argumentasjonen i kulturpolitiske dokumenter og politikk. Det er imidlertid ikke uten forbehold jeg støtter opp under en slik «effekt». Det er en mer kompleks virkningshorisont ved sted og hendelse enn den mer endimensjonale sammenhengen som kulturpolitikken gjerne legger frem. Jeg mener imidlertid at det er grunn til å innrømme kulturhuset, og arrangementene der, et potensial for positive effekter til gode for fellesskapet, og i ytterste konsekvens en styrking av demokratiet. Dette er imidlertid mer tve-tydig og subtilt enn den nærmest entydige og kausale sammenhengen som man kan finne i politikernes retorikk og styrende dokumenter for kulturfeltet.

I lys av en konsertbegivenhet foregår det mye posisjonering innenfor det vi kan kalle et kulturelt kapitalfelt. På ett vis kan alt av aktivitet og kommunikasjon innenfor kulturhusets ramme forstås, vurderes og plasseres som kulturell kapital. Det er imidlertid tydeligst i spill, og mest eksplisitt forhandlet, mellom aktører som definerer seg og er definert av andre som aktører innenfor kulturfeltet. Dette er en kamp om knappe goder på deres hjemmebane, og den «naturlige» forhandlingen om posisjoner som nærmest tvinger seg frem, foregår i et åpent sosialt rom. Det som ellers foregår i rom som i mindre grad tiltrekker seg utenforstående blikk, blir gjennom kulturhusets begivenhet tilknyttet offentligheten. Slik sett er en konsertbegivenhet en representasjon av hvordan makt og kapital innenfor et felt som ikke beskues av utenforstående, åpnes for fellesskapets blikk.

Det er sikkert noen som vil mene at jeg tillegger kultur, kulturhus, kunst og konserter en altfor betydelig rolle i forhold til viktige og sentrale forhold og verdier i det norske samfunn. Her kan det med utgangspunkt i kulturpolitikk og budsjettposter hevdes at våre myndigheter har forstått og forvaltet feltet som om så er tilfelle. Jeg vil imidlertid hevde at kulturuttrykk som sådanne og de arenaer hvor disse spilles ut, er viktige elementer i det store nettverket som gir oss impulser og grunnlag for å utfordre, forme og selvsagt også bekrefte meninger om – og syn på «verden». Det er da også nærliggende å hevde at kulturhusene og aktivitetene som foregår der, faktisk har betydning for et involverende

demokrati. Hvor stor betydning, for hvem, og hvilken betydning, er spørsmål det er vanskelig å gi et klart svar på. Allerede romerne hadde imidlertid en klar formening om at både brød og sirkus er viktige elementer i samfunnsbyggingens tjeneste.

Referanser

- Benum, E. (2005 [1996]) Overflod og fremtidsfrykt, 1970–97, i *Norges historie, bind 12*. Oslo: Aschehoug forlag.
- Bourdieu, P. (1995 [1979]) *Distinksjonen – en sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Oslo: Pax forlag.
- Bourdieu, P. (1986) The Forms of Capital, i Richardson, J.G. (red.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* New York: Greenwood Press, s. 241–258.
- Bourdieu, P. (1993) The Production of Belief: Contribution to an Economy of Symbolic Goods, i Bourdieu, P., *The Field of Cultural Production*. Cambridge: Polity.
- Eagleton, T. (2000) *The Idea of Culture*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Geertz, C. (1993 [1973]) Thick Description: Toward an Interpretive Theory of Culture, i *The Interpretation of Cultures*, Geertz, C. London: Fontana Press, s. 3–30.
- Goffman, E. (1992 [1959]) *Vårt rollespill til daglig*. Oslo, Pax forlag.
- Johnson, B. og Cloonan, M. (2009) *Dark Side of the Tune. Popular Music and Violence*. Aldershot: Ashgate Publishing Ltd.
- Jonvik, M. (2017) Diskusjonar om *Distinksjonen*, og distinksjonar i diskusjonen. *Tidsskrift for samfunnsforskning* 58(2). Oslo: Universitetsforlaget, s. 210–223.
- Kulturdepartementet (2018) Meld. St. 8 (2018–2019) *Kulturens kraft – kulturpolitikk for framtida*.
- Larsen, H. (2012) Kulturbegrepets historie i den nye kulturpolitikken. *Tidsskrift for kulturforskning*, 11(4). Oslo: Novus forlag, s. 27–41.
- Maurseth, A. B. (2012) Jacques Ranciere: En talsmann for likhet, i Ranciere, J., *Sanselighetens politikk*. Oslo: Cappelen Damm.
- Moore, R. (2008) Capital, i Grenfell, M. (red.) *Pierre Bourdieu – Key Concepts*, 2. ed. Durham: Acumen, s. 98–113.

- Ortner, S.B. (1973) On Key Symbols. *American Anthropologist*, New Series, 75(5), 1338–1346.
- Ranciere, J. (2012) *Sanselighetens politikk*. Oslo, Cappelen Damm.
- Small, C. (1998) *Musicking – The meanings of Performing and Listening*. Middletown, CT: Wesleyan University Press.
- Turner, V. (1995 [1969]) *The Ritual Process*. New York: Aldine De Gruyter.

Svein-Halvard Jørgensen er professor i musikkvitenskap ved Nord universitet. Han er utdannet sosialantropolog og har en doktorgrad i musikkvitenskap fra 2004. Han har publisert arbeider innen musikkvitenskap og antropologi. For tiden er han leder for «Faggruppe for historie, kultur og medier» ved Fakultet for samfunnsvitenskap, hvor denne antologien har sitt utspring.

Nyhetsmedier, sosiale medier og publikums deltakelse

LOKALE MENINGER UNDER PRESS – EN ANALYSE AV LEDERARTIKLER I NORSKE LOKALAVISER

Terje Bartholsen

Abstract

The fast-changing face of media is challenging the traditional position of local newspapers. Nonetheless, the 5 million inhabitants of Norway can still choose between more than 200 local newspapers. The traditional daily delivery of opinions has potentially had a strong influence on the general opinion in these communities, including on the development of local identity. This role cannot be taken for granted in the future. Entire regions are today losing the close attention of a local newspaper. For example, there is significantly less coverage of local political meetings. This challenges the conditions that are vital for a well-functioning local democracy. Local newspapers have a long tradition in advocating certain political opinions – the majority were started for that very purpose. However, over the last fifty years they have developed a more independent role, disconnecting themselves from political parties and interest groups and enabling the ideals of professional journalism to take over. Nonetheless, the majority continue to publish editorial opinions. This article looks at the situation of 66 ‘typical’ local newspapers in Norway to examine how they perceive their role in shaping local opinion. The majority still see this as an important function and, through their self-produced editorial opinions, 60% are working hard to maintain this function in their community. But a substantial minority – almost 40% of the newspapers – were published either without an editorial opinion, or with an opinion that was formulated in Oslo, the capital of Norway, using a service to which numerous newspapers subscribe. There are clear regional differences in the use of these opinions.

Innledning: Avislandskap i endring

I Norge leses det fortsatt mye aviser – og de fleste avisene er lokale. Opplagsstatistikken¹ fra Landslaget for lokalaviser (LLA)² og Mediebedriftene (MBL)³ viser at landet, tross mediekrise, sluttpakker og dommedagsprofetier, i 2016 fortsatt hadde 227 aviser som baserte seg på løssalg eller betalt abonnement, med papirutgaver minst én gang i uka (Høst, 2017).

De aller fleste av disse – 207 i tallet – er lokalaviser. Dette er aviser med et primært dekningsområde som først og fremst er geografisk definert – og i hovedsak ganske klart begrenset i utstrekning. Navnene gjenspeiler gjennomgående en tydelig kontrakt med leseren i så måte, for eksempel Saltenposten, Samningen, Sande Avis, Sandnesposten, Selbyggen, Setesdølen og Snåsningen. Et karakteristisk trekk ved mediestrukturen i Norge er at den er desentralisert, med mange lokalaviser spredt over hele landet. Lokalmediene spiller også en viktig rolle for identitet, tilhørighet og lokal meningsdanning (Mathisen og Morlandstø, 2018; 2019).

Lokalavisene har tradisjonelt vært en arena for bred diskusjon og informasjon, med for eksempel leserbrevene som et selvsagt innslag i stoffmiksen. Åpningen for et bredt utvalg av synspunkter på leserbrevplass har bidratt til at saker har blitt godt opplyst og dermed gitt leserne grunnlag for å danne seg en selvstendig mening. Lokalavisene har samtidig vært – og er – en aktør som gjennom publiserte meninger på lederplass har kunnet posisjonere seg i politiske spørsmål. Denne artikkelen tar for seg lederartiklenes utvikling og rolle i dagens lokalaviser.

Finanskrisen i 2008 ble etterfulgt av en mediekrise. Raskt fallende papiropplag, mangel på betalingsløsninger for digitalt innhold og betydelig nedgang i annonseinntekter sammenfalt i tid og skapte en helt ny økonomisk situasjon for mediene. Samtidig skjedde det en eksplosiv vekst i tilgangen til publisering, først og fremst gjennom sosiale medier, som endret tradisjonelle mediers hegemoni.

Inntil mediekrisen inntraff, var den lokale avisen uten tvil en av lokalsamfunnets bastioner. Den representerte nokså udiskutabelt en felles offentlighet for sitt område. Gjennom avisen fikk innbyggerne

¹ <https://www.mediebedriftene.no/tall-og-fakta/opplagstall/> (lastet ned 12.04.2020).

² www.lla.no.

³ www.mediebedriftene.no.

kunnskap om de viktige sakene. Eventuelt hos konkurrenten i byen. Vi skal bare så vidt tilbake til tiden før siste århundreskifte – altså for 20–30 år siden – for å finne at to dagsaviser var ganske vanlig i en middelsstor norsk by (Høst, 2017, s. 48). Den gang hadde lokalavisen(e) så godt som full styring med den lokale debatten. Skulle det arrangeres et folkemøte eller en annen større offentlig debatt, var det ikke sjelden redaktøren som var ordstyrer der også. Lokalavisen var en viktig arena for den lokale offentligheten, og for meningsdanningen i lokalsamfunnet.

Forandringen har vært radikal. I dag deles meninger uopphørlig og øredøvende i digitale kanaler av alle slag, og gjerne for et potensielt mye større og mindre klart definert publikum. Lokalavisens meninger er åpenbart i en helt ny konkurransesituasjon. Tilgangen til å levere informasjon er åpen for alle med mobiltelefon. Taylor Owen konstaterer dette maktskiftet slik: «And the reality is surely that (...) power over the control of information has been radically decentralized away from traditional media» (Owen, 2016, s. 33).

Denne artikkelen vil belyse hvilken rolle lokalavisen påtar seg som meningsbærer i dagens mylder, basert på en analyse av lederartikler i et utvalg lokalaviser. Den bygger på min masteroppgave (Bartholsen, 2017), som gjennom intervjuer med tre lokalaviseredaktører og en kvantitativ undersøkelse av lederartiklene i 66 ulike lokalaviser gir et bilde av hvordan lokalavisen vedlikeholder og utvikler sin rolle for lokal meningsdanning i internettets og de sosiale medias tidsalder. Den beskriver også hvordan lokalavisen direkte kan intervensere i politiske saker og tidvis kan være den ledende krafta i å mobilisere til politisk deltagelse.

Tradisjonsrik sjanger

Journalistikken deles ofte i tre hovedsjangre: nyhet, meningsbærende journalistikk og reportasje (Roksvold, 1997, s. 10). Den meningsbærende journalistikken kommer i mange former, men i denne sammenhengen er det kun lederartikler som er undersøkt. Den klassiske lederartikkelen er internasjonalt velkjent som journalistisk form. Stein Sneve (2002) trekker linjene tilbake til essayistene i 1700-tallets England, som for eksempel Jonathan Swift og Daniel Defoe. Lederartikkelen har tradisjonelt vært usignert i Norge, den skulle representere avisens syn. De

siste årene ser det ut til at dette er i endring, og at signerte lederartikler er blitt mer utbredt.

Omkring 1884 hadde nesten alle norske aviser gitt plass for kommentarer/ledere. Men ettersom de fleste aviser på denne tiden var organer for bestemte politiske syn, ble lederartiklenes formål i stor grad innrettet for å fremme disse. Ut over på 1900-tallet ble disse i «økende grad benyttet til politisk propaganda» (Sneve, 2002, s. 26). Så selv om lederartiklene i sin ytre form har endret seg lite, har innholdet endret karakter.

Propaganda er i dag fraværende i det norske medielandskapet, selv om noen aviser fortsatt gir anbefalinger til hva leserne bør stemme i valg.⁴ På mange måter kan lederartikkelen ses på som det kanskje mest rendyrkede eksempelet på det som kalles samfunnskontrakten eller samfunnsoppdraget. Helle Sjøvaag (2010) trekker linjene tilbake til 1700-tallet og Immanuel Kant, og hevder at denne uskrevne kontrakten med samfunnet innebærer at «journalistikken skal kunne påvirke politisk handling når dette er påkrevd» (Sjøvaag, 2010, s. 46).

Så lenge dette prinsippet er akseptert av alle parter, kan lederartikler i norske lokalaviser på selvstendig grunnlag rette råd, formaninger og innimellom også ros til makthavere både lokalt og sentralt, der sjefredaktøren på fritt grunnlag måtte mene at det er på sin plass. Når betingelsene er til stede, kan dermed lederartiklene – sammen med avisens dekning for øvrig – gi et viktig bidrag til meningsdannelsen i det lokalsamfunnet avisen er en del av.

Lokalmediene forvalter langt på vei den lokale offentlighet, og her er meningsjournalistikken sentral (Mathisen og Morlandstø, 2018). Alle typer meningssjangre er nokså bredt representert i dagens norske avisutgaver. Vi ser jevnlig forsøk på nye formater for det som må kalles lederartikler – både i papiravisene og i avisenes nettutgaver. En tendens er at avisene har egen lørdagskommentar, søndagskommentar, ukesslutt eller lignende, som er en lengre kommentar, gjerne signert med både navn og bilde av sjefredaktøren. Ser vi så bort fra disse spesialvariantene, så er den ytre formen for den daglige lederen i papiravisen fortsatt svært gjenkjennelig – oftest to spalter uten bilde, oftest usignert, men likevel

⁴ Se for eksempel *Bergens Tidende* og *Aftenposten* på lederplass for kommunevalget i 2015: <https://www.bt.no/btmeninger/leder/i/0LQd0/Det-vanskelige-valget> og <https://www.aftenposten.no/meninger/leder/i/K1Ly/Aftenposten-mener-Byradet-i-Oslo-bor-fortsette-med-gronnere-profil>. [Begge lest 28.06.2020].

gjerne på samme side som kolofonen, som tydelig tilkjennegir hvem som er sjefredaktør. Dette speiler da også Redaktørplakatens⁵ prinsipp om at det er den ansvarlige redaktør som fullt ut er ansvarlig for alt innhold.

Lederartikkelen i tidligere studier

Det foreligger begrenset med forskning som tar for seg lederartikler spesifikt i norske lokalaviser. En nyere norsk studie undersøker økningen i kommentarstoff hos regionmedia gjennom en casestudie av Nordlys og Nordnorsk debatt (Mathisen og Morlandstø, 2019b). Lars Nord (1993) har undersøkt lederartiklene i svenske medier i 1993, og tok for seg flere aspekter ved lederartiklene og lederskribentene. Nord problematiserte blant annet bruken av byråledere (*cirkulärledare*), som han mener at er «ogräs som burde förbjudas» (Nord, 1993, s. 120). 20 år senere ble Nords undersøkelse fulgt opp av Almqvist og Steijer (2013) på et tilsvarende utvalg lederskribenter. De påviser at bruken av byråledere, tross Nords kritikk, har økt fra 1993 til 2013, og at det gjelder alle aviser med et opplag på opptil 90 000 (Almqvist og Steijer, 2013, s. 24). Studien fra 2013 viser at temaer for de svenske lederartiklene i hovedsak er nasjonale og internasjonale spørsmål, og at andelen lokale temaer er redusert siden 1993, selv om det finnes enkelte unntak fra mønsteret (Almqvist og Steijer, 2013, s. 37).

Birgit Røe Mathisen undersøkte lederartikler i fire lokalaviser i sin mastergradsoppgave (2007). Hun finner sterk støtte for synet om at lokalavisen skal være regionens stemme utad: «Flere av informantene mener selv at patriotismen langt på vei har erstattet partitilhørigheten» (Mathisen, 2007, s. 77). Det er tegn til at denne funksjonen som patriot er blitt forsterket etter at både den partipolitiske agitasjonen og den lokale aviskonkurransen langt på vei er historie. Mathisen viser hvordan dette passer inn i en klassisk sentrum–periferi-konflikt, i tråd med teoriene til Stein Rokkan (1977). Rokkan mente at den geografiske skillelinjen var en av de aller mest definerende linjene for norsk politikk. Mathisen oppsummerer at «i konfliktlinjen mellom sentrum og periferi, er det periferien som er lokalavisens ståsted» (Mathisen, 2007, s. 74), og

⁵ <http://www.nored.no/Redaktoerplakaten/Redaktoerplakaten>. [Lest 28.06.2020].

bruker uttrykket «det delte samfunnsoppdraget» om denne konflikten som lokaljournalister tilkjenne gir (Mathisen, 2013, s. 97).

Selv om lederen ytre sett ligner ledere slik de har sett ut i lang tid, er grunnlaget og grunngevingen for meningene endret – mer eller mindre eksplisitt. Der lederen tidligere tjente for eksempel et parti og argumenterte med partiets grunnsyn eller program som sin plattform, har både kommentarer og annen journalistikk siden 1970-tallet søkt sin begrunnelse og legitimitet i pressens uavhengighet.

Aftenposten regnes som den første nyhetsavisen i Norge, i og med at innholdet i avisen ble endret da Amandus Theodor Schibsted arvet den i 1878 (Lindholm, 2014, s. 248). I løpet av 50 år ble tallet på aviser i landet femdoblet – fra 50 i 1870 til 250 i 1920 (Bastiansen og Dahl, 2008, s. 240). Det går klare linjer tilbake fra dagens aviser til denne politisk turbulente perioden rundt forrige hundreårsskifte, da partipressens rolle som agitatorer for et bestemt samfunnssyn ble etablert. Lederartikkelen var et viktig element i agitasjonen, og dette historiske bakteppet er viktig når vi skal diskutere lederartikkelens rolle og posisjon.

Det norske medielandskapet har altså i over 100 år vært preget av mangfoldige aviser, og det har lenge vært et mediepolitisk mål å sikre et slikt mangfold, både i antall aviser og i ulike meninger (Syvertsen mfl., 2014). Mangfold anses for å være et fundament for et sunt demokrati, og her blir særlig de lokale nyhetsmedienes samfunnsverdi knytta til meningsdanning, offentlighet, maktkritikk og styrking av den lokale identiteten (Mathisen og Morlandstø, 2019, s. 18).

Partipresse – og avpartifisering

Allerede fra 1884⁶ var den politiske temperaturen i Norge så høy at mange aviser etter hvert innordnet seg et partipressesystem, også de som i utgangspunktet ikke var dannet med partiagitasjon for øye. I utgangspunktet sto striden mellom liberale og konservative – Venstre og Høyre – men etter hvert kom også arbeideravisene. Magne Lindholm hevder at det offentlige klimaet var så politisert at «partipressesystemet i Norge var en konsekvens av folkemeningen» (Lindholm, 2014, s. 249). Dermed

⁶ Dette var året for riksrettssaken mot regjeringen Selmer, som regnes som innføringen av parlamentarismen i Norge.

var grunnlaget lagt for partipressen, som altså i grove trekk skulle holde til inn på 1970-tallet, noenlunde i takt med utviklingen i de andre skandinaviske landene.

Tilknytningen mellom aviser og de politiske partiene varierte. I noen partier var den mer løselig med frivillig tilslutning, som for eksempel hos det liberale Venstre, der det i 1953 var 23 aviser som betalte kontingent til Venstres Pressekontor, med Dagbladet, Stavanger Aftenblad, Bergens Tidende, Fædrelandsvennen og Sunnmørsposten i spissen (Bastiansen, 2009, s. 67). Arbeiderpressen var derimot direkte eid av partiet og LO. Disse avisene var ofte også grunnlagt av partiet. Tilknytningen var så sterk at redaktøren i hovedorganet⁷ ble valgt av landsmøtet i Arbeiderpartiet. Sverre Høyser viser hvordan Arbeidernes Pressekontor fra starten i 1912 var et forum først og fremst for spredning av nyhetsstoff fra hovedorganet og utlandet til de små avisene rundt om i landet. Kommenterstoffet kommer først regelmessig mot midten av 1920-årene (Høyser, 1995, s. 355).

På 1970- og 1980-tallet gikk avismarkedet tilbake i mange vestlige land, mens det økte i Norge. Delvis økte det fordi løssalgspressen (VG og Dagbladet) hadde stor vekst, men det ble også etablert mange nye lokalaviser, samt at mange eksisterende fådagersaviser økte frekvensen (Mathisen, 2010). I denne perioden opphører partipressen som system i Norge. Det var en gradvis prosess som strakk seg over flere tiår, og den nøyaktige utløpsdatoen på partipressesystemet diskuteres fortsatt. Noen tidspunkter er likevel mer symbolske enn andre. Da Einar Olsen i 1974 ble hentet fra Rogalands Avis for å bli ny redaktør i Arbeiderbladet, satte han som krav at han ville bli tilsatt av styret for avisen (Ottosen mfl., 2012, s. 206). Det satte et endelig punktum for praksisen med valg av redaktør på landsmøtet i Arbeiderpartiet. På den andre siden av politikken beskriver for eksempel Halvor Hegtun Aftenpostens sterke Høyrebinding i Egil Sundars redaktørtid. Den epoken ble avsluttet i 1990 (Hegtun, 2017, s. 41).

Riktignok viser Paul Bjerke (2001) og Øyvind Breivik Pettersen (2009) at aviser fortsatt kan være tydelig preget av den politiske tilhørigheten de formelt for lengst har frigjort seg fra. Nå omtales gjerne slik tilhørighet som å ha verdier og grunnsyn i bunnen av virksomheten.

⁷ *Social-Demokraten*, senere *Arbeiderbladet*, nå *Dagsavisen*.

Dette kan uttrykkes i for eksempel formålsparagrafer. Men den historiske tradisjonen kan også gjenspeiles i avisens meninger i lederspaltene.

I 2015 var Schibsted største aviseier i Norge, målt i opplag. Konsernet hadde kontroll med vel 28 prosent av opplaget. Amedia hadde vel 24 prosent, og Polaris tett på ti prosent. Det er likevel viktig å huske at det ikke er store konserner som eier alt. Fortsatt i 2015 var nesten en tredel – 29,5 prosent – av avisopplaget i Norge – fordelt på 97 aviser – eid av «andre eigarar» (NOU 2017: 7; Eigarskapsrapporten, 2015). Til tross for tung økonomisk styring av enkeltaviser er det ikke rapportert sterke tendenser til at eierne forsøker å styre verken redigering av avisen generelt eller lederspaltene spesielt. Orkla erklærte for eksempel fra starten av sine oppkjøp⁸ at de ville sikre den redaksjonelle uavhengigheten (Johansen, 2011, s. 71). Dette ble senere nedfelt formelt i Orklas publisistiske prinsipper.

I dag er det helt vanlig å se frivillig samkjøring av meningsjournalistikk innfor konsernene. Byråledere⁹ som trykkes i flere aviser skal vi komme tilbake til. Innlegg fra kommentarredaksjonen i Nordlys kan finnes igjen på trykk i andre Amedia-aviser i nord. Den tidligere redaktøren i Stavanger Aftenblad, Sven Egil Omdal, har sin spalte «Fripenn», som distribueres til flere andre regionaviser. Eksempelene er flere. Men det er fortsatt prinsipielt og reelt ingen tvil om at det er den enkelte avisen selv og dens redaktør som på selvstendig grunnlag bestemmer hva som skal stå på lederplass.

Mørke skyer

Mediekrisen utover 2000- og 2010-tallet har rammet også lokalavisene hardt. Hittil er det likevel få utgiversteder som har mistet sin avis: «Selv om opplaget faller, har det foreløpig ikke vært noen omfattende avisdød» (Høst, 2016). Utenfor landets grenser ser vi imidlertid at lokalsamfunn etter lokalsamfunn mister sine lokalaviser i stort tempo, og det uttrykkes bekymring over de demokratiske konsekvensene dette fører med seg (Mathisen og Morlandstø, 2018). Blir lokalavisen borte,

⁸ Orkla kjøpte Moss Avis i 1985. Det var starten på en rekke oppkjøp for Orkla.

⁹ «Byråleder» betegner lederartikler som produseres av et nyhetsbyrå eller pressebyrå og distribueres til aviser som abonnerer på tjenesten. Det var i praksis to slike tjenester av betydning i Norge på tidspunktet for undersøkelsen: ANB og frilanseren Ottar Julsrud med fortid som redaktør i Norpress.

kan helt sentrale bidrag i den lokale samfunnsdebatten gå tapt, både på lederplass og reportasjeplass.

Sammenhengen mellom et fungerende demokrati og eksistensen av en fri presse er vel etablert. LO-lederen og NHO-direktøren formulerte sin bekymring for mediekrisens følger for demokratiet i en felles kronikk i Aftenposten i september 2017.¹⁰ Mediemangfoldsutvalget, som avga sin innstilling våren 2017, sa det slik: «I norsk sammenheng er imidlertid ikke mangfold et isolert mål, men et middel for ytringsfriheten, inkludert informasjonsfrihet for borgerne» (NOU 2017: 7).

Tiltak må altså vurderes ikke av hensyn til avisene selv, men av hensyn til den funksjonen de fyller, i demokrati og offentlighet. En fri presse er i så måte sentralt. Magne Lindholm skisserer tre forutsetninger for den uavhengigheten som journalistikken påberoper seg i dag – og som er et sentralt fundament for lederen:

- Troverdighetsproduksjon, som vil si at journalistene er de eneste i mediebransjen som kan produsere troverdighet.
- En estetisk og stilistisk dogmatikk som er utviklet for å markere journalistisk uavhengighet i en kommersiell presse.
- En ytre og indre aksept for samfunnsoppdraget, som blant annet inneholder ideen om at en fri og uavhengig presse er en forutsetning for et levende demokrati. (Lindholm, 2014, s. 275)

Hvordan harmonerer så dette med dagens lederartikkel i en nokså gjennomsnittlig norsk lokalavis? Avisenes praksis med å kommentere sine lokalsamfunn gjennom lederartikkelen er vel etablert, og avisenes legitimitet for egne meninger er lite omstridt. Lederne er en naturlig del av avisene. Men i dagens mangfoldige mediebilde blir avisenes synspunkter utfordret og forsøkt korrigeret løpende av andre aktører i en grad som var helt fremmed for bare ganske få år siden. Sterkest utsatt for debatt og kritikk er etter alt å dømme de mest profilerte aviskommentatorene som formidler de sterkeste meningene. De avisene som kjører friskest på denne stilen kan dermed risikere å bli redusert til mer ordinære deltagere i samfunnsdebatten. Det kan igjen gi økt problematisering av hvor

¹⁰ <https://www.aftenposten.no/meninger/kronikk/i/Jjk87/En-demokratisk-barebjelke-ruster--Hans-Christian-Gabrielsen-og-Kristin-Skogen-Lund>. [Lest 28.06.2020].

avisen henter sin legitimitet for meningene. «Journalistmakten er for svakt legitimert og for lite diskutert», skrev Paul Bjerke i 2011 (Bjerke, 2011, s. 20). Den diskusjonen er ikke mindre aktuell i 2020.

Datagrunnlag og metode

I denne artikkelen skal jeg undersøke lederen i lokalaviser som kommer ut alene på utgiverstedet. Dette er den klart mest typiske situasjonen for en lokalavis i Norge. Lederartikkelen i lokalavisenes papirutgaver vil analyseres som en temperaturmåler på hvordan kontrakten mellom lokalavisen og dens lokalsamfunn oppleves og håndteres av redaktørene. Datagrunnlaget er en kvantitativ innholdsanalyse av lederartikler i papirutgaver og kvalitative intervju med redaktører. Den kvantitative kartleggingen i mastergradsarbeidet fra 2017, som ligger til grunn for artikkelen, omfatter 269 utgaver av 66 aviser landet rundt: 20 er fra Trøndelag og nordover, 20 fra Sør- og Vestlandet (Agder, Rogaland, Vestland, Møre og Romsdal), og 26 fra Østlandet (Viken, Innlandet, Vestfold og Telemark). Utvalget av aviser er avgrenset til mellom 3000 og 15 000 i opplag for å treffe de middels store lokalavisene. Sju av avisene er femdagersaviser, 36 er tredagersaviser, og 23 er seksdagersaviser (dagsaviser).¹¹ Slik blir det så å si nøyaktig like mange utgaver av dagsaviser (135) som utgaver av fådagersaviser (134) i utvalget,¹² selv om dagsavisene utgjør bare ca. en tredel av *antallet avistitler* i utvalget. Alle aviser som treffer kriteriene, er med i undersøkelsen.

I denne artikkelen er det *avisutgavene* som er analyseenhetene. Når for eksempel Rana Blad kommer med seks utgaver den undersøkte uka, er avisen representert med seks av de 269 analyseenhetene. Alle avisutgavene er analysert etter variabler som regiontilhørighet, eierskap, opplag, frekvens, redaktørens kjønn og om utgaven hadde lederartikkel eller ikke. Viktigere i vår sammenheng er undersøkelsen av de utgavene som faktisk hadde lederartikkel – enten den var lokal/egenprodusert eller forfattet utenfor avisen. Jeg har lagt til grunn et entydig kriterium for å avgjøre hva som skal klassifiseres som en lokal leder: Ble den skrevet i avisen, blir den ansett som lokal. Ble den skrevet hos andre, blir den klassifisert som byråleder.

¹¹ Antall utgaver i 2015. Noen har endret frekvens siden.

¹² Det er ellers nokså utbredt å kategorisere fem- og firedagersaviser i gruppen «dagsaviser». Jeg har i denne studien plassert dem sammen med «fådagersavisene» for å holde seksdagersavisene i en egen gruppe.

I tillegg omfatter studien kvalitative intervju med tre redaktører i tre ulike redaksjoner.¹³ Disse tre avisene ble valgt i etterkant av den kvantitative undersøkelsen. Datamaterialet viste samlet sett en ganske klar tredeling i praksis vedrørende lederartikler, og avisene ble valgt for å representere hver sin praksis.

1. **Avisen Agder:** Representerer aviser som har lederartikler i hver eneste utgave – og bare egenproduserte. Utkommet i Flekkefjord siden 1877. Tradisjonelt en typisk venstreavis med sterkt kristelig preg. Sjefredaktør Kristen Munksgaard har vært i bransjen siden 1983, redaktør i Agder siden 1994 og eneleder siden 2016.
2. **Rana Blad (RB):** Representerer aviser som har lederartikler i hver eneste utgave – men en blanding av egne ledere og byråledere som i hovedsak er skrevet i Oslo. Tradisjonsrik A-presse-avis som har kommet ut i Mo i Rana siden 1902. Sjefredaktør Marit Ulriksen har 30 års fartstid i bransjen, ble nyhetsredaktør i RB 2014 og sjefredaktør i 2016.
3. **Avisa Hadeland:** Representerer aviser som ikke nødvendigvis har lederartikler i hver utgave, men der de som trykkes er utelukkende egenproduserte. Hadeland har kommet ut på Gran siden 1918. Sjefredaktør Sissel Skjervum Bjerkehagen har mer enn 25 års erfaring i bransjen, ble redaksjonssjef i 2007, sjefredaktør i 2010 og eneleder i 2014. I 2019 gikk hun fra Hadeland til samme stilling i Ringerikes Blad.

Intervjuene ble gjort på telefon/skype, alle i samme uke. Det ble gjennomført som et semi-strukturert intervju, der beslutninger om tema for lederartikkelen, forholdet til byråledere samt redaktørens tanker om lederartikkelens rolle i dag og i fremtiden sto sentralt.

Videre i teksten skal jeg ta for meg empirien og presentere funnene. Først ser jeg på geografiske forskjeller i bruk av lederartikkel, så diskuterer jeg lederartikkelens betydning for lokal identitet, før jeg går dypere inn i innholdet i de lokale lederne. Deretter ser jeg på hvilken betydning lederskribentens kjønn har, før jeg til slutt samler trådene til en avsluttende drøfting.

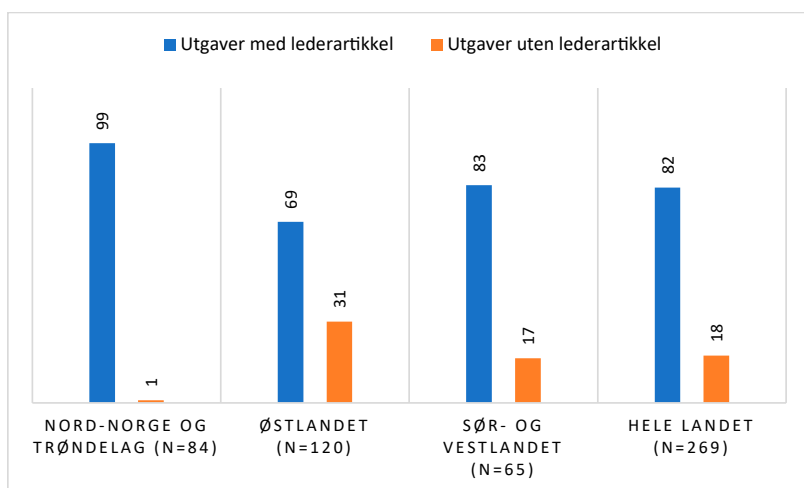
¹³ Intervjuene med de tre redaktørene ble gjort i april 2017.

Står fortsatt sterkt – men geografiske forskjeller

Tradisjonen med en daglig lederspalte står fortsatt ganske sterkt i lokalavisene når vi ser alle avisene i utvalget under ett. 82 prosent av avisutgavene i undersøkelsen hadde leder – enten egenprodusert eller fra byrå. 18 prosent av avisutgavene utkom uten leder.

Det har ikke lyktes å finne dokumentasjon på hvordan dette samlet sett var tidligere, om det har vært en endring for eksempel siden partipressens epoke tok slutt. Vi skal imidlertid huske at det ikke var lederartikler i alle aviser tidligere heller. Firda startet eksempelvis ikke med ledere før i 1989 (Roksvold, 1997, s. 86). Analysen viser også noen tydelige forskjeller mellom de ulike delene av landet.

Figur 1 viser at de aller fleste avisutgavene uten lederartikkel kommer ut på Østlandet. Nord for Dovre fremstår en avisutgave uten lederartikkel som ganske utenkelig. Det er klart mindre sannsynlig også i sør og vest enn det er i øst.

Figur 1: Geografiske forskjeller i forekomsten av lederartikler i avisutgavene, prosent.

Dette sier imidlertid ingenting om *hvorfor* det er slik. Det inviterer til lettvinde spekulasjoner om ulik kultur rundt om i landet, men det er lite holdbart. Derfor er det også interessant å se nærmere på redaktørens vurdering, slik det fremkom i intervjustudien. Redaktøren i

Hadeland tok selv valget om å slutte med leder i hver utgave på grunn av arbeidsbelastningen:

«Jeg opplever at det valget jeg tok da, det har gjort min hverdag mer til å leve med» (Bjerkehagen).

Erfaringen på Hadeland er at det ikke ble noe oppstyr da lederartikler uteble:

Jeg har ikke fått mer enn to–tre henvendelser på at ‘men i allverdens rike, hva er dette for slags lokalavis som ikke har leder?’, påfallende få reaksjoner, skuffende kanskje? (Bjerkehagen).

Vi kan altså påvise tydelige geografiske forskjeller, men kan ikke hevde at geografi *forklarer* forskjellene. Det kan også tenkes at denne forskjellen i lokalavisenes praksis, der lederartikler fremstår mindre påkrevete for lokalaviser på Østlandet, kan henge sammen med at de lever tettere på hovedstaden og de sterke toneangivende miljøene for debatt som er der, mens det for lokalaviser med lang avstand til hovedstaden blir mer maktpåliggende å markere seg som en lokal eller regional stemme. Det er nærliggende å trekke paralleller her til Rokkan og forholdet sentrum-periferi som er vist til foran, og som også berøres senere i artikkelen. I en slik sammenheng vil dette kanskje være som forventet. Men vi har ikke grunnlag for å si noe sikkert om årsakene.

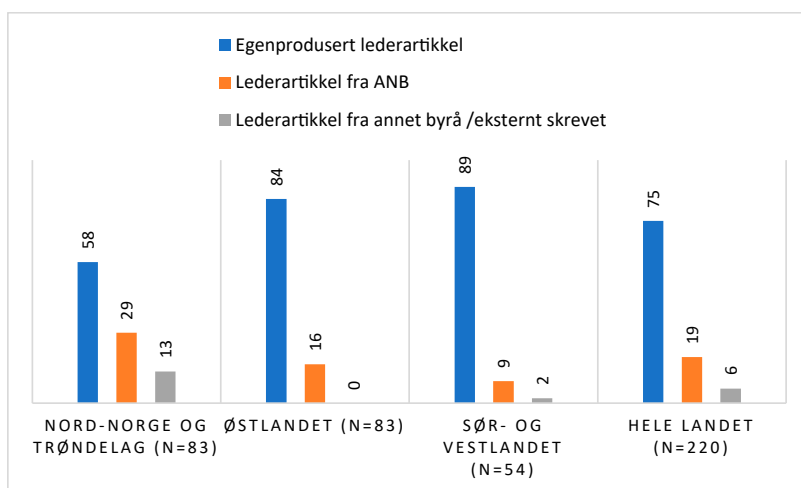
Bildet er da heller ikke helt som det gir inntrykk av ved første øyekast. Det blir betydelig forandret når vi tar for oss de avisene som *har* lederartikler og undersøker om de har brukt ressurser på å skrive dem selv, i egen redaksjon, eller om de har kjøpt dem fra andre – utenfor avishuset. Hvis lederen skulle uttrykke avisens rolle som et talerør for periferien, skulle man forvente at teksten var skrevet lokalt og ikke i Oslo. Men slik er det ikke i nord.

Andres meninger

Som vi ser i figur 1, fremstår det utenkelig for lokalavisene i nord med en utgave uten lederartikkel og klare meninger. Men når jeg skiller mellom egenproduserte ledere og byråledere, endrer dette bildet seg stort. I figur 2 har jeg tatt bort fra utvalget de 49 utgavene som utkom uten

ledere og ser kun på de 220 som faktisk trykket lederartikler av et eller annet slag. Vi ser i figur 2 at 75 prosent av lederartiklene som sto på trykk – landet sett under ett – er egenproduserte, mens den resterende firedelen er skrevet av andre – de fleste av Avisenes nyhetsbyrå, ANB.

Når vi fordeler dette geografisk, viser det seg at bruken av byråledere er klart størst i Nord-Norge og Trøndelag. Sett under ett, er over 40 prosent av de undersøkte lederartiklene i denne regionen skrevet utenfor huset.

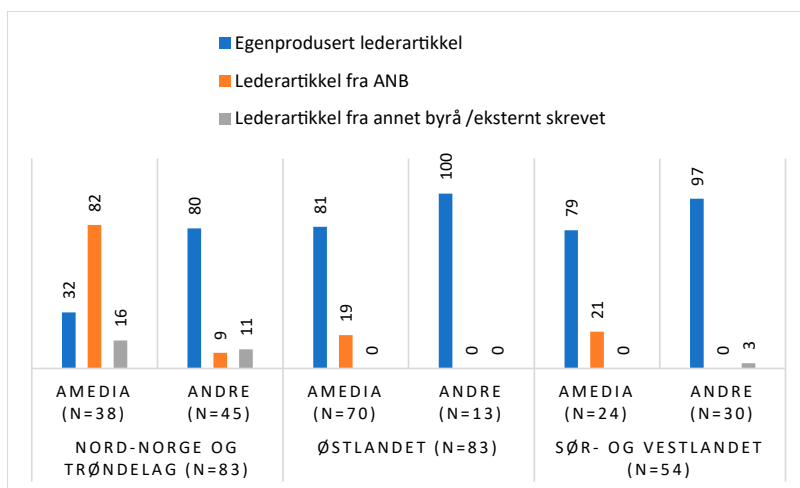
Figur 2: Geografiske forskjeller i bruk av byråledere og egenproduserte ledere, prosent.

Avisene sør for Trøndelag viser en klart mer reservert holdning til byråledere enn sine kolleger i nord. Redaktør Munksgaard sier det slik om innholdet i sine lederartikler i Agder: «Avisens oppgave er at vi skal være fyrstårnet for vårt distrikt», og «Jeg har vært nøye på at alt det vi skriver om (...) skal ha et lokalt tilsnitt» (Munksgaard).

Faktisk blir bildet enda mer entydig når vi deler opp geografien ytterligere. Trøndelagsavisene følger i stor grad mønsteret fra Sør-Norge ellers. Det er med andre ord nesten utelukkende de nordnorske avisene som i oppsiktsvekkende grad skiller seg fra landet for øvrig. Faktisk er

under halvparten av lederartiklene i de undersøkte nordnorske lokalavisene skrevet av avisens egne folk med ståsted i avisens hjemby.

I figur 3 holder vi disse funnene sammen med eierskapet til avisene. Da blir det svært tydelig at det er Amedias aviser som i all hovedsak står for dette store utslaget i nord. Dette er ikke overraskende, ettersom Amedia er den dominerende aviseieren i Nord-Norge. Resultatet vi ser i figur 3 er i alle tilfeller at bare én av tre (32 prosent) av lederartiklene i en Amedia-avis i Nord-Norge og Trøndelag er egenprodusert. Det tilsvarende tallet for landet ellers er 79 prosent eller høyere:

Figur 3: Byråledere kontra egenproduserte ledere fordelt på eierskap og geografi, prosent.

Det er viktig å understreke at undersøkelsen omfatter følgende lokalaviser i utvalget fra Nord-Norge: Helgelendingen, Rana Blad, Fremover, Lofotposten, Finnmark Dagblad og Finnmarken. Amedias to største aviser i Nord-Norge, Nordlys og Avis Nordland, er ikke inkludert i undersøkelsen, og den sterke satsingen på egne kommentarer, for eksempel i Nordlys med «Nordnorsk debatt», de senere årene er dermed ikke en del av dette bildet. Grunnen til at disse to ikke er inkludert er som nevnt at undersøkelsen siktet på typiske mellomstore norske lokalaviser som utkommer alene på utgiverstedet.

Når vi ser på de underliggende tallene for Amedia-avisene i den nordlige regionen, finner vi at Trøndelag følger mønsteret fra Sør-Norge

ellers. Vi ender dermed opp med en situasjon der vi kan se på Nord-Norge isolert fra resten av landet. Da er andelen egenproduserte lederartikler hos de undersøkte Amedia-avisene helt nede i 28 prosent den undersøkte uka. Sagt på en annen måte: Nesten tre av fire lederartikler i A medias mellomstore aviser i Nord-Norge denne uka var skrevet utenfor avishuset. Det er et sterkt avvik fra resten av landet.¹⁴

Det faktum at så mange lokalaviser i Nord-Norge på denne måten låner ut sin plattform for lokal argumentasjon til en lederskribent med ståsted i hovedstaden, er paradoksalt med hensyn til samfunnsoppdraget og lokalavisens påståtte rolle som sentral premissgiver i den lokale meningsdannelsen. Det ville trolig være mer ventet å dokumentere en tydeligere rolle som lokal patriot og motstemme fra periferien. Men når det klare flertallet av lederartikler er sentralt produsert hos de middelsstore Amedia-avisene i nord, er det grunn til å undersøke hvordan disse lokalavisene fyller – eller ikke fyller – sin rolle for den lokale meningsdannelsen. Problemstillingen er ikke fremmed for redaktøren i Rana:

Vi har kutta utenrikssider og innenrikssider, vi løfter ikke mye fremmedstoff, det er lokalt, lokalt, lokalt, og når du har disse byrålederne, ikke sant, som gjerne omtaler nasjonale og innimellom internasjonale ting, så blir det av og til som et slags fremmedelement i den miksen du har på egen rygg i papirutgaven (Ulriksen).

Både i Hadeland og Agder er redaktørene helt avvisende til tanken på å bruke lederartikler som er skrevet utenfor huset. Det er et vurderingstema også i Rana: «... å hive ut de mer sentralt skrevne lederartiklene og mene enda mer lokalt, det kan kanskje være en vei jeg er fristet til å gå» (Ulriksen).

Lederartikkelen oppfattes, i tillegg til sin funksjon som meningsdannelse, også å ha en egenverdi for lokalavisenes identitet. Fra Sørlandet er det ingen tvil om konklusjonen: «Jeg tror lederen er veldig viktig for avisas identitet», og «Det er et så nært forhold mellom lesere og avis og en lojalitet som er mye større enn det vi egentlig innbiller oss» (Munksgaard). Det støttes fra Rana: «Jeg tror at lederartikkelen og en

¹⁴ *Finnmark Dagblad* og *Finnmarken* har et godt utviklet samarbeid med felles nettavis og felles kommentarsider. Dette kunne bidratt til et skjevt resultat, men ettersom de kjørte ANB-leder på disse flatene fem av dagene denne uka påvirker det ikke resultatene i særlig grad.

synlig redaktør er med på å befeste avisa og mediehuset sin stilling som identitets- og kulturbærer i en by» (Ulriksen).

Innholdet i de lokale lederartiklene

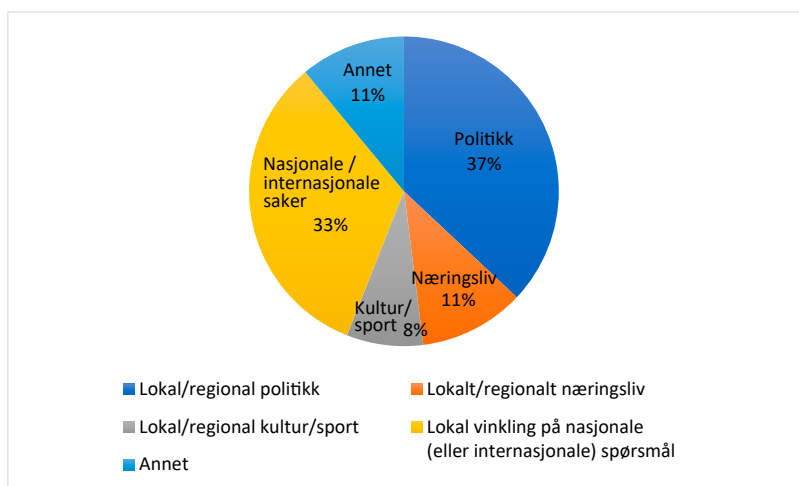
Det er først og fremst de lokalt skrevne lederartiklene som – i tillegg til avisenes øvrige dekning – kan sørge for at avisen inntar en tydelig rolle i den offentlige debatten lokalt og bidrar til å oppfylle samfunnskontrakten eller samfunnsoppdraget.

Antall enheter i den videre analysen er redusert til 166 lederartikler som er skrevet av de lokale redaktørene selv, eller andre redaksjonelt ansatte lokalt med begge føttene plantet i sitt lokalsamfunn. Det som fremkommer klart i materialet er at lokalavisene på lederplass først og fremst tar opp saker som har en tydelig lokal vinkling når de skriver lederartikkelen selv. Det store flertallet av slike ledere går direkte inn på konkrete lokale saker, som for eksempel nye næringsområder, veiutbygging eller mangel på vei, typiske kommunale spørsmål som skole, omsorg eller behovet for offentlige toaletter i Hønefoss sentrum¹⁵ – i tillegg til den klassiske lokalpolitikken med dragkamp mellom partier i kommunestyret.

Dette skiller seg markant fra den utviklingen som ble påvist i Sverige, der «alla tidningar unntatt Norran har övervägande ledare på den nationella nivån» (Almqvist og Steijer, 2013, s. 37), og der andelen lokale lederartikler hadde minket siden 1993.

Figur 4 grupperer lederartikler etter tema: politikk, næringsliv, kultur/sport, nasjonale/internasjonale spørsmål og kategorien annet. Det er to temaer som skiller seg klart ut: lokal/regional politikk og nasjonale/internasjonale spørsmål med lokal vinkling. Hver av disse står for om lag en tredel av lederartiklene:

¹⁵ «En by uten do er ikke trivelig», *Ringerikes Blad*, 07.02.2017.

Figur 4: Fordeling på temaer for de lokalt skrevne lederartiklene, prosent.

En god del av de lokale vinklingene på nasjonale eller internasjonale saker er lederartikler som gjør sakene relevante for lokalsamfunnet. Lederartiklene i lokalavisene forsøker med andre ord å være aktuelle om det som skjer og opptar folk i sitt område. Agder-redaktøren er tydelig på dette kravet: «I Agder (...) har jeg vært nøye på at alt det vi skriver om – i det alt vesentlige – skal ha et lokalt tilsnitt» (Munksgaard). I Rana Blad gjelder samme holdning: «Den viktigste rollen er å pirke borti ting som skjer i lokalsamfunnet» (Ulriksen).

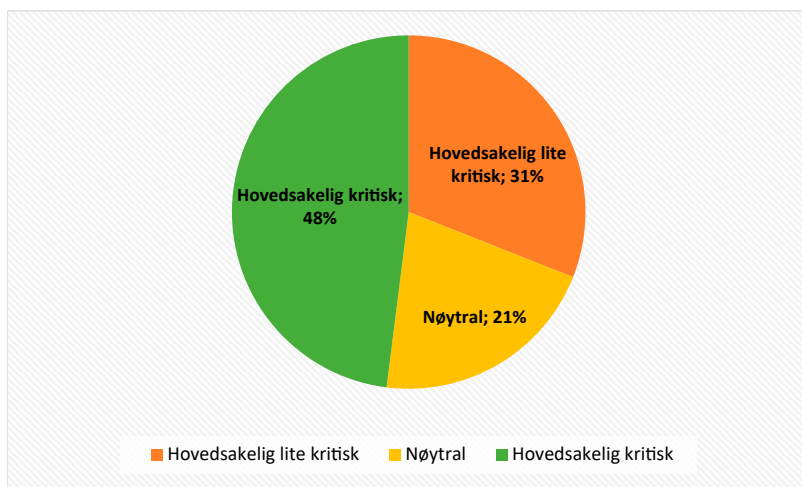
Lokalpatrioten

I det foregående har vi fått en klar bekreftelse på at lokalavisene er opptatt av sine lokalsamfunn. Men det er mange måter å være det på. Vi kan kanskje vurdere både innholdet i lederartikkelen og graden av kritikk (eller det motsatte) som selve testen på hvordan lokalavisene lykkes med det Mathisen kaller «det delte samfunnsoppdraget» – å være både kritisk og patriotisk (Mathisen, 2013, s. 97). Det lokalpatriotiske oppdraget finner utvilsomt en av sine viktigste røtter i det Stein Rokkan kalte de opprinnelige skillelinjene i det norske systemet, de territorielle og kulturelle: «Distrikter stod mot hovedstad, bøndene kjempet mot kongens

embedsmenn, forsvarere av bygdens kulturelle tradisjoner talte mot strømmen av verdslighet og nasjonalisme fra byene» (Rokkan, 1987, s. 199).

Mathisen og Morlandstø påviser i sin studie at det patriotiske oppdraget synes å være «et viktig grunnlag for regionpressens meningsjournalistikk» (Mathisen og Morlandstø, 2016, s. 55).

Når vi ser nærmere på materialet, viser det seg at nesten halvparten av lederartiklene har en grunnleggende kritisk tilnærming til den saken de kommenterer. Det innbefatter at artiklene gir en god del kommentarer om at staten eller fylkeskommunen ikke gjør nok for lokalsamfunnet på ymse vis, og slik sett støtter lederne lokalavisens lokalpatriotiske rolle med å utøve kritikk av storsamfunnet.¹⁶ Det er likevel en stor andel av kritikken som rammer lokale makthavere,¹⁷ når de ikke løser saker de har ansvaret for på en måte som avisens redaktør mener at er tilfredsstillende.¹⁸

Figur 5: Grad av kritikk i lederartiklene (N=166), prosent.

Artiklene med en lite kritisk tilnærming har ganske stor variasjon seg imellom. Blant dem har vi de mer eller mindre uforbeholdent positive attestene som deles ut, for eksempel til det sportslige nivået i Larvik Håndballklubb i en situasjon der økonomien halter,¹⁹ til RaumaRock

¹⁶ «Gjør noe på Rustahøgda. Nå!», *Nye Troms*, 09.02.2017.

¹⁷ «På høg tid med handling», *Sogn Avis*, 08.02.2017.

¹⁸ «Eit verdival om maten til eldre», *Hordaland*, 11.02.2017.

¹⁹ «Krise og suksess», *Østlands-Posten*, 06.02.2017.

som er i «trygge hender»,²⁰ til programmet for Operaen i Kristiansund,²¹ eller til Telen som ser muligheten for å gjøre starten for Hydro til en «ny liten nasjonaldag» som skal feires på Notodden.²²

Dette kan indikere at kultur og sport er temaer som får mindre kritiske kommentarer enn andre temaer. Men det er ikke undersøkt i denne studien.

Agder-redaktøren oppsummerer lokalavisens tilnærming til hvilken posisjon avisen skal innta fra dag til dag på denne måten: «Vi mener sterkt og iherdig om de ting som vi mener det er nødvendig å mene sterkt og iherdig om. Og er det ikke noe å mene sterkt og iherdig om, så er det alltid en eller annen en kan skryte av» (Munksgaard).

Denne forskjellen ble også rapportert fra lokaljournalistene som deltok i undersøkelsen hos Mathisen (2013):

Samtidig som informantene er opptatt av det kritiske vaktbikkjeidealet, påpeker de imidlertid at lokaljournalistikken også har en *annen* samfunnsrolle enn å være kritisk. Informantene bruker begrep som *limet* i samfunnet, og å være en *bidragsyter* (Mathisen, 2013, s. 95).

Det må åpenbart være et visst rom for å skryte helhjertet i noen saker. Mathisen peker imidlertid på at ukritisk patriotisme ikke bidrar til utvikling: «lokalpatriotisme handler også om å se med et kritisk blikk på sine egne, og utfordre» (Mathisen, 2010, s. 151). Bengt Engan har undersøkt denne krevende balansen i sin studie av lokalmedias dekning av valgkamp i Stjørdal. Han lanserer lokalavisens lokalpatriotiske rolle som «det andre samfunnsoppdraget, fordi det er denne formen for sosial meningsproduksjon de har best forutsetninger for å ivareta» (Engan, 2016, s. 17).

Kampanjer

Den patriotiske rollen kan innimellom gi seg utslag i mer eller mindre klare kampanjer. Fra Sørlandet fortelles det om en kampsak som er velkjent mange steder landet rundt: kampen for lokalsykehuset. I dette

²⁰ «Viktig pluss for RaumaRock», *Åndalsnes Avis*, 11.02.2017.

²¹ «Opera for alle», *Tidens Krav*, 06.02.2017.

²² «Klart vi skal feire!», *Telen*, 07.02.2017.

tilfellet i Flekkefjord, der en enkelt lederartikkel i Agder ga støtet til en massedemonstrasjon:

Jeg gikk på Europris og kjøpte 600 fakler og sa at nå skal vi gå i fakkeltog. (...) Det var i mandagsavisen jeg gikk ut og sa dette. Mandag ettermiddag skjønnte jeg at vi må jo ha flere fakler. Så jeg tømte det som fantes av fakler fra Mandal til Egersund og fikk skrappt sammen 1200 fakler. Torsdag ettermiddag stengte alle butikker i distriktet, folk kom med busser fra hele området til Flekkefjord, og vi samlet altså over 5000 mennesker. Da viste vi hvor stor gjennomslagskraft vi egentlig har (Munksgaard).

Munksgaard trekker også frem et annet eksempel på avisens påvirkning:

Jeg er helt overbevist for eksempel – i kommunesammenslåingsdebatten – det er ikke noen tvil om at Agder er den avisen som kanskje har klart å ødelegge sammenslåingen av Lister²³. Det tror jeg helt sikkert. Jeg er i utgangspunktet for kommunesammenslåing, men jeg tror ikke noe på Lister (Munksgaard).

Det er altså ingen tvil om at redaktøren i lokalavisen oppfatter seg selv som å ha betydelig makt i lokalsamfunnet. Mens redaktørene i de regionale avisene langt på vei toner dette ned og uttrykker at makten til kommentariatet fra deres ståsted primært handler om makten til å sette dagsorden, å påvirke beslutningstagere ved å legge premissene for en debatt (Mathisen og Morlandstø, 2016, s. 46), viser eksemplene over at det hos lokalavisen oppfattes som makt til å endre utfallet i en sak. Agder-redaktøren sier det rett ut: «Vi har jo ikke formell makt, men det er åpenbart at vi har en påvirkningskraft som er ganske stor» (Munksgaard). Og dette er en ønsket situasjon. På spørsmål til redaktøren i Rana Blad om hun har et ønske om å påvirke, er svaret kontant: «Ja selvfølgelig, ellers kunne jeg ha funnet meg noe helt annet å jobbe med i 30 år» (Ulriksen).

Sjøvaag beskriver hvordan samfunnskontrakten innbefatter at pressen opprettholdes «som en fjerde statsmakt som katalysator for sosial og politisk endring» (Sjøvaag, 2010, s. 46). Her peker hun på det samme

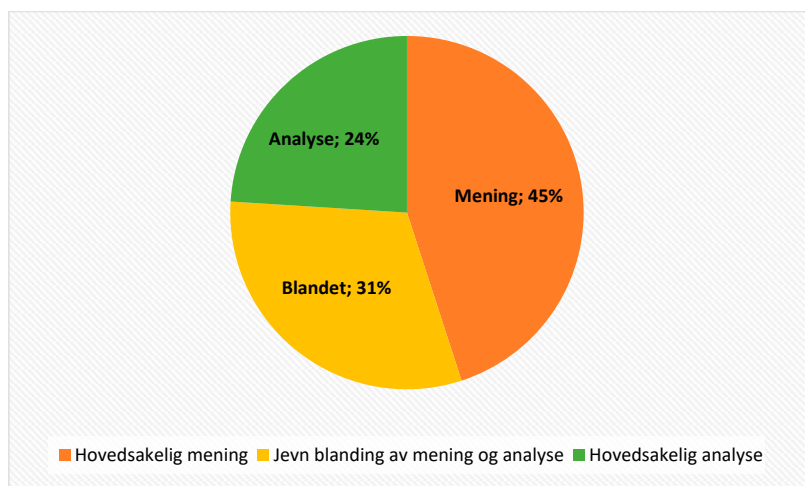
²³ Det ble fra flere hold frem mot 2016 arbeidet for at de seks kommunene i Lister-regionen, Farsund, Flekkefjord, Hægebostad, Kvinesdal, Lyngdal og Sirdal, skulle danne en ny kommune sammen.

som redaktørene løfter frem – et klart ønske og en tydelig ambisjon om å bruke lederspaltene til å påvirke den lokale debatten.

Tydelige meninger

Gjennomgangen av datamaterialet viser det spennet mellom vaktbikkje og patriot som er referert til foran. Jeg har kategorisert lederartiklene med hensyn til om de står for tydelige meninger. Dette dokumenterer *graden av mening*, der tydelige meninger skiller seg fra den mer rendyrkede analysen, der leseren må trekke sine konklusjoner selv.

Det er viktig å understreke at graden av mening ikke forteller om meningen er positiv eller negativ. Avisen Hadelands hyllest av dugnadsånden under ski-NM²⁴ er for eksempel kategorisert som en sterk og klar mening, men har ingen kritisk brodd. Gjennomgangen av de 166 lokalt skrevne lederartiklene viser heller ikke om en eventuell kritisk brodd er rettet mot eget lokalsamfunn, nabobyen, regjeringen eller andre. Den følgende figuren viser dermed graden av mer eller mindre klare meninger – kontra det som samles under vignetten analyse og rommer de fleste former for refleksjon og drøfting. Vi ser at lokalavisene helst tar stilling i saker på lederplass:

Figur 6: Graden av tydelig mening eller analyse i lederartiklene (N=166), prosent.

²⁴ «Når kameratelefonene slokkes», *Hadeland*, 10.02.2017.

Nesten halvparten av de egenproduserte lederartiklene målbærer altså først og fremst en mening, selv om de også inneholder analyse. Så er det en glidende overgang til den firedelen som har hovedvekt på analyse, drøfting og refleksjon uten tydelige standpunkt.

Vi ser at de lokale lederartiklene oftere tar standpunkt enn de lar være. Dette funnet støttes i all hovedsak av våre informanter, som mener at det er rom for å gå langt i å ta klare standpunkt. Slik uttrykkes det fra Rana Blad:

Hvis man som lokalavis ikke tør å mene noe i kontroversielle saker så blir man betydningsløs (Ulriksen).

Fra Hadeland deles samme oppfatning, men med noen forbehold:

Noen ganger kan det å gi mening være vel så samfunnsbyggende som det å ha en sterk mening (Bjerkehagen).

Kjønn

Ledersjiktet i norsk presse er mannsdominert. I 2016 var 17 prosent av ansvarlige redaktører i norsk dagspresse kvinner (Jensen, 2016). I utvalget av aviser som ligger til grunn for denne artikkelen er mønsteret nøyaktig det samme. Utvalget ble gjort i februar 2017. Elleve av de avisene som er undersøkt har kvinnelig sjef, i 55 av dem er det en mann. Det blir 17 prosent kvinner også her. Det er med andre ord en sterk skjevfordeling, og materialet ga tilstrekkelig grunnlag for å undersøke om dette kunne ha påvirket innholdet i avisene.

Forekomsten av lederartikler – eller ikke – fordeler seg nøyaktig likt i avisene når vi kontrollerer for kjønn. Det er heller ingen andre signifikante forskjeller å finne i materialet som kan antyde ulik praksis mellom menn og kvinner i redaktørstolen. Det samme viser seg i analysen av temavalg for de egenproduserte lederartiklene. Dette materialet kan dermed tyde på at journalistprofesjonens mer eller mindre uttalte standarder samt avisenes egne tradisjoner trumfer eventuelle forskjeller som kunne relateres til sjefredaktørens kjønn.

Fremtida for lederen

Analysen min viser helt klart at sjefredaktørene i lokale medier ikke er av den tause typen, slik Turid Borgen finner som en mer utbredt praksis blant ansvarlige redaktører i større aviser (Borgen, 2017). Vi har i det foregående forholdt oss til lederartikkelen slik den tradisjonelt finnes i papiravisen. Men i svært mange tilfeller distribueres lederen også digitalt. Hos noen skjer det bak betalingsmur, mens andre legger alt meningsstoff åpent og gjør det slik mer tilgjengelig og mer egnet for deling i sosiale medier. Kommentar- og meningsjournalistikk er en sjanger i vekst – både digitalt og på papir, lokalt og internasjonalt (Mathisen og Morlandstø, 2016, s. 14).

Både denne veksten og de nye distribusjonsmulighetene kan bidra til å styrke lederartikkelens posisjon. Samtidig ser vi en utvikling der det satses hardt på profiler, der kommentatorer fra de ulike mediehusene blir sin egen merkevare, og kommentarer og troverdighet i argumentasjonen i stor grad knyttes til personen som er avsender. Dette ser vi også i lokalaviser, der for eksempel lørdagskommentarer med store profilbilder av forfatteren – ofte sjefredaktøren – kan ha en vesentlig mer prominent plassering også i papirutgaven, mens lederartikkelen fremstår som nokså konturløs der den ofte henvises til sine to spalter uten signatur og bilde.

I tillegg til at lederartikkelens status på denne måten utfordres både i egen avis og av andre i bransjen, er floraen av kommentatorer stor også utenfor mediehusene. Interesseorganisasjoner, politikere, fagfolk og andre engasjerte borgere uansett bakgrunn har i dag alle i prinsippet samme mulighet til å bli hørt, sett og lest som den lokale sjefredaktøren.

Lederartiklene har, som vist i starten, langt på vei beholdt sin form i lang tid. Det er ikke åpenbart at den digitale revolusjonen lar den være upåvirket. Informantene mener at det er grunn til å tro at lederartikkelen vil leve videre, selv om den eventuelt må frigjøre seg fra papiravisens frekvens og format. Jeg lar mine informanter få si det med egne ord: «Om papiret skulle forsvinne (...) det er ikke lederens død, på ingen måte. Det ser vi jo når vi legger de lokale lederne på nett, ukesslutt og sånn så har vi kjempegod trafikk på dem og god respons» (Ulriksen).

«De som snakker om papiravisens endelikt tror jeg blir usedvanlig skuffet. (...) Aviser kommer til å forsvinne (...) men lokalaviser kommer til å bestå. (...) fordi det er et så nært forhold mellom lesere og (lokal-)avis – en lojalitet som er mye større enn det vi egentlig innbiller oss» (Munksgaard).

«På mange måter er formatet for meningsytringer på nett vel så godt, selv om den ikke er plassert på den sida der en bruker å ha det og akkurat formatet med to spalter og bilde på toppen» (Bjerkehagen).

Det synes som at lokalavisene og sjefredaktørene i stort omfang bruker lederspaltene bevisst til å skape både engasjement og identitet i lokalsamfunnet. Det peker direkte på det samfunnsoppdraget mange av våre lokalaviser er tuftet på, og den tradisjonen de forvalter som et sentralt element i demokratiet. Det er verdt å merke seg at mediene under koronakrisen i mars 2020 ble inkludert på regjeringens «liste over kritiske samfunnsfunksjoner»²⁵, noe som ga en del mediefolk særskilte retter til for eksempel barnehageplass for å kunne utføre jobben, mens barnehager og skoler ellers var stengt ned.

Avslutning

I denne artikkelen har jeg diskutert lokalavisens rolle som meningsbærer i den lokale offentligheten, ved å analysere lederartikler og intervju med et utvalg redaktører. Jeg finner at lederartikkelen står sterkt, men at det er store geografiske forskjeller. Avisene i nord er de som mener mest. Samtidig er det i den nordlige landsdelen at bruken av byråledere er mest utbredt, og dermed er det ikke alltid lokalt baserte meninger som bringes inn i debatten. I de lokalt baserte lederne er det derimot lokale vinklinger som dominerer, og lokal politikk er en av de største innholdskategoriene. Det tyder på at lokale lederartikler kan spille en sentral rolle for den meningsdanningen og debatten som foregår i den lokale offentligheten.

De lokale lederne bringer i hovedsak tydelige meninger, og halvparten av dem har en kritisk tilnærming. Det vitner også om redaktører som aktivt fyller en meningsbærende rolle i sine lokalsamfunn. I min

²⁵ <https://www.regjeringen.no/no/tema/samfunnssikkerhet-og-beredskap/innsikt/liste-over-kritiske-samfunnsfunksjoner/id2695609/?expand=factbox2695627> (lastet ned 19.04.2020).

undersøkelse har jeg imidlertid ikke gjort noen systematisk analyse av *hvem* det kritiske perspektivet rettes mot. Jeg har heller ikke gått grundig inn i hvilke temaer som oftest blir gjenstand for kritiske spørsmål. Her kan det ligge en kime til videre studier: Forvalter lokalmediene i hovedsak en patriotisk rolle ved å være kritiske mot sentrale makthavere, eller retter de kritikken innad i eget lokalsamfunn? Om hvilke temaer reises det oftest kritiske vinklinger? Vi har for eksempel sett indikasjoner på at vinklingen er mindre kritisk når tema er kultur og sport.

Like fullt gir analysen grunnlag for å si at lokale lederartikler fremdeles spiller en sentral rolle for lokal debatt og meningsdanning. De lokale redaktørene mener, diskuterer og bruker spalteplassen til å være en tydelig stemme innad i sine lokalsamfunn. I Norge har vi fortsatt en variert struktur med lokalmedier, mens flere andre vestlige land har opplevd en omfattende lokalavisdød. Rachel Howells har i en studie fra Wales undersøkt hvilke konsekvenser dette får. Hun beskriver samfunn uten lokalmedier som å være preget av demokratisk svikt: Publikum får ikke tilgang til den informasjonen de trenger for å kunne manøvrere som borgere i et lokaldemokrati (Howells, 2015). Det får også betydning for den meningsdanningen som skjer lokalt. Både gjennom nyhetsprioriteringer og den meningsbærende journalistikken gir lokalmediene befolkningen viktig kunnskap og innsikt. Dette danner et viktig grunnlag for at de kan gjøre seg opp en mening. Gjennom å sette dagsorden påvirker lokalmediene hvilke saker innbyggerne er opptatt av, og hva som diskuteres i både private og offentlige sfærer. Slik er mediene med på å påvirke *hva* vi mener noe om. Uten denne formen for lokal journalistikk vil grunnlaget for det lokale engasjementet og meningsdannelsen bli svakere.

Korona-pandemien som traff Norge for fullt med nedstengningen av samfunnet fra mars 2020, medførte et øyeblikkelig og betydelig fall i annonseinntektene også til lokalavisene, umiddelbart fulgt av permitteringer, både på markedssiden og blant journalister. Denne situasjonen bærer i seg risiko for en ny økonomisk krise og ny uforutsigbarhet for mediene. Pandemien kan på denne måten direkte svekke grunnlaget for de demokratiske prosessene som er beskrevet her, men det er i skrivende stund for tidlig å si noe bestemt om dette vil medføre varig endring.

Referanser

- Almqvist, V. og Steijer, S. (2013) *Vår tids ledare 1993 och 2013. En uppföljning av Lars Nords studie av svenska ledarsidor*. Huddinge: Södertörns Högskola.
- Bartholsen, T. (2017) *Aviser med mening. Lederartikler i norske lokalaviser 2017*. Masteroppgave. Bodø: Nord universitet.
- Bastiansen, H.G. (2009) Lojaliteten som brast. Partipressen i Norge fra senit til fall 1945–2000. *Pressehistoriske skrifter*, 11.
- Bastiansen, H.G. og Dahl, H.F. (2008) *Norsk mediehistorie*. 2. utgave. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bjerke, P. (2001) *Fortsatt partipresse? Norske avisers holdning til regjeringsskiftet i mars 2000*. Forskningsrapport nr. 46. Volda: Høgskulen i Volda/ Møreforskning.
- Bjerke, P. (2011) *Journalistikkens vekst og fall*. Kristiansand: IJ-forlaget.
- Borgen, T. (2017) *Mellom samfunnsoppdrag og marked. En studie av utviklingen av sjefredaktørrollen i utvalgte norske og svenske mediehus fra 1985 til 2015*. Doktorgradsavhandling. Stockholm: Stockholms universitet.
- Engan, B. (2016) Et informert valg? Offentlighet, patriotisme og pressens lokale samfunnsoppdrag. *Norsk Medietidsskrift*, 22(2), s. 1–19.
[DOI: 10.18261/issn.0805-9535-2016-02-03](https://doi.org/10.18261/issn.0805-9535-2016-02-03)
- Hegtun, H. (2017) Det er jo politikk som er noe, ikke sant? i Hegtun, H. og Omdal, S.E. (red.) *Noe innen media. Har det klikket for pressen?* Oslo: Cappelen Damm AS, s. 37–45.
- Howells, R. (2015) *Journey to the centre of a news black hole. Examining the democratic deficit in a town with no newspaper*. Doktoravhandling. Cardiff: Cardiff University.
- Høst, S. (2016) *Avisåret 2015*. Rapport nr. 77. Volda: Høgskulen i Volda.
- Høst, S. (2017) *Avisåret 2016*. Rapport nr. 84. Volda: Høgskulen i Volda.
- Høyer, S. (1995) *Pressen mellom teknologi og samfunn*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Jensen, M.H. (2016) *Hvor er alle kvinner hen? En kvalitativ studie av kvinnelige sjefredaktørers fravær i norsk dagspresse*. Semesteroppgave. Oslo: Høgskolen i Oslo og Akershus.
- Johansen, T.A. (2011) *Orkla Media 1983–2006. Pressehistorisk tidsskrift*, 16.

- Kulturdepartementet (2017) *Det norske mediemangfoldet. En styrket mediepolitikk for borgerne*. NOU 2017: 7. Oslo: Kulturdepartementet. Tilgjengelig fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2017-7/id2541723/>. [Lest 28.06.2020].
- Lindholm, M. (2014) Journalistene – fra partitjeneste til moralsk revisjon, i Slagstad, R. og Messel, J. (red.) *Profesjonshistorier*. Oslo: Pax, s. 243–276.
- Mathisen, B.R. (2007) *Lokalsamfunnets lim og lupe*. Masteroppgave. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Mathisen, B.R. (2010) *Lokaljournalistikk. Blind patriotisme eller kritisk korrektiv?* Kristiansand: IJ-forlaget.
- Mathisen, B.R. (2013) *Gladsaker og suksesshistorier*. Doktoravhandling. Bodø: Universitetet i Nordland.
- Mathisen, B.R. og Morlandstø, L. (2016) *Kommentaren – en sjanger i endring*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk. DOI: 10.18261/issn.0805-9535-2016-04-07
- Mathisen, B.R. og Morlandstø, L. (2018) *Lokale medier – samfunnsrolle, offentlighet og opinionsdanning*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Mathisen, B.R. og Morlandstø, L. (2019) *Blindsoner og mangfold – en studie av journalistikken i lokale og regionale medier*. Stamsund: Orkana Akademisk.
- Mathisen, B.R. og Morlandstø, L. (2019b) Covering Regional Blind Spots: Commentary journalism in the regional public sphere, *Nordicom Review*, 40(1), s. 75–90. DOI:10.2478/nor-2019-0004
- Medietilsynet (2016) *Eigarskap i norske medium 2015*. Fredrikstad. Medietilsynet. Tilgjengelig fra: <http://www.medietilsynet.no/globalassets/publikasjoner/2016/eierskapsmelding2015---ferdig-reduced.pdf>. [Lest 28.06.2020].
- Nord, L. (1993) *Åsiktsmaskinerna*. Lund: Studentlitteratur.
- Ottosen, R., Røssland, A. og Østbye, H. (2012) *Norsk pressehistorie*. 2. utgåva. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Owen, T. (2016) Global media power, i Witschge, T., Anderson, C. W., Domingo, D. og Hermida, A. (red.) *The SAGE handbook of digital journalism*. Los Angeles, London, New Dehli, Singapore, Washington DC, Melbourne: SAGE publications, s. 25–34. DOI: 10.4135/9781473957909
- Pettersen, Ø.B. (2009) *Pressen og partiene. Partitilhørighet i 2005?* Masteroppgave. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Rokkan, S. (1987) *Stat, nasjon, klasse*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Roksvold, T. (1997) Riss av norske avisers sjangerhistorie, i Roksvold, T. (red.): *Avissjangerer over tid*. Fredrikstad: Institutt for journalistikk, s. 9–109
- Sjøvaag, H. (2010) Samfunnskontraktens opphav og ideologiske funksjon, i Roppen, J. og Allern, S. (red.): *Journalistikkens samfunnsoppdrag*. Kristiansand: IJ-forlaget, s. 36–48.
- Sneve, S. (2002) *Kommentarsjangeren*. HBO-rapport nr. 19/2002. Bodø: Høgskolen i Bodø.
- Syvvertsen, T., Enli, G., Mjøs, O. H. og Moe, H. (2014) *The media welfare state. Nordic Media in the digital Era*. Michigan: University of Michigan press.
DOI: [10.1353/book.36850](https://doi.org/10.1353/book.36850)

Terje Bartholsen har studert sammenliknende politikk ved Universitetet i Bergen og har en mastergrad i journalistikk ved Nord universitet fra 2017, der han skrev masteroppgava “Aviser med mening. Lederartikler i norske lokalaviser 2017”. Bartholsen har lang erfaring som journalist, blant annet flere år som politisk reporter i NRK Nordland. I tillegg har han i mange år jobbet som kommunikasjonsrådgiver for en rekke offentlige og private virksomheter. Han var blant annet tilknyttet Forsvarsbygg i mer enn ti år. Siden 2019 er Terje Bartholsen ordfører i Evenes kommune.

NORDNORSK DEBATT – EN ANALYSE AV PUBLIKUMS DELTAKELSE

Lisbeth Morlandstø og Birgit Røe Mathisen

Abstract

This chapter presents a study of how the regional newspaper Nordlys facilitates a regional public debate in the northern part of Norway. In 2014, Nordlys launched Nordnorsk debatt, an innovative development of the traditional Letters to the editor, offering new possibilities for audiences to comment and participate in regional public debates online. Our research question is: What characterises the public's participation in the Nordnorsk debatt and how does this online arena contribute to participation and creation of opinion in a regional public sphere? The presentation is based on a study of 883 opinion pieces posted on this website by the audiences in January, February, and March in 2017 and 2018. In this chapter, we analyse the individuals who access Nordnorsk debatt: their identity, their role and formal position, and the issues in which they engage. We also discuss how this access might contribute to dialogue and debate in the regional public sphere. We find increasing engagement over the two years and that a variety of issues are brought into public discussion. Although the debate forum has a broad scope of participants, the analyses suggest that it is primarily a forum for the elites in and around the city of Tromsø.

I 2014 etablerte avisa Nordlys i Tromsø Nordnorsk debatt, et nytt nettsted der kommentarartikler fra redaksjonen og debattartikler fra publikum ble samlet på samme digitale arena. Målet var å skape en regional offentlighet med høy og variert deltakelse fra publikum i hele den nordlige landsdelen. Etableringen av Nordnorsk debatt var også del av redaksjonens satsing på meningsjournalistikk som sjanger.

Nyhetsmediene er en sentral institusjon for den offentlige samtalen. Det innbefatter nettopp å legge til rette for en levende offentlig samfunnsdebatt (Ahva mfl., 2015; Nielsen, 2015; Ihlebæk og Krumsvik, 2015) der publikums engasjement er viktig (Peters og Witschge, 2015, s. 20). Tradisjonelt har leserbrevet som sjanger vært en viktig arena for deltakelse. Leserbrevet gir publikum mulighet til å kommentere og gi uttrykk for egne meninger i saker som er oppe i den offentlige debatten eller som står på mediernes dagsorden. Internett har gitt publikum nye måter å delta på, og ved hjelp av digitale verktøy har mediene utvidet sin tilgjengelighet for publikum (Ihlebak og Krumsvik, 2015, s. 472).

I denne artikkelen skal vi sette søkelyset på *publikums* deltakelse i en mediert, regional offentlighet – nærmere bestemt Nordnorsk debatt – og diskutere hvordan denne bidrar til meningsdanning og deltakelse. Et sentralt utgangspunkt for diskusjonen er den desentraliserte mediestrukturen vi har i Norge, der bruken av lokale medier fortsatt er relativt høy (Høst, 2019). Lokale medier tjener sitt lokalsamfunn ved å formidle informasjon og legge til rette for dialog og debatt i en lokal og regional offentlighet (Mathisen og Morlandstø, 2018; Ali, 2017, s. 7). En lokal kontekst er derfor et godt utgangspunkt for å studere publikums deltakelse i det offentlige rom. Lokale medier er nære sine brukere, noe som gir gode forutsetninger for å engasjere og skape integrasjon lokalt og regionalt (Ahva og Wiard, 2018, s. 65).

Det regionale nivået i mediestrukturen er i seg selv særlig interessant å utforske. I samfunnet skjer det en stadig sterkere regionalisering, der flere samfunnsområder blir organisert i større enheter, og der makt og beslutninger flyttes til regionalt nivå. Det har skjedd innenfor både universitets- og høgskolesektoren, sykehus og politietaten. I mediene har utviklingen gått i motsatt retning, og har vært preget av en geografisk sammentrekning. Regionale medier, som tidligere hadde et overordnet ansvar for å sette regionale spørsmål på dagsorden, har siden 1990-tallet snevret inn sine dekningsområder og er i dag blitt mer lokalaviser for

sine utgiverbyer enn regionaviser (Engan, 2016; Sjøvaag, 2015; Holand, 2013; Omdal, 2013). Samtidig har riksavisene lagt ned sine lokalkontor i regionhovedstedene. Denne utviklinga vekker bekymring for at viktige regionale spørsmål kan bli oversett i den offentlige debatten.

Også Nordlys i Tromsø har snevret inn sin nyhetsdekning til utgiverbyen Tromsø, blant annet ved å legge ned flere lokalkontor (Christensen og Tjelmeland, 2002). Gjennom den meningsbærende delen av journalistikken har Nordlys derimot gjort det motsatte av å snevre inn. Med etableringen av Nordnorsk debatt på nett har redaksjonen som mål å *utvide* det geografiske nedslagsfeltet og favne hele landsdelen. Her går Nordlys mot strømmen, og det gjør det ekstra interessant å følge nettopp denne regionale satsingen.

Artikkelen er basert på en analyse av publikums bidrag på Nordnorsk debatt, og vår ambisjon er å diskutere publikumsdeltakelsen på denne regionale debattarenaen. Vårt forskningsspørsmål er som følger: *Hva karakteriserer publikums deltakelse på Nordnorsk debatt, og hvordan bidrar denne nettarenaen til meningsdanning og deltakelse i en regional offentlighet?* Basert på innholdsanalyser av innsendte meningsartikler vil vi diskutere spørsmål som *hvilke tema* deltakerne synes å sette på dagsorden, *hvem* som deltar, og *hvilke perspektiv* og deler av samfunnet deltakerne representerer. Vi vil sammenligne disse funnene med en tidligere studie vi har gjort av redaksjonelle ledere- og kommentarartikler på samme nettsted (Mathisen og Morlandstø, 2019a). På bakgrunn av dette diskuterer vi den demokratiske gevinsten deltakelsen på Nordnorsk debatt eventuelt gir.

Først i artikkelen gjør vi rede for vårt teoretiske utgangspunkt og går dypere inn i begrepene offentlighet og demokrati. Deretter diskuterer vi deltakelse i journalistisk virksomhet, gjør rede for den norske mediestrukturen og presenterer casen vi har analysert. Før vi presenterer og diskuterer våre empiriske funn, vil vi gjøre rede for vår metodiske tilnærming.

Demokrati og offentlighet

Teoretisk er denne studien forankret i institusjonell teori (Cook, 1998), et teoretisk rammeverk som legger vekt på nyhetsmedienes sentrale

rolle i samfunnet, både ved at de formidler informasjon til innbyggerne (nyhetsjournalistikk), legger til rette for debatt og samtale i det offentlige rom (meningsjournalistikk) og er et kritisk korrektiv til maktutøvelse (kritisk og undersøkende journalistikk). Institusjonell teori understreker dermed mediernes demokratiske rolle i samfunnet (Nielsen, 2015). Den offentlige samtalen i nyhetsmediene etablerer et rom der politisk og kulturell konversasjon og erfaring blir gjort tilgjengelig for innbyggerne (Gripsrud, 2017a, s. 42). Dette offentlige rommet har en abstrakt struktur, men med reelle konsekvenser for og forbindelser til den politiske realiteten som samfunnet består av (McNair, 2018, s. 159). På den måten kan institusjonell teori være med på å belyse de demokratiske perspektivene denne boka ønsker å diskutere.

Et viktig institusjonelt trekk ved nyhetsmediene er deres rolle som kanal og arena for debatt og kommunikasjon i offentligheten. Gjennom meningsjournalistikk, kronikker og leserbrev er nyhetsmediene en arena som bidrar til å skape og opprettholde den offentlige mening (Wahl-Jorgensen, 2008, s. 70). Mediene kan legge til rette for at publikum, eller borgerne, kan delta i den offentlige samtalen, være representert i diskusjonen og på den måten være medprodusenter av den meningen som skapes (Ahva, 2017, s. 146; Carpentier, 2011, s. 67; Moe mfl., 2019). Journalistikken inngår dermed i en samfunnsmessig kontrakt med borgerne (Peters og Broersma, 2017). Nyhetsmediene har videre en dagsordensettende funksjon, ved at de påvirker hvilke tema og spørsmål publikum skal være opptatt av (Dearing og Rogers, 1996). Med teknologiske endringer og mer direkte deltakelse på nettbaserte plattformer vil imidlertid maktforholdet knyttet til hvem som setter dagsorden endre seg (Owen, 2016). I en digital verden der folk kan ha egne blogger, ytre seg og debattere på sosiale medier og kommentere nyhetsaker som blir publisert, har nyhetsmediene langt på vei mistet den tradisjonelle dagsordenmakten. Dette kommer vi tilbake til når vi nå går over til å diskutere hvordan deltakelse kan foregå på nyhetsmedienes plattformer.

Deltakende journalistikk

I denne artikkelen skal vi diskutere publikums deltakelse i en mediert offentlighet, og vi konsentrerer oss om publikums innsendte bidrag. Disse meningsbidragene regnes strengt tatt ikke som journalistikk. Like fullt brukes begrepet *deltakende journalistikk* (participating journalism) for å beskrive publikums engasjement og deltakelse i journalistisk virksomhet. Begrepet refererer til praksiser hvor publikum og innbyggere gjennom å ytre seg i mediene bidrar til en levende offentlighet (Carpentier, 2011; 2015; Borger mfl., 2013; Ahva og Wiard, 2018). Samtidig er begrepet deltakende journalistikk relativt uklart, fordi det brukes på så ulike måter (Carpentier, 2015, s. 9). Vi mener likevel at det er fruktbart å anvende deltakende journalistikk i en diskusjon om publikumsdeltakelse på Nordnorsk debatt, og vil derfor trekke frem noen teoretikere som nyanserer og konkretiserer dette.

Ahva med flere (2015) diskuterer deltakende journalistikk gjennom tre ulike nivå eller steg: *tilgang* (access), *dialog* (dialogue) og *deliberasjon* (deliberation). Skal publikum delta, kreves det først at publikum har *tilgang* til en mediearena og blir synlige i journalistikken (Ahva og Wiard, 2018, s. 67). Når forskerne beskriver tilgang, er de også opptatt av å identifisere hvem som deltar og hvilken rolle de har. Etter at publikum har fått tilgang, kan man diskutere hvorvidt det finnes en mulighet for *dialog* mellom publikum, journalister og institusjoner i samfunnet (Ahva mfl., 2015, s. 159). *Deliberasjon* er det tredje steget, som inntreffer når effekten av deltakelse også utgjør en forskjell, og omfatter den refleksjon eller handling mediene er katalysator for når de slipper publikum til, altså hva dialogen og diskusjonene fører til.

Carpentier (2011; 2015) beskriver publikums deltakelse på den mediale arenaen ved hjelp av de tre nivåene eller stegene *tilgang*, *interaksjon* og *deltakelse*. Carpentier er også opptatt av at tilgang må være til stede for at publikum skal kunne delta. Videre beskriver han interaksjon som den rollen journalisten inntar for å tilrettelegge for at ulike argument og meningsyttringer skal komme i kontakt med hverandre (2015, s. 13). Ifølge Carpentier innehar publikums feedback en interaktiv dimensjon – publikum *interagerer*. Han er også opptatt av at teknologien åpner flere nye muligheter for interaksjon enn det de tidligere trykte

leserbrevene gjorde (2011, s. 16). Videre beskriver Carpentier (2011, s. 22–23) et tredje nivå, som han omtaler som selve *deltakelsen*; utkommet av alle tre nivåene. *Tilgang* innebærer å kunne være til stede, *interaksjon* handler om å produsere/medprodusere mening og diskutere ulike tema, mens *deltakelse* er selve medbestemmelsen. Carpentier understreker at deltakelse er koblet til makt og beslutningstaking: «Yet, there are many clear cases where there is access and interaction, but where participation is lacking» (2011, s. 24).

Leserbrev er en tradisjonell sjanger i nyhetsmediene, og gir publikum mulighet til å kommentere saker og bringe egne meninger inn i den offentlige debatten (Silva, 2012, s. 250). Wahl-Jorgensen (2007) viser at sjangeren har vært en sentral del av redaksjonskulturen og en hjørnestensaktivitet i nyhetsmediene. Ifølge McNair (2000, s. 108–109) oppfyller leserbrevene tre ulike funksjoner: De gir leserne direkte representasjon i den offentlige sfære, de gir tilgang til en arena der debatt mellom innbyggere kan foregå, og de legger til rette for at den offentlige mening kan formidles til politikerne. Leserbrevene har altså en klar demokratisk begrunnelse. Samtidig ser vi at den teknologiske utviklingen har økt publikums mulighet for deltakelse (Borger mfl., 2013, s. 125), og at avisene har brukt økonomiske begrunnelser for å opprettholde leserbrevsjangeren (Ihlebak og Krumsvik, 2015).

Nielsen (2010) har studert publikums deltakelse på leserbrevsidene i danske medier, og argumenterer for at leserbrevene utgjør et potensial for den medierte offentlige debatt. Han sier det slik:

The letters institution represents a distinct role that newspapers have historically played and can still pursue today, on all platforms; namely, as facilitators of a little vertical political communication and discursive contention between citizens and representatives. (...) In this sense, the letters institution lends itself to participation (s. 33–34).

Samtidig understreker han at leserbrevsidene representerer en fragmentert og ikke en integrert institusjon: «registering this is the premise for understanding for whom letters might facilitate participation» (s. 25). Han finner at 75 prosent av de som deltar er menn, og 25 prosent kvinner. 23 prosent deltar i kraft av sin formelle rolle, mens 77 prosent er

innbyggere som representerer seg selv. Videre finner han at unge mennesker, pensjonister og arbeidsledige er underrepresentert på leserbrevsidene. Det siste stemmer overens med en amerikansk undersøkelse hvor Reader med flere (2004) konkluderer med at de som skriver leserbrev er voksne, velstående og bedre utdannede personer enn gjennomsnittet. En norsk studie bekrefter det samme. Moe med flere (2019) finner at det å skrive leserinnlegg er en aktivitet for de få, som i størst grad utføres av de som tilhører eliten. I studien beskrives leserbrev som en elite-offentlighet, preget av at det er sosiale eliter som i størst grad engasjerer seg i de store sakene i offentligheten. Elitenes symbolske makt handler blant annet om å utøve og få gjennomslag for sosiale klassifiseringer av hva som er viktig og uviktig, sant og usant, og å få andre til å akseptere dette som fornuftig og riktig (s. 118).

Deltakelse i journalistikken kan også beskrives på andre måter, som *folkejournalistikk* (civic journalism/public journalism) (Osmundsen, 2015) og *brukergenerert journalistikk* (Singer mfl., 2011). Det å *like* og *dele* journalistiske tekster i sosiale medier og det å aktivt benytte seg av *kommentarfeltene* under både nyhetsartikler og meningsstoff, er andre måter å delta i journalistikken på (Graham, 2013; Bergström og Wadbring, 2015). Disse ulike formene for deltagelse har derimot ikke oppmerksomhet i vår studie.

I vår analyse anvender vi først og fremst Ahva mfl. (2015; 2018) og Carpentier (2015) og deres nyanseringer av begrepet deltagende journalistikk. Der disse teoretikerne diskuterer begrepet teoretisk, skal vi undersøke om vi kan identifisere noen av de deltagende prosessene i vår empiriske studie av Nordnorsk debatt. Vi er først og fremst opptatt av de to første stegene, *tilgang* og *dialog/interaksjon*. Det siste steget, *deliberasjon* og selve *deltakelsen*, altså om dialogen fører til endring, vil kreve en annen metodisk tilnærming enn den vi har gjennomført. Med andre ord ønsker vi å diskutere om publikums tilgang og eventuelle dialog på Nordnorsk debatt kan ha betydning for den regionale debatten og meningsdanninga. Først skal vi beskrive den norske mediestrukturen generelt og vår case Nordnorsk debatt spesielt.

Den norske mediestrukturen

Norge er karakterisert som et lokalavisland med en desentralisert pressestruktur (Syvertsen mfl., 2014; Hallin og Mancini, 2009), med mange lokale og regionale medier. Det var 223 papiraviser i Norge i 2018, samme antall som året før (Høst, 2019, s. 6), og de aller fleste av disse var lokalaviser. Norge skiller seg ut fra andre europeiske land ved at avisene fortsatt også har relativt mange lesere (Høst, 2019; Schiro, 2019). Den digitale endringen i mediemarkedet fører til at leserne i større grad går over til å lese aviser på nett i stedet for på papir. Det registreres også en viss leserflukt fra nyhetsmediene, spesielt blant ungdom (Schiro, 2019).

Lokalmediene beskrives ofte som ryggraden i den norske mediestrukturen (Høst, 2005, s. 148). Dette lokale mangfoldet anses som helt nødvendig for å opprettholde en offentlig debatt på så mange geografiske steder som mulig, og de supplerer den nasjonale offentlige nyhetsarenaen på en god måte (Høst, 2005, s. 70; Mathisen og Morlandstø, 2018; 2019b). Målet om å opprettholde mangfold har en klar begrunnelse i mediens demokratiske rolle. I tillegg blir lokale medier ansett som viktige aktører for å styrke lokal kultur og identitet (Skogerbø og Windsvold, 2011). Hallin og Mancini (2009) beskriver de nordiske og sentraleuropeiske mediesystemene som demokratisk korporative mediemodeller,¹ der mediene blant annet er en viktig arena for debatt, og der det anses som viktig at alle grupper i samfunnet har en stemme i offentligheten. Med utgangspunkt i denne generelle beskrivelsen av det norske mediesystemet skal vi gjøre nærmere rede for casen vi har analysert, nemlig Nordnorsk debatt.

Nordlys utgis i Tromsø, har avdelingskontor på Finnsnes og Storslett og er den største avisa i nord. Sterke meninger fra nord har alltid vært et kjennetegn ved avisa, og Nordlys har en lang tradisjon som regionbygger og organ for regionale interesser (Christensen og Tjelmeland, 2002, s. 392). Nordlys ble etablert i 1902 og var tidligere en Arbeiderparti-avis.

¹ Hallin og Mancini (2009) skiller mellom tre ulike mediemodeller i den vestlige verden: den liberalistiske modellen, den polariserte pluralistmodellen og den demokratisk korporative modellen. Norge, de øvrige nordiske landene, Sveits, Tyskland og Østerrike hører til den sistnevnte. Her er mediemodellene kjennetegnet av blant annet høye opplagstall, en sterk statlig mediepolitikk med uavhengighet som mål, en sterk journalistisk profesjonalisering og en historie med partipresse.

Etter avviklingen av partipressen² ble meningsjournalistikken og etableringen av en offentlig debatt viktig, ikke minst for å legitimere den institusjonelle rollen til pressen (Christensen og Tjelmeland, 2002, s. 467ff). Nordlys' agenda var å bygge og støtte den nordlige regionen, både kulturelt, økonomisk og politisk, og å stimulere til menings-skaping og offentlig debatt i nord (Christensen og Tjelmeland, 2002, s. 403). Det nordnorske var sentralt for avisa, med nordnorsk regionalisme som merkevare og politisk program (Christensen og Tjelmeland, 2002, s. 473). I nyhetsjournalistikken er avisas dekningsområde primært Tromsø-regionen, Midt-Troms og Nord-Troms.

I 2014 ble Nordnorsk debatt etablert på nett, en nettside under nordlys.no, der alt meningsinnholdet er samlet, både redaksjonelle ledere og kommentarer, kronikker, leserbrev og debattinnlegg fra publikum. Målet var å skape en ny arena for felles debatt i hele den nordlige landsdelen og stimulere til økt deltakelse i den regionale offentligheten (Morlandstø og Mathisen, 2016; Mathisen og Morlandstø, 2019a). Som vi nevnte innledningsvis, er dette motsatt trend av den geografiske sammentrekninga som har preget nyhetsdekningen i det norske avislandskapet siden 90-tallet, der regionavisene er blitt mer lokale, og riksavisene har trukket seg fra regionene (Sjøvaag, 2015; Omdal, 2013). I 2016 la for eksempel VG ned sine lokalkontor i Tromsø, Trondheim og Bergen. Den samme utviklingen har vi sett både i Dagbladet og Aftenposten. Klassekampen har rett nok gjort det motsatte, og igjen opprettet avdelingskontor i Tromsø, Trondheim og Bergen, men tendensen er likevel at riksmediene trekker seg ut av regionene. Også Nordlys har vært del av denne trenden, og har snevret inn nyhetsdekningen mer til Tromsø by, mens landsdelsperspektivet har blitt mindre viktig.

Regionavisenes funksjon som arena og stemme for kommunene i regionen har altså forsvunnet, og mange er bekymret for at utkantkommunenes perspektiv på denne måten vil svekkes i det offentlige rom (Omdal, 2013, s. 97). Når regionale medier i liten grad dekker regionale spørsmål, blir problemstillingene i distriktene heller ikke fanget opp på den nasjonale debattarenaen. Kristoffersen (2010, s. 277) peker på paradokset i dette: Mens samfunnet i større grad preges av regionalisering på en rekke områder, blir det i liten grad utviklet regionaljournalistikk, der

² Avviklingen av partipressen skjedde mellom 1972 og 1991, da avisene frigjorde seg fra båndene til de politiske partiene. Se også Bartholsen (2020), i denne antologien.

mediene fokuserer på samfunnsspørsmål knyttet til større geografiske områder. Både høyere utdanning, helsesektoren og politietaten har alle gjennomgått reformer som innebærer sammenslåing til større og færre enheter, der makt og myndighet flyttes til det regionale nivået. I tillegg har vi hatt sammenslåinger av både kommuner og fylkeskommuner.

Etableringen av Nordnorsk debatt kan også sees i sammenheng med en generell økning i kommentar- og fortolkende journalistikk (Knapskog mfl., 2016; Esser og Umbricht, 2014). Denne tendensen ser vi også tydelig i regionale medier i Norge (Mathisen og Morlandstø, 2016). Med etableringen av Nordnorsk debatt knyttet Nordlys sin egen kommentarjournalistikk sammen med publikums engasjement og meningsutveksling. I en tidligere studie vi har gjort, argumenterer redaktøren i Nordlys for at Nordnorsk debatt på denne måten har et demokratisk potensial: «jo flere som deltar i offentlig debatt, jo bedre», uttalte han ved etableringen av nettstedet (Morlandstø og Mathisen, 2016, s. 798). Ved å etablere en nettbasert debattarena der det er lett å slippe til, har redaksjonen kunnet stimulere til regional debatt og endatil øke deltakelsen. I et slikt utviklingsperspektiv er Nordlys og Nordnorsk debatt en interessant case å studere.

Data og metode

Artikkelen er basert på en kvantitativ innholdsanalyse av publikums deltakelse på Nordnorsk debatt. Studien omfatter alle publiserte meningsartikler i tidsrommet januar–mars i 2017 og 2018. Dette utgjør 883 meningsartikler, både kronikker og mindre debattinnlegg. Med utgangspunkt i innholdsanalysen vil vi diskutere spørsmål som hvilke tema deltakerne synes å være engasjert i, hvem som deltar og hvilke perspektiv og deler av samfunnet deltakerne representerer. Vi vil sammenligne det vi finner med en tidligere gjennomført innholdsanalyse av det redaksjonelt produserte innholdet på Nordnorsk debatt og diskutere den demokratiske gevinsten av en slik regional debattarena. I den tidligere studien analyserte vi redaksjonelt meningsstoff fra januar til mars i 2015, 2016 og 2017 (Morlandstø og Mathisen, 2016; Mathisen og Morlandstø, 2019a). Denne omfattet 244 ledere og kommentarer.

Nordnorsk debatt publiserer daglig flere leserbrev og debattinnlegg fra leserne, noen av dem også med kommentarfelt under. Redaksjonen oppgir at de mottar rundt 70 relevante debattinnlegg i løpet av en uke, og at de refuserer ca. 20 prosent av disse. De oppgir å oftest refusere innlegg fra stortingspolitikere, direktører og organisasjonsledere, masse-sprede innlegg fra kommunikasjonsrådgivere og pressesekretærer, pressemeldinger og selvsagt ekstreme meninger de ikke ønsker å bringe videre. Likevel publiseres altså ca. fire av fem innsendte artikler hver uke. De prioriterer ellers en «lav terskel og stort volum fremfor finslippt individuell vurdering og redigering» av innleggene. I tillegg ønsker de en miks av «folkedyp og elite».³

Innsendte bidrag blir lest og moderert av redaksjonen før publisering. Redaksjonen følger ikke kommentarfeltene like grundig, i alle fall ikke etter arbeidstid, men det er heller ikke fri flyt av innlegg. De opplyser at noen tema, som for eksempel samepolitikk, krever ekstra oppmerksomhet og en kollektiv innsats i redaksjonen for å overvåke. Kommentarfelt til noen artikler holdes også stengt i perioder, for eksempel om nettene. Redaksjonen tillater ikke anonyme deltakere på sin nettside, så alle innlegg og kommentarer fra publikum er åpne og signerte. Publikum trenger dessuten en Facebook-konto for å kunne delta med debattinnlegg. På Nordnorsk debatt er informasjon om hvor mange som har delt de ulike innleggene på Facebook synlig.

En eventuell begrensning med en studie som dette er at den konsentrerer seg om kun én case. Videre har vi, som nevnt, ikke analysert kommentarfeltene, men har begrenset analysen til de publiserte meningsartiklene. Vi har altså ikke studert den debatten de ulike innleggene bidrar til. Styrken med studien er likevel at den gir en grundig analyse av et regionalt debattforum over et tidsrom på flere år, som gir oss mulighet til å analysere utviklingen over tid. Det at studien diskuterer likheter og ulikheter mellom redaksjonelle kommentarer og publikums debattinnlegg, er ytterligere en styrke.

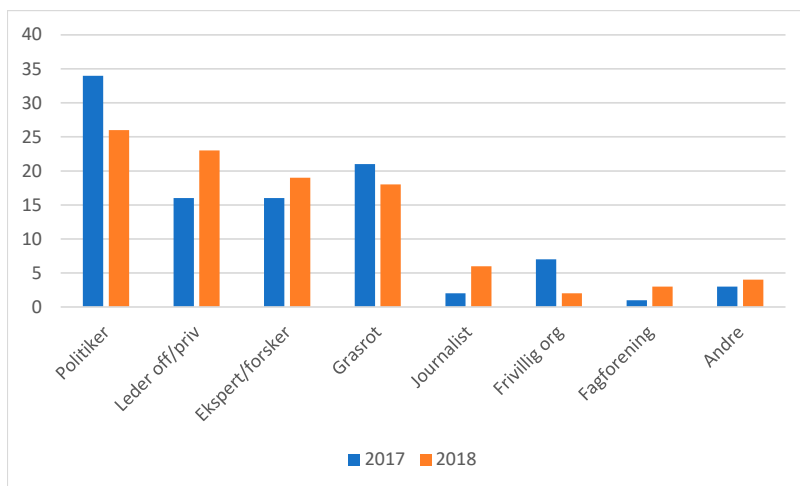
Vi er to forskere i dette prosjektet, og har kodet innsendte bidrag fra hvert vårt år. Vi har gjennomført en reliabilitetstest i ettetid, hvor vi har analysert 10 prosent av det materialet den andre kodet. Reliabilitetstesten viser et 86–90 prosent sammenfall for de ulike variablene, noe som er tilfredsstillende med henhold til generelle krav til reliabilitet (Krippendorff, 2004).

³ Debattredaktør Guttorm Pedersen oppgir dette i en e-post den 26. juni 2019.

Stor aktivitet på Nordnorsk debatt

Det ble til sammen publisert 883 innsendte meningsartikler på Nordnorsk debatt i januar, februar og mars i 2017 og 2018. Aktiviteten fra publikum har økt i perioden, og vi finner 100 flere artikler det andre året enn det første, henholdsvis 493 mot 390 artikler. Nordlys ser med dette ut til å ha klart å etablere en regional debattarena hvor publikum har tilgang og kan gi uttrykk for sine meninger og perspektiv i det offentlige rom (jfr. Ahva mfl., 2015). Publikum synes altså å være delaktige i de regionale debattene i stadig større grad. Den økte aktiviteten kan indikere at flere stemmer blir hørt, og at meningsdannelsen øker.

Et mer interessant spørsmål er hvem som deltar på debattarenaen. Da Nordlys lanserte Nordnorsk debatt, var en av ambisjonene til redaktøren at de skulle få flere kvinner og flere unge til å delta (Mathisen og Morlandstø, 2016). Det første vi kan slå fast, er at det er den voksne arbeidsføre delen av befolkningen som deltar, og i liten grad ungdommen (én prosent, N=11) og pensjonistene (sju prosent, N=59). Ambisjonen om å engasjere ungdom synes altså ikke å være nådd. Den voksne dominansen harmonerer med andre studier av deltakelse i offentlige debatter (Nielsen, 2010; Reader mfl., 2004). Videre finner vi at 29 prosent av deltakerne på Nordnorsk debatt er kvinner, og 71 prosent menn, omtrent det samme som Nielsen (2010) fant i sin danske studie (25 prosent kvinner, og 75 prosent menn). Kvinnene synes altså ikke å strømme til Nordlys' debattsider. Dette mønsteret samsvarer også med journalistenes kildebruk. Flere studier viser at det er menn i posisjoner som er mest synlige i mediene (Morlandstø og Lamark, 2019; Dahlstrøm, Nesheim og Nyjordet, 2015; Eide og Orgeret, 2015). Hvilken rolle har så de som deltar på Nordnorsk debatt?

N=883

Figur 1: Deltakernes rolle på Nordnorsk debatt etter årstall (prosent).

Som vi ser i figur 1, er det mennesker med formelle posisjoner (elitepersoner)⁴ som dominerer deltakelsen på Nordnorsk debatt. De som har publisert flest debattinnlegg i den perioden vi har analysert er politikere,⁵ ledere i privat og offentlig sektor og eksperter eller forskere⁶. Samtidig ser vi at deltakere tilhørende det vi kaller grasrota – altså vanlige kvinner og menn – også deltar aktivt med debattinnlegg. Omtrent én av fem deltakere er vanlige folk, som tar ordet i den regionale offentlige debatten ut fra eget engasjement, og ikke i kraft av den posisjonen de måtte ha i samfunnet. Nordlys som en regional avis kan ha betydning for at denne gruppa er såpass stor. Lokale og regionale medier prioriterer oftere enn nasjonale medier en journalistikk der grasrotkilder kommer til orde (Allern, 2001; Mathisen og Morlandstø, 2019b). Wahl-Jørgensen (2008, s. 75) viser at det samme er tilfelle i britiske nyhetsmedier. Dette kan tyde på at terskelen for å delta i lokale og regionale medier er lavere enn i nasjonale medier, også med tanke på leserbrevsiden. På tross av dette er likevel i gjennomsnitt nesten 70 prosent av deltakerne på Nordnorsk debatt borgere med formelle posisjoner,

⁴ I journalistikkforskning blir disse gjerne referert til som elitepersoner fordi de har autoritet, makt og formelle roller, i motsetning til grasrota, som kun representerer seg selv.

⁵ Det gjelder både kommunale, fylkeskommunale og nasjonale samt samiske politikere.

⁶ De fleste av disse er forskere fra UiT Norges arktiske universitet i Tromsø.

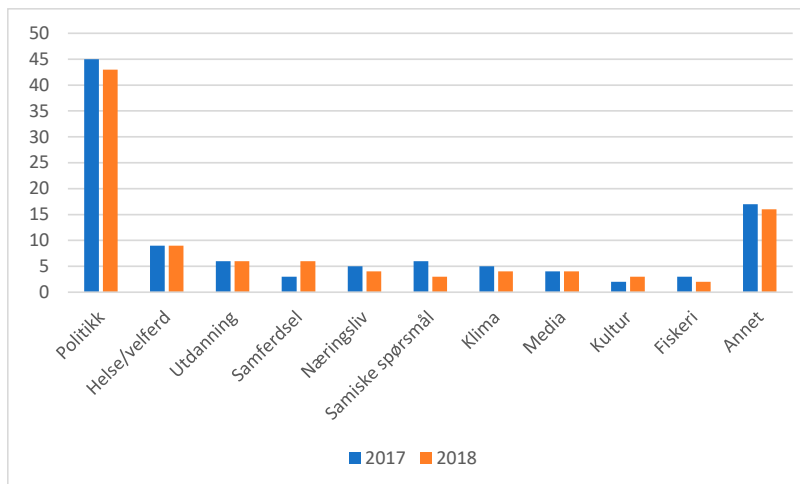
som leder, ekspert eller politiker. Når heller ikke ungdom eller pensjonister deltar i større grad, kan dette tyde på at det oppfattes å kreve en eller annen form for samfunnsmessig maktposisjon for å engasjere seg på Nordnorsk debatt. Dette bekreftes også av den tidligere nevnte norske studien som beskriver leserbrevaktiviteten som en eliteoffentlighet (Moe mfl., 2019). I tillegg viser figur 1 en nedgang fra det ene til det andre året i engasjementet fra grasrota, til fordel for ledere og eksperter. Dette kan være et ytterligere tegn på at etablerte debattarenaer erobres av aktører med makt, selv om vi ser en betydelig nedgang også i deltagelsen fra politikere.

Nielsen (2010) fant i sin danske studie det motsatte av det vi finner i vår studie. I Nielsens studie er 77 prosent av deltakerne vanlige kvinner og menn. Denne studien er imidlertid ikke helt sammenlignbar med vår. Nielsen har studert innsendte leserbrev i danske medier, mens bidragene på Nordnorsk debatt er både leserbrev, kronikker og større debattinnlegg. Dette kan gjøre at vi finner flere profesjonelle aktører på Nordnorsk debatt, særlig fordi kronikken er en faglig tekst som ofte skrives av noen som har kunnskap og kompetanse på et særskilt felt.

Wahl-Jorgensen (2007) har uttalt at sjangeren leserbrev legger godt til rette for at aktivister og samfunnsengasjerte organisasjonsrepresentanter kan komme til orde. Dette stemmer ikke overens med det vi finner. I vår studie ser vi at representanter for frivillige organisasjoner i gjennomsnitt er delaktige i underkant av fem prosent av bidragene, og i enda mindre grad hva gjelder fagforeningsrepresentanter (se figur 1). Engasjementet fra frivillige organisasjoner går også betraktelig ned fra 2017 til 2018.

På bakgrunn av dette er det rimelig å stille spørsmål ved om Nordnorsk debatt er blitt en debattarena for personer med makt og ikke for det brede lag av folket. Ifølge Carpentier (2011; 2015) skal redaksjoner, på vegne av demokratiet, legge til rette for at ulike stemmer kan høres og møtes til debatt. Dette er Nordnorsk debatt helt opplagt et forsøk på, også med sin intensjon om å presentere en mix av «folkedyp og elite». Like fullt er det altså først og fremst stemmene til de voksne og profesjonelle mannlige elitene som høres. Et viktig moment her er nok at publikumsbidragene på Nordnorsk debatt også favner kronikker, en tekst som tradisjonelt forfattes av personer med spesifikk kunnskap og kompetanse på sitt felt. Uansett vil det være legitimt å spørre om det er

et urealisert demokratisk potensial i Nordnorsk debatt, der det fortsatt er en vei å gå for å få en bredere deltakelse? Med dette som bakgrunn kan det passe at vi beveger oss over til å se på hvilke tema deltakerne på Nordnorsk debatt engasjerer seg i.

N=883

Figur 2: Tema i publikums debattartikler på Nordnorsk debatt etter årstall (prosent).

Som vi ser i figur 2, handler de fleste av debattartiklene om politikk. Saker med tema politikk er her definert som saker om parti-politikk eller med omtale av saker som er oppe til politisk behandling. For eksempel vil en budsjettdiskusjon om drift av skolene i kommunen eller fylkeskommunen bli kategorisert som en politisk sak, mens en diskusjon om hvordan undervisningen skal organiseres vil bli kategorisert under tema utdanning. Politikk har alltid vært en viktig del av den offentlige debatten, og den institusjonelle rollen til nyhetsmedier har også i stor grad handlet om å følge og kommentere den politiske debatten i det offentlige rom (Graham, 2013). Videre har leserbrevene tradisjonelt blitt brukt til å kommentere nettopp politiske prosesser og beslutninger (McNair, 2000). Derfor er det ingen overraskelse at vi finner så mange politiske debattinnlegg i vår studie. Debattinnlegg om politikk går, som vi ser, imidlertid noe ned fra 2017 til 2018.

Videre viser figuren at helse/velferd, utdanning, samferdsel og næringsliv er områder som hver for seg tematiseres i rundt fem prosent

av artiklene. I motsatt ende av figuren ser vi at i gjennomsnitt 16 prosent av debattartiklene handler om andre tema enn de som er listet opp i figuren. Alle disse temaene utgjør hver to prosent eller mindre av materialet, og berører tema som innvandring, kriminalitet, arbeidsliv, oljeindustri, regionalisering, familie, forsvar og turisme. Foruten at andelen politiske saker går noe ned i 2018, ser vi at innlegg om samferdsel øker fra 2017 til 2018, på bekostning av samiske spørsmål, næringsliv og klima. Det er vanskelig å si hva grunnen til dette kan være, annet enn at debattene ofte følger de nyhets sakene som til enhver tid settes på sakskartet (Mathisen og Morlandstø, 2016).

For å oppsummere kan vi slå fast at Nordnorsk debatt er en debattarena hvor publikum setter et stort spekter av tema og problemstillinger på den regionale dagsordenen i nord. Når så mange artikler også tar for seg politiske saker og prosesser, kan det bidra til å styrke den politiske meningsdannelsen i landsdelen. Slik representerer Nordnorsk debatt en mulighet for borgerne til å bringe inn sine meninger om saker før beslutningene fattes.

Mangfold av aktører utvider dialogen

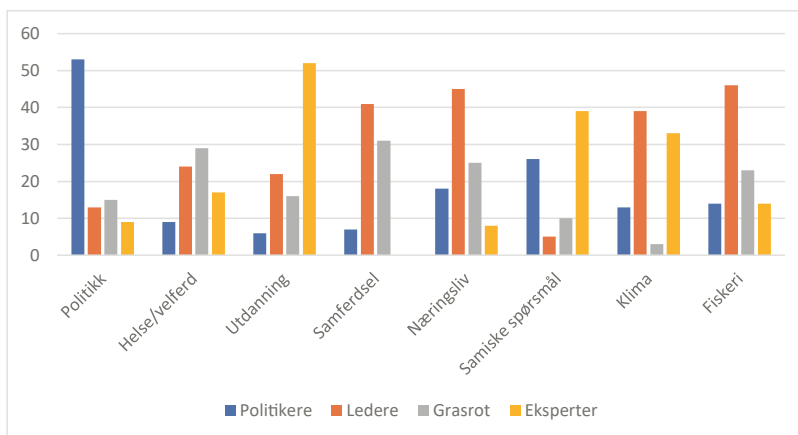
Det er interessant å sammenligne det publikum er opptatt av med det de redaksjonelt ansatte kommentatorene setter på dagsorden (se Mathisen og Morlandstø, 2019b, s. 82). Her finner vi både likheter og forskjeller. Dersom vi tar likhetene først, viser undersøkelsen at de politiske sakene uten tvil dominerer både hos publikum og journalistene. 41 prosent av de redaksjonelle kommentarene fra 2015–2017 omhandler politiske spørsmål, mot 43 prosent av publikums debattinnlegg. Begge studiene viser også at det er et stort skille i omfanget av innlegg om politikk og de andre temaene.

Vi er da inne på noen av ulikhetene i hvilke tema som engasjerer. Hos de redaksjonelt ansatte er det medier, næringsliv, sport og kultur som følger etter politikk-temaet, med åtte–ni prosent hver, mens publikum er, som vist i figur 2, mer opptatt av helse/velferd, utdanning og samferdsel. Tema om klima, fiskeri og samiske spørsmål utgjør en relativt liten andel hos både publikum og journalistene, men vi finner at

publikum likevel setter dette oftere på sakskartet enn det de redaksjonelt ansatte gjør.

Dette gir oss grunn til å påstå at publikums deltakelse utvider dialogen og den offentlige samtalen, fordi de løfter fram andre tema enn det kommentatorene gjør. Når publikum på denne måten deltar i det offentlige rom, bidrar de til å skape en mer mangfoldig debatt enn det de profesjonelle medieaktørene gjør alene, og de bidrar til meningsdanning på flere felt i samfunnet.

For å sette ytterligere søkelys på publikums deltakelse i den offentlige debatten i nord, har vi undersøkt hvilke tema *ulike grupper av deltakere* setter på sakskartet når de engasjerer seg på Nordnorsk debatt. I figur 3 viser vi hvilke temaområder fire ulike grupper av deltakere engasjerer seg i. Vi har skilt mellom politikere, ledere, eksperter og representantene for grasrota, og har tatt i betraktning de åtte største temaområdene i materialet.

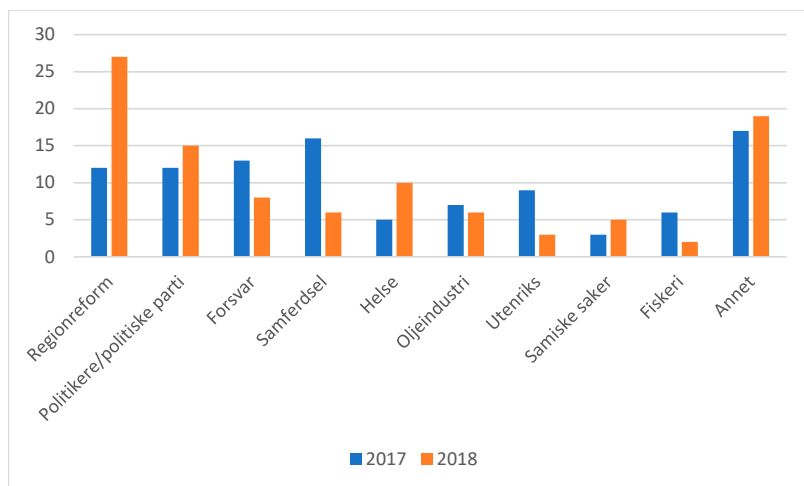
N=684

Figur 3: Deltakere i debattartiklene etter tema (prosent).

Figuren viser noen forskjeller som det er verdt å reflektere over. Dersom vi sammenligner politikere og representanter fra grasrota, ser vi at den vanlige kvinne og mann er langt mer opptatt av helse/velferd, utdanning, samferdsel, næringsliv og fiskeri enn det politikerne er. Politikerne på sin side er, ikke overraskende, mest opptatt av å sette politiske spørsmål på

agendaen (vi kommer tilbake til de politiske sakene om litt). Vi ser også at ledere i privat og offentlig sektor er langt mer opptatt av næringslivsspørsmål, samferdsel, klima og fiskeri enn andre deltakere. Ekspertene, som allerede nevnt i hovedsak utgjør forskere fra UiT Norges arktiske universitet, er på sin side mer opptatt av utdanning enn andre, men også av samiske spørsmål og klima.

Oppsummert kan vi så langt si at jo flere aktører som engasjerer seg på Nordnorsk debatt, jo flere tema settes under debatt i den regionale offentligheten. Representanter fra grasrota, ledere i privat og offentlig sektor og forskere setter helt andre tema på dagsorden enn det politikere gjør. En regional offentlig arena hvor så mange grupper av deltakere som mulig produserer meningsartikler og diskuterer aktuelle saker med hverandre, er selvsagt viktig i et demokratisk perspektiv. Dette siste skal vi se nærmere på når vi i det videre går dypere inn i de meningsartiklene som handler om politikk (43 prosent). I figur 4 har vi identifisert hva publikum diskuterer når det er politikk som er tema. Hvilke deler av politikken er det som settes på dagsorden?

N=386

Figur 4: Tema i de politiske artiklene publisert av publikum etter årstall (prosent).

Det politiske temaet det var knyttet størst interesse til blant publikum disse to årene var regionreformen. I juni 2017 (midt i vår studieperiode) vedtok Stortinget å redusere antall fylker i Norge. Forut for vedtaket

gikk en debatt med høy temperatur. I den nordligste delen var diskusjonen høylytt og konfliktlinjene dype, ikke minst fordi vedtaket innebar at Troms og Finnmark ble slått sammen til et fylke fra januar 2020. Noen ønsket å videreføre de eksisterende tre nordligste fylkene, mens andre argumenterte for å lage et stort arktisk fylke i den nordlige delen av Norge. Kommentatorene i Nordlys inntok tidlig et klart standpunkt for det siste forslaget, mens kommentatorer i andre medier i nord argumenterte for at det skulle være flere fylker.

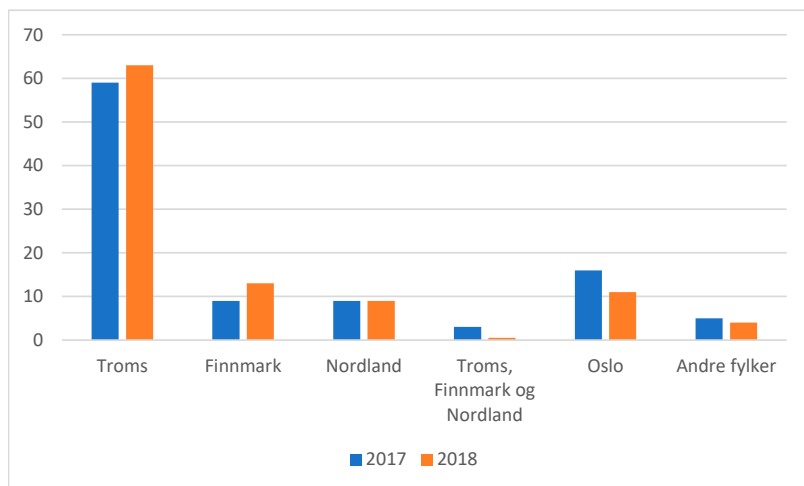
Denne politiske uenigheten er klart til stede på Nordnorsk debatt, både via kommentatorene (Mathisen og Morlandstø, 2019b, s. 82) og publikum. I gjennomsnitt handlet 20 prosent av de innsendte politiske debattartiklene om regionreformen, og vi ser at denne debatten øker i omfang fra 2017 til 2018 (figur 4). Dette funnet viser med tydelighet at innbyggerne i den nordligste regionen ikke bare har *tilgang* til en debattarena, men også er i *dialog* (Ahva mfl., 2015) og har mulighet til å *interagere* (Carpentier, 2015) med kommentarjournalister, andre innbyggere og politikere som skulle ta den endelige beslutningen i saken.

I tillegg til regionreformen ser vi at det er et annet temaområde som får økt oppmerksomhet fra det ene året til det andre, nemlig helse. Det økte fokuset handler særlig om organisering av pleie- og omsorgstjenesten i Tromsø kommune. Dette er enda et eksempel på en sak som ble debattert i det offentlige rom mens den var til politisk behandling.

Figur 4 viser at publikum er opptatt av å diskutere politikere og politiske partier, og at dette også er et debattområde som får større oppmerksomhet i 2018 enn året før. I vår tidligere studie av kommentarjournalistenes bidrag på Nordnorsk debatt fremkom det at politikere og politiske parti ble debattert mest når politiske saker var tema (Mathisen og Morlandstø, 2019b, s. 82). Flere forskere har diskutert hvorvidt kommentatorene på denne måten er med på å gjøre den politiske journalistikken til en diskusjon om *det politiske spillet*, om kamper og personlige skandaler, mer enn om selve *de politiske sakene* (Allern og Pollack, 2009), noe som også kan synes å være tilfelle når publikum engasjerer seg på Nordnorsk debatt. Like fullt er eksempelet med regionreformen en god indikasjon på at nettstedet Nordnorsk debatt evner å være en arena hvor aktuelle og pågående politiske saker blir debattert.

En regional debattarena?

Et helt sentralt mål med Nordnorsk debatt var at det skulle være en *regional* debattarena. Nordlys ønsket å styrke den regionale offentlige debatten og legge til rette for deltakelse fra hele den nordlige landsdelen, ikke bare fra Tromsø by eller Troms fylke. Klarte de det?

N=883

Figur 5: Hjemstedsfylket til deltakerne av innsendte bidrag til Nordnorsk debatt etter årstall (prosent).

Som vi ser av figur 5, har de aller fleste som deltar på Nordnorsk debatt sitt bosted i Troms fylke (i gjennomsnitt 61 prosent). I tillegg kommer i gjennomsnitt elleve og ni prosent av deltakerne fra de andre nordligste fylkene, Finnmark og Nordland, og i noen få saker er det deltakere som representerer alle de tre fylkene. Alt i alt finner vi at over 80 prosent av deltakerne har sitt tilholdssted i den nordligste regionen av Norge. Det er også interessant å se at ganske mange av deltakerne på Nordnorsk debatt bor i Oslo (i gjennomsnitt 13 prosent). 60 prosent av deltakerne fra Oslo er representanter for bransjeorganisasjoner og lignende, og 40 prosent er rikspolitikere. Det betyr at nasjonale aktører, statsministeren og statsråder iberegnet, bruker denne debattarenaen aktivt. Nordnorsk debatt er altså blitt en arena som ikke bare er viktig og aktuell for innbyggerne i den nordligste delen av Norge, men også blant nasjonale

aktører, selv om bare en tredel av rikspolitikere (14 av 45) representerer de nordligste fylkene. Nasjonale saker er også lokale og regionale; sentrale politiske beslutninger får betydning for folk uavhengig av hvor i landet de bor, og rikspolitikere er avhengige av oppslutning fra borgere over hele landet. Debatten rundt regionreformen kan stå som eksempel på dette. Dermed er det naturlig at også nasjonale aktører engasjerer seg på Nordnorsk debatt, selv om vi ser at andelen representanter fra Oslo synker noe fra 2017 til 2018.

Videre fant vi at de aller fleste av deltakerne på Nordnorsk debatt var bosatt i fylkeshovedstaden i sine fylker (60 prosent). 19 prosent bodde i mer spredtbygde strøk utenfor byene. For 21 prosent av deltakerne var det ikke mulig å bestemme bosted. Det betyr at det ikke bare er voksne, arbeidsføre personer med makt som deltar på Nordnorsk debatt, men at de som deltar også er fra den urbane delen av befolkningen. Det er altså, på tross av en viss variasjon i deltakelse, innbyggerne i Tromsø by som i størst grad deltar og ytrer seg på Nordnorsk debatt. Figur 5 viser at andelen deltakere fra Troms fylke øker fra det ene året til det andre – i januar 2017 var 49 prosent av deltakerne fra Troms, mens de utgjorde 68 prosent i mars 2018. Den samme økningen ser vi for deltakere fra Finnmark fylke, kanskje ikke så rart når vi vet at regionreformen ble så sentral i denne perioden, og at det var sammenslåingen av fylkene Troms og Finnmark som var mest omdiskutert.

Sluttdiskusjon

Med utgangspunkt i en studie av publikums deltakelse på den regionale debattarenaen Nordnorsk debatt har vi forsøkt å gi svar på problemstillingen: *Hva karakteriserer publikums deltakelse på Nordnorsk debatt, og hvordan bidrar denne nettarenaen til meningsdanning og deltakelse i en regional offentlighet?* Ved å etablere Nordnorsk debatt har Nordlys uten tvil gitt publikum *tilgang* til en regional offentlig arena der meningsdanninga foregår, og der de kan kommunisere og diskutere med andre aktører både i og utenfor regionen. Vi finner altså at beskrivelsene hos Ahva med flere (2015) og Carpentier (2015) av *tilgang* som en forutsetning for deltakende journalistikk er til stede på Nordnorsk debatt. Økt deltakelse fra det ene året til det andre signaliserer også at publikum

bruker denne arenaen til å gi uttrykk for sine meninger, og at terskelen synes lav. Det å legge til rette for en slik deltakelse gir ikke bare publikum mulighet til å kommunisere med andre grupper, men øker også det demokratiske potensialet for *dialog* og *interaksjon* om politiske prosesser i regionen, som er det andre nivået i diskusjonen av deltakende journalistikk hos Ahva mfl. (2015) og Carpentier (2015). Videre finner vi at de temaene som diskuteres i perioden er sentrale saker som det skal tas politiske beslutninger om i nær framtid. Publikummet på Nordnorsk debatt får altså være i dialog med politikere, kommentarjournalister og eliteaktører i samfunnet forut for at politiske saker besluttes.

Når det er sagt, ser vi at tilgangen og interaksjonen mellom ulike grupper av innbyggere for det meste er begrenset til en kommunikasjon mellom elitene i samfunnet, mellom de som har posisjoner og makt og som allerede er en del av det offentlige rom. Det er først og fremst politikere som deltar, både lokale og nasjonale, samt ledere og eksperter. Selv om intensjonen til Nordlys er å bidra til en debatt som inkluderer «folkedyp og elite», deltar altså den vanlige kvinne og mann i mindre grad enn elitene i denne ordvekslingen. Stemmene til representanter fra grasrota kan sies å være marginaliserte, og medvirkningen begrenset. Dette blir ytterligere forsterket av at andelen representanter fra grasrota går ned fra 2017 til 2018, til fordel fra ledere og eksperter.

Ut fra dette kan vi si at Nordnorsk debatt fremstår som en regional offentlighet for voksne og mannlige eliteaktører på lik linje med det som er tilfelle i andre studier (Morlandstø og Lamark, 2019; Dahlstrøm, Nesheim og Nyjordet, 2015; Eide og Orgeret, 2015). De med makt dominerer og diskuterer med hverandre, mens vanlige borgere i langt mindre grad deltar i meningsdanninga. Det kan selvsagt være mange forklaringer på hvorfor det er slik. For eksempel er det politikere og ledere som i stor grad legger premissene for samfunnsutviklingen. De har formelle posisjoner der det forventes at de skal være aktive i samfunnsdebatten. En annen forklaring kan være at det å skrive et debattinnlegg på en offentlig mediearena, selv om nettet har gjort deltakelsen enklere og mer umiddelbar for publikum, fortsatt er en terskel å komme over.

Videre viser funnene våre at det, selv om politikk dominerer, er et mangfold av tema og problemstillinger som blir satt på sakskartet. Publikums deltakelse på Nordnorsk debatt utvider den offentlige samtalen i nord, ikke minst fordi publikum synes å prioritere andre tema enn

det kommentatorene i Nordlys gjør. Ulike grupper av deltakere engasjerer seg også i ulike tema. Basert på dette kan vi si at økt deltakelse bidrar til en utvidet offentlig sfære, hvor flere tema og perspektiv kommer til syne, selv om det først og fremst er elitene som diskuterer med hverandre.

Så til den siste delen av problemstillingen om hvordan Nordnorsk debatt bidrar til den regionale meningsdanninga: Våre funn viser at Nordnorsk debatt setter sentrale og dagsaktuelle tema på sakskartet. De har deltakere fra hele Nord-Norge, og sågar politikere og sentrale samfunnsaktører i Oslo. På tross av dette er det likevel først og fremst innbyggerne i Troms fylke og Tromsø by som er aktive på nettsiden, og denne tendensen øker fra det ene året til det andre. Ambisjonen om å lage en debattarena for hele regionen kan derfor synes å ikke ha lyktes helt ennå – det er fortsatt en vei å gå. Nordnorsk debatt er enn så lenge først og fremst en debattarena for eliten nær Storgata i Tromsø.

Samtidig må det understrekes at etableringen fortsatt er relativt ny, og at Nordnorsk debatt er under kontinuerlig utvikling. Vi registrerer at det har vært høy aktivitet på debattsiden tilknyttet store regionale spørsmål også etter at vi avsluttet vår studie – det være seg sykehusstriden på Helgeland, striden rundt Nord universitets nedlegging av Nesna som studiested og diskusjonen om Nord-Norge-banen, alle tema med tydelig regional relevans og betydning utover Tromsø by. Det ligger derfor godt til rette for en oppfølgingsstudie av Nordnorsk debatt for å se hvordan deltakelsen utvikler seg.

Referanser

- Ahva, L. (2017) Practice Theory for Journalism Studies. *Journalism Studies* 18(12), s. 1523–1541.
- Ahva, L., Heikkilä, H. og Kunelius, R. (2015) Civic Participation and the Vocabularies for Democratic Journalism, i Atton, C. (red.) *The Routledge Companion to alternative and Community Media*. London, Routledge, s. 155–164.
- Ahva, L. og Wiard, V. (2018) Participation in Local Journalism. Assessing Two Approaches through Access, Dialogue and Deliberation. *Sur le journalism. About Journalism. Sobre journalismo*, 7(2), s. 64–75.
- Ali, C. (2017) *Media Localism. The Policies of Place*. Urbana: University of Illinois Press.
- Allern, S. (2001) *Nyhetsverdier. Om markedsorientering og journalistikk i ti norske aviser*. Kristiansand: IJ-forlaget.
- Allern, S. og Pollack, E. (2009) *Skandalenes markeds plass. Politikk, moral og mediedrev*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Bergström, A. og Wadbring, I. (2015) Beneficial yet crappy? Journalists and audience on obstacles and opportunities in reader comments. *European Journal of Communication*, 30(2), s. 137–151.
- Borger, M., van Hof, A., Meijer, I.C. og Sanders, J. (2013) Constructing participatory journalism as a scholarly object. *Digital Journalism* 1(1), s. 117–134.
- Carpentier, N. (2011) *Media and participation. A site of ideological-democratic struggle*. Bristol UK/Chicago USA: Intellect.
- Carpentier, N. (2015) Differentiating between access, interaction and participation. *Conjunctions: Transdisciplinary Journal of Cultural Participation*, 2, s. 9–28.
- Christensen, P. og Tjelmeland, H. (2002) *Flammende budbringer: Nordlys gjennom 50 år*. Tromsø: Nordlys.
- Cook, T.E. (1998) *Governing with the News: The News Media as a Political Institution*. Chicago: University of Chicago Press.
- Dahlstrøm, H.K., Nesheim, N.S. og Nyjordet, B.M. (2015) Barn og elder marginaliseres som kilder i mediene. *Norsk Medietidsskrift*, 24(4), s. 1–22.
- Dearing, J.W. og Rogers, E.M. (1996) *Agenda-setting*. London: SAGE.
- Eide, E. og Orgeret, K.S. (red.) (2015) *Etter beste kjønn. Kjønnsperspektiv på medier og journalistikk*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Engan, B. (2016). *Bindeledd og grensesnitt. Lokalavisen som formidler av stedlig identitet, institusjonell politikk og medborgerkultur*. Ph.d. i sosiologi. Bodø: Nord Universitet.
- Enli, G. (2009) «– Statsråd, du lyver!», i Allern, S. og Pollack, E. (red.) *Skandalenes markeds plass. Politikk, moral og mediedrev*. Bergen: Fagbokforlaget, s. 121–135.
- Esser, F. og Umbricht, A. (2014) The Evolution of Objective and Interpretative Journalism in the Western Press: Comparing Six News Systems since the 1960s. *Journalism og Mass Communication Quarterly*, 91(2), s. 229–249.
- Graham, T. (2013) Talking back, but is anyone listening? Journalism and comment fields, i Peters, C. og Broersma, M. (red.) *Rethinking Journalism: Trust and participation in a transformed news landscape*. London: Routledge, s. 114–127.
- Gripsrud, J. (2017) Offentlighet: Idealer, realiteter og tilfellet Norge, i Gripsrud, J. (red.) *Almenningen. Historien om norsk offentlighet*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 14–51.
- Hallin, D. og Mancini, P. (2009) *Comparing Media Systems: Three Models of Media and Politics*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Holand, A.M. (2013) Nord-Norge sett fra pressen. Samarbeid, tevling og tvil, i Jentoft, S., Nergård, J.I. og Røvik, K.A. (red.) *Hvor går Nord-Norge? Politiske tidslinjer*. Bind 3. Stamsund: Orkana Akademisk, s. 29–43.
- Hornnes, E. S. (2009) Når kvinner må si «unnskyld», i Allern S og Pollack E (2009) *Skandalenes markeds plass. Politikk, moral og mediedrev*. Bergen: Fagbokforlaget, s. 155–173.
- Høst, S. (2005) *Det lokale avismønsteret: dekningsområder, mangfold og konkurranse 1972–2002*. Fredrikstad: Institutt for Journalistikk.
- Høst, S. (2019) *Papiraviser og betalte nettaviser 2018. Statistikk og kommentarer*. Rapport nr. 90. Volda: Høgskulen i Volda.
- Ihlebak, K. og Krumsvik, A.H. (2015) Editorial power and public participation in online newspapers, *Journalism*, 16(4), s. 470–487.
- Knapskog, K., Hoem Iversen, M. og Larsen, L.O. (2016) The Future of Interpretative Journalism, i Eide, M., Sjøvaag, H. og Larsen, L.O. (red.) *Digital Challenges and Professional Reorientations. Lessons from Northern Europe*. Bristol UK/Chicago USA: Intellect, s. 163–179.
- Krippendorff, K. (2004) *Content analysis: an introduction to methodology*. Thousand Oaks, California: Sage.

- Kristoffersen, D.N. (2010) Den regionale utfordringen, i Mathisen, B.R. (red.), *Lokaljournalistikk: blind patriotisme eller kritisk korrektiv?* Kristiansand: IJ-forlaget, s. 273–288.
- Mathisen, B.R. og Morlandstø, L. (2016) *Kommentaren – en sjanger i endring*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Mathisen, B.R. og Morlandstø, L. (2018) *Lokale medier. Samfunnsrolle, offentlighet og opinionsdanning*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Mathisen, B.R. og Morlandstø, L. (2019a) Covering regional blind spots. Commentary journalism in the regional public sphere. *Nordicom Review*, 40 (1), s. 75–90.
- Mathisen, B.R. og Morlandstø, L. (2019b) *Blindsoner og mangfold – en studie av journalistikken i lokale og regionale medier*. Stamsund: Orkana Akademisk.
- McNair, B. (2000) *Journalism and democracy: An evaluation of the political public sphere*. London: Routledge.
- McNair, B. (2018) Journalism as Public Sphere, i Vos, T.E. (red.) *Journalism*. Mouton: De Gruyter, s. 149–168.
- Moe, H., Hovden, J.F., Ytre-Arne, B., Figenschou, T., Nærland, T.U., Sakariassen, H. og Thorbjørnsrud, K. (2019) *Informerte borgere? Offentlig tilknytning, mediebruk og demokrati*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Morlandstø, L. og Lamark, H. (2019) Lokale kjønnsbilder, i Mathisen, B.R. og Morlandstø, L. (red.) *Blindsoner og mangfold. En analyse av journalistikken i norske lokale og regionale medier*. Stamsund: Orkana Akademisk, s. 201–219.
- Morlandstø, L. og Mathisen, B.R. (2016) Participation and Control. *Digital Journalism*, 5(6), s. 791–808.
- Nielsen, R.K. (2010) Participation through letters-to-the-editor: Circulation, considerations and genres in the letters institution. *Journalism*, 11(1), s. 21–35.
- Nielsen, R.K. (red.) (2015) *Local Journalism: The Decline of Newspapers and The Rise of Digital Media*. London: I.B. Taurus.
- Omdal, S.E. (red.) (2013) *Journalistikk og demokrati. Hvor går mediene? Hva kan gjøres?* Oslo: Fritt Ord.
- Osmundsen, R.V. (2015) *Public Journalism. Deltakende journalistikk I norsk lokalpresse*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Owen, T. (2016) Global Media Power, i Witschge, T., Anderson, C.W., Domingo, D. og Hermida, A. (red.) *The SAGE Handbook of Digital Journalism*. London: SAGE, s. 25–34.

- Peters, C. og Broersma, M. (red.). (2017) *Rethinking Journalism Again. Societal Role and Public Relevance in a Digital Age*. London: Routledge.
- Peters, C. og Witschge, T. (2015) From Grand Narratives of Democracy to small Expectations of Participation. *Journalism Practice*, v 9(1), s. 19–34.
- Reader, B. Stempel, G. og Daniel, D. (2004) Age, Wealth, Education Predicts Letters to Editor. *Newspaper Research Journal*, 25(4), s. 55–66.
- Rogstad, I.L. (2015) Den kommenterende makt: framveksten av et kommentariat i norske medier, i Ihlen, Ø., Skogerbø, E. og Allern, S. (red.) *Makt, medier og politikk. Norsk politisk kommunikasjon*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 105–117.
- Schiro, E.C. (2019) *Norsk Mediebarometer 2018*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Silva, M.T. (2012) Newsroom practices and letters-to-the-editor. *Journalism Practice*, 6(2), s. 250–263.
- Singer, J.B., Domingo, D., Heinonen, A., Hermida, A., Paulussen, S., Quandt, T., Zvi, R. og Vujnovik, M. (red.) (2011) *Participatory Journalism: Guarding Open Gates at Online Newspapers*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Sjøvaag, H. (2015) The Emergence of Metropolitan News. Shifting Concepts of Localism in Norwegian Regional Newspapers. *Nordicom Review*, 36(2), s. 17–32.
- Skogerbø, E. og Windsvold, M. (2011) Audiences on the Move? Use and Assessment of Local Print and Online Newspapers. *European Journal of Communication*, 26(3), s. 214–229.
- Syvrtsen, T., Enli, G., Mjøs, O.J. og Moe, H. (2014) *The Media Welfare State: Nordic Media in the Digital Era*. Michigan: The University of Michigan Press.
- Wahl-Jorgensen, K. (2007) *Journalists and the public. Newsroom culture, letters to the editor and democracy*. Cresskill: New Hampton Press.
- Wahl-Jorgensen, K. (2008) Op-ed pages, I Franklin, Bob (red.) *Pulling newspapers apart. Analyzing print Journalism*. London: Routledge, s. 70–78.

Birgit Røe Mathisen er professor ved journalistutdanninga ved Nord universitet. Mathisen disputerte i 2013 med ei avhandling om lokal næringslivsjournalistikk, og hun har siden forsket på og publisert innen feltene lokaljournalistikk, kommentarjournalistikk, medier og demokrati, og frilansing. Hun har tidligere gitt ut flere bøker, blant annet *Blindsoner* og *mangfold*

– en studie av journalistikken i lokale og regionale medier (2019) med Lisbeth Morlandstø som medredaktør, og Journalistikk, profesjon og endring (2019) med Paul Bjerke og Birgitte Kjos Fonn som medredaktører.

Lisbeth Morlandstø er professor ved journalistutdanninga ved Nord universitet. Hun disputerte i 2006 med avhandlingen «Journalistikk som institusjonell praksis – utviklingshemming og psykisk helse i pressen». Morlandstø forskningsfelt er lokaljournalistikk, politisk kommunikasjon og demokrati, medierepresentasjon av marginaliserte grupper, medier og innovasjon og medier og kjønn. Hun har tidligere gitt ut flere bøker, blant annet Blindsoner og mangfold – en studie av journalistikken i lokale og regionale medier (2019) med Birgit Røe Mathisen som medredaktør.

NYE NETTPUBLIKASJONER – NYE INFORMASJONSSTRØMMER

Bente Iversen

Abstract

The last few years have seen the launch of several new Norwegian online publications, reflecting the trend that an increasing amount of journalism is being produced outside the traditional media outlets. In my study on new online publications, it becomes apparent that the need for a new job is not the only reason entrepreneurs start their own business. Several start their own business to produce better reporting on subjects that they feel the traditional media do not cover, or cover badly. Entrepreneurs starting new online publications often choose a niche that gives their readers something not offered by traditional media. In an increasing number of online publications, the public is presented with alternative voices, angles, and themes. This development contributes to an increase in the already fragmented stream of news and information, posing a challenge to the public when looking for relevant and important information. In Norway there are no requirements for the education of journalists. When technological and financial requirements are significantly reduced, the profession is challenged by the fact that anybody can start an online publication and call what they produce journalism. My study shows that the journalistic ideals remain strong in those who choose a fresh start. However, the study also shows that in the day-to-day work as an entrepreneur journalist they must juggle the entrepreneurial values and the journalistic ideals that are the foundation of the powerful position journalism has in society. The challenges of keeping editorial independence when faced with financial demands may lead us to evaluate, and possibly re-evaluate, what we define as journalism.

De siste årene har flere nye journalistiske nettpublikasjoner startet opp utenfor de tradisjonelle mediehusene. Journalister har tatt med seg kunnskapen og erfaringene de har og satset videre innenfor journalistikk i nye nettpublikasjoner. De fleste nye nettpublikasjonene i Norge har små redaksjoner og strever med å finne økonomisk fotfeste. Likevel har flere, som blant annet Filternyheter eller Medier24, klart å bli en del av nyhetsbildet og det offentlige ordskiftet innenfor den nisjen de har valgt. Slik utgjør disse også en del av grunnlaget for meningsdanningen innenfor sine nisjer. Volumet av journalistikk produsert utenfor de tradisjonelle mediehusene vokser, også i Norge. Det innebærer nye kommunikasjonskanaler som kan utfordre de tradisjonelle mediene og samtidig bidra til et styrket mediemangfold. En medierevolusjon har snudd opp ned på mange av vilkårene for deltakelse, men også for hvor folk henter informasjon fra (Bjerke, Fonn og Mathisen, 2019). Et sentralt spørsmål blir da om disse nye arenaene kan være med på å utvide mediemangfoldet, og hvordan de påvirker utviklingen av journalistikken?

Endringer i teknologi har i løpet av relativt kort tid ført til store endringer i folks medievaner, som igjen har rokket ved det økonomiske grunnlaget bransjen hviler på. Den mangfoldige pakken dagens redaksjonelle medier gir av informasjon, maktkritikk og som en sentral offentlig debattarena, blir utfordret fra mange hold. Deuze og Witschge (2017) mener at vi må innse at journalistikken er i bevegelse. For at vi skal forstå dagens journalistikk må vi prøve å forstå hvor journalistikken er på vei utenfor de tradisjonelle grensene. Noen utviklingstrekk peker i retning av en svekkelse av de tradisjonelle mediene. Tap av inntekter og abonnement fører til nedskjæringer, og stadig flere tematiske områder og saker må velges bort i tradisjonelle medier. Dette kan gjøre konkurransen lettere for nye, fremadstormende nisjemedier (Bjerke mfl., 2019).

Felles verdier som profesjons- og presseetikken har generelt stått sterkt blant journalister. Men grensene for hva som er journalistikk og ikke, er blitt mer uklare når rammevilkårene har endret seg, og mediebruken har tatt nye former (Bjerke, 2019). Å være vaktbikkja, forklare vanskelige samfunnsforhold og stimulere til nye debatter er fortsatt viktig. Nygren og Witschge (2009, s. 38) mener at journalistene søker tilbake til disse verdiene når presset utenfra blir stort på andre områder. En viktig del av profesjonsideologien til journalister har vært at pressen skal være fri, som den kritiske fjerde statsmakt (Mathisen og Morlandstø, 2016, s. 6).

Entreprenørskap er viktig også for mediebransjen. Kreativitet og gründermot vil belønnes (Barland, 2015, s. 13). For noen journalister har løsningen på et tøft arbeidsmarked og en utfordrende og lite givende arbeidshverdag vært å bli frilanser eller etablere sin egen arbeidsplass gjennom å utvikle en ny nettpublikasjon. Entreprenørene i dagens journalistikk må tilegne seg ny kunnskap og ta en mer ukjent yrkesrolle. Vi trenger innsikt i journalisters personlige erfaringer med denne utviklingen, for å kunne vurdere eller revurdere hva journalistikk er i dag (Deuze og Witschge, 2017). Utfordringen er blant annet å beholde redaksjonell frihet i møte med de kommersielle kravene i en nystartet bedrift (Singer, 2017). Derfor er det viktig å se på hvilke forretningsmodeller de journalistiske entreprenørene har valgt.

I dette kapitlet skal jeg presentere noen funn fra en masterstudie om journalistiske gründere av nye nettpublikasjoner. Problemstillingen er hvilken rolle de journalistiske idealene spiller i oppstart og daglig drift av nettpublikasjonene, og hvordan gründerne klarer å finansiere disse. De mer nisjepregede nettpublikasjonene er nye arenaer for meningsdanning, der andre perspektiver løftes fram i offentligheten enn i de tradisjonelle mediene. De kan være med på å styrke mediemangfoldet, men også utfordre de mer tradisjonelle mediene på enkelte områder. Derfor blir de valgene journalistiske entreprenører gjør viktige både for hvordan journalistikken som profesjon og journalistikkens rolle i offentligheten vil utvikle seg videre.

Først skal jeg gjøre rede for det teoretiske rammeverket for denne studien. Jeg tar utgangspunkt i Nygrens (2008) krav til profesjon og de journalistiske idealene slik Deuze (2008) definerer dem. Deretter gjør jeg rede for det metodiske grunnlaget, før jeg diskuterer og analyserer funnene.

Journalistikk – profesjon og fag

Parallelt med framveksten av journalistikk som fag, vokste journalistikken også fram som en profesjon. Journalistene har etter hvert blitt aktive og synlige aktører, og dette går parallelt med journalistprofesjonens voksende makt i media og samfunnet (Bjerke, 2011, s. 24). I redaksjonen er det journalistene som utøver, fortolker og iverksetter journalistisk praksis (Mathisen, 2013, s. 45). Ifølge Nygren (2008) er profesjon et analytisk

begrep som brukes til å beskrive hvordan en yrkesgruppe tar makten over sitt eget arbeid. Nygren oppsummerer fem ulike trekk for hva en profesjon kan være:

1. *Autonomi* – selvstendig makt over eget arbeid. Hos journalister står autonomi eller uavhengighet helt sentralt i arbeidet de skal gjøre.
2. *Felles verdier og etikk* – en felles standard for hva yrket krever og et etisk system. Det er de presseetiske retningslinjene som styrer de valgene journalistene tar i sitt daglige arbeid.
3. *Arbeidsdeling og kunnskapsmonopol* – klare grenser for yrkeskompetansen og legitimiteten. Tidligere var det tydeligere hvem som fikk kalle seg journalister, og kunnskapsmonopolet stod sterkere. Med internett og sosial medier er dette endret betydelig.
4. *En tydelig sosial gruppe* – egen utdanning, institusjoner og økonomisk trygghet. Journalister er en tydelig sosial gruppe med egne profesjonelle organisasjoner, men det er fortsatt ingen krav til utdanning.
5. *Altruisme* – et oppdrag for noe større enn økonomisk vinning. Journalistikken har helt siden 1700-tallet hatt som mål å jobbe til felles beste for samfunnet. (Nygren, 2008, s. 17–19).

Journalist er ingen beskyttet yrkestittel. Det finnes ingen krav til en konkret utdanning eller offentlig autorisasjon for å kunne kalle seg journalist, slik det gjør for leger eller politifolk. Argumentasjonen for at det skal være slik, er at det ville stride mot yrings- og pressefriheten å sette slike krav. Likevel har flere påpekt at normer og verdier står sterkt blant journalistene, idet de blir en del av det journalistiske feltet. Framveksten av en felles profesjonell ideologi eller selvforståelse slik Sjøvaag (2012, s. 73) beskriver det med profesjonelle institusjoner og felles etiske regler for yrkesrollen har vært viktige faktorer i utviklingen av journalistikken til det nordiske forskere kaller en «semiprofesjon» (Nygren, 2008, s. 17). Det er disse faktorene som binder journalister sammen og gir dem en viss kontroll over eget arbeid (Witschge og Nygren, 2009, s. 54).

Om journalistikk defineres som en profesjon eller et praktisk håndverk, er viktig fordi spørsmålet også innebærer hvordan vi legitimerer journalistikkens rolle i samfunnet. Maktperspektivet står sentralt og handler om hvem som skal ha kontroll over arbeidet, profesjonen selv eller krefter utenfor (Mathisen, Bjerke og Fonn, 2016, s. 24).

Journalistisk praksis har vært en viktig del av profesjonaliseringen, og den profesjonelle ideologien har vært med på å etablere en konsensus mellom journalister, publikum og politiske aktører om medias sosiale og politiske funksjon (Sjøvaag, 2012, s. 74). Ideologien har utviklet seg i redaksjonene over flere år; her sitter den tause kunnskapen som nye journalister sosialiseres inn i. Sjøvaag mener at yrket er avhengig av å kommunisere en sterk ideologisk dimensjon utad. Dimensjonen opererer som en grensevakt i møte med omliggende felt. Denne grensevoktingen består blant annet av å hevde sitt samfunnsoppdrag, objektivitet, redaksjonell uavhengighet, nyhetskriterier og prinsipper om ytringsfrihet. Tar journalister med seg disse idealene når de starter nye nettpublikasjoner, eller går de inn i en friere rolle og utvikler nye eller egne grenser?

Deuze (2008) mener at forandringer og tilpasninger av denne ideologien og disse idealene har blitt den sosiale sementen for profesjonen journalistikk. Denne profesjonelle selvforståelsen har Deuze oppsummert i fem idealer eller verdier:

1. *Public service* – journalister har et samfunnsoppdrag som gir dem rett til å informere og være kritiske på vegne av befolkningen.
2. *Objektivitet* – journalister skal være nøytrale, rettferdige og upartiske.
3. *Autonomi* – journalister må være frie og uavhengige for å kunne rapportere fritt.
4. *Aktualitet* – journalistikken springer ut av ønsket om å fortelle noe nytt.
5. *Etikk* – journalistikken beror på felles etiske retningslinjer som skal sikre legitimitet og gyldighet. Disse går på tvers av landegrenser og kultur (Deuze, 2008, s. 447).

Ny teknologi og tap av kunnskapsmonopolet har raskt ført til endrede betingelser for journalistikken i tradisjonelle medier. Broersma (2013, s. 29) mener at ny nisjejournalistikk både stiller spørsmål ved og utfordrer etablerte normer og det etiske regelverket, for eksempel ved å publisere saker før informasjonen er verifisert. I tillegg er publikum mer medieevant og kan lett kryssjekke med andre kilder om det journalisten presenterer faktisk er riktig.

Deuze og Witschge (2017) hevder at dagens utfordringer i mediebransjen gjør at journalistikk er i ferd med å bli en annen type profesjon. Wagemans, Witschge og Deuze (2016, s. 161) mener at det derfor blir viktigere å ha et mer individuelt fokus når utviklingen i journalistikken og profesjonen skal studeres. Informantene i denne studien er en del av denne utviklingen.

Entreprenører i mediebransjen

Entreprenørskap og gründervirksomhet er blitt honnørord i dagens ordskifte. Det er de nye tankene og ideene som skal redde mediene ut av krisa. For noen journalister har veien ut av de tradisjonelle redaksjonene ført dem inn i nye nettpublikasjoner, enten ved at de ansettes der, eller ved at de etablerer en publikasjon selv (Picard, 2015). De ser muligheter, skaffer seg ressurser, utvikler en organisering, for så å igangsette driften (Barland, 2015, s. 15).

Det meste av innovasjonsteorien er knyttet til økonomisk teori og verdier. Krumsvik og Morlandstø (2014) peker på at det, når det gjelder medieinnovasjon, er viktig å ha et tosidig perspektiv på verdiskapningen. Det ene er å skape verdier for bedriften, det andre er å skape verdier for samfunnet: «Legitimiteten til mediebedrifter er at de opprettholder sitt samfunnsoppdrag» (2014, s. 26). En casestudie fra amerikanske oppstartere viser at en hovedgrunn til at noen starter opp nye nettpublikasjoner enten er at de mister jobben på grunn av mediekrisa, eller at de slutter i fast jobb fordi de er misfornøyde med den journalistikken de må levere eller endringer i den jobben de er satt til å gjøre (Naldi og Picard, 2012). Journalistiske entreprenører ønsker å være en motkraft gjennom å fornye journalistikken med uavhengig, undersøkende journalistikk (Küng, 2015). Nye journalistiske nettpublikasjoner er blitt en trend ikke bare i

Europa, men også globalt. Vi ser en ny generasjon av innovative og bærekraftige journalistiske nettpublikasjoner som spenner fra den franske suksessen Mediapart med lesere i flere land, til den vesle osloavisen Nordre Aker Budstikke. Bruno og Nielsen (2012) mener at nye nettpublikasjoner også kan sees på som unike laboratorier for nye former for journalistikk. Kanskje blir de også viktige for den offentlige meningsdanningen som mediene er del av. For i mediebransjen er det viktig å være innovativ, og endringene skal bidra til å skape nye verdier i en eller annen form. Denne utviklingen kan være med å øke mangfoldet av stemmer i det offentlige rom.

Metode og datagrunnlag

Empirien i masterstudien er hentet fra semistrukturerte, kvalitative dybdeintervju med seks gründere av nye nettpublikasjoner. Intervjuene handler om informantenes erfaringer og tanker omkring etableringen av nettpublikasjonen, og de daglige journalistiske vurderingene som blir gjort. Fire av intervjuene er gjort ansikt til ansikt, mens to av dem ble tatt over telefon. Før jeg valgte ut mine informanter, satte jeg opp noen få enkle kriterier for hvilke nettpublikasjoner som var aktuelle å ta med:

1. Bedriften skal ikke være del av et mediekonsern.
2. Nettpublikasjonen skal være startet opp de tre siste årene (før 2016).
3. Nettpublikasjonen skal følge de presseetiske retningslinjene.

Jeg valgte ut seks nettpublikasjoner med ulike utgangspunkt både for hvor lenge de har holdt på, tema de jobber ut fra og hvilke modeller de har for finansiering. Her er rene nisjepublikasjoner som har valgt å fokusere på en bestemt bransje eller felt, og det er publikasjoner som er rammet inn geografisk. Det er også bredde i hvordan bedriftene finansieres. Mens to av dem er finansiert utelukkende fra annonser, lever andre i tillegg av prosjektmidler eller annen midlertidig offentlig støtte.

De utvalgte nettpublikasjonene er alle startet opp av journalister og har journalistikk, slik den historisk har vært praktisert, som sitt utgangspunkt. De seks informantene har arbeidet mellom åtte og 35 år som journalister;

ingen av dem har formell utdanning i faget, men har lært seg håndverket gjennom arbeid i ulike redaksjoner. Aldersspennet er fra slutten av 20-årene til over 60 år, og de har base ulike steder i landet. Informantene er anonymisert og gitt fiktive navn fordi jeg ville unngå at svarene jeg fikk ble påvirket av deres arbeidssituasjon. Jeg håpet at informantene dermed ville snakke mer åpent om sitt arbeid. Anonymiseringen har en fordel ved at informantene ikke trenger å tenke taktisk eller strategisk på hva de svarer (Bjerke, 2009). På den andre siden er dette mennesker som har sine stemmer i offentligheten, og som ville ha taklet åpne intervju. Det kan hende at svarene jeg har fått er mer poserende enn reelle, fordi de svarer det de mener at er faglig riktig – altså i tråd med profesjonsideologien og de journalistiske idealene.

Videre i dette kapitlet vil jeg presentere noen funn og drøfte disse. Jeg tar utgangspunkt i hvorfor informantene startet opp sine nettpublikasjoner, og hvordan deres valg av nisjer kan være med på å styrke mediemangfoldet og bidra til at nye perspektiver får plass i offentligheten. Hvilke roller tar de journalistiske entreprenørene, og hvordan påvirker deres ulike prioriteringer profesjonsrollen og de journalistiske idealene i det daglige arbeidet? Nye nettpublikasjoner må finne forretningsmodeller som gjør at de kan kombinere det å tjene penger og levere uavhengig og troverdig journalistikk. Til slutt skal vi se på de ulike forretningsmodellene nettpublikasjonene har valgt, og hvordan dette også påvirker hva de publiserer.

Oppstart og journalistisk kapital

Bakgrunnen for at informantene startet sine nettpublikasjoner, er forskjellig, men den har ett felles trekk: endringene i mediebransjen. Informantene er i så måte alle representanter for den utviklingen vi ser, og valgte å bli entreprenører slik Barland (2015) beskriver det. Noen av informantene sto plutselig uten jobb på grunn av nedskjæringer, en skjebne de deler med veldig mange andre journalister. De ville likevel fortsette med journalistisk formidling og så en mulighet for dette gjennom å starte nettpublikasjonen. For to av mine informanter var oppstarten litt mer tilfeldig, det var ingen drøm eller et ønske. De så muligheten og tok sjansen, slik Anja beskriver her:

Jeg hadde nok ikke gjort dette om jeg ikke ble tuppet ut i det. Risikoen var lav og jeg ville uansett stå uten jobb innen kort tid. Vi visste også at mange andre stod uten jobb (Anja).

Andre av informantene har aktivt valgt å slutte i sine faste jobber. De har villet skape hele produktet selv, å endelig få gjøre det de har ønsket i flere år. De har villet jobbe journalistisk med temaer eller områder de mener at er i blindsonen av den offentlige dagsorden eller dekkes dårlig journalistisk av de tradisjonelle mediene. Motivene for å starte opp handler også om gleden ved å fortelle de gode journalistiske historiene. Én informant begrunner oppstarten av egen publikasjon med at journalistikken fortsatt er ett av få steder i arbeidslivet hvor det ikke er noe krav om formell utdanning. Det gir dem som av ulike grunner ikke har eller søker høyere utdanning en mulighet til å jobbe seg inn.

En annen sentral, for ikke si avgjørende, faktor for oppstarten av nettpublikasjonene er informantenes journalistiske kapital, det Wagemans, Witschge og Deuze definerer som ulike typer sosial, økonomisk og symbolsk kapital (Wagemans, Witschge og Deuze, 2016, s. 166). Informantenes ulike kapital er vektlagt i oppstarten, dette kan være eget omdømme, erfaringer og ikke minst nettverk. Samtlige informanter sier at dette har vært avgjørende, både for at de gikk i gang, men også for at de har holdt det gående så langt. Lars bedyrer at eget omdømme har vært viktig:

Den dørstokken som gjør at folk aksepterer oss, er nok lavere enn om jeg hadde vært en annen. Det har fått folk til å tro på prosjektet og det gjorde det mulig å rekruttere dyktige folk (Lars).

Flere bruker sitt omdømme og nettverk til å promotere nettpublikasjonen. De blir invitert som foredragsholdere, debattledere eller drar selv i gang events. Enkelte bruker veldig mye tid og ressurser på dette. Det å gjøre seg synlig ved å skape oppmerksomhet om nettpublikasjonen anses som viktig. Informantene jobber for å bli en del av det offentlige ordskiftet og for å skaffe flere lesere.

Svarene informantene gir ligger nært opp til Naldi and Picards (2012) konklusjon om at misnøye med journalistikken i de tradisjonelle mediene ofte ligger til grunn for oppstartere. Det er lett å kjenne igjen noen av faktorene som ligger bak oppstarten til flere av informantene fra Mathisens

(2016, s. 9) studie av frilansere. Motivasjonen er både et ønske om å være entreprenør, å drive sin egen bedrift, men er også drevet av en god del idealisme. Informantene motiveres av muligheten til å jobbe med den type journalistikk de ønsker, og som de mener at er viktig og relevant for leserne. Ytringsfrihet gir alle muligheten til å delta på offentlige arenaer. Når inngangen til profesjonen teknologisk og økonomisk er blitt betydelig lettere, utfordres profesjonen, ved at alle i prinsippet kan starte en nettpublikasjon og kalle det de publiserer for journalistikk.

Grunnleggerne av nettpublikasjoner har svært ofte journalistisk bakgrunn (Küing, 2015; Naldi og Picard, 2012; Bruno og Nielsen, 2012), og journalistisk kapital dras gjerne fram som en viktig faktor for å lykkes (Naldi og Picard, 2012; Wagmans, Witschge og Deuze, 2016). Hos mine informanter er det forskjell på den journalistiske kapitalen. For to av dem var det de erfaringene de hadde gjort seg som journalister på et område eller tema som var det viktigste, for tre andre var det nettverket og omdømmet som styrket dem. Gjennom nettverket og omdømmet jobber de aktivt for å gjøre nettpublikasjonen mer synlig i det offentlige landskapet. De bruker altså sin sosiale og symbolske kapital, og nettpublikasjonen bygges på mange måter rundt sine grunnleggere.

Satser på nisjer

Alle nettpublikasjonene har funnet seg et område eller en nisje som de jobber ut fra. De har satt klare rammer for hvilke stoffområder de skal levere på, enten geografisk eller tematisk. I redaksjonen til Lars med flere medarbeidere er det viktig at alle er enige om hvilket områdede skal dekke og holder fokus på det området.

Vi er tro mot det stoffområdet vi skal dekke. Om tema allerede er på dagsorden, så har vi ofte andre perspektiver enn andre medier på det vi presenterer (Lars).

Nesten alle informantene trekker fram den subjektive journalistikken, kommentar og analyse, som viktigere enn før. Den gjør informantene synlige både som journalister og som nettpublikasjon. Denne type journalistikk har også en tilleggsverdi ved at den fører flere av informantene

inn i andre typer roller, som foredragsholdere om eller debattledere for tema de har klart å sette på dagsorden. Slik blir de også tydelige meningsbærere i det offentlige ordskiftet. Anders ser en utvikling der nettpublikasjonen er blitt et springbrett til andre oppdrag.

Når jeg skriver en kronikk om et tema har jeg flere ganger i etterkant blitt oppringt for å komme og holde et foredrag. Akkurat her ligger det penger, mye penger (Anders).

Internett, og spesielt sosiale medier, har ført til et maktskifte i offentlig kommunikasjon (Picard, 2011, s. 4). Nye måter å formidle informasjon på utfordrer det som har vært en av journalistikkens kjerneoppgaver. De klare grensene rundt den yrkeskompetansen som legitimerer både profesjonen og den makten den har i samfunnet, synes å svekkes. Valget av nisje hos informantene ble i stor grad styrt av egne erfaringer eller kunnskap på feltet, og av at feltet ikke dekket eller er dårlig dekket av tradisjonelle medier. De nye nettpublikasjonene jobber helt bevisst for å tilby leserne sine noe nytt som ingen eller få andre medier har. Slik blir de også bidragsytere til den meningsdanningen som skjer i samfunnet. Når informantene velger et tydelig avgrenset tema eller område, kan det oppfattes som et forsøk på å ta tilbake kunnskapskontrollen som journalistikken har mistet, i alle fall på det ene feltet. Dette motstrider Broersmas (2013, s. 29) spådom om at den teknologiske utviklingen og inntoget av nye skribenter på internett tar fra journalistene kunnskapskontrollen. Tvert imot tyder informantene svar på at de jobber for å ta noe av kontrollen tilbake. Dette gjør de blant annet gjennom fokuset på egen nisje og ved å velge saker og vinklinger tradisjonelle medier ikke jobber med. Broersma kan fortsatt ha rett i at ny nisjejournalistikk utfordrer blant annet det etiske regelverket og etablerte normer. Vi kan også tolke svarene dit hen at noen av informantene gjennom valg av nisje ønsker å fornye eller forsterke journalistikken på dette feltet (Küing, 2015). Dermed kan disse nettpublikasjonene bli arenaer for nye og andre offentlige debatter utenfor de mer tradisjonelle mediene. Trolig vil faktorer som tillit og troverdighet oppfattes som særlig viktig for å skille seg ut fra andre og for å overleve.

I den daglige produksjonen av saker har den subjektive analyse- og kommentarjournalistikken blitt en viktig sjanger å jobbe med for de fleste av informantene. Ifølge Mathisen og Morlandstø (2016, s. 7) er dette er

en sjanger i vekst i hele bransjen. Analyse, fortolkning og kommentar synes å ha blitt en viktigere del av journalistikken. Ifølge informantene er det også gjennom denne type journalistikk at de klarer å engasjere leserne best, og det er denne journalistikken flere av dem synes er mest interessant å jobbe med.

Journalistikk springer ut av ønsket om å fortelle noe nytt. Om *aktualitet* defineres slik Deuze (2008) gjør, vil alle informantene være enige om at dette idealet er viktig. Informantene ønsker å presentere ny og interessant informasjon til sine lesere innenfor sitt felt. Nyhetsverdi er i denne forståelsen fortsatt en grensemarkør slik Sjøvaag (2012, s. 77) beskriver, men den utfordres av sosiale medier hvor publikum i dag ofte leser hendelsesnyhetene først.

Om vi definerer aktualitet opp mot nyhetsagenda, så er alle informantene enige om at dette ikke er så viktig for dem. Det er viktigere at sakene de presenterer har relevans for leserne. Kvalitet og nye perspektiv er mer sentralt for de fleste av disse nettpublikasjonene enn det å være først ute og levere raske nyheter. Ren nyhetsrapportering innenfor sitt felt er det bare to av informantene som fortsatt jobber med. De andre fokuserer mer på å reflektere og analysere saker som er på dagsorden, eller som de klarer å sette der selv. De jobber for å gi leserne noe de ikke kan få av «hvem som helst». McNair (2013, s. 81) mener at dette kan være en måte å møte de utfordringene journalistikken har på nettet på.

Mange roller i arbeidshverdagen

Informantene er både eier, redaktør og journalist i disse nye nettpublikasjonene. De skal drive en liten mediebedrift med alt hva det medfører av nye oppgaver og roller. De redigerer andres stoff, selger annonser, markedsfører nettpublikasjonen, fører regnskap og utfører andre administrative oppgaver, som for eksempel å betale seg selv lønn. De må også finne tid til å planlegge på kort og lang sikt for å videreutvikle bedriften sin. Ingrid beskriver det slik:

Av og til føler jeg meg som en blekksprut med åtte armer. Jeg har brukt mye tid på å reise rundt for å lage innhold, vært på folkemøter, ledet debatter, holdt kontakten med kilder og kontakter,

hatt lunsjmøter med mulig investorer. Jeg har reist mye rundt for å promotere NN og tanken om NN (Ingrid).

Nygren (2008) trekker fram *autonomi* som en sentral faktor for hvordan en yrkesgruppe tar makten over sitt eget arbeid. Også Deuze (2008) peker på uavhengighet som et ideal for journalister. Alle informantene opplever å ha stor frihet i den daglige jobben, både når det gjelder hvor de jobber, hvilke saker de gjør, og hvordan de gjør disse sakene. Det å være uavhengig og ta selvstendige valg er viktig for samtlige. Men arbeidsdagene er lange og svært fragmenterte. Det er flere faktorer som påvirker hvor fritt og uavhengig informantene faktisk kan jobbe. Tid og ressurser er en mangelvare, og det fører til at informantene må gjøre tøffe prioriteringer. Om én sak krever mye tid og ressurser, må dette vurderes opp mot behovet for å levere alle de andre sakene, og å holde nettpublikasjonen gående. Den undersøkende journalistikken som er tidkrevende, velges bort til fordel for andre saker som kan gjennomføres innenfor den rammen av tid og ressurser som informantene har. Der alle uttrykker et ønske om å få jobbe mer med tidkrevende saker, er det bare den ene informanten som har finansieringen på plass og en større redaksjon, som i dag setter av tid og ressurser til å gjøre de mer krevende sakene.

Vi ser også at egeninteressen spiller en rolle for de prioriteringene noen av informantene gjør. De gjør flest saker som er lystbetonte. Egeninteressen kan komme til å spille en viktigere rolle i disse bedriftene enn hva som er journalistisk relevant. På den andre siden har informantene også en sterk egeninteresse av å nå ut til lesere og skaffe seg inntekter, og da kan de trolig ikke bare gjøre det de har lyst til.

Det å være journalistisk entreprenør fører med seg mange ulike roller som informantene må håndtere på best mulig måte. Informantene sjonglerer daglig mellom de entreprenørielle oppgavene som økonomi og det forretningsmessige ved driften av nettpublikasjonen, og de profesjonelle journalistiske verdiene. Her ligger det en del motsetninger som de nærmest daglig må ta stilling til. Kanskje er det lettere å teste grenser for disse motsetningene i en liten nettpublikasjon nå som mye i mediebransjen er i endring. Studiene til Vos og Singer (2016) viser at entreprenørskap oppfattes som noe positivt og nødvendig i bransjen, derfor er det trolig også større aksept for å prøve ut nye arbeidsmetoder i søken etter en økonomi som kan bære den uavhengige journalistikken videre.

De gode forretningsmodellene

For at journalistikken skal kunne fylle sin rolle i offentligheten og demokratiet, må den finansieres. Forretningsmodellen til nettpublikasjonene i denne studien er ulike, men her er mange felles utfordringer. De er alle på jakt etter en god bærekraftig modell som gjør kombinasjonen mellom uavhengig journalistikk og ulike inntektsstrømmer mulig. Det hersker mye usikkerhet, fordi endringene både i medievanene til folk og i hva som bringer inntekter skjer fort. Bare en av publikasjonene har en type fast finansiering et stykke fram i tid. Flere av dem bruker aktivt den nisjen de jobber innenfor til å vinkle søknader inn mot ulike typer prosjektstøtte. Fem av nettpublikasjonene har fått prosjektmidler enten til oppstartsfasen eller til arbeid med et gitt tema. To av dem driftes utelukkende av annonser, hvorav den ene har satt dette arbeidet ut på provisjonsbasis, mens den andre, enn så lenge, prøver å gjøre begge deler selv.

En mulig inntektsstrøm for nettpublikasjoner er å legge journalistisk innhold bak en betalingsmur. Brukerbetaling er i løpet av relativt kort tid blitt vanlig i de fleste tradisjonelle medier – nasjonale og lokale. Anja er en av dem som på relativt kort tid har endret mening.

Hadde du spurt meg da vi startet opp, så ville jeg sagt at betalt innhold er uaktuelt for oss. Men mye har skjedd, og folk er blitt mer vant til å betale (Anja).

Det fins i dag ulike modeller for brukerbetaling, og de fleste nettaviser og magasiner selger ulike typer abonnement. En abonnementsordning er noe flere av informantene drømmer om. Det vil gi noe sikrere inntekt og dermed gjøre økonomien mer forutsigbar. Men enn så lenge mener informantene at dette er vanskelig å få til. De er usikre på om trafikken er høy nok til at tilstrekkelig mange vil betale for et abonnement.

Gjennom arbeidet med nettpublikasjonene og sakene de publiserer, får flere av informantene tilbud om å holde foredrag og lede debatter, eller de drar i gang egne events som fokuserer på det tema eller området de skriver om. Bare en av dem har dette som en tilleggsinntekt, og understreker at her ligger det muligheter for å tjene en del penger. De andre gjør disse oppdragene ut fra at det gir en mulighet til å promotere nettpublikasjonen

og visjonen bak den, møte interessante folk og finne nye, gode historier. Informantene vurderer også andre mulige inntekter som e-handel, crowdfunding, å utvikle «spotifyavisen» eller noe som ligner den ordningen bokklubbene har i dag. To av publikasjonene har brukt og bruker crowdfunding som en av flere inntektskilder.

Blant mine informanter har en av nettpublikasjonene finansiering på plass og kan i stor grad benytte alle ressursene på utviklingen av god journalistikk. De andre jobber med å finne balansen. Utfordringene med å finne balansen deler de med flere andre kreative næringer. Informantene er opptatt av å følge de kollektive normene for journalistikken, men disse er åpne for tolkning. Da blir det deres egne individuelle tolkninger av hvor grensene går som blir gjeldende for hvordan de sjonglerer rollene. Alle finner dette problematisk med tanke på kravet om journalistisk uavhengighet og deres egen troverdighet. Informantene er i en skvis mellom å måtte tjene penger for å kunne leve av nettpublikasjonen og å opprettholde de normene og verdiene som skal ta vare på tilliten og troverdigheten til journalistikken de leverer.

I det digitale miljøet er det den journalistiske praksisen som ifølge Cohen (2002) er spesielt utsatt for markedsinnflytelse. Informantene opplever som sagt stor frihet, men de må også tjene penger for å kunne leve av nettpublikasjonen. De fleste innrømmer at lesernes klikk og oppmerksomhet spiller en rolle for prioriteringen av saker. De er avhengige av et publikum, og velger derfor saker de mener at kan interessere leserne. Det kan være en utfordring å finne balansen mellom å skrive om det de tror at leserne vil ha og samtidig holde fanen for relevans og uavhengighet høyt. Informantene velger og vinkler saker i et håp om å bygge en stadig større leserskare. Skal de overleve, må de være synlige og få oppmerksomhet omkring det de produserer. Her ser vi at mediebildet generelt spiller en rolle. Antall og type lesere brukes også i argumentasjonen når publikasjonene skal selge inn annonser. Men alle informantene er veldig klare over at de på sikt vil tape om de ikke lager relevant og troverdig journalistikk.

I tidligere studier av svenske og norske frilansere gjort av Ladendorf (2012, s. 87-88) og Mathisen (2016, s. 12) opplever mange frilansere, på linje med informantene i denne studien, at det er en utfordring å organisere arbeidet for å få inntekter og samtidig forsvare sin egen uavhengighet og integritet. De føler at troverdigheten deres står på spill når de må ta informasjonsoppdrag eller drive med annonsesalg.

Vos og Singer (2016) mener at nye nettpublikasjoner må skaffe seg flere inntektsstrømmer enn de to tradisjonelle, det vil si annonseinntekt og brukerbetaling. I dag lever de fleste nettpublikasjoner i en uforutsigbar bransje med usikker økonomi, og dette setter journalisters autonomi og de etiske retningslinjene under press. Dette er langt fra noe nytt i media. Journalister har alltid levd i spennet mellom børs og katedral. De har levd godt med det fordi det har vært en tydelig mur mellom markedsavdelingen og det redaksjonelle arbeidet. Kollapsen i annonsemarkedet og tøffe økonomiske utfordringer har ført til et behov for å tenke nytt omkring dette. En av nyvinningene er innholdsmarkedsføring: betalt informasjon som utformes som journalistikk for å få flere lesere. Flere av de tradisjonelle avisene har opprettet egne avdelinger som nå jobber med denne type salgsarbeid. Fire av informantene mine vurderer innholdsmarkedsføring som en av flere inntektsstrømmer, men ingen av dem har per nå mulighet til å ansette egne folk til å gjøre denne jobben. En av nettpublikasjonene har testet ut innholdsmarkedsføring. Erfaringen med disse prosjektene har vært gode og inntektene så høye at det frister til fortsettelse. Andre er svært skeptiske og mener at dette kan ruinere journalistikkens tillit og troverdighet på sikt. Informantene vurderer også betalingsmur ved abonnement eller nye modeller for enkeltkjøp av artikler, crowdfunding eller egne events.

Om de følger Vos og Singer (2016) sine råd, så kan denne type aktiviteter bli en av flere inntektsstrømmer som trengs for å få til en bærekraftig økonomi for nettpublikasjoner. På den andre siden ser informantene at denne virksomheten på sikt kan bli utfordrende med tanke på den journalistiske integriteten og habiliteten, ettersom man tvinges til å gå inn nærmest som en part i en debatt.

Nettpublikasjonene i denne studien er små bedrifter som i stor grad står alene. Dette kan gjøre dem mer sårbare for økonomiske svingninger. Størrelsen på bedriften kan også ses på som en fordel, ved at det gjør bedriftene mer fleksible til å endre seg etter hva som lønner seg, både økonomisk og journalistisk. Trolig vil ikke antall klikk være det store salgargumentet til nettpublikasjonene. Deres fordel ligger heller i hvilke type lesere de når, noe som igjen kan være interessant for annonsører og mulige investorer. Spørsmålet er om de klarer de å skape journalistikk som har verdi for lesere, annonsører eller investorer slik Picard (2012) og Singer (2017) hevder at de må.

Det er på ingen måte penger som driver informantene til å jobbe lange og hektiske dager. Bare to av dem kan leve utelukkende av inntekter fra publikasjonen. Det er altså andre grunner til at de har valgt å etablere en egen nettpublikasjon. Hva som driver dem, skal vi se litt nærmere på i neste avsnitt.

Journalistikkens oppgaver og framtidig finansiering

En av de store utfordringene i dag er hvordan ulike medier skal kunne ta seg betalt for journalistikken. Uten at journalistikken kan finansieres, vil det være vanskelig å opprettholde eller forsvare den rollen den har i samfunnet. Her fikk informantene fritt komme med forslag til hvordan framtidens journalistikk kan og bør finansieres.

Med de endringene vi ser i medielandskapet, er spørsmålet om hva journalistikk egentlig er ikke så tydelig som det en gang var (Singer, 2017). Informantene ble bedt om å definere journalistikkens viktigste oppgave, fordi dette kunne gi bedre innsikt i hvordan de tenker om journalistikkens rolle i samfunnet. Måten spørsmålet er formulert på, legger flere normative føringer enn om jeg kun hadde bedt dem om å definere journalistikk som sådan. Jeg mener likevel at svarene kan speile hva de mener at journalistikk er eller er i ferd med å bli, slik Lars gjør her:

Journalistikken har selvfølgelig endret seg, men det har vært et credo å avsløre maktmisbruk, uansett nivå. Det finnes det fortsatt journalister som har. Hvis du ikke har journalister som gjør dette, så er det ingen som gjør det. Journalistikken har en oppgave med å spre kunnskap; kunnskapsinformasjon med substans. Det handler om å gjøre samfunnet så transparent at flere kan ta del i beslutningene (Lars).

Flere av informantene trekker fram at journalistikken skal bidra til å gjøre folk i stand til å ta gode valg som samfunnsborgere, at den skal skape og gi forståelse. Journalistikkens samfunnsoppdrag som vaktbikkje og formidler av uavhengig og kritisk informasjon er også viktig for informantene.

Her er også andre synspunkter som kanskje peker i en annen retning. Ivar mener at flere bør innse og være mer åpne om at journalistikk er subjektiv formidling.

Journalistikk er subjektivt som alt annet, og den bør ikke utgi seg for å være noe annet. Men den bør utføres av folk som kan håndverket, kjenner de etiske retningslinjene og er åpne i forhold til de valgene de har tatt. Jeg kan ikke se, bortsett fra å beskytte kilder som trenger beskyttelse, hva vi har å tape på å være åpen om valg og metoder. Snarere tvert imot (Ivar).

Flere av informantene ser det å drive journalistisk arbeid i et lokalsamfunn som svært viktig for samfunnet som helhet, andre er mer drevet av et ønske om å fortelle historier om noe som interesserer både dem selv og leserne. De førstnevnte følger mer idealistiske verdier og mener fortsatt at journalistikken skal formidle uavhengig og kritisk informasjon på vegne av folk. Disse argumentene ligger nært opp til definisjonene av Nygrens (2008) altruisme og Deuzes (2008) public service eller samfunnsoppdrag. Det har vært bred aksept for at journalistikken har et slikt samfunnsoppdrag. Denne kontrakten forutsetter, slik Bjerke (2009) peker på, ved at det fortsatt er konsensus mellom journalister, publikum og politiske aktører om den rollen journalistikken spiller i samfunnet og for et fungerende demokrati.

Alle informantene er svært tydelige på at de etiske retningslinjene er med dem i alt de gjør; det er gjennom å følge disse retningslinjene at de kan påberope seg å være uavhengige og troverdige, og slik beholde integriteten sin. Tre av dem innrømmer at de noen ganger er i grenseland for kommersielle hensyn og rent etiske hensyn knyttet til kildekritikk og tilsvarensretten. Årsaken er ofte at de er presset på tid for å være først ute, eller at de tar oppdrag som utfordrer integriteten knyttet til salg og markedsføring for å tjene penger. Vær Varsom-plakatens første kapittel handler om pressens samfunnsrolle. Både Deuze (2008) og Nygren (2008) trekker fram samfunnsoppdraget eller altruisme som et ideal eller krav for en profesjon. Idealet om kritisk granskning av den politiske, økonomiske og sosiale makten i samfunnet, slik Sjøvaag (2012, s. 70) definerer samfunnsoppdraget, er noe alle informantene er bevisste på. Men som Allern (2010) påpeker, legger journalister og ulike medieaktører litt forskjellig i

dette begrepet. Informantene prioriterer å finne interessante og relevante saker for sitt publikum. De må tilby noe som andre medier ikke har, enten gjennom nye typer saker eller gjennom nye perspektiver på saker som allerede er på agendaen. En utfordring er om det er slike saker leserne faktisk vil ha. Det er ikke alltid sammenheng mellom det journalister mener at er viktig og relevant, og det leserne vil lese (Hanitzsch, 2007).

Informantene synes å oppleve større frihet i dag ved at det meste er i endring i bransjen, og ved at det er de selv som bestemmer over egen jobbtilværelse. Likevel ser vi at arbeidshverdagen presser på. Det de *ønsker* å gjøre, henger ikke nødvendigvis sammen med det de *må* gjøre for å få bedriften til å gå rundt. På den andre siden gjør også denne friheten og de mer uforutsigbare endringene i bransjen at informantene er mer åpne for å prøve ut nye måter å utøve yrket på. Selv om fokus og produkt synes å være preget av hvordan informantene har arbeidet tidligere, så tester de ut både nye typer saker og form, samarbeid med publikum og ulike forretningsmodeller. Ikke alt lykkes, men det gjøres mange verdifulle erfaringer.

Noe av forklaringen på informantenes tradisjonelle syn på journalistikkens viktigste oppgave kan ligge i bakgrunnen deres. De fleste av dem valgte journalistyrket fordi de ville bidra til å forandre verden, å gjøre en forskjell, eller de ville forbedre den jobben som allerede ble gjort på et område. Trolig er de, som Sjøvaag (2012, s. 74) skriver, blitt sosialisert inn i den journalistiske ideologien – den tause kunnskapen som sitter i redaksjonsveggene – og de har tatt med seg den profesjonelle ideologien og det felles regelverket for yrkesrollen (Witschge og Nygren, 2009, s. 40) inn i arbeidet med sin nye nettpublikasjon. Kanskje ville svarene på hva journalistikk er ha vært annerledes om informantene hadde vært ferske journalister som ikke satt på den erfaringen og kunnskapen om yrket.

Å avsløre maktmisbruk uansett nivå er en viktig del av retorikken som legitimerer journalistikkens spesielle posisjon i samfunnet (Broersma, 2013, s. 31). Journalister skal tjene et kollektivt gode ved å informere om og kritisere det som foregår i samfunnet. Men dette samfunnsoppdraget er verken et entydig begrep eller et oppdrag som bare er gitt journalistene (Allern, 2010; Bjerke, 2011). Flere av informantene er bekymret for at det som i dag publiseres i mediene er med på å undergrave denne posisjonen.

Rollen som en uavhengig formidler er blitt viktigere når media er blitt nærmest allestedsnærværende i folks liv. Journalisters rolle med å redigere en svært fragmentert informasjonshverdag for leserne blir viktigere. En

av informantene trekker fram at journalister i større grad bør opptre med åpenhet overfor lesere og seere omkring de journalistiske valgene og metodene. Dette er ikke helt ulikt det Bjerke (2011) etterlyser. En større åpenhet omkring hvilke valg journalister faktisk gjør og hvordan de har arbeidet fram en sak, vil kunne gi publikum mulighet til å i større grad vurdere det de får presentert, og kanskje vil det være med på å styrke tilliten til det arbeidet som gjøres. De institusjonelle og organisatoriske grensene både for profesjonen og selvforståelsen til faget blir utfordret av den utviklingen vi ser. Det bør fortsatt debatteres og studeres hva som skiller journalistikk fra annen informasjon. Den felles oppfatningen vi har hatt om journalistikkens samfunnsrolle, blir utfordret fra flere hold. Her har informantene en mulighet til å ta en mer bevisst og aktiv rolle for å utvikle den rollen journalistikken har for offentlighet og demokrati.

Mellom entreprenørskap og journalistikk

Denne studien gir et innblikk i hvilken rolle de journalistiske idealene spiller når journalistiske gründere starter opp en nettpublikasjon. Informantene har beskrevet sin hverdag og sine tanker om hvilke utfordringer de møter. Det er to hovedårsaker til at disse informantene startet opp: De stod uten jobb og så en mulighet til å skape seg en ny inntektsvei, eller de ønsket å ha mulighet til å jobbe med den journalistikken de mener er interessant og viktig. Autonomien, altså kontrollen over eget arbeid, har vært og er viktig for informantene. Journalistisk kapital som erfaring, omdømme og nettverk har vært avgjørende for oppstarten og for at de har holdt publikasjonen gående. De har altså tatt med seg sin profesjonelle identitet når de har gått inn i en ny rolle som journalistisk entreprenør.

Informantene har alle valgt seg en nisje som ikke dekkes eller som dekkes dårlig av tradisjonelle medier. De ønsker å være en arena der publikum kan finne nye og andre perspektiver innenfor den nisjen nettpublikasjonen jobber med. I dag skjer meningsdanning på mange flere arenaer enn i de tradisjonelle mediene. Nye nettpublikasjoner kan bli en viktig del av den moderne tilknytningen til det offentlige ordskiftet (Moe mfl., 2019). Disse journalistiske entreprenørene er med på å styrke mediemangfoldet, men de kan også være med på å splitte mediebruken opp, slik at de store nyhetsmediene blir mindre viktige for en felles referanseramme. De

nye arenaene for meningsdanning kan bidra til en økt fragmentering av det offentlige rommet, fordi leserne får stadig mer informasjon å velge mellom.

En av de virkelig store utfordringene, ikke bare for disse nettpublikasjonene, men for hele bransjen, er hvordan arbeidet med journalistikk i en nettpublikasjon skal finansieres. Den rollen journalistikken har i samfunnet, avhenger av at det fortsatt finnes muligheter for å tjene penger på journalistiske produkt. Annonser og prosjektmidler har holdt nettpublikasjonene i gang, men det testes ut andre muligheter for å øke inntektene. Utgangspunktet er forskjellig, og svarene informantene gir på en del av disse spørsmålene er også ulike. Men alle er svært tydelige på at den journalistiske kvaliteten kommer først. Hverdagen er likevel hektisk og fragmentert, og mange avgjørelser må tas. Informantene gjør individuelle tolkninger av normer og grenser, og det fører til at de velger seg ulike løsninger på utfordringene. Noen av disse valgene utfordrer de journalistiske idealene for autonomi og de etiske retningslinjene. Journalistiske medier har en oppgave som gir dem en spesiell legitimitet i samfunnet. De skal tjene et kollektivt gode på vegne av publikum. Dette krever tillit, og at publikum kan stole på den informasjonen nye journalistiske nettpublikasjoner formidler.

Den nye arbeidshverdagen har gitt informantene muligheten til å lære seg en del nye ting, men har også ført til at de har måttet ta på seg nye yrkesroller som utfordrer den redaksjonelle uavhengigheten i møte med kommersielle krav. Informantene må daglig sjonglere mellom de entreprenørielle verdiene og de journalistiske verdiene. Her ligger det en del motsetninger som de prøver å løse avhengig av hvordan de tolker de etiske grensene. Kanskje vil nye nettpublikasjoner utfordre grensene på dette feltet. Det er likevel viktig å understreke at alle informantene gir uttrykk for at de først og fremst vil jobbe med journalistikk, og at de er bevisste de idealene og verdiene som journalistikken står for. Utfordringen er blant annet å få omsetningen opp til et nivå hvor det er mulig å ansette eller leie inn folk til å gjøre den kommersielle jobben.

Så hvilken rolle spiller de journalistiske idealene for informantene i denne studien? Informantene synes å være engasjerte i sitt arbeid. De jobber i et svært usikkert arbeidsmarked med foreløpig begrensete lønnsutsikter, og der arbeidstid er blitt et relativt begrep. De jobber lange dager, har mye ansvar og usikker inntekt. Det som driver dem er et personlig

engasjement for den nettpublikasjonen de har skapt, og for journalistikken. Mye tyder på at informantene i stor grad har tatt med seg de journalistiske idealene de er blitt sosialisert inn i som journalister, og at de fortsetter sitt arbeid i den nye publikasjonen ut fra disse. Uavhengighet, de etiske retningslinjene og samfunnsoppdraget er, ifølge dem selv, førende for de valgene de tar. De journalistiske idealene står sterkt, men informantene forteller også om daglige utfordringer som er med på å tøye grensene for disse. Den felles etiske bagasjen de har med seg utfordres ved at det må gås opp nye grenser og rutiner for hvordan de skal tjene penger. Dermed blir det i større grad dem som individer eller enkeltredaksjoner som styrer veien videre.

Vi ser at en stadig større del av journalistikken produseres utenfor de etablerte redaksjonene, også i Norge. Det fører til at de valgene journalistiske entreprenører tar, er viktige for hvordan journalistikken som profesjon vil utvikle seg videre. Det får også betydning for hvordan journalistikkens rolle i offentligheten utvikler seg videre. Viktige spørsmål i så måte er hva slike nye, nisjebaserte nettpublikasjoner betyr for innbyggernes mulighet til å holde seg oppdaterte og delta i offentligheten, og hva det innebærer for de meningsdannende prosessene i samfunnet. Derfor er dette et felt vi trenger mer forskningsbasert kunnskap på.

Referanser

- Allern, S. og Roppen, J. (2010) *Journalistikkens samfunnsoppdrag*. Kristiansand: IJ-Forlaget.
- Barland, J. og Vaagan, R.W. (2015) *Entreprenørskap og ledelse i media*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk. DOI:10.18261/issn.0805-9535-2016-01-10
- Bjerke, P. (2009) *Refleks eller refleksjon – en sosiologisk analyse av journalistisk profesjonsmoral*. Oslo: Universitetet i Oslo, doktorgradsavhandling.
- Bjerke, P. (2011) *Journalistikkens vekst og fall – om journalistisk profesjonsmakt*. Kristiansand: IJ-Forlaget.
- Bjerke, P., Fonn, B.K. og Mathisen, B.R. (2019) *Journalistikk, profesjon og endring*. Stamsund: Orkana Akademisk.
- Bruno, N. og Kleis, R.N. (2012) *Survival is Success – Journalistic Online Start-Ups in Western Europe*. Reuters Institute for the Study of Journalism/Challenges.

- Cohen, E.L. (2002) Online Journalism as Market-Driven Journalism, *Journal of Broadcasting & Electronic Media* 46 (4): 532–548. DOI: [10.1207/s15506878jobem4604_3](https://doi.org/10.1207/s15506878jobem4604_3)
- Deuze, M. (2008) *What is Journalism?* SAGE Publications.
- Deuze, M. og Witschge, T. (2016) What journalism becomes, i C. Peters, C. og Broersma, M. (red.), *Rethinking journalism, again – Societal role and public relevance in a digital age*. London: Routledge, s. 115–130.
- Hanitzsch, T. (2007) Deconstructing Journalism Culture: Toward a Universal Theory. *Communication Theory* 17 (4): 367–385. DOI: [10.1111/j.1468-2885.2007.00303.x](https://doi.org/10.1111/j.1468-2885.2007.00303.x)
- Iversen, B. (2017) *Journalistiske idealer i nye nettpublikasjoner*. Masteroppgave. Bodø: Nord universitet.
- Krumsvik, A.H. og Morlandstø L. (2014) *Innovasjon og verdiskaping i lokale medier*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Küng, L. (2015) *Innovators in Digital News*. Reuters Institute for the Study of Journalism.
- Ladendorf, M. (2012) Freelance Journalists' Ethical Boundary Settings in Information Work. *Nordicom Review* 33: 88–98. DOI: [10.2478/nor-2013-0006](https://doi.org/10.2478/nor-2013-0006)
- Mathisen, B.R. (2013) *Gladsaker og suksesshistorier. En sosiologisk analyse av lokal næringslivsjournalistikk i spenningen mellom lokalpatriotisme og granskingsoppdrag*. Doktorgradsavhandling. Bodø: Universitetet i Nordland.
- Mathisen, B.R. (2016) Entrepreneurs and Idealists. *Journalism Practice*, vol. 11(7), s. 909–924.
- Mathisen, B.R. og Morlandstø, L. (2016) *Kommentaren – en sjanger i endring*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- McNair, B. (2013) Trust, Truth and Objectivity, i Peters, C. og Broersma, M. (red.), *Rethinking journalism*. London: Routledge, s. 75–88. DOI: [10.4324/9780203102688](https://doi.org/10.4324/9780203102688)
- Naldi, L. og Picard R.G. (2012) «Let's Start An Online News Site»: Opportunities, Resources, Strategy, and Formational Myopia in Startups. *Journal of Media Business Studies* 4, s. 69–97. DOI: [10.1080/16522354.2012.11073556](https://doi.org/10.1080/16522354.2012.11073556)
- Nygren, G. (2008) *Yrke på glid: om journalistrollens de-professionalisering*. Stockholm: SIMO.
- Nærland, H.S. og Torbjørnsrud, K. (2019) *Informerte borgere, Offentlig tilknytning, mediebruk og demokrati*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Picard, R.G. (2011) *The economics and financing of media companies*. New York: Fordham University Press.
- Picard, R.G. (2015) *Journalists' Perceptions of the Future of Journalistic Work*. Report for the Reuters Institute for the Study of Journalism.
- Peters, C. og Broersma, M. (2013) *Rethinking Journalism – Trust and participation in a transformed news landscape*. London: Routledge.
- Singer, J. (2017) The Journalist as Entrepreneur, i Peters, C. og Broersma, M. (red.), *Rethinking journalism, again – Societal role and public relevance in a digital age*. London: Routledge, s. 131–145.
- Sjøvaag, H. (2012) Journalistisk ideologi, i Eide, M. Larsen, L.O. og Sjøvaag, H. (red.), *Nytt på nett og brett – journalistikk i forandring*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 70–84.
- Vos, T.P. og Singer, J.B. (2016) Media Discourse About Entrepreneurial Journalism. *Journalism practice*, 10 (2), s.143–159. DOI:10.1080/17512786.2015.1124730
- Wagemans, A., Witschge, T. og Deuze, M. (2016) *Ideology as Resource in Entrepreneurial Journalism*. London: Routledge. DOI:10.1080/17512786.2015.1124732
- Witschge, T. og Nygren, G. (2009) Journalistic Work: A Profession under Pressure? *Journal of Media Business Studies*, 6 (1), s. 37–59. DOI:10.1080/16522354.2009.11073478

Bente Iversen er lektor ved Hadsel videregående skole, studieretning for informasjonsteknologi og medieproduksjon. Hun har en mastergrad i journalistikk fra Nord universitet med masteroppgaven “Journalistiske idealer i nye nettpublikasjoner” fra 2017. Iversen har også flere års erfaring som journalist og har en bachelorutdanning i journalistikk fra daværende Høgskolesentret i Nordland (nå Nord universitet).

HASHTAGS IN ONLINE MEANING MAKING AND POLITICAL PARTICIPATION – THE PERCEIVED ADVANTAGES OF HASHTAGS IN THE FIGHT AGAINST GENDER DISCRIMINATION AND OTHER ACTIVISM

Helga D. Ísfold Sigurðardóttir

Abstract

This chapter presents how hashtags encourage or support online meaning making and political participation in Norway and Iceland, based on the findings of a survey on hashtag activism against gender discrimination that was conducted on social media in late summer 2019. How do hashtags encourage or support online meaning making and political participation? The chapter focuses primarily on the written responses to one question, addressing the advantages of the use of hashtags for those purposes. 287 individuals responded to this question. Their responses revealed 3 positively biased, interconnected main categories, *community*, *public awareness* and *individual engagement*, as well as other themes that cut across these categories, such as the simplicity of hashtags. Based on examples from the respondents and inspired by actor network theory, this chapter presents hashtags as powerful meaning making tools and amplifiers of agency, playing a key role in engaging and bringing together individuals, raising awareness and creating communities across cultures.

Introduction

This article explores the views of social media users in Norway and Iceland regarding hashtag activism related to gender discrimination and women's rights. Hashtag activism is a central factor in online meaning making and political participation today. Iceland and Norway have shared the two top positions in the Global Gender Gap Report (2018) from the World Economic Forum for the past few years, followed by two other Nordic countries. Iceland currently ranks as the country with the highest levels of gender parity, based on economic participation and opportunities, education, health and survival, and political participation – closely followed by Norway (Nikel, 2018; World Economic Forum, 2018). The two countries are situated in North-Western Europe. Today the population of Norway is 5,384,392 (World Population Review, 2019), whereas Iceland's population is only 356,991 (Hagstofa Íslands, 2019). The countries share a great deal of cultural heritage and history, as Icelanders are largely descendants of people who emigrated from Norway about 1,000 years ago (ScienceNordic Staff, 2018). The article thus presents the data from the two countries as one assembled database rather than attempting comparisons.

As an internet phenomenon, hashtags are only 12 years old, with the first one appearing in 2007 (Doctor, 2013). Their use for online activism is even younger. Because it is such a young invention, hashtag activism as a whole has not yet been the focus of substantial research, although quite a bit has been written about movements and effects in relation to specific hashtags. Given how fast hashtag activism is gathering momentum, I find it important to provide an insight into the views of social media users who, in various ways, are in the midst of this development, in Norway and Iceland. Although this article is based on a survey that addresses particular hashtags, the focus is not on the hashtags themselves but the general advantages of hashtags in activism, as perceived by social media users. The article aims to explore and analyse the perceived nature, advantages, and meaning making power of hashtags when used as a tool for political activism from the point of view of social media users in Iceland and Norway. How do hashtags encourage or support online meaning making and political participation? The

text is primarily based on the written answers to one survey question: "What, in your opinion, is the biggest advantage of using hashtags in the fight against gender discrimination or other activism?". Of the total 399 respondents, 287 replied to this question.

A brief history of recent, relevant hashtag activism and research

A hashtag is a way of organizing statements and contents, it is a keyword or a phrase preceded by the "pound" or "hash" symbol (#), placed within a post or a discussion on social media, to highlight a topic and facilitate search for it (Bernard, 2019; Marks, 2018). An online text, such as an opinion, testimony or any other message that is posted with a hashtag can thus be easily searched for on the vast internet by applying the hashtag in an online search.

Hashtags go hand in hand with social media and are often used for marketing purposes to create momentum around a commodity or a cause (Marks, 2018). Activists and social advocates are also concerned with finding ways to generate exposure and create a discourse, and the internet and social media are powerful platforms for spreading information (Stache, 2014; Xiong, Cho and Boatwright, 2019). The breadth of social media makes it an appealing forum for reaching a wide audience. By creating a common identifier for fellow activists, hashtags further improve the expansive reach of social media by enabling tracking of multiple uses of a phrase (Stache, 2014). Social movement organizations can expand the social discourse around a cause that they want to highlight by encouraging the users of social media to speak out and share their experiences using hashtags (Xiong, Cho and Boatwright, 2019). Hashtags can thus have a wide range of roles: they can "help form communities, collect publics, incite protest, [and] inform policies", to name a few (Rambukkana, 2015, p. 10).

"Activism is action on behalf of a cause, action that goes beyond what is conventional or routine"(Martin, 2007, p. 19). Activism has played a key role in many of the social movements we have seen in recent decades, from promoting environmental awareness to opposing

racism, to name a few (Martin, 2017). Similarly, hashtag activism has been defined as "the act of fighting for or supporting a cause with the use of hashtags as the primary channel to raise awareness of an issue and encourage debate via social media" (Tomblinson and Wolf, 2017, p. 15). Hashtag activism has become "a widely recognized artifact of digital culture" (Clark, 2015, p. 214), as well as an important contributor to democratic processes, calling for a recognition of the value of political influences from the margins (Jackson, 2016). At the same time, users may perceive the hashtags that they come across as representative of the relevant debate as a whole, while the truth is that social media algorithms are not designed to provide that kind of neutral overview (Bruns and Burgess, 2015; Carah, 2014).

Feminism is political activism that aims to combat discrimination and fight for gender equality (Jackson et al., 1996; Swirsky et al., 2016). Swirsky et al. (2016) further found that feminism represents "action, education, and the breaking of traditional norms" (p. 458). Like other hashtag activism, feminist hashtag activism is ignited by contemporary events and discourses. Feminist hashtag activist conversations can play an important role in knowledge production about the topics they concern. Such conversations are sometimes taken up by mainstream media and can even lead to further action (Portwood-Stacer and Berridge, 2014; Rentschler, 2017).

There has certainly been no shortage of memorable hashtag campaigns in recent years. To provide a brief insight into some of the powerful hashtags that have been applied in the fight against gender discrimination and to provide context, hashtags that have been the subject of recent research will be introduced, followed by a few of the most prominent ones in Norway and Iceland, in chronological order. Starting with one of the better-known global feminist activism hashtag campaigns, the hashtag #EverydaySexism was first coined in 2012. It addresses instances of sexism experienced in everyday life (Eagle, 2015; Kangere, Kemitare and Michau, 2017). In 2014, UN Women launched the #HeForShe campaign, aiming to end gender inequality by calling on men as allies (Keyes-Bevan, 2016; Subašić et al., 2018; Watson, 2014). The #whyistayed campaign in the USA in late 2014 aimed to raise awareness of the complex nature of domestic violence (Clark, 2016).

The year 2015 was an important one for hashtags in the western Nordic countries. In March, young Icelandic feminists adapted the international #freethenipple hashtag with vigour, aiming to "draw attention to the double standards directed against the female body and the sexualization of the breast" (Rúdólfsdóttir and Jóhannsdóttir, 2018). A few weeks later, Norway experienced the #jegharopplevd ("I have experienced") hashtag movement. Within a single week, thousands of Norwegian women (and a few men) had taken part, sharing their experiences of unwanted sexual attention and harassment (Bruun, 2017; Eidsvik, 2015; Thjømøe and Johnsen, 2015). In May, Icelandic women revolted under the hashtags #konurtala and #þöggun ("women speak" and "silenced") where they told tales of sexual abuse and assault and called for changes in the justice system (Eleftheriou-Smith, 2015; Fontaine, 2015). These two hashtags were first used in a large closed Facebook group for women called Beauty Tips!, and the following wave of hashtags is therefore commonly referred to in Icelandic media as "The Beauty Tips revolution" (Jóhannsdóttir and Friðriksson, 2015; Ingvarsdóttir, 2015). In 2017, the #höfumhátt ("let's make noise") movement focused on the victims of sexual offenders and child abusers and a local legal practice that allows offences to be erased from perpetrators records. Icelanders used the hashtag to express their outrage when it became known that the prime minister's father had helped pardon and restore the civil rights of a paedophile offender (Johnson, 2017; Kvenréttindafélag Íslands, 2017; Marinósdóttir and Erlingsdóttir, 2017). Shortly afterwards, actress Alyssa Milano dusted off a decades-old phrase that was originally created by activist Tarana Burke: #MeToo (Chan, 2017; Gilbert, 2017; Xiong, Cho and Boatwright, 2019). The 2017 version of the #MeToo movement started with actresses in Hollywood speaking out about sexual violence and abuse in the film industry but was soon backed by women in different industries and sectors all over the world, including women in several workforce sectors in Norway and Iceland. While #MeToo is by far the largest and most publicly acknowledged hashtag movement to this day, and still going strong, the story does not end there. In 2019, at least three powerful feminist hashtags were trending in Norway (See table 1) in addition to existing ones, and a similar development can be seen in Iceland. Hashtag activism is thus

alive and well, with new hashtags being coined continuously and old hashtags being brought back to life.

When looking at hashtag activism, actor-network theory (ANT) is a well-suited tool for acquiring perspective. Social science and humanist scholarship have traditionally viewed agency as something reserved for humans exclusively. ANT, on the other hand, acknowledges the agency of non-human agents (Giddings, 2007; Latour, 2003; Sørensen, 2004). Its main focus is on how networks of human and non-human actants are assembled, retained, and dissolved, and what these actor-networks achieve. When investigating hashtags and hashtag activism, this view provides an entirely different approach from traditional ideas on the author of a message as the sole actor. If we follow the tenets of ANT, hashtags can be viewed as an object that must be considered to have some agency. An actor-network including a hashtag would consist of authors, a hashtag, digital artefacts (like computers, mobile phones, tablets), social media platforms, social media users (contributors, readers) and so on. Rambukkana (2015) applies an ANT approach to hashtags, asking "Are they communities, publics, discourses, discursive formations, dispositifs, something else?" (p. 2) and concludes that hashtag actor networks can be any of these. As several of the respondents in the survey on which this article is based referred to hashtags as seemingly having their own agency, aspects of ANT may offer a useful perspective to reflect on their views and experiences.

Method

The most plausible way to get data on a phenomenon, the existence of which depends entirely on social media, is to reach out to social media users, through social media itself. Likewise, when the topic is related to gender discrimination, women are an obvious target group. This article is based on data from an online survey.

The survey was posted in three languages, Icelandic, Norwegian Bokmål, and Norwegian Nynorsk. All translations from Norwegian and Icelandic to English in this article, were carried out by the author, with help from friends and colleagues.

Although the main focus of this survey is not on specific hashtags, but rather on the users' interpretations of the advantages of hashtags, the first question can be seen as a key question. It lists 13 hashtags and asks which of them the respondents are familiar with (see Table). These hashtags were identified through a simple pre-study, shared with the participants of two prominent Facebook groups concerned with gender-related issues, one in Norway and one in Iceland.

Only one of the 399 respondents claimed not to know any of the 13 listed hashtags, while 41.4% claimed to have used some of the listed hashtags themselves and 76.6% claimed to know someone who had used some of the listed hashtags.

Although gender discrimination was a central topic in the survey, it should be noted that the degree to which some of the Norwegian hashtags can actually be seen as directly tackling gender discrimination can be debated. Three of the hashtags address other issues that concern women in particular, namely the right to safe birth and maternity care close to home, the importance of cervical cancer testing and misguided interference with the lives of physically disabled women (see #bunadsgeriljaen, #sjekkdeg & #villebarehjelpen in Figure 1). In the survey itself, respondents were also offered the opportunity to propose other hashtags, although these will not be addressed in this article. While the responses that this article analyses do not revolve around specific hashtags, but rather the perceived advantages of hashtags in general, the survey's focus on women's issues almost certainly influences the outcome. The following table provides an overview of the hashtags that may have influenced the mindset of the respondents.

Nationality / language	Key year	Hashtag	Direct translation	Meaning / context	Number of Google search results (May 2020)	How many respondents know the hashtag	How many respondents have used the hashtag
Norwegian	2015	#sjekkdeg	'Check yourself'	To encourage women to get tested for cervical cancer and take the subsequent measures to avoid getting the disease (Kreftforeningen, 2019; Mogstad, 2017).	27500	40%	5%
Norwegian	2015	#jegharopplevd	'I have experienced'	To illuminate how common sexual harassment is (Kristiansen, 2015).	4780	19%	4%
Norwegian	2016	#jegtrordeg	'I believe you'	To show solidarity to victims of sexual violence, even if their perpetrators don't get sentenced (Munin, 2016), building on the 'Hemsedal case' and it's survivor, Andrea Voll Voldum (Fossum, 2016).	2200	22%	4%
Norwegian	2018	#morketall	'Hidden figures'	To direct attention to the fact that most rape cases are never reported, and about 80% of those that are reported end up being closed (Om kampanjen, n.d.).	232	9%	2%
Norwegian	2019	#villebarepratelitt	'Just wanted to talk a bit'	To direct attention to unwanted attention and harassment from men, under the friendly disguise of 'just wanting to talk' (Eide & Johannessen, 2019).	3990	32%	3%
Norwegian	2019	#bunadsgeriljaen	'The national costume guerilla'	Used by a movement with the same title (Bunadsgeriljaen) to object to the closure of maternity wards in rural Norway (Dommerud, 2019) and emphasize the importance of safe maternity care close to home for everyone (Bunadsgeriljaen, n.d.).	25400	39%	3%
Norwegian	2019	#villebarehjelp	'Just wanted to help'	Connected to #villebarepratelitt, to specifically direct the attention to how the personal boundaries of handicapped women are violated by seemingly well intended people who 'just want to help' (Øyen, 2019).	919	9%	0.003%
Icelandic	2015	#sexdagsleikinn /#6dagsleikinn	'Everyday sexism'	A direct translation of the #everydaysexism project, that aims to 'catalogue instances of sexism experienced on a day to day basis', initiated by British Laura Bates (Everyday Sexism Project, n.d.).	387/3,730	23%	6%
Icelandic	2015	#konurtala	'Women speak out'	Goes hand in hand with #þöggun. To allow women to speak out about sexual abuse and turning the attention towards the responsibility of the perpetrator rather than the victim as well as the media practice of referring to sexual crimes as 'alleged' to a larger degree than other crimes (Fontaine, 2015; Thorsdóttir, 2019 and Ármannsson, 2015).	2470	30%	7%
Icelandic	2015	#þöggun	'Silencing'	Goes hand in hand with #konurtala. To break the silence surrounding sexual abuse and turning the attention towards the responsibility of the perpetrator rather than the victim as well as the media habit of referring to sexual crimes as 'alleged' to a larger degree than other crimes (Fontaine, 2015; Thorsdóttir, 2019 and Ármannsson, 2015).	3700	37%	9%
Icelandic	2017	#höfumhátt	'Let's make noise'	To protest the practice of 'honour restoration' in the cases of convicted child molesters (Marínósdóttir & Erlingsdóttir, 2017 & Kvenréttindafélag Íslands).	5800	41%	13%
International	2015	#freethenipple	'Free the nipple'	'To protest sexual objectification and double standards' (Tsjeng, 2015) and desexualize female nipples (Hilmarsdóttir, 2015).	3,120,000	78%	12%
International	2017	#MeToo	'Me too'	'The Me Too movement (or #Me Too) is a movement against sexual harassment and assault. #MeToo spread on social media in October 2017, and then it revealed the prevalence and magnitude of problems with sexual harassment and assault, especially in the workplace, including academia and medicine' (Lee, 2018).	163,000,000	99%	32%

Table 1: The hashtags in the survey

The survey was shared on social media in Norway and in Iceland, more precisely Facebook, Twitter and LinkedIn, as well as Instagram and Snapchat. On Facebook, the survey was shared in groups and on pages directed mainly at women, although not all of them were exclusively for women, nor were they all concerned with activism against gender discrimination. The stated subjects of discussion in the groups included everything from "sharing positivity and constructive inputs" (Góða systir <3, n.d.) and "giving women a more prominent role in conversations about economics"(DN Kvinner, n.d.) to "organizing further activism as a result of the beauty tips revolution"(Aktívismi gegn Nauðgunarmenningu, n.d.). Nine groups/pages were Norwegian and 13 were Icelandic. Several colleagues and acquaintances, as well as other respondents, also shared the survey with their own contacts on social media.

The survey consisted of a total of 48 questions, including background questions. However, the path through the survey was largely decided by how respondents answered the first question and other key questions, and not every respondent was asked every question. For example, a person who expressed little or no familiarity with hashtags early on would get very few follow-up questions. On average, each respondent might therefore have been presented with about 20–25 questions.

The background questions addressed age, gender, and geographical location. Respondents living in Iceland were asked in which region they lived and those who lived in Norway which county. Respondents living elsewhere were asked on which continent they lived, and those living in Europe were asked in which European country they lived.

The total number of respondents to the survey was 399, of which 205 responded to the Icelandic version and 194 to the Norwegian versions. A few resided in other countries. As expected, women constituted the majority of the respondents at 93.4%. The most prominent differences between the two countries concerned age groups and response rates through Instagram. The largest age group in the Icelandic survey was "20 years old or younger", with 33.2% of respondents; in the Norwegian surveys, only 2.6% of respondents were 20 years or younger. This age bias seems to correspond to the fact that the survey was shared on a popular Instagram account directed at young people in Iceland. Of the Icelandic "20 years old or younger" respondents, 91% said they

had come across the link to the survey on Instagram. In total, 38.6% of the Icelandic participants came across the survey on Instagram, whereas only one of the Norwegian participants found it there. Furthermore, about 50% of the Icelandic respondents had used at least one of the hashtags, whereas only about 25% of the Norwegian respondents had used any of them.

The survey was posted in three languages: Norwegian Bokmål, Norwegian Nynorsk, and Icelandic. In this article, I focus on the written answers to the open-ended question "What, in your opinion, is the biggest advantage of using hashtags in the fight against gender discrimination or other activism?" together with references to a few background questions that may shed light on the conditions and contexts of the written answers. It is worth mentioning that roughly two thirds of the Icelandic population live in the capital region (also referred to here as the Reykjavík area). In this survey, 70.8% of the Icelandic respondents said they resided in the capital area, thus approximating the actual demographics.

The data from the survey were exported from Questback (the survey tool) to an Excel spreadsheet. Replies to the open-ended question were analysed and colour coded in Excel, and emerging categories were then further explored in terms of themes.

The pre-study represents an obvious weakness of this study. While it did identify many of the best recognized hashtags in the participating countries, its scope was too limited to provide a satisfying, representative overview. Responses to open-ended questions in the survey revealed a few additional hashtags that could have been regarded as equally influential as the ones selected in the pre-study.

Furthermore, the recruitment of respondents through social media presents its own set of threats to the validity of the survey. The title of the survey was "Hashtags against Gender Discrimination" and the target group was women and other social media users familiar with hashtags in relation to gender discrimination issues. Thus, although the survey was, in most cases, accompanied by a short, encouraging text explaining that it was for everyone and that knowledge of hashtags was not a precondition, we can safely assume that a large proportion of the respondents were people who were already interested in the topic before they chose to answer. The respondents are therefore not representative of Icelanders

and Norwegians in general, but rather of users of social media who already were concerned with gender equality issues. Furthermore, the question that this article is primarily based on is somewhat leading as it specifically asks people to identify advantages of hashtags, rather than a more neutral aspect, such as their general nature or function. This can be expected to lead to a positivity bias, whereby hashtags are presented in a predominantly positive light.

Findings

Two hundred and eighty-seven participants, of whom 44% claimed to have used some of the listed hashtags themselves, replied to the open-ended question "What, in your opinion, is the biggest advantage of using hashtags in the fight against gender discrimination or other activism?". Their written answers revealed three main categories which were strongly interconnected – so much so that separating them was sometimes impossible. Because many of the answers were long and elaborate, they often included more than one of these categories and were accordingly counted more than once. Moreover, each of the categories also came with its own set of themes or subcategories.

The three main categories were:

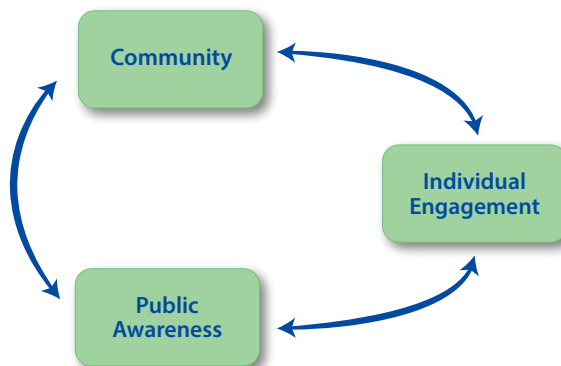

Figure 1: Three categories

The first category, *community*, emerged the most often, or in 163 answers. It refers to the notion that hashtags help unify a variety of people across countries and continents and even create a fellowship or a network of like-minded individuals. It also emphasizes hashtags' wide range of effect, their accessibility and how easy they are for anyone to use, as well as their ability to provide an overview of the issue in question and a snapshot of the diversity of expressions and experiences they represent.

The second one, *public awareness*, appeared 157 times and refers to how hashtag messages affect society. In this category, the hashtag is often presented as a meaning making agent on its own, able to inform, influence, educate and raise awareness. It is praised for presenting a message that is easy to understand via social media, traditional media, public discourse and so on, and many of these answers claim that it has the power to change and even revolutionize society.

The third one, *individual engagement*, appeared in 84 written answers. It places agency in the hands of individuals, be it the recipients of the hashtag's message or the creators of hashtag-related content. It specifies the effects of the hashtag on the individual. For some this may simply mean an insight into an issue they knew nothing about, while for others it can mean reassurance that they are not alone, validation of their personal experiences or an impetus for personal engagement for the cause. All three categories praise the simplicity and low threshold usability of hashtags, each from a different angle. The following sections will provide more detailed examples for each category and cast light on the perceived advantages of hashtags as a tool in activism against gender discrimination.

Community

Many comments addressed how easy it is for a hashtag to reach people. "It spreads quickly, so that anyone who does not live under a rock will know about it", wrote a woman from Troms, Norway, thereby summarizing the essence of many of the comments. Thirteen of the Norwegian responses included the word "spread"(N. "spre") in the context of describing how easy or effective it is to spread a message with the aid of

a hashtag, and several other answers referred to the same phenomenon using other words. This notion was often further tied to a broad international reach, as in this comment from a woman from Trøndelag county, Norway: "Hashtags become international, unite the world". Regarding the effectiveness of hashtags, a woman from Akershus, Norway, wrote, ""hashtags are" effective means to gather stories and share experiences across social classes and country borders". Thus, the power of social media to directly connect citizens, without the intervention or intermediation of news media or any other formal institutions, is a clear emphasis in the community category.

One of the most common type of answers to the question about the advantages of hashtags was that a hashtag makes it easy for a layperson to get an overview of a large topic. Hashtags were also seen as a potential common denominator. "It makes it possible to gather together various messages into one place and give the struggle a name or a symbol", wrote a young woman from the Reykjavík area in Iceland. Another woman from the same area wrote, "It unites activists under one umbrella and simplifies searches on the topic". Some respondents also emphasized a networking function; fellowship formation and the creation of a community. A woman from Oslo, Norway, put it this way:

You gather the stories. Individual stories get tied together. It creates a community, which might not have been created otherwise. One can create a community outside the traditional media, organizations and so on. It also normalizes the stories because they are gathered and, together, they become stronger.

A young woman from the Reykjavík area in Iceland addressed the unifying quality of hashtags in this way: "Those who use the hashtag can show that they are all on the same team and not just each in their own corner, fighting their individual battles".

Many also mentioned that hashtags were "simple to use", and "good for mass mobilization", as a woman from Nordland, Norway phrased it. The notions of simplicity, mass mobilization and the ability to easily spread messages are all present in an answer from a respondent of unidentified gender from Hedmark, Norway who wrote that hashtags "gather lots of people and experiences around a simple formulation that

can be rapidly spread". As an example of a category-crossing answer, a woman from Nordland, Norway, wrote that a hashtag "puts things on the agenda and makes the scope [of the issue] visible". With its emphasis on scope, her answer resonates with the contents of the community category, but the idea of visibility also situates her response in a second category, which will be discussed next, namely public awareness.

Public Awareness

This category refers to the outward effects of a hashtag, its influence on society and the changes it may lead to. The prominence of agency in this category, where the respondents allot considerable agency to hashtags, prompted the ANT approach of this article. "Good hashtags underline a point of view/attitude and invite others to participate", wrote a woman from Akershus, Norway. A man from the Reykjavik area in Iceland wrote,

Hashtags connect the conversations and show how large they are in volume. That way the conversation doesn't come across as just one angry person anymore but a large actual problem that many people are dealing with.

Some described hashtags more in terms of a tool than an agent. "[A hashtag] can be a powerful tool to raise awareness of a cause. It can also help to organize and keep track of a certain cause", wrote a woman residing in Denmark. At the same time, a small number of respondents were sceptical regarding the advantages of hashtags, and a man from Hordaland, Norway, seemed particularly concerned with making it clear that he did not see hashtags as agents on their own:

Hashtags actually have very little significance. They are rather used as something that people can gather under or support. But a single hashtag on its own can't organize people. People can organize themselves around the hashtag.

The responses in the public awareness category emphasized that agents or not, hashtags have the potential to influence the public discourse. In this category traditional media was often cited as playing an important role in how a hashtag spreads: "It ends up in the papers and creates discussions", wrote a woman from Trøndelag, Norway. Likewise, and to an even greater extent, social media played a central role in this category and was often assigned considerable agency as well, as this answer shows: "Social media has acquired major authority and provides a great opportunity for individuals to communicate, as opposed to how it was earlier". Moreover, the hashtag's visibility was identified as an advantage – resulting in several answers that applied to both the community category and the public awareness category. This response from a woman in the Reykjavík area in Iceland can be seen as an example of this:

Visibility is the main advantage. Most people use the internet and you can hardly use the largest platforms without taking notice of the discussions. The discussions come to you. Many people out there won't be bothered to go and look up testimonies, but they will read them if they pop up in their news feed.

Several of the respondents praised the hashtag's role in informing and even educating the public. "It supports discussions and education", wrote another woman from the Reykjavík area in Iceland. Yet another woman from the same area explained that hashtags have the power "to help people (perhaps young people in particular) learn what they can and cannot do, that saying no is allowed, that getting consent is crucial and so on", thus presenting the hashtag not only as an agent, but also as a helpful teacher. Young people were often identified as a group that might benefit particularly from the use of hashtags because they were considered adept social media users. "The SoMe generation speaks this language; it is a good instrument to reach more young people", wrote a woman from Troms county, Norway.

As in the first category, the simplicity of hashtags and the low threshold for understanding and using them were brought to light by a handful of respondents. "It is easy to get to the core of a message with a hashtag", wrote a woman from the West Fjords in Iceland. "A simple way to show a point of view. Easily recognizable", wrote a woman from

Oslo, Norway. It does not take much time to add a hashtag, either, or as one respondent of unidentified gender put it, "Using it is simple and quick". Not everyone, however, found hashtags that simple. "I don't fully understand [them], but I just hope that they attract attention and that is why I have tried to use them", said one woman from the Reykjavík area in Iceland.

Several respondents believed that using hashtags to raise awareness could contribute to meaning making and lead to actual changes in society. For example, one woman from Oslo wrote,

As #MeToo has shown, it has put the spotlight on totally unacceptable behaviour in society, so it has been very useful. I think there is a much higher threshold for sexual harassment now, and a lower threshold for speaking up about it, and that is incredibly good, and high time when you look back and see what has been going on.

The written answers of two women from the Reykjavik area in Iceland exemplify this further: "It is a small step for an individual, all you have to do is write something on social media, which you use daily anyway, but the effect on society is significant", wrote one. "This causes extremely fast social transformations that can lay the ground for a whole revolution of social change and awareness-raising" wrote the other.

Still, a few respondents were unconvinced about hashtags, including a woman from Trøndelag, Norway, who wrote that she felt that #MeToo had unfortunately been "misused" and "ridiculed". Some addressed the shortcomings of hashtags, such as a woman from Vest-Agder who wrote, "The downside is that the hashtags do not take privileges into account. My experience is that white cis feminists often forget their own privileges". A woman from Oslo provided one of the most in-depth written responses, which addresses a variety of the themes encompassed in the public awareness category.

The main benefit of using hashtags in activism is that it can highlight issues that have otherwise gone unnoticed, raise people's awareness, and open up thought-provoking discussions around the topic. Some, like #MeToo, have led to major community

debates and pushed for changes in the community. Others, however, like #villebærehjelpe, have not had the same reach and hardly led to any significant societal changes, but have been useful to those of us who are interested in the problem (personally I have felt that this hashtag is one of those that have been the greatest eye-opener and which I have learned the most from, perhaps because it was a topic I was not so familiar with before, due to my own privileges). I think, therefore, that even small hashtags that do not affect the general social discourse can be enlightening and educational for individuals who are not themselves affected by the problem the hashtag addresses, while at the same time allowing those affected to air their thoughts on the problem with others who have experienced the same and feel less alone as a result. They probably also make it easier for those affected by the problem to put it into words and to realize when what they have experienced is not ok.

In addition to addressing public awareness and activism, towards the end of her response, she shifts her focus to how hashtags affect individuals. This leads us right into the third category, individual engagement.

Individual engagement

In this category the agency is somewhat transferred from the hashtag itself to individuals, focusing on the recipient of the hashtag's message. Perhaps the most common theme was the emotional effect that hashtag campaigns had had on survivors of harassment, abuse, and other discrimination. This was expressed by both those who identified as survivors and others. In short, the notion was that the hashtag movements validated their experiences and gave them a feeling of support and consolation. "It can be a help and comfort [to know] that one is not alone and that it is possible to get help", said a woman from Buskerud, Norway. A woman from the capital region in Iceland expressed much the same notion, adding that such identification might lead to the realization that "many are willing to listen to you". In light of the topic of this book, the contents of this category reveal how hashtags can get citizens involved,

both in terms of creating an arena for anyone who wants to participate in the social or political discourse and at the same time validating their experiences, being a source of empowerment and facilitating personal engagement. It furthermore underscores how hashtags can help bring the voices and agency of individuals to the foreground.

The topics of this category often resonated strongly with those of the first category, community, because the focus on the individual and the realization that one is not alone were often closely related to the networking theme of that category, as well as the themes of fellowship and mass mobilization. "When many people tell and share their stories, those who stand in the middle of it become a little less alone. At the same time, you stand stronger when you stand together in the fight against discrimination", wrote a woman from Hordaland, Norway. A woman from Oslo, Norway, listed the following advantages in her category-crossing response:

Others can more easily find the posts and various profiles that address the same topics; you can also follow hashtags rather than just profiles on Instagram and that way gain a greater insight, both for the sake of knowledge and for the sake of inspiration. To see that there are many of us who care about these things and support each other [helps us] fight harder and not give up.

In a comment that can be seen as a reflection of all three categories, a woman from Rogaland county, Norway, noted that hashtags make it possible "to reach a wide group of people in a short amount of time, to strengthen and unify isolated incidents and show how deeply rooted problems can be".

A woman from the Icelandic capital region wrote that one of the hashtag campaigns had represented a chance to "finally reveal" what had happened to her, and several others noted that a campaign might encourage survivors to start sharing their stories. A number of respondents also said that using a hashtag was both easy and an easy way to contribute to the cause. At the same time, a woman from West Iceland expressed doubts about the effectiveness of this kind of campaign. "It really does not do much. If you are going to fight for something, just do that then. Don't just use a hashtag and then say, 'I contributed'».

A handful of respondents also found that the hashtags elicited a sense of affirmation or empowerment by confirming that others shared their passion for social improvements. As this woman from the capital region in Iceland describes, "It is good to know that one is not alone in having been through such things or in fighting for a better society". Similarly, a woman from Nordland, Norway, wrote that the simple fact that "others" had also experienced "lame stuff" made it easier "to set boundaries and to report". Some also experienced a change in attitude: "MeToo was an eye opener for me and made it evident to me how much I go about laughing and brushing things off because I don't want to come across as a disgruntled bitch", wrote a woman from Hordaland, Norway.

Less than 3% of the total number of respondents were over the age of 60. The following written response from a woman in that age group from Nordland, Norway, is, as such a noteworthy contribution to the discussion, possibly reflecting on a change in social values:

Experiences that I find unpleasant and feel ashamed of are made visible, and it is not I who should feel ashamed. The person who has put me in such a situation should know it and be the one to feel ashamed.

She was not alone in directing her attention towards perpetrators. A focus on men and their responsibility as either potential allies or perpetrators was a reoccurring theme. A woman from Rogaland wrote,

Men and boys realize that these things happen and that women experience them as threatening and unpleasant. For some of them this means an "Aha! moment" regarding their own behaviour that they can then change.

Still others praised hashtags as a source of information for people who "do not know very much" and can thus use the hashtags to "educate themselves", as a woman from the capital region in Iceland put it. Another woman from the same area wrote that she felt that the hashtag campaigns had helped her to understand the cause better. "If there are not too many of them, they work well for a person like me who is not really a big activist and doesn't use hashtags at all – I understand

the struggle better and support it, as long as [the hashtags are] clearly formulated".

Finally, a woman from Trøndelag, Norway, put several of the themes from all the categories into the context of meaning making and political participation:

[A hashtag] creates extra attention around a topic. Collects efforts. Makes it evident. I think it may turn out to be supportive for an individual who has their own experience/story, to see that others have theirs. It creates a strong voice that in turn influences politics.

Discussion/Conclusion

This chapter sets out to explore how hashtags encourage or support online meaning making and political participation, primarily based on the analysis of written responses to one survey question: "What is, in your opinion, the biggest advantage of using hashtags in the fight against gender discrimination or other activism?" As expected, given the way the question was formulated, the answers for the most part revolved around the positive aspects of hashtags.

The respondents saw the advantages of hashtags reflected in community, public awareness, and individual engagement. One of the primary characterizing strengths of a hashtag, represented in all three categories, is its simplicity. At first sight, it is no more than a word or a short catch phrase, preceded by a simple symbol. It is easy to write, easy to spread, easy to recognize, and does not require much time either. Anyone can use it – and everyone knows what it is, "unless they live under a rock", as one of the Norwegian respondents so eloquently put it.

The three categories all reflect a general faith in the power of hashtags as a tool, or even an agent, for meaning making and social change, a means of opening the door for participation in the social discourse. The scope of the individual engagement category is specific and somewhat narrow, centring around how hashtag movements may affect individuals, for example by providing personal consolation and validation to victims of sexual abuse. The public awareness category presented a

wider scope, including society as a whole. It addresses informing and educating society about gender discrimination, with the aid of a hashtag. The responses that represented the community category are concerned with the global scale, connecting people across countries and continents, and creating a worldwide movement advocating social and political reform. Yet, in all three categories, the simplicity of hashtags is emphasized. Anyone can use them, be it a survivor of sexual abuse, who feels empowered to share their story, the average social media user who comes across it on their daily newsfeed and educates themselves¹ about a topic they knew nothing about before, or the lone activist empowered by discovering thousands of likeminded individuals all over the world through one simple hashtag.

At the same time, each category presents its own set of hashtag characteristics. As seen in the first category, community, a hashtag makes it possible to spread messages far and wide, reaching a diverse audience, with relatively little effort. Hashtags are also searchable and facilitate an easy overview of a cause, although the overview may not be entirely representative of the debate as a whole, as mentioned previously (Bruns and Burgess, 2015; Carah, 2014). The respondents claimed that hashtags connect citizens, create a sense of community among users, and work well for both networking and mass mobilization, which resonates with the writings of Rambukkana (2015).

Public awareness, as proposed in the second category, presents hashtags as a way to put things on the agenda, show their scope and invite the public to participate and organize themselves, which also resonates with previous writing on the topic (see Stache, 2014; Xiong, Cho & Boatwright, 2019). Both social media and traditional media play a central role in paving the way for the hashtag messages. Hashtags are visible, and thus a good tool for influencing social and public discourse and raise awareness. As such, hashtags are well suited to informing and educating the public, not the least young people, who are adept at using social media and are, therefore, an ideal audience. All this makes hashtags a fitting vehicle for meaning making and social change, and even small hashtags that do not gather significant momentum and are thus unlikely to spark large scale social reforms can also be of value to

¹ Singular *they* is used here as a nonbinary pronoun, see: <https://www.merriam-webster.com/words-at-play/singular-nonbinary-they>

individuals. In spite of this, some respondents did not fully understand the hashtags, and some felt that they could be misinterpreted or fail to take privileges into account.

The contents of the third category focus on the individual and the hashtag's potential to involve and engage citizens on an individual level. This category was also the smallest in terms of number of responses. A central theme was the validation of the feelings and experiences of survivors, consolation, and support and even a long-desired chance to speak out about abuse. In some cases, this was tied directly to networking and a sense of belonging to a community, much like in the community category. Some doubts about the actual effects of using hashtags were expressed, and some found it more important to act than to express a standpoint through a hashtag. A change in attitude and behaviour among survivors, the general public and potential perpetrators, was mentioned to be a result of the hashtag movements. As in the public awareness category, the educational aspects of hashtags were highlighted, focusing on the individual and meaning making.

Reading the responses through the lens of ANT, many of the respondents addressed hashtags as agents. As Rambukkana (2015) concluded, hashtag actor networks can be represented as a variety of embodiments. The notion that hashtags can be agents is the most compelling aspect of ANT to be applied here. As agents, the hashtags were described as everything from powerful social forces to helpful personal teachers. Traditional and social media were also identified as agents, and were identified frequently in the second category, whereas in the third category the agency of the individual was highlighted. Furthermore, it became apparent throughout the categories, that many respondents found that the agency of the hashtag increased individual agency, enabling individuals to do things that they might not have been able to without the aid of the hashtag, such as speak out, reach out to like-minded people, seek support or actively participate in meaning making, participate politically or push for social change. Thus, a new role might be added to hashtag actor networks: an "amplifier"—that is, a network, or even an agent, that amplifies the meaning making and political participation power of another agent (here, the individual).

Attempting to summarize the complex picture that these reflections paint, of how hashtags encourage or support online meaning making

and political participation, one might say that hashtags are universal, unifying, meaning making tools for creating communities across cultures and raising awareness while engaging individuals, validating individual experience and amplifying individual agency. As described by the respondents of this survey, hashtags are ideal vehicles for meaning making. Using a hashtag, and even throwing oneself into a hashtag movement, provides a low threshold opportunity for an individual to participate in meaning making and politics. As seen primarily in the second and third categories, hashtags were often described as either agents of, or tools for, meaning making. The fact that they are easy to search for and likely to "pop up on [a] news feed" when people aren't even looking and, more importantly, "simple to use" opens up doors for even the unlikeliest of people to engage in public meaning making discourses and even influence public politics, as several respondents mentioned.

A common and valid criticism of feminist hashtag activism is that it may not represent sufficient variety in terms of race, physical ability, sexual identity and orientation and so on. This study does not attempt to address this criticism. It does, however, bring to light how hashtags are perceived to affect individuals and society in various ways. A powerful uniting force, a promising revolutionizing social agent and a long-awaited facilitator of individual comfort and support, hashtags are presented by the respondents in this study as a tool with seemingly unlimited potential.

This chapter only reflects on one angle of the complex social phenomenon of hashtag activism. Future research is needed to address critical aspects, using empirical studies of the actual effects of hashtag movements and the extent to which minorities are – or fail to be – included in, order to verify measurable social and political changes.

References

- Aktívismi gegn nauðgunarmenningu (no date).
Available from: <https://www.facebook.com/groups/agnid/>
- Ármansson, B. (2015) Átakið #þöggun ratar út fyrir landsteinana [online] *Vísir*. 9 June. Available from: <https://www.visir.is/g/2015150608828/atakid-thoggun-ratar-ut-fyrir-landsteinana> (Accessed: 5 June 2020).
- Bernard, A. (2019). *Theory of the Hashtag*. Translated by V. A. Pakis. Medford, Ma: Polity Press.
- Bruns, A. and Burgess, J. (2015) Twitter hashtags from ad hoc to calculated publics. In: N. Rambukkana ed., *Hashtag publics: the power and politics of discursive networks* (pp. 13–27). New York, NY: Peter Lang Publishing.
- Bruun, E. K. (2017) #JegHarOpplevd / #IhaveExperienced [Web log post]. 18 November 2017.
- Bunadsgeriljaen (2019) *Bunadsgeriljaen*. Available at: <https://bunadsgeriljaen.no/> (Accessed: 10 August 2019).
- Carah, N. (2014) Curators of databases: circulating images, managing attention and making value on social media. *Media International Australia*, 150(1), 137–142, DOI:10.1177/1329878X1415000125
- Chan, M. (2017) "Now the work really begins." Alyssa Milano and Tarana Burke on what's next for the #MeToo movement [online]. *Time*. 6 December. Available from: <https://time.com/5051822/time-person-year-alyssa-milano-tarana-burke/> (Accessed: 5 June 2015).
- Clark, M. (2015) Black Twitter: building connection through cultural conversation, in N. Rambukkana, ed., *Hashtag publics: the power and politics of discursive networks* (pp. 205-218). New York, NY: Peter Lang Publishing.
- Clark, R. (2016) «Hope in a hashtag»: the discursive activism of #WhyIStayed. *Feminist Media Studies*. 16(5), 787–804, DOI: 10.1080/14680777.2016.1138235
- Den Selskapelige (no date) Available from: <https://www.facebook.com/pages/category/Community/Den-Selskapelige-350768595263253/>
- Doctor, V. (2013) Hashtag history: when and what started it? [online] *hashtags.org*, 30 May. Available at: <https://www.hashtags.org/featured/hashtag-history-when-and-what-started-it/> (Accessed: 5 June 2020).
- DN Kvinner – for deg som er interessert i økonomi og likestilling (no date). Available at: <https://www.facebook.com/groups/DNKvinner/> (Accessed: 11 August 2019).

- Dommerud, T. (2019) I over hundre år har bunaden vært et symbol på lokal makt. Nå støtter 70.000 FB-brukere det siste bunadsopprøret. *Aftenposten*, 14. May. Available at: <https://www.aftenposten.no/norge/i/pLKGV1/I-over-hundre-ar-har-bunaden-vart-et-symbol-pa-lokal-makt-Na-stotter-70000-FB-brukere-det-siste-bunadsopproret> (Accessed: 5 June 2020).
- Eagle, R. B. (2015) Loitering, lingering, hashtagging: women reclaiming public space via #BoardtheBus, #StopStreetHarassment, and the #EverydaySexism Project. *Feminist Media Studies* 15(2), 350–353, DOI: 10.1080/14680777.2015.1008748
- Eide, L. E. and Johannessen, M. (2019) «Det er ikke uten grunn at #Villebarepratelitt har tatt av», *VG*, 24. June. Available at: <https://www.vg.no/nyheter/meninger/i/jdrOa9/det-er-ikke-uten-grunn-at-villebarepratelitt-har-tatt-av> (Accessed: 5 June 2020).
- Eidsvik, Ø. L. (2015) 'Hun startet stormen som ble #jegharopplevd'. *Aftenposten* [online], 17 April. Available from: <https://www.aftenposten.no/kultur/i/zeqK/hun-startet-stormen-som-ble-jegharopplevd?> (Accessed: 1 June 2020).
- Eleftheriou-Smith, L. (2015) Women in Iceland are changing their Facebook profile pictures to yellow and orange sad-faces to highlight the prevalence of sexual violence - The social media campaign aims to "tear down the wall of silence" around rape and sexual abuse. *The Independent* [online] 10 June. Available from: <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/women-in-iceland-are-changing-their-facebook-profile-pictures-to-yellow-and-orange-sad-faces-to-10310888.html> (Accessed: 5 June 2020).
- Everyday Sexism Project, (no date) Available from: <https://everydaysexism.com/> (Accessed: 5 June 2020).
- Femínistapotturinn, (no date) Available from: <https://www.facebook.com/groups/304345746994674> (Accessed: 9 August 2019).
- Fontaine, P. (2015) Icelanders speaking #outloud about sexual abuse [online]. *The Reykjavik Grapevine*. 9 June. Available from: <https://grapevine.is/news/2015/06/09/icelanders-speaking-outloud-about-sexual-abuse/> (Accessed: 5 June 2020).
- Fossum, H. L. (2016) Kassandrasyndromet (leder), *Fett*, 4, p. 6. Available from <http://fett.no/wp-content/uploads/2016/12/HER.pdf> (Accessed: 5 June 2020).

- Giddings, S. (2007) Playing with non-humans: digital games as technocultural form, in S. de Castell and J. Jenson eds., *Worlds in play: international perspectives on digital games research* (pp. 115–128). New York, NY: Peter Lang.
- Gilbert, S. (2017) "The movement of #MeToo – How a hashtag got its power". *The Atlantic* [online]. 16 October. Available from: <https://www.theatlantic.com/entertainment/archive/2017/10/the-movement-of-metoo/542979/> (Accessed: 5 June 2020).
- Góða systir <3 (n.d.) Available from: <https://www.facebook.com/groups/1647141338899488/> (Accessed: 9 August 2019).
- Guðjónsdóttir, Svava (2018) Iceland in figures 2018. Available from: <https://hagstofan.s3.amazonaws.com/media/public/2019/8f7e6520-8747-467c-bc6e-0600920f666c.pdf> (Accessed: 5 June 2020).
- Hagstofa Íslands (2018) Landsmönnum fjölgar um 2,4% á milli ára. 20 March. Available from: <https://www.hagstofa.is/utgafur/frettasafn/mannfoldi/mannfoldinn-1-januar-2019/> (Accessed: 5 June 2020).
- Kengere, M., Kemitare, J. and Michau, L. (2017) Hashtag activism: popularizing feminist analysis of violence against women in the Horn, East and Southern Africa. *Feminist Media Studies*, 17(5) 899–902, DOI: 10.1080/14680777.2017.1350526
- Kreftforeningen (2019) Om Sjekk deg [online] *Kreftforeningen* Available from: <https://kreftforeningen.no/sjekk-deg/om-sjekk-deg/> (Accessed: 10 August 2019).
- Kvenréttindafélag Íslands (2017) #SpeakUp! No more tolerance for gender-based violence. [online] Kvenréttindafélag Íslands. 15 September. Available from: <http://kvenrettindafelag.is/2017/speakup-no-more-tolerance-for-gender-based-violence/> (Accessed: 9 August 2019).
- Hilmarsdóttir, S. H. (2015) Frelsun geirvörtunnar: «Brjóst eru ekki kynfæri», *Vísir*, 25 March. Available at: <https://www.visir.is/g/2015150329360> (Accessed: 10 August 2019).
- Ingvarsdóttir, Á. B. (2015) Beauty tips bylting nær inn í borgarstjórn. RÚV [online] 6 June. Available from: <https://www.ruv.is/frett/beauty-tips-bylting-naer-inn-i-borgarstjorn> (Accessed: 5 June 2020).
- Jackson, L., Fleury, R. E. & Lewandowski, D. A. (1996) Feminism: definitions, support, and correlates of support among female and male college students. *Sex Roles*. 34(9), 687–693

- Jackson, S. J. (2016) (Re)imagining intersectional democracy from Black feminism to hashtag activism. *Women Studies in Communication*. 39, 375–379, DOI:10.1080/07491409.2016.1226654
- Jóhannsdóttir & Friðriksson. (2015) Bylting á Beuty tips: «Mér var nauðgað af barnsföður mínum með hnif við hálsinn». *Stundin* [online] 29 May. Available from: <https://stundin.is/frett/bylting-beauty-tips/> (Accessed: 25 May 2020).
- Johnson, J. E. (2017) Iceland's government has collapsed because the prime minister's father wanted to «restore» a child molester's «honor.» What is going on? *Washington Post* [online] 26 September. Available from: https://www.washingtonpost.com/gdpr-consent/?next_url=https%3a%2f%2fwww.washingtonpost.com%2fnews%2fmonkey-cage%2fwfp%2f2017%2f09%2f26%2fyet-another-icelandic-scandal-has-brought-down-another-male-led-government-heres-what-you-need-to-know%2f (Accessed: 5 June 2020).
- Keyes-Bevan, B. (2016). A human rights issue, *Maclean's*, 129(10), p. 39. Available from: <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=aph&AN=113459392&site=ehost-live> (Accessed: 14 September 2019).
- Kristiansen, C. (2015) #jegharopplevd å få mynter sluppet ned i toppen av mannlig leder. Fortellinger om seksuell trakassering fyller Twitter. *Dagbladet* [online] 15 April. Available from: <https://www.dagbladet.no/nyheter/jegharopplevd-a-fa-mynter-sluppet-ned-i-toppen-av-mannlig-leder/60766091> (Accessed: 5 June 2020).
- Latour, B. (2003) Is re-modernization occurring – and if so, how to prove it? *Theory, Culture & Society*. 20(2), 35–48, DOI:10.1177/0263276403020002002
- Lee B. H. (2018). #Me Too movement: it is time that we all act and participate in transformation. *Psychiatry Investigation*. 15(5), 433, DOI:10.30773/pi.2018.04.30
- Marinósdóttir, M. and Erlingsdóttir, R. (2017) This is why Iceland ranks first for gender equality. *World Economic Forum* [online] 1 November. Available from: <https://www.weforum.org/agenda/2017/11/why-iceland-ranks-first-gender-equality/> (Accessed: 5 June 2020).
- Marks, T. (2018) What are hashtags (#) and how to use them on social media. *WixBlog* [online]. 7 February 2018. Available from: <https://www.wix.com/blog/2018/02/what-are-hashtags-and-how-to-use-them-in-social-media> (Accessed: 5 June 2020).

- Martin, B. (2007) Activism, social and political. In G. L. Anderson and K. G. Herr, eds. *Encyclopedia of activism and social justice* [online]. Thousand Oaks, CA: SAGE. pp. 20–27. [Accessed: 20 August 2019]. DOI: [10.4135/9781412956215.n12](https://doi.org/10.4135/9781412956215.n12).
- Mogstad, K. L. (2017) «Husk å #sjekkkdeg!» *Adressa* [online]. 7 September. Available from: <https://www.adressa.no/meninger/kronikker/2017/09/07/Husk-%C3%A5-sjekkkdeg-15263831.ece> (Accessed: 5 June 2020).
- Munin (2016) Kraftige reaksjoner på frifinnelse for voldtekt. *Munin*. [online]. 4 August. Available from: <https://munin.buzz/2016/08/kraftige-reaksjoner-pa-frifinnelse-voldtekt/> (Accessed: 5 June 2020).
- Mørketall (2019) *Mørketall*. Available from: <http://www.morketall.no/om-kampanjen/> (Accessed: 10 August 2019).
- Nikel, D. (2018) Norway ranks second for gender equality. *Living in Norway, Trondheim*. [online] 18 December. Available from: <https://www.lifeinnorway.net/gender-equality/> (Accessed: 25 May 2020).
- Portwood-Stacer, L. & Berridge, S. (2014) Introduction: The Year in Feminist Hashtags. *Feminist Media Studies*, 14(6), p. 1090, DOI:[10.1080/14680777.2014.975415](https://doi.org/10.1080/14680777.2014.975415)
- Rambukkana, N. (2015) #Introduction: hashtags as technosocial events, in N. Rambukkana ed. *Hashtag publics: the power and politics of discursive networks* (pp. 1–12). New York, NY: Peter Lang Publishing.
- Rentschler, C.A., (2017) Bystander intervention, feminist hashtag activism, and the anti-carceral politics of care. *Feminist Media Studies: Affective Encounters: Tools of Interruption for Activist Media Practices*, 17(4), pp.565–584, DOI:[10.1080/14680777.2017.1326556](https://doi.org/10.1080/14680777.2017.1326556)
- Rúðólfsdóttir, A. G., and Jóhannsdóttir, Á. (2018) Fuck patriarchy! An analysis of digital mainstream media discussion of the #freethenipple activities in Iceland in March 2015. *Feminism & Psychology*. 28(1), 133–151, DOI:[10.1177/0959353517715876](https://doi.org/10.1177/0959353517715876)
- ScienceNordic Staff (2018) Scientists map the earliest Icelandic genome, [online]. *Science Nordic*. 1 June. .
- Stache, L. (2014) Advocacy & political potential at the convergence of hashtag activism and commerce. *Feminist Media Studies*, 1–3. DOI: [10.1080/14680777.2015.987429](https://doi.org/10.1080/14680777.2015.987429).

- Subašić, E. et al. (2018) «We for She»: Mobilising men and women to act in solidarity for gender equality. *Group Processes & Intergroup Relations*. 21(5), 707–724. DOI: [10.1177/1368430218763272](https://doi.org/10.1177/1368430218763272).
- Swirsky, J.M. and Angelone, D.J. (2016) "Equality, empowerment, and choice: what does feminism mean to contemporary women?", *Journal of Gender Studies*, vol. 25, no. 4, pp. 445–460, Available at <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/09589236.2015.1008429> (Accessed: 14 September 2019).
- Sørensen, K. H. (2004) Tingenes samfunn. Kunnskap og materialitet som sosiologiske korrektiver. *Sosiologi i dag*. 34(2), 5–25.
- Thjømøe, S. L. and Johnsen, N. (2015, April 17) – Hva gjør du med #jegharopplevd, likestillingsminister? VG. Retrieved from <https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/a62QA/hva-gjoer-du-med-jegharopplevd-likestillingsminister> (Accessed: 5 June 2020).
- Thórsdóttir, T. (2019) Frá #konurtala til #konurþagna? [online] *Kjarninn*. 25 June. Available from: <https://kjarninn.is/skodun/2019-06-25-fra-konurtala-til-konurthagna/> (Accessed: 5 June 2020).
- Tombleson, B. and Wolf, K. (2017) Rethinking the circuit of culture: How participatory culture has transformed cross-cultural communication. *Public Relations Review*. 43(1), 14–25, DOI: <https://doi.org/10.1016/j.pubrev.2016.10.017>
- Tsjeng, Z. (2015) What the hell is #freethenipple, anyway? Your seven-point feminist guide to the topless trend sweeping social networks [online] *Dazed*. 27 March. Available from: <https://www.dazeddigital.com/artsandculture/article/24253/1/what-the-fuck-is-freethenipple-anyway> (Accessed: 5 June 2020).
- Watson, E. (2014) Be the he for she. *Vital Speeches of the Day*, 80(11), 348–349. Available from: <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=aph&AN=99420103&site=ehost-live> (Accessed 14 September 2019).
- World Economic Forum (2018) Global Gender Gap Report 2018. [online]. *World Economic Forum*. Available from: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2018.pdf (Accessed: 5 June 2020).
- World Population Review (2019) Total population by country [online]. *World Population Review*. Available from: <http://worldpopulationreview.com/countries/> (Accessed: 10 August 2019).

- Xiong, Y., Cho, M., and Boatwright, B. (2019) Hashtag activism and message frames among social movement organizations: semantic network analysis and thematic analysis of Twitter during the #MeToo movement. *Public Relations Review*. 45(1), 10–23, DOI: <https://doi.org/10.1016/j.pubrev.2018.10.014>
- Øyen, E. (2019) Jeg får uønska oppmerksomhet fra fremmede hele tida. Men ikke på den måten du kanskje tenker. *NRK*. [online] 25 June. Available from: https://www.nrk.no/ytring/_villebarehjelp-1.14601847 (Accessed: 25 May 2020).

Helga Dis Isfold Sigurdardottir er førsteamanuensis i spill og opplevelses-teknologi ved Nord universitet. Hun har en doktorgrad i vitenskaps- og teknologistudier fra NTNU. Sigurdardottir har arbeidet med spillbasert læring, online kommunikasjon, mangfold og inkludering i kreative teknologistudier.

«I FORKANT AV ANGREPENE LASTET DEN ANTATTE GJERNINGSMANNEN OPP ET MANIFEST»: OM DE NYE HØYREEKSTREME TERRORISTENES MANIFESTER

Fredrik Wilhelmsen

Abstract

This article presents an analysis of the manifestos uploaded online by the right-wing extremist perpetrators in relation to the terrorist attacks in Norway on 22 July 2011, in Christchurch, New Zealand on 15 March 2019, and in El Paso, Texas, USA on the morning of 3 August 2019. Using hermeneutical interpretation and discourse analysis, it argues that it is possible to identify overlapping ideological narratives in the different texts, and it relates these narratives to different right-wing extremist virtual communities. Discussing theories of extremist ideologies developed by Roger Griffin and Olivier Roy, the article also argues that the fact that the perpetrators have been radicalized online, can have given the manifestos in question a deterritorialized and generic character.

I Netflix-serien *Manhunt: Unabomber* (2017) følger vi FBI-agenten James Fitzgeralds forsøk på å komme til bunns i hvem den ukjente terroristen «UNABOM» er – en terrorist som i 1995 hadde hjemsøkt amerikanske universiteter og flyselskaper med hjemmelagde brev bomber i hele 17 år. Først da den anonyme gjerningsmannen tilbød seg å slutte å sende bomber hvis The New York Times eller The Washington Post satte et manifest han hadde skrevet på trykk, fikk saken et gjennombrudd: Fitzgerald møtte motstand internt, men insisterte på at FBI burde råde avisene til å trykke manifestet. Var det ikke en sjanse for at måten gjerningsmannen ordla seg på ville avsløre ham? At en kollega, en ektefelle eller en søster ville gjenkjenne ordene han brukte, måten han argumenterte på? Det viste seg at Fitzgerald fikk rett: Da The Washington Post publiserte manifestet, der gjerningsmannen satte sine handlinger i sammenheng med en kritikk av det moderne industrisamfunnet, kjente David Kaczynski igjen verdensbildet og språket til sin eldre bror, den ensomme ulven Ted.

Selv om deler av Ted Kaczynskis tekst – som, for ordens skyld, ikke kan betegnes som høyreekstrem – fant veien inn i Anders Behring Breiviks klipp-og-lim-manifest, *2083: A European Declaration of Independence*, står den tilnærmingen vi møter i *Manhunt: Unabomber* i kontrast til den nye bølgen av høyreekstrem terror. I begge tilfeller er riktignok begrunnelsen for terroren i form av et manifest viktig. Men der Kaczynski først utførte angrepene, for så i etterkant å søke oppmerksomhet for sine beveggrunner i etablerte medier, har vi i forbindelse med 22. juli-terroren, angrepene på to moskeer i Christchurch, New Zealand i mars 2019 og terroren i El Paso i Texas i august samme år, sett en gjentagende formel: Høyreekstremer ensomme ulver laster opp et manifest direkte på internett rett før de begår sine terrorhandlinger, uten å ta veien om hovedstrømsmedier. Som den norske terror- og radikaliseringsforskeren Tore Bjørge har pekt på, utkrystalliserer det seg et «klart og tydelig mønster», der høyreekstremister har beveget seg «fra gata til data» (Haanshuus og Jupskås, 2017), ordlegger seg påfallende likt og lar seg inspirere av retorikken, språket og verdensbildet til tidligere terrorister – og også av måten de planla og gjennomførte terroraksjoner på (Hansen og Aarnes, 2019). Slik sett kan man spørre om ikke den nye bølgen av høyreekstrem politisk motivert vold også reflekterer en fragmentering av det offentlige rom? En oppsplitting som har skapt egne subkulturer der

høyreekstreme nettsider og uredigerte diskusjonsforum utgjør de viktigste informasjonskanalene?

Som Svein Halvard Jørgensen, Birgit Røe Mathisen og Per Bjarne Ravnå skriver i innledningen til denne antologien, har mediasamfunnet vært avgjørende for utviklingen av moderne demokratier, i en slik grad at det er mulig å avlese en sammenheng mellom faser i demokratiets utvikling og fremveksten av forskjellige massemedier. Den teknologiske utviklingen kan på en side sies å bidra til en demokratisering, ved at sosiale medier senker terskelen for å delta i den offentlige samtalen. På den andre siden stiller fragmenteringen av offentligheten, som følger i medierevolusjonens kjølvann, demokratiet overfor nye utfordringer. Oppsplittingen i tusen deloffentligheter kan gjøre det vanskeligere å verne om og utvikle den felles demokratiske offentligheten. Som terroraksjonene i New Zealand, Oslo og på Utøya er eksempler på, blir en større offentlighet klar over eksistensen av de ekstreme deloffentlighetene først *etter* at noen fra disse miljøene har omsatt ord til handling og gjennomført terroraksjoner. Å studere de nevnte manifestene og deres forbindelser til ulike virtuelle fellesskap kan fortelle noe om hvilke arenaer de meningsdannende prosessene i det ekstreme høyre foregår på, og hvilke impulser som preger dem.

Finnes det et felles språklig og ideologisk avtrykk i de ulike manifestene? Hva består i så fall disse likhetene i? Og i hvilken grad kan vi sette disse mønstrene i sammenheng med fremveksten av nye ekstreme deloffentligheter?

For å svare på disse spørsmålene har jeg sett nærmere på de manifestene som gjerningsmennene brukte for å begrunne henholdsvis terrorhandlingene i Regjeringskvartalet og på Utøya i 2011 (Breiviks *2083*), terrorangrepene på to moskeer i New Zealand i mars 2019 (Brenton Tarrants *The Great Replacement*), og skytingen i en Walmart-butikk i El Paso, Texas i august 2019 (Patrick Crusius' *The Inconvenient Truth*). Først vil jeg gjøre rede for terrorhandlingene, og hvordan gjerningsmennene spredde manifestene sine. Deretter vil jeg foreta en diskursanalyse av de mest sentrale narrative som kan identifiseres i gjerningsmennenes manifeste, diskutere forbindelsen mellom de ulike tekstene, og hvilke nettmiljøer gjerningsmennene kan sies å ha blitt formet av. Til slutt vil jeg diskutere en mulig spenning: Mens terroraksjonene rammer lokalt, forsøker gjerningsmennene i manifestene å knytte seg til globale

idéfelleskap på internett. Hvordan skal vi forstå denne spenningen mellom det globale og det lokale?

Hermeneutikk og diskursanalyse

Som nevnt ovenfor, er det manifestene til Breivik, Tarrant og Crusius som utgjør datamaterialet for denne artikkelen. Selv om Breiviks manifest har vært gjenstand for forskning (Gardell, 2014; Bjørge, 2012; Jackson, 2013; Bangstad, 2014; Archer, 2013; Sandberg, 2013), og enkelte har pekt på sammenhenger mellom manifestene til Breivik og Tarrant (Macklin, 2019), har ingen foreløpig sett systematisk på de ideologiske og diskursive koblingene mellom de ulike terrormanifestene. At kjennskap til hvilke fortellinger som sirkulerer i høyreekstreme miljøer er viktig, ble imidlertid tydelig under rettssaken mot Philip Manshaus. Manshaus sa her at alle som ville forstå hvorfor han drepte sin stesøster og angrep en moské i Bærum den 10. august 2019, måtte lese Brenton Tarrants manifest.

Inspirert av Tarrant, trodde Manshaus at en såkalt «rasekrig» snart ville bryte ut. Siden et slikt paranoid verdensbilde totalt mangler realitetsorientering, er det lett å tenke at drapet og angrepet på moskeen var motivert av et generelt rasistisk hat, og ikke av spesielle høyreekstreme fortellinger om hvor samfunnet er på vei. For han kunne vel ikke tro at «rasekrigen» skulle bryte ut når som helst? En detalj fra rettssaken tyder imidlertid på at Manshaus faktisk trodde at en slik krig var nært forestående: I forkant av ugjerningene hadde han hamstret tørrvarer til foreldrene, angivelig fordi han mente at de ville trenge dem i krigen som ville bryte ut som en følge av hans egne handlinger den 10. august 2019. Eksempelet med tørrvarer indikerer at Manshaus faktisk levde etter de fortellingene han hadde lest i Tarrants manifest. Sammen med det faktum at Breivik også forestilte seg at en europeisk borgerkrig var på vei, understreker eksempelet derfor behovet for å kjenne til og analysere hvilke fortellinger som sirkulerer i det ytre høyre.

I det følgende vil metodene hermeneutikk og diskursanalyse bli benyttet i analysen av manifestene til Breivik, Tarrant og Crusius. Hermeneutikk viser i denne sammenhengen til den sirkulære prosessen som en slik fortolkende tekstanalyse nødvendigvis innebærer. Den

hermeneutiske *fortolkningen* av ytringer, og den påfølgende hermeneutiske *rekonstruksjonen* av de viktigste mønstrene funnet i disse ytringene, er ifølge Charles Taylor (1994) en grunnleggende del av *alle* kvalitative metoder i samfunnsvitenskapelige og humanistiske fag. Metodisk kan prosessen beskrives som en veksling mellom *del* og *helhet*:

What we are trying to establish is a certain reading of text or expressions, and what we appeal to as our grounds for this reading can only be other readings. The circle can also be put in terms of part-whole relations: we are trying to establish a reading for the whole text, and for this we appeal to readings of its partial expressions; and yet because we are dealing with meaning, with making sense, where expressions only make sense or not in relation to others, the readings of partial expressions depend on those of others, and ultimately of the whole (Taylor, 1994, s. 183).

I analysen av terrormanifestene foregår vekslingen mellom del og helhet tekstinternt, men også mellom de konkrete talehandlingene fremsatt i de aktuelle manifestene, og den sosiale og historiske konteksten rundt, som blant annet høyreekstreme nettsamfunn og høyreekstrem ideologi (Jordheim, 2001).

Diskursanalyse beskriver, på sin side, den mer systematiske måten jeg har gått frem på i denne hermeneutiske fortolkningen av ytringer. En «diskurs» viser i denne sammenhengen til bestemte måter å snakke om eller forstå verden – eller et utsnitt av den – på (Jørgensen og Phillips, 2013, s. 9). I forlengelse av post-saussuresk lingvistikk, Jeffrey C. Alexanders (2003) kultursosiologi og Ernesto Laclau og Chantal Mouffes (1985) diskursteori forstår jeg mening relasjonelt: Måten vi snakker om vår sosiale omverden på, gjenspeiler den ikke på en nøytral måte, men spiller en aktiv rolle i å skape den. Som hos Mouffe og Laclau (1985, s. 109–111) er målet med den følgende diskursanalysen å avdekke – gjennom å analysere språklig *artikulasjon* – hvordan mening skapes og fikseres i de ulike tekstene som analyseres.

Ugjerningene

Bare timer før Breivik parkerte den hvite leiebilen utenfor Regjeringskvartalet i 2011, sendte han ut en tekstsamling, *2083: A European Declaration of Independence*, til e-postadressene til over 1000 utvalgte mottakere (Bangstad, 2014, s. 7). Dokumentet (eller «manifestet») ble sammen med en kort YouTube-video sendt ut fra terroristens gutterom på Skøyen i Oslo, men ble forsøkt innhyllet i mystikk ved å signeres med det engelske pseudonymet «Andrew Berwick, London» (Breivik, 2011, s. 1).

I tekstsamlingen la Breivik frem det ideologiske motivet for at han drepte til sammen 77 mennesker i Regjeringskvartalet og på Utøya. Han hevdet at ofrene var landssvikere, og at målet hans var at terroraksjonene på sikt skulle stå igjen som startskuddet for en eskalerende utvikling som ville stoppe det han omtalte som «the Islamic colonization and Islamisation of Western Europe» (Breivik, 2011, s. 4). I denne forbindelse tenkte han at «manifestet» – egentlig en uformelig tekstmasse på hele 1518 sider som bestod av egne tekster og dagboknedtegnelser samt en lang rekke artikler og blogginnlegg han hadde kopiert og plagiert fra høyreekstreme og islamofobiske nettsteder – skulle spille en viktig rolle: Under rettsaken uttalte massedrapsmannen at han så på ugjerningene kun som et «fyrverkeri» som skulle tjene den virkelige hendelsen: lanseringen av *2083* (Indregard, Wergeland og Wold, 2012, s. 14; Bangstad, 2014, s. 9). At Breivik tenkte at tekstsamlingen skulle fungere som en viktig markedsføringsstrategi og påvirkningskanal, gjenfinnes flere steder i kompendiet, der terroren på grotesk vis blir omtalt som et ledd i «the distribution of this book, the actual marketing operation;» (Breivik, 2011, s. 8).

Så hva bestod manifestet som helhet av? I innledningen og i første del prøvde den norske terroristen seg på en fremstilling av det historiske bakteppet for dagens situasjon med fremveksten av «politisk korrekthet» på den ene siden, og islam på den andre – dels gjennom å skrive egne, dels gjennom å gjengi andres tekster. I andre del ga han, igjen gjennom utstrakt kopiering, en situasjonsbeskrivelse av dagens Europa, før han i tredje og siste del inntok en mer «strategisk» og «rådgivende» rolle (Kjos, 2013, s. 19). Her, i en del som i hovedsak synes å være skrevet

av gjerningsmannen selv, kom han med råd om markedsføring, tips om hvordan terror kan planlegges, beskrivelser av et fremtidig idealsamfunn, dagboknotedgninger, og en egen del der han intervjuet seg selv og kom med selvbiografiske opplysninger.

Gjennom denne kombinasjonen av de to første situasjonsbeskrivende delene og den siste, mer «strategiske» delen trodde han at 2083 kunne utløse en åpen borgerkrig i Europa (i hans hode hadde borgerkrigen foregått i det skjulte siden 1999), og at tekstsamlingen på sikt ville utstyre andre potensielle høyreekstreme solo-terrorister med «the tools required to win the ongoing Western European cultural war» (Breivik, 2011, s. 5). Ikke minst innbilte han seg at tekstene han skrev og terroraksjonene han utførte ville skape viktige «referansepunkter» for andre og bidra til å legitimere ytterligere voldsbruk:

We are sending a potent message to the European cultural Marxist/multiculturalist elites; we are telling them that we [...] are coming for them. If not today, then tomorrow. Cultural Marxists/multiculturalists in Oslo may be the target today, but cultural Marxists in London, Paris, Berlin, Brussels, Milan or Madrid will be the target tomorrow. This war has just begun and we have no intention of acting prematurely. We know that time is on our side (Breivik, 2011, s. 1351).

Breivik hevdet også at han ikke handlet alene, men var del av et større terrornettverk. I pompøs og fantasifull stil omtalte han seg selv som «Justiciar Knight Commander for Knights Templar Europe and one of several leaders of the National and pan-European Patriotic Resistance Movement» (Breivik, 2011, s. 9). Nettverket viste seg imidlertid å være en fiktiv størrelse – et ønske, en oppfordring eller en avledningsmanøver, ikke en realitet. Likevel fant han støtte i enkelte mørke avkroker på nettet, for eksempel har russiske nynazistiske grupperinger hyllet Breivik (Bogen, 2012).

Som om ikke dette var urovekkende nok i seg selv, så massedrapsmannen tidlig ut til å inspirere også andre: I løpet av det første halvannet året etter terrorhandlingene 22. juli 2011 skal etterretningstjenestene i land som Slovakia, Polen og USA ha stoppet planlagte terroraksjoner der gjerningsmennene angivelig hentet inspirasjon fra den norske

massedrapsmannen (Bangstad, 2014, s. 8). Det er imidlertid først i 2019 at terroraksjoner har blitt gjennomført der gjerningsmannen eksplisitt har vist til Breivik som inspirasjonskilde: 15. mars gikk australieren Brenton Tarrant til angrep på to moskeer i Christchurch, New Zealand. Terroristen strømmet angrepet – der 51 personer døde, mens 49 ble såret – direkte på Facebook, og i forkant lastet han opp et manifest, kalt *The Great Replacement*, på det uredigerte diskusjonsforumet 8chan.

I manifestet, som var kortere og mer lettlest enn Breiviks enorme tekstsamling, ga Tarrant uttrykk for ideer som minnet om nordmannens. Christchurch-massedrapsmannen hevdet også å ha vært i kontakt med «Knight Justiciar Breivik, receiving a blessing for my mission after contacting his brother knights» (Tarrant, 2019, s. 18), men ingenting tyder på at denne påstanden var noe sannere enn den påståtte eksistensen av en overnasjonal tempelridderorden.

Der Breivik inspirerte Tarrant, lot 21 år gamle Patrick Crusius fra Texas seg inspirere av den australske massedrapsmannen. Lørdag 3. august 2019 drepte han 20 mennesker inne i en lokal Walmart-butikk; i forkant av drapene hadde også han lastet opp et høyreekstremt manifest på diskusjonsforumet 8chan. Som Breivik la han i manifestet frem en forklaring på terroren basert på et narrativ om befolkningsmessig utskifting, og en beskrivelse av terrorens planleggingsfase og av våpnene han brukte for å gjennomføre ugjerningene. Med manifestet fulgte også en oppfordring til 8chans brukere: «Do your part and spread this brothers!» (Glaser, 2019)

Etter terroren i El Paso har det uredigerte diskusjonsforumet 8chan blitt kastet ut av serverleverandøren, etter å ha vært den foretrukne plattformen ikke bare for gjerningsmennene i El Paso og New Zealand – som i etterkant av angrepene mottok hyllest fra anonyme brukere på forumet – men også for 19 år gamle John T. Earnest, som i april 2019 la ut et antisemittisk manifest på 8chan, før han oppsøkte en synagoge i California og drepte en kvinne. Også allerede nevnte Philip Manshaus hadde vært aktiv på lignende ekstremistforumer; i forkant av drapet på stesøsteren og angrepet på Al-Noor Islamic Centre la han ut en melding på diskusjonsforumet Endchan, der han hevdet å ha blitt valgt ut av «saint Tarrant» til å starte en «rasekrig» (Dearden, 2019).

Eksemplene ovenfor vitner om at de nye høyreekstreme gjerningsmennene radikaliseres på nettet, og lar seg inspirere og forme av

hverandres ord og handlinger. Der Breivik mottok avgjørende impulser fra såkalte «kontrajihadistiske» nettsider og kommentarfelt, har vi siden sett en klar tendens til at uredigerte diskusjonsforum har vokst frem som viktige premissleverandører for den nye høyreekstreme terroren. At gjerningsmennene annonserte terrorhandlingene i disse diskusjonsforumene, innebærer imidlertid ikke at etablerte medier er uten betydning for handlingene. Terroraksjonene er ikke bare – på grotesk vis – utformet for å gå viralt på sosiale medier. Den døgnkontinuerlige dekningen fra hovedstrømsmedier, og den herostratiske berømmelsen disse konstante oppdateringene genererer, er selvfølgelig også en vesentlig del av dynamikken bak ugjerningene. Et tegn på dette er hvordan Breivik forsøkte å ta regien over den kommende mediedekningen ved å spre bilder av seg selv slik han ønsket å fremstå. I 2083 rådet Breivik kommende terrorister til å lage lignende «markedsføringspakker», for å fremstå tiltalende og profesjonelle (Breivik, 2011, s. 1066).

Men hvilket budskap er det egentlig som uttrykkes i de aktuelle manifestene? Finnes det et samlende språklig og ideologisk mønster i dem? Og i hvilken grad kan vi eventuelt sette disse mønstrene i sammenheng med nye rasistiske og kvinnefiendtlige nettsider- og forum?

Invasjon, demografisk angst og forræderi

Et overordnet ideologisk mønster trer tydelig frem for en leser som tar for seg de tre tekstene. I alle tre er det særlig fire, tett sammenvevde fortellinger som går igjen: (1) forestillingen om at Vesten er truet eksistensielt, at vi befinner oss i en krigslignende tilstand der vestlige land «invaderes» av fremmede og fiendtlige innvandrere; (2) at lave fødselstall blant vestlige, og høye fødselstall blant ikke-vestlige, forsterker den eksistensielle trusselen; (3) at vestlige ledere begår et bevisst forræderi mot egen befolkning og samarbeider med fienden om å erstatte befolkningen med en annen; og (4) at voldelig motstand er det eneste reelle alternativet, da demokratiet er et korrumpert system som har utspilt sin rolle.

For eksempel var både Breivik og Tarrant motivert av konspirasjonsteorier som hevder at «den hvite rasen» eller «den europeiske urbefolkningen» er i ferd med å utrykkes som følge av en kombinasjon av lave fødselstall blant den «hvite», «vestlige» eller «europeiske» delen

av befolkningen, og en «kolonisering» og «invasjon» fra innvandrere generelt og muslimer spesielt.

Hos Breivik kommer dette til uttrykk gjennom et abonnement på den såkalte «Eurabia-teorien» – en konspirasjonsteori som fungerer som et viktig omdreiningspunkt i den «kontrajihadistiske» bevegelsen han knytter seg til i tekstsamlingen. Selv om det har blitt tatt initiativ til å møtes fysisk, for eksempel gjennom ulike konferanser, er kontrajihadismen mer et virtuelt fellesskap, sentrert rundt europeiske og amerikanske nettsider som Gates of Vienna, Brussels Journal, Jihad Watch og Atlas Shrugs (Strømmen, 2011). Det er disse nettsidene Breivik hentet store deler av sin virkelighetsbeskrivelse fra. For eksempel hadde han reproduisert hele 37 artikler og blogginnlegg – til sammen 14,5 prosent av den totale tekstmassen i 2083 (Jackson, 2013, s. 353) – fra den norske kontrajihadistiske bloggeren Fjordman, som sammen med figurer som Bat Ye'or, Robert Spencer og Pamela Geller regnes som bevegelsens sentrale ideologer (Strømmen, 2011).

I tekstsamlingen omfavnet Breivik Eurabia-teorien slik den ble utformet av egyptiske Ye'or i boka *Eurabia: The Euro-Arab Axis* (2006), og av Fjordman i en serie innlegg på Gates of Vienna. 22. juli-terroristen gjorde det klart at det han ønsket å bekjempe, var muslimsk innvandring til Europa. I Breiviks ekstreme og paranoide virkelighetsoppfatning ble den muslimske innvandringen til Europa omtalt som en «invasjon», som en form for «demografisk krigføring» eller «demografisk folkemord». Videre hevdet han at denne «invasjonen» sprang ut av en bevisst og utspekulert plan der den indre fienden, «kulturmarxistene», og den ytre fienden, muslimene, samarbeider om å erstatte og utrenske «den europeiske urbefolkningen» og integrere Europa i et nytt islamsk kalifat: Eurabia (Breivik, 2011, s. 1210, 1235, 1367, 1368).

Hos Tarrant finner vi ikke de samme referansene til kontrajihadismen eller Eurabia-teorien. Han bygget riktignok oppunder den mislykkede ridderromantikken Breivik forsøkte å innhulle kontrajihadismen i da han påstod å ha vært i kontakt med «Knight Justiciar Breivik, receiving a blessing for my mission after contacting his brother knights» (Tarrant, 2019, s. 18), og han delte Breiviks forståelse av at kampen mellom islam og Vesten har pågått i over 1300 år (Tarrant, 2019, s. 18). Men det var i stedet andre konspirasjonsteorier Tarrant eksplisitt gikk i bresjen for: de såkalte «great replacement» og «white genocide»-teoriene.

Disse teoriene flourer i høyreekstreme nettsamfunn, har blitt viktige omdreiningspunkt i den fremvoksende europeiske Identitærbevegelsen (Dalland, 2020), og ble gjort kjente for et større publikum med utgivelsen av Renaud Camus' *Le Grand Remplacement* i 2011. I struktur og innhold overlapper imidlertid disse konspirasjonsteoriene med Eurabia-teorien. Tarrants argumentasjon lignet Breiviks. Innvandring ble beskrevet som en «invasjon», der «the state and corporate entities» bedrar den hvite delen av befolkningen, «to replace the White people who have failed to reproduce, failed to create the cheap labour, new consumers and tax base that the corporations and states need to thrive». (Tarrant, 2019, s. 5)

Tarrant og Breivik møttes også i sin besettelse av fødselstall. Lave fødselstall blant vestlige, kombinert med høye fødselstall blant ikke-vestlige folk, forsterker den tenkte eksistensielle trusselen som de mener at Vesten står overfor. Tarrants manifest åpnet for eksempel med å gjenta «It's the birthrate», før han skriver: «If there is one thing I want you to remember from these writings, its that the birthrates must change. Even if we were to deport all Non-Europeans from our lands tomorrow, the European people would still be spiralling into decay and eventual death» (Tarrant, 2019, s. 3). Denne problemforståelsen – som ikke bare har en klar rasistisk begrunnelse, men også rommer en anti-feministisk tendens – deles av Breivik. I både *The Great Replacement* og *2083* forbindes kvinner med reproduksjon, sex og barneoppdragelse, ikke arbeid eller et liv i offentligheten. Begge steder ses også den seksuelle revolusjonen, og oppløsningen av den tradisjonelle kjernefamilien til fordel for et mer selvrealiserende og individualistisk orientert verdsett, som noe som har lagt vestlige territorier åpne og sårbare for fremmede «invasjoner» (Walton, 2012, s. 7; Önnersfors, 2019).

Lignende fortellinger og konspirasjonsteorier gjenfinner vi hos El Paso-terroristen – men i en litt annen form. En viktig forskjell mellom de ulike tekstene er lengden: I Breiviks tekstsamling er ingenting fattet i korthet; med sine 1518 sider sklir den ut i alle retninger og består av ulike deler, noen forfattet av Breivik selv, andre stjålet fra inspirasjonskilder. Tarrants manifest er på bare 74 sider, mens vi hos gjerningsmannen bak El Paso-skytingen er nede i kun fire sider. Dermed er ikke verdensbildet til El Paso-terroristen utbrodert i samme detalj som hos Tarrant – og i alle fall ikke som hos Breivik.

En annen viktig forskjell har med fiendebildene å gjøre: Terroristen i El Paso åpner sitt manifest ved å vise til Christchurch-terroristen som inspirasjonskilde og forbilde. Av manifestet skjønner vi at han har latt seg inspirere av den australske terroristen og massedrapsmannens tro på at det eksisterer et komplott for å erstatte den «hvite» befolkningen i Vesten med muslimer. Men det er ikke muslimer som utgjør den ytre fienden hos El Paso-terroristen. Han overfører i stedet dette fiendebildet på meksikansk innvandring til USA, som dermed omtales som en «invasjon». Manifestet innledes for eksempel slik:

In general, I support the Christchurch shooter and his manifesto. This attack is a response to the Hispanic invasion of Texas. They are the instigators, not me. I am simply defending my country from cultural and ethnic replacement brought on by an invasion. Some people will think this statement is hypocritical because of the nearly complete ethnic and cultural destruction brought to the Native Americans by our European ancestors, but this just reinforces my point. The natives didn't take the invasion of Europeans seriously, and now what's left is just a shadow of what was. My motives for this attack are not at all personal. Actually the Hispanic community was not my target before I read *The Great Replacement* (Crusius, 2019, s. 1).

El Paso-terroristens manifest demonstrer hvordan de ulike terroraksjonene er forbundet med hverandre, ikke bare ved at de henter næring fra de samme rasistiske konspirasjonsteoriene på nettet, men også ved at senere terrorister eksplisitt bygger videre på tidligere terroristers verdensbilde og *modus operandi*. Fiendebildet som ble brukt til å begrunne massedrapet i Texas, var som kopiert fra Tarrants manifest, som igjen hadde funnet inspirasjon i den norske massedrapsmannens kompendium og terrorhandlinger. For til tross for en annen ytre fiende, er strukturen den samme: El Paso-terroristen abonnerer på den samme paranoide virkelighetsforståelsen som Breivik og Tarrant, bygd opp rundt forestillingen om indre og ytre fiender som samarbeider om å erstatte den hvite befolkningen. Som Breivik tror El Paso-terroristen at myndighetene er med på dette komplottet. «The inconvenient truth», skriver han, «is that our leaders, both Democrat AND Republican, have been failing us

for decades. They are either complacent or involved in one of the biggest betrayals of the American public in our history» (Crusius, 2019). Ordlyden er nærmest identisk med passasjer i tekstsamlingen til Breivik, der det heter at «The creation of Eurabia ranks as one of the greatest betrayals in the history of Western civilisation» (Breivik, 2011, s. 526).

Også hos El Paso-terroristen spiller demografisk angst og fødselstall en viktig rolle. Snart vil meksikanerne utgjøre et flertall av befolkningen, påstår han, og derfor vil de kunne kontrollere amerikansk politikk i overskuelig fremtid:

Due to the death of the baby boomers, the increasingly anti-immigrant rhetoric of the right and the ever increasing Hispanic population, America will soon become a one party-state. The Democrat party will own America and they know it. [...] They intend to use open borders, free healthcare for illegals, citizenship and more to enact a political coup by importing and then legalizing millions of new voters. With policies like these, the Hispanic support for Democrats will likely become nearly unanimous in the future (Crusius, 2019, s. 1).

Så langt likhetene. Hva med forskjellene? I tillegg til Breiviks korsfarersvermeri, som vi ikke gjenfinner hos de to andre, er det særlig to elementer som er fremtredende hos terroristene fra Australia og USA, som vi ikke finner hos Breivik: (1) klima og (2) et argument om at det ligger store økonomiske interesser bak ønsket om å bytte ut befolkningen.

Breivik har en grunnleggende positiv holdning til markedsøkonomien, samtidig som han understreker at økonomi er et område «not covered by the school of thought» (les: kontrajihadismen) som han ønsket å knytte seg til. Derfor avstår han i manifestet fra å tilby «a description of a clear economical platform» (Breivik, 2011, s. 1294), men stiller seg likevel positiv til frihandel – så lenge den er vestlig og ekskluderer muslimske land (Breivik, 2011, s. 1409). Heller ikke de høyre-ekstreme terroristene fra Australia og USA tilbyr noe klart økonomisk program, men de drar, tydeligere enn Breivik, storkapitalen inn i konspirasjonsteoriene sine, og påstår at ønsket om billig, ufaglært arbeidskraft er blant beveggrunnene for de pågående «invasjonene».

Et annet aspekt som er mer fremtredende hos terroristene fra Christchurch og El Paso, enn hos Breivik, er at de innlemmer klimaendringer i narrativene sine om den vestlige sivilisasjonens forfall. Det er likevel ingen vanlig form for klimaengasjement de utviser. Tvert imot. Den kommende masseorderen Tarrant, som omtalte seg selv som en «Eco-fascist» (Tarrant, 2019, s. 15), brukte klimaendringene som et argument for å drepe innvandrere i manifestet:

[...] the environment is being destroyed by over population, we Europeans are one of the groups that are not over populating the world. The invaders are the ones over populating the world. Kill the invaders, kill the overpopulation and by doing so save the environment (Tarrant, 2019, s. 22).

Utsagnet vitner om den groteske og grenseoverskridende trollingen¹, hetesen og «humoren» på rasistiske diskusjonsforum som 8chan. El Paso-terroristen, som selv var aktiv på 8chan, tok også til seg denne trollingen: Amerikanere forbruker for mye, skrev han – og det ødelegger klimaet: «So the next logical step is to decrease the number of people in America using resources. If we can get rid of enough people, then our way of life can become more sustainable» (Crusius, 2019, s. 3).

Memer og interne vitser

Det er mange referanser til denne formen for «humor» og trolling i manifestet til Tarrant, noe som skiller det fra Breiviks manifest. Den norske gjerningsmannens tekstsamling var delt i tre, og bestod av forskjellige typer tekst, men «humor» var ikke til stede. Breivik vekslet i hovedsak mellom to språklige koder: På den ene siden var språket hans gjennomgående flatt, preget av en chattende, bloggaktig skrivestil, krydret med smilefjes. På den annen side slo stilen – under påvirkning fra den kontrajihadistiske bevegelsens forsøk på å representere et forgangent Europa – ofte over i det svulstige og teatraliske. «Europe will burn once more», skrev han for eksempel i en pompøs, høystemt og apokalyptisk tone,

¹ «Trolling» viser til det å bevisst provosere, terge, manipulere eller forstyrre andre på nettet, enten ved hjelp av ytringer eller handlinger.

«and rivers from the blood of patriots, tyrants and traitors will flow through the streets. However, a new European cultural renaissance will be born from the ashes. Islam and Marxism will not prevail» (Breivik, 2011, s. 1138).

Det svulstige språket gjenfinnes riktignok hos Tarrant. Også i Tarrants manifest veksles det, som Talia Lavin (2019) har påpekt, mellom to forskjellige språklige koder – men bare en av dem deles av Breivik: Vi har den svulstige og romantiske stilen, der forfatteren smykker seg med sitater fra forfatterne Dylan Thomas og Rudyard Kipling og fremkaller bilder av en tapt, ren gullalder, før han plasserer seg selv i enden av et historisk drama som har pågått i 1300 år. «Accept death», skriver Tarrant for eksempel, «it is as certain as the setting of the sun at evenfall» (Tarrant, 2019, s. 56). Denne stilen – som vi kjenner fra Breivik – henter næring fra en myte om nasjonal gjenfødelse, som ifølge fascismeforskeren Roger Griffin kjennetegner fascistiske bevegelser. Griffin følger her en utbredt praksis med å skille mellom fascisme med stor og liten F. «Fascisme» med stor F refererer i denne forbindelse til den italienske fascismen i mellomkrigstiden, Mussolinis bevegelse, mens «fascisme» med liten f peker mot såkalt «generisk» fascisme, også kalt «palingenetic ultranationalism»: Ifølge Griffin forenes en rekke lignende bevegelser på den anti-demokratiske ytre høyrefløyen – både før og etter andre verdenskrig – i myten om et folk som er truet, men som kan reise seg til gammel storhet gjennom intervensjonen til en rensende, klasseoverskridende bevegelse. Griffin argumenterer for at fascismen representerer «a revolutionary form of [ultra]nationalism»:

one that sets out to be a political, social and ethical revolution, welding the 'people' into a dynamic national community under new elites infused with heroic values. The core myth that inspires this project is that only a populist, trans-class movement of purifying, cathartic national rebirth (palingenesis) can stem the tide of decadence (Griffin, 1993, s. xi).

Imidlertid gjennomsyres Tarrants manifest også av en annen språklig eller semiotisk kode: den allerede nevnte rasistiske og misogyne

meme-kulturen på umodererte diskusjonsforum som 8chan.² Slike *memes* har særlig blitt et viktig element i kulturen som omgir det såkalte «alt-right» (kort for *alternative right*), som har vokst frem de seneste årene. Termen «alt-right» viser først og fremst til strømninger i det ytre høyre i USA, men den høyre-radikale *meme*- og chankulturen har også spredd seg globalt. Det som særmerker disse miljøene, er at nesten all aktivitet er uorganisert og nettbasert: Den foregår anonymt på diskusjonsforum som 4chan og 8chan (Mudde, 2019, s. 60–61).

Forði Tarrants *The Great Replacement* er pepret med referanser til interne, subkulturelle *memes* hentet fra denne chankulturen, kan manifestet være vanskelig å forstå for utenforstående. Enkelte har derfor kalt manifestet for «en felle» og en snubletråd for uinnvidde forskere, journalister og sikkerhetstjenester (Lavin, 2019). Noen formuleringer er det imidlertid lett å fange opp, som når Tarrant skriver at han har lært etnonasjonalisme fra plattformspillet «Spyro the dragon 3» (Tarrant, 2019, s. 17), og når han, i et Breivik-aktig intervju med seg selv, skriver: «recently I have been working part time as a kebab removalist» (Tarrant, 2019, s. 5) – en referanse til den såkalte «Kebab removal»-*memen*, som har sitt utspring i en serbisk musikkvideo som har blitt populær på nettforum som 8chan, der den fungerer som en eufemisme for etnisk rensing av muslimer.

Tarrant – som skriver at «Memes have done more for the ethnonationalist movement than any manifesto» (Tarrant, 2019, s. 47) – kommenterer selv blandingen av ekstremistisk «humor» og pompøs fascistisk voldsforherligelse:

Whilst we may use edgy humour and memes in the vanguard stage, and to attract a young audience, eventually we will need to show the reality of our thoughts and our more serious intents and wishes for the future. For now we appeal to the anger and black comedic nature of the present, but eventually we will need to show the warmth and genuine love we have for our people (Tarrant, 2019, s. 45).

² *Memes* viser til – i hovedsak – visuelle vitser, der lignende bilder og tekst varieres i ulike sammenhenger på Internett. (Kvernén, 2018).

Selv om vi kan spore referanser til chan-forum i *The Great Replacement*, bør det likevel understrekes at manifestet som sjanger ikke er egnet til å gjenspeile det særegne ved kulturen på disse nettsamfunnene. At Tarrant og Crusius lastet opp manifestene og annonserte terrorhandlingene på 8chan, betyr ikke at disse nettstedene kjennetegnes av å være monologiske, altså et sted der man kommer med enkeltstående erklæringer som folk siden kommenterer på. I motsetning til de kontrajihadistiske nettstedene Breivik abonnerte på, der det var et klart skille mellom hovedinnlegget og kommentarfeltet under, er det ikke det første innlegget – eller de enkelte innleggene i seg selv – som gir chan-forumene særpreg, men den språklige og semiotiske samhandlingen, hvilket vil si den aggregerte effekten som oppstår når man leser den stadige strømmen av innlegg. Chan-kulturen preges av såkalt *banter*, et mørkt, men fremdeles lekent spill med ord, meninger og symboler, der den ene deltageren forsøker å overgå den andre i vidd, sarkasme – og, i disse tilfellene, rasisme, kvinnehat, politisk ukorrekthet, raseri, hets og hat. Man «jizzer med gutta», som en 35 år gammel familiefar beskrev det, da VG konfronterte ham med at han hadde skrevet at en 13 år gammel jente bør voldtas (Newt og Hansen, 2016).³

Forskjellene på Breiviks og Tarrants semiotiske repertoar ble også tydelig under rettsakene. Breivik, fremdeles besatt av å skape en ny mytologi og symbolikk for å distansere sin høyreekstremisme fra tidligere utgaver, skulle hilse til sine eventuelle tilhengere ved å innføre en ny fascistisk hilsen. Med håndjernene på dunket massedrapsmannen seg alvorstungt på brystet, før han strakk en knyttet neve rett ut fra kroppen.⁴ Men hvem skulle ta imot denne hilsenen, hvem var den rettet mot? Tarrant, på sin side, viste det såkalte OK-tegnet, der tommel og pekefinger møtes i en sirkel, mens de tre resterende fingrene står rett ut – et allment kjent tegn, men som i høyreekstreme nettmiljøer har fått en annen, mer spesifikk betydning, nemlig «White Power»: Tolker man fingerformasjonen kreativt, kan man nemlig lese de tre utstående fingrene som en «W» og sirkelen som en «P» (istedenfor «O» og «K»). OK-tegnet har slik blitt en intern hilsen i høyreekstreme miljøer (Lavin,

³ Dette ble riktignok skrevet på en lukket Facebook-gruppe for menn, men sjargongen og beskrivelsen («jizzer med gutta») er likevel overførbart til chan-forumene.

⁴ I fengselet har Breivik omfavnet nazismen, og han hilste med såkalt romersk hilsen (eller «nazihilsen») under søksmålet han i 2016 anla mot Norge, fordi han mente at staten hadde brutt menneskerettighetene hans.

2019). Tarrants hilsen kan dermed forstås som et forsøk på å fortsette trollingen, distansere seg fra omgivelsene og sende et skjult tegn på tilhørighet – et tegn som, i motsetning til Breiviks svulstige forsøk, vil gå under radaren til de fleste utenforstående, men kanskje nettopp derfor fungere mer som en intern hilsen.

Vold og terror

Om de skiller seg fra hverandre i bruken av en form for intern, mørk humor, møtes terroristene imidlertid i synet på vold og demokrati. Alle omfavner, åpenbart, bruk av vold og terror som politisk virkemiddel. For eksempel oppsummerte 21 år gamle Crusius sin dystopiske virkelighet-soppfatning slik: «America is rotting from the inside out, and peaceful means to stop this seem to be nearly impossible» (Crusius, 2019, s. 1). Ordene kunne ha tilhørt de to andre: Breivik avviste, som kjent, demokratiet, og ønsket i stedet å utløse en åpen borgerkrig som han på lang sikt – i år 2083 – mente at ville føre til et maktskifte i Europa. Tarrant hadde hodet fullt av lignende tanker; han skrev at målet var å hevne seg på «the invaders» (Tarrant, 2019, s. 5), altså muslimene, som han påstod stod bak hundre tusener av drap på vestlige og hvite mennesker. Samtidig refererte han til såkalt «accelerationism», som vil si at man gjennom aksjoner kan øke spenningene og skjerpe motsetningene i samfunnet, og slik destabilisere vestlige demokratier (Waugh, 2019) og presse demokratisk valgte ledere til å ta politiske grep som kan føre til et «eventual backlash» (Tarrant, 2019, s. 6). Dette skal angivelig skape «an atmosphere of fear and change in which drastic, powerful and revolutionary action can occur» (Tarrant, 2019.). Strategien har sitt opphav fra ytre venstre, men særlig gjennom den nynazistiske boka *Siege* av James Mason (som gjennom *memen* «Read Siege» blir hyppig referert til på 8chan) har den nå migrert til ytre høyre (Thompson, 2018).

En viktig forskjell mellom de ulike terroristene finnes i valget av offer for den politiske volden. El Paso-terroristen hadde et annet fiendebilde enn de to andre, og angrep derfor en Walmart-butikk hvor mennesker med meksikansk bakgrunn handlet. Breivik og Tarrant, derimot, hadde overlappende fiendebilder, men valgte likevel forskjellige mål for sine terroraksjoner. Inndelingen av i indre og ytre fiender – av

terrorforskeren Ehud Sprinzak kalt «split delegitimization» – er typisk for høyreekstreme ideologier (Jupskås, 2012, s. 17; Sprinzak, 1995); der Breivik angrep det han vurderte som den indre fienden, ungdommene i AUF og Regjeringskvartalet under en regjering bestående av Ap, SV og Sp, angrep Tarrant det han forstod som den ytre fienden. Breivik mente at høyreekstremistene burde konsentrere seg om «the cultural Marxist elites», og først rette oppmerksomheten mot muslimer «AFTER we have seized political and military control» (Breivik, 2011, s. 1254), mens Tarrant begrunnet sitt valg av terrormål ut fra en annen logikk: Han skulle gjerne ha drept «more traitors as well» (Tarrant, 2019, s. 12), skrev han, men valgte en moské for å demonstrere det han anså som:

the truth of the assault on our civilization, that no where in the world was safe, the invaders were in all of our lands, even in the remotest areas of the world and that there was nowhere left to go that was safe and free from mass immigration (Tarrant, 2019, s. 11).

Virtuelle fellesskap og deterritorialisering

Etter at Philip Manshaus fra Bærum i august 2019 lot seg inspirere av Tarrant og angrep en moské i nærmiljøet, var enkelte raskt ute med å rette pekefingeren mot norske aktører som Human Rights Service (Rønning, 2019). Men som Kristian A. Bjørkelo har påpekt, er det antagelig naivt å tro at Hege Storhaug, Helge Lurås og Hans Rustad fungerer som viktige ideologiske premissleverandører for nye, unge høyreekstremister (Bjørkelo, 2019). Mens Human Rights Service, Resett og Document. no er uløselig knyttet til en nasjonal, norsk offentlighet, bør Breiviks manifest forstås i lys av en internasjonal kontrajihadistisk bloggkultur, og de nye høyreekstremistene i sammenheng med den nye globale chan-kulturen behandlet ovenfor. Noe av dynamikken bak dagens nettbaserte høyreekstremisme kan forstås med utgangspunkt i et begrep utviklet av Gilles Deleuze og Felix Guattari (2005), og senere anvendt av sosiologen Olivier Roy (2004) for å fange inn trekk ved dagens globaliserte radikale islamisme: *deterritorialisering*. Begrepet refererer til en svekkelse av sammenhengen mellom sosiale og kulturelle praksiser og lokale forhold.

Så hvordan kan dette begrepet brukes til å forstå dagens høyreekstreme diskurs? I likhet med vestlige islamister radikaliseres de nye høyreekstreme terroristene ved at de deltar i – eller lar seg påvirke av – et globalt idéfellesskap på nettet, noe som – ironisk nok – gir ideologien et deterritorialisert preg: Til tross for deres insistering på betydningen av sammenhengen mellom folk og land, er ikke ideologien til Tarrant og Breivik integrert i lokalsamfunnets praksiser, ikke rotfestet i slektens og familiens tradisjoner og vaner, men – som Olivier Roy hevder at er tilfellet med den radikale vestlige islamismen – knyttet til et virtuelt fellesskaps fundamentalistiske søken etter mening, identitet og tilhørighet (Madsen, 2018, s. 55; Roy, 2004). Hos Breivik viser dette deterritorialiserte preget seg flere steder, for eksempel i den rollen kristendommen spiller i hans ideologi. På grunn av kristendommens svekkede rolle omtaler massedrapsmannen dagens Europa som «a third world country in regards to spirituality and civilizational goals» (Breivik, 2011, s. 1220). For å bøte på dette vil han fremme «the Judeo Christian traditions in Europe with emphasis on Christendom» (Breivik, 2011, s. 1224), slik at man på sikt, tenker han seg, kan skape «a permanent Christian cultural framework» (Breivik, 2011, s. 1220). Samtidig har han ingen tilknytning til kristne miljøer eller har noensinne vist genuin interesse for trosspørsmål. Kristendommen ser ut til å handle mer om identitet enn om tro for Breivik, men det er en identitet som ikke henter impulser fra – eller blander seg med – lokale tradisjoner. Logikken synes i stedet å være ganske overfladisk, slik filosofen Slavoj Žižek har foreslått: Hvis fienden er muslimer, må han selv være kristen; kristendommen er kun et verktøy han bruker for å denge løs på islam (Žižek, 2011).

Breiviks, Tarrants og Crusius' høyreekstremisme er altså generisk – men på hvilken måte? Roger Griffin bruker, som vi så tidligere, uttrykket «generisk fascisme» om ulike anti-demokratiske, ultranasjonalistiske bevegelser som henter næring fra en myte om nasjonal gjenfødelse, der en elite skal sette klassekamp og interessekonflikt til side, drive ut «fiendene av folket» og sette det nasjonale fellesskapet i kontakt med en tapt, historisk storhet. Denne ideologiske kjernen gjenfinner Griffin i ulike lands høyreekstreme bevegelser: Mussolinis fascistparti, Hitlers naziparti og Quislings Nasjonal Samling tok kanskje utgangspunkt i hver sine lands nasjonale mytologier, men hadde likevel påfallende ideologiske og symbolske likhetstrekk, mange av dem forbundet i lengselen

etter en rensende gjenfødelse av nasjonal, rasemessig og kulturell storhet. Den mytiske kjernen gjenfinnes også hos Breivik og Tarrant; som Quisling før ham opererte førstnevnte for eksempel med klassiske fascistiske motsetningspar som «forfall» og «forråtnelse» på den ene side, og «gjenfødelse» og «renessanse» på den andre. Men det mest påfallende, kanskje særlig med Tarrants manifest *The Great Replacement*, er imidlertid at ideologien også er påfallende generisk, i den forstand at den lokale tilpasningen, som ifølge Griffin kjennetegnet den historiske fascismen, synes å være nærmest fraværende: Til tross for Tarrants etnonasjonalistiske ideologi er det lokale og stedbundne kun overfladisk representert. Innimellom bilder av *Die Schwarze Sonne* og bevåpnede menn med kamouflasjeklær er for eksempel baksiden av manifestet illustrert med sødmefylte bilder av mor og barn, far og sønn, og en jeger og hans hund. Disse kitschbildene er kanskje ment å symbolisere noe spesifikt for Australia eller New Zealand, men begrenser seg til å først og fremst vise frem det «truede» hvite fedrelandet, satt som de er i et udefinerbart landskap, ribbet for de lokale markørene vi gjerne forbinder med høyreekstreme ideologier.

Dette betyr ikke at stedbundethet ikke er viktig på nivået for artikulering av et verdensbilde. Chantal Mouffe og Ernesto Laclau har utviklet en variant av diskursanalysen som er spesielt egnet til å analysere politiske tekster (Gilje, 2017, s. 68). Her er noe av det sentrale å identifisere begreper som fungerer som «nodalpunkter» eller knutepunkter i en bestemt diskurs. Ser vi på Tarrants og Breiviks ideologi, vil vi oppdage at mange av de viktige begrepsmessige knutepunktene i manifestene nettopp har en geografisk tilknytning. «Nodalpunkter» viser til begreper som er spesielt viktige i en aktuell måte å snakke om og forstå verden på, men som samtidig er kjennetegnet ved å være «floating signifiers» (Laclau og Mouffe, 1985, s. 112). Det vil si at de ikke lar seg definere entydig, men er åpne for ulike fortolkninger, ettersom betydningen de får avhenger av den klyngen av begreper de er stuet sammen med (Laclau og Mouffe, 1985, s. 113). For å ta et eksempel: Der en konservativ politiker kanskje vil sette et begrep som «frihet» i sammenheng med en rekke juridiske og økonomiske termer («ytringsfrihet», «frihandel», «rettsstat» med flere.), vil en sosialistisk politiker kanskje sette det samme begrepet i sammenheng med termer som konnoterer likhet/ulikhet («rettferdighet», «utbytting», «solidaritet»).

Mange av de sentrale begrepene i Breiviks og Tarrants manifest er slike flytende betegnere i Laclau og Mouffes forstand. Begreper som «Vesten», «Europa», «islam», «kristendom» og «jihadisme» har ikke et stabilt innhold på tvers av politiske diskurser, men får sin aktuelle betydning avhengig av hvilke andre begreper de settes i relasjon til. Viktigheten av geografiske størrelser viser seg for eksempel i det faktum at «Vesten» i Breiviks tekstsamling settes i sammenheng med for ham positivt ladede begreper som «Civilization» og «Christianity», mens «the Arab world» fuges sammen med negativt ladede begreper som «islam», «terror», «invasion» og «jihad». Denne ensidige identifiseringen av et geografisk sted med bestemte kvaliteter fortrenger imidlertid andre diskursive muligheter; i en mer normal liberal-demokratisk diskurs konnoterer for eksempel «jihadisme» ikke «den arabiske verden» som sådan, men en voldelig retning innen *radikal islamisme*.

At stedbundethet spiller en viktig rolle på nivået for artikulering av et verdensbilde, endrer imidlertid ikke på det faktum at ideologiene som uttrykkes i de aktuelle manifestene ikke er farget av lokale tradisjoner eller praksiser. Så kan man selvfølgelig spørre om ikke tendensen mot en slik form for deterritorialisering kan spores tilbake til lenge før internettets tidsalder? Noen vil kanskje innvende at allerede Mussolini tok initiativ til etableringen av en fascistisk internasjonale, CAUR, som skulle spre ideene fra den italienske fascismen ut i verden og få dem til å anta «en universell karakter» (Dahl, 1991, s. 357). Viktigere i vår sammenheng er imidlertid påvirkningen fra hvit makt-tenkning: En av de viktigste utviklingene innen høyreekstrem ideologi etter 1945 er oversettelsen av nazismen fra å være en ideologi for og om det nordiske eller germanske folket til å bli en mer internasjonalt rettet ideologi for «den hvite rase» som sådan (Griffin, 2018, s. 42–43). Grunnlaget for en slik utvikling ble lagt i USA av terrorgrupper som The Order og folk som George Lincoln Rockwell og William Pierce (forfatteren av *The Turner Diaries*), for siden å ta turen tilbake over Atlanteren og sette sitt preg på nynazismen i Europa på slutten av 1900-tallet (Löow, 2015, s. 127f).

Slik sett representerer ikke de nye høyreekstremistene bare et brudd med fortiden, men også en videreføring av den. Til tross for alle referansene hos Breivik og Tarrant til Europa og Vesten som en kulturell og religiøs enhet kan det argumenteres for at hvit makt-ideologien er vel så viktig for å forstå det som skjer i dag, fordi den har bidratt til

en ytterligere internasjonalisering av høyreekstremistisk tankegods. Innflytelsen fra hvit makt-miljøene er kanskje tydeligst hos den selverklærte «økofascisten» Tarrant. I manifestet sitt skriker han ut at det pågår et «WHITE GENOCIDE» (Tarrant, 2019, s. 4), og gjengir – under spørsmålet «What do you want?» – det kjente nynazistiske slagordet «Fourteen Words», opprinnelig formulert av David Lane fra terrorgruppa The Order: «We must ensure the existence of our people, and a future for white children» (Tarrant, 2019, s. 7). Men hudfarge er også viktig for de to andre: Crusius er motstander av «race mixing» fordi det, i hans øyne, ødelegger «genetic diversity and creates identity problems» (Crusius, 2019, 4). Også Breivik, som var opptatt av å fremstå som kulturelt orientert forut for 22. juli, refererer flere steder til «rase» og «hvit-het» i tekstsamlingen. I et brev sendt fra fengselet, datert 27. oktober 2014, skrev Breivik at han nå hadde oppgitt sitt forsøk på å skape det han omtalte som en «hybridideologi», og at han nå i stedet omfavnet nazismen. Plutselig skrev han: «alle tidligere ytringer jeg har kommet med, som ikke er i tråd med nasjonalsosialistisk doktrine, er ikke lenger gyldige» (Karlsen, 2014). Utviklingen burde ikke komme som en overraskelse: Til tross for en tilsynelatende prioritering av religion og kultur var hudfarge avgjørende allerede i 2083. I manifestet rådet han imidlertid høyreekstremister til å blankpolere retorikken sin, og unngå ord som «hvit» og «rase» av *strategiske* grunner:

[...] If you use the word 'race' you are basically contributing to committing character assassination of yourself or will contribute to self-defeat of the organisational goals you are representing. [...] In a world where the absolute arch sin is to be a Nazi, words who are associated with Nazis must be avoided at all costs, regardless of the justification for associating them with given ideology (Breivik, 2011, s. 661).

Begrunnelsen var altså ikke ideologisk, men opportun; slik Tarrant ville gjøre senere, omfavnet Breivik hvit nasjonalisme allerede i 2011:

So even though ethnicity and race still is relevant, it is not in our best interest to talk about it. If we do, we are only increasing the risk of destroying our own credibility which is lethal

for individuals aspiring to reach a large audience (politicians etc). [...] As Muhammad once said: War is Deceit (al-Taqiyya). Many Muslims are masters of deceit, and it's time we start adapting to these realities as well (Breivik, 2011, s. 666).

Et imaginært rom

Det slående når man leser manifestene til gjerningsmennene bak terroren i New Zealand og El Paso, med minnene fra terrorangrepene i Oslo og på Utøya fremdeles friskt i minnet, er de strukturelle likhetene i måten gjerningsmennene begrunner terroren på. Til tross for forskjellige ofre, store geografiske avstander og ulik lengde på tekstene kjennetegnes manifestene av den samme demografiske angsten, de samme fortellingene om innvandring som «kolonisering», og om hvordan en indre og en ytre fiende samarbeider om å erstatte den «hvite» delen av befolkningen.

Hvis offentligheten er et «imaginært felles rom», slik Jostein Gripsrud (2017, s. 15) hevder, så er det tydelig at disse terroristene har beveget seg i andre rom enn de fleste av oss andre. Det er ikke primært den norske, amerikanske eller australske offentligheten de henter impulser fra, heller ikke fra de store internasjonale mediehusene. Det er heller ikke snakk om ideer som de finner i en gjennomsnittlig Facebook- eller Twitter-feed. I stedet bærer manifestene preg av å være formet av en ny global nettkultur – en deloffentlighet terroristene henvender seg til – like mye som av de lokale og nasjonale fellesskapene som blir direkte berørt av terroraksjonene deres. Videre reflekterer ikke bare manifestene fremveksten av internasjonale ekkokamre; medierevolusjonen nedfeller seg også i selve tekstene, som har fått et deterritorialisert og generisk preg.

Sitatet ovenfor om at krig er bedrageri, er også et av flere eksempler på at høyreekstremister som Breivik henter inspirasjon fra aktører som betraktes som sin motsetning. Det ironiske er at internasjonaliseringen og deterritorialiseringen av høyreekstrem ideologi gjør at terrorister som Breivik og Tarrant synger ut i noenlunde enklang med dødsfienden: den radikale jihadismen. Som Olivier Roys forskning viser (Roy, 2017, s. 41f.), er også de vestlige jihadistene preget av en global nettkultur som estetiserer og forherliger vold, er likegyldig overfor lokal kultur og ser

enhver konflikt som en metafor på en evig krig mellom oss og dem. Der jihadistene ser Vesten som «korsfarere» (Roy, 2017, s. 45), ser Breivik seg selv som – nettopp – en «korsfarer» som skal bekjempe de muslimske «inntrengerne». Begge grupper ser vanlige folk som ikke gjør opprør som «forrædere» (Roy, 2017, s. 48), og innhyller terroren i en narsissistisk *action*-estetikk. «[W]hat is striking is the extraordinary narcissistic posturing of the terrorists», skriver Roy om de vestlige jihadistiske terroristene. Selv om Tarrant var den eneste av dem som lastet opp en video av angrepet, kunne disse ordene like gjerne ha vært brukt om høyreekstreme terrorister som Breivik, Tarrant og Crusius:

They broadcast themselves in self-produced videos before, during, and after their actions [...]. The narrative plays on the image of movie and videogame superheroes. A typical cliché is that of the future hero whose destiny is not at first clear, as he leads an empty or too-normal life. And then he receives the call [...] and turns into an almost supernatural, omnipotent character (Roy, 2017, s. 49).

Referanser

- Alexander, J. C. (2003) *The Meanings of Social Life: A Cultural Sociology*. Oxford: Oxford University Press.
- Archer, T. (2013) Breivik's Mindset: The Counterjihad and the New Transatlantic Ant-Muslim Right, i Taylor, M., Currie, P.M. og Holbrook, D. (red.) *Extreme Right-Wing Political Violence and Terrorism*. London: Bloomsbury, s. 169–185.
- Bangstad, S. (2014) *Anders Breivik and the Rise of Islamophobia*. London: Zed Books.
- Bjørge, T. (2012) Højreekstreme voldsideologier og terroristisk rationalitet: Hvordan kan man forstå Behring Breiviks utsagn og handlinger? *Social kritikk*, 121, s. 5–25.
- Bjørkelo, K. (2019) *Feil å gje norske nettstadar ansvar for radikaliseringa av moskéskytaren* [Internett]. Oslo, Fri tanke. Tilgjengelig fra: <https://fritanke.no/kommentar/feil-a-gje-norske-nettstadar-ansvar-for-radikaliseringa-av-mosk-skytaren/19.11251> (Lest: 11. august 2019).
- Bogen, Ø. (2012) Russiske nynazister hyller barnemorderen Breivik, *TV2*. Tilgjengelig fra: <https://www.tv2.no/a/3893769/> (Lest: 11. august 2019).
- Breivik, A.B. (2011) *2083: A European Declaration of Independence*.
- Crusius, P. (2019) *The Inconvenient Truth*.
- Dahl, H.F. (1991) *Quisling: En fører blir til*. Oslo: Aschehoug forlag.
- Dalland, R.H. (2020) *Identitær: En reise inn i Europas nye høyre*. Oslo: Solum Bokvennen.
- Dearden, L. (2019) Man who stormed mosque «armed with shotgun» was inspired by Christchurch and El Paso attackers, messaging board post suggests, *Independent*. Tilgjengelig fra: <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/norway-mosque-shooting-attack-suspect-philip-manshaus-christchurch-el-paso-4chan-a9052106.html> (Lest 11.08.2019).
- Deleuze, G. & Guattari, F. (2005) *Tusind plateauer*. København: Det Kongelige Danske kunstakademis billedkunstskoler.
- Gardell, M. (2014) Crusader Dreams: Oslo 22/7, Islamophobia, and the Quest for a Monocultural Europe. *Terrorism and Political Violence*, 26 (1), s. 129–155. DOI: 10.1080/09546553.2014.849930K
- Gilje, N. (2017) Diskursanalyse før diskursanalysen: Victor Klemperers analyse av Det tredje rikes språk, i Krefting, E., Schaanning, E. og Aasgaard, R.

- Grep om fortiden: Perspektiver og metoder i idéhistorie*. Oslo, Cappelen Damm Akademisk, s. 67–86.
- Glaser, A. (2019) 8chan Is a Normal Part of Mass Shootings Now, *Slate Magazine*. Tilgjengelig fra: <https://slate.com/technology/2019/08/el-paso-8chan-4chan-mass-shootings-manifesto.html> [lest: 04. august 2019].
- Griffin, R. (1993) *The Nature of Fascism*. London: Routledge.
- Griffin, R. (2018) *Fascism*. Cambridge: Polity Press.
- Gripsrud, J. (2017) *Allmenningen: Historien om norsk offentlighet*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Haanshuus, B.P. og Jupskås, A.R. (2017) Høyreklikk! En analyse av ytre høyre på sosiale medier i Norge, *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 58 (2), s. 145–165. DOI:10.18261/issn.1504-291X-2017-02-01
- Hanssen, K. & Aarnes, H. (2019) – Høyreekstremer terrorister er som et ekko av hverandre, *Aftenposten*, tirsdag 6 august 2019, s. 4–5, del 1.
- Haug, K. (2019) – Kidnapper kristendommen, *Vårt Land*. Tilgjengelig fra <https://www.vl.no/nyhet/kidnapper-kristendommen-1.1567061?paywall=true> (Lest: 12. august 2019).
- Indregard, S., Wergeland, I. og Wold, B. (2012) Forord, i Indregard, S., Strømmen, Ø. og Wold, B. (red.) *Motgift: Akademisk respons på den nye høyreekstremismen*. Oslo: Flamme Forlag og Forlaget Manifest, s. 13–16.
- Jackson, P. (2013) The License to Hate: Peder Jensen's Fascist Rhetoric in Anders Breivik's Manifesto 2083: A European Declaration of Independence. *Democracy and Security* 9 (3), s. 247–269. DOI: 10.1080/17419166.2013.802986
- Jordheim, H. (2001) *Lesningens vitenskap: Utkast til en ny filologi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Jupskås, A.R. (2012) *Ekstreme Europa: Ideologi, årsaker, konsekvenser*. Oslo: Cappelen Damm.
- Jørgensen, M.W. & Phillips, L. (2013) *Diskursanalyse som teori og metode*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlaget.
- Karlsen, O. (2014) Den norske terroristen gir opp sin tro, *ABC-Nyheter*. Tilgjengelig fra: <https://www.abcnyheter.no/nyheter/2014/11/12/211703/den-norske-terroristen-gir-opp-sin-tro> (Lest: 12. november 2014).
- Kjos, I. (2013) Anders Behring Breiviks manifest: En idéanalyse. Masteroppgave, Oslo: Universitetet i Oslo.

- Kvernen, T.M. (2018) En konto ved navn @folkehøgskolememes, *Folkehøgskolene*. Tilgjengelig fra: <https://www.folkehogskole.no/blogg/en-konto-ved-navn-folkehogskolememes> (Lest: 3. juni 2020).
- Laclau, E. & Mouffe, C. (1985) *Hegemony and Socialist Strategy*. London: Verso Books.
- Lavin, T. (2019). The Death of Fascist Irony, *The New Republic*. Tilgjengelig fra: <https://newrepublic.com/article/153346/death-fascist-irony> (Lest: 19. mars 2019).
- Lööw, H. (2015) *Nazismen i Sverige 2000–2014*. Stockholm: Ordfront förlag.
- Macklin, G. (2019) The Christchurch Attacks: Livestream Terror in the Viral Video Age, *CTC Sentinel* 6, vol 12. Tilgjengelig fra: <https://ctc.usma.edu/christchurch-attacks-livestream-terror-viral-video-age/> (Lest: 3. juni 2020).
- Madsen, O.J. (2018) *Generasjon prestasjon*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Mudde, C. (2019) *The Far Right Today*. Cambridge: Polity Press.
- Newt, M. & Hansen, H. K. (2016) Forsker om hetserne: – Tenker faktisk at de bare «jazzet med gutta», *VG*. Tilgjengelig fra: <https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/4yGk6/forsker-om-hetserne-tenker-faktisk-at-de-bare-jazzet-med-gutta> (Lest: 11. august 2019)
- Roy, O. (2004) *Globalised Islam: The Search for a New Ummah*. London, Hurst & Company.
- Roy, O. (2017) *Jihad and Death: The Global Appeal of Islamic State*. London: Hirst & Company.
- Rønning, M. (2019) Høyre-profil ber Erna kutte støtten til Human Rights Service, *Dagbladet*. Tilgjengelig fra: <https://www.dagbladet.no/nyheter/hoyre-profil-ber-erna-kutte-stotten-til-human-rights-service/71480532> (Lest: 11. august 2019).
- Sandberg, S. (2013) Are self-narratives strategic or determined, unified or fragmented? Reading Breivik's Manifesto in light of narrative criminology. *Acta Sociologica*, 56 (1), s. 69–83.
- Sprinzak, E. (1995) Right-wing terrorism in a comparative perspective: The case of split delegitimization. *Terrorism and Political Violence* 7: s. 17–43.
- Strømmen, Ø. (2011) *Det mørke nettet: Om høyreekstremisme, kontrajohadisme og terror i Europa*. Oslo: Cappelen Damm.
- Tarrant, B. (2019) *The Great Replacement*.
- Taylor, C. (1994) Interpretation and the Sciences of Man, i Michael M. og McIntyre, L.C. (red) *Readings in the Philosophy of Social Science*, Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, s. 181–212.

- Thompson, A. (2018) The Measure of Hate on 4Chan, *Rolling Stone Magazine*. Tilgjengelig fra: <https://www.rollingstone.com/politics/politics-news/the-measure-of-hate-on-4chan-627922/> (Lest: 12. august 2019).
- Walton, S.J. (2012) Anti-feminism and Misogyny in Breivik's «Manifesto». *NORA—Nordic Journal of Feminist and Gender Research* 20, s. 4–11. DOI: [10.1080/08038740.2011.650707](https://doi.org/10.1080/08038740.2011.650707).
- Waugh, R. (2019) What is «Accelerationism», the belief followed by New Zealand terror attacker? *Metro*. Tilgjengelig fra: <https://metro.co.uk/2019/03/18/accelerationism-belief-followed-new-zealand-terror-attacker-8930673/?ito=cbshare?ito=cbshare> (Lest: 18. mars 2019).
- Ye'or, B. (2006) *Eurabia: The Euro-Arab Axis*. Madison: Farleigh Dickinson University Press.
- Žižek, S. (2011) A vile logic to Anders Breivik's choice of target. *The Guardian*. Tilgjengelig fra: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2011/aug/08/anders-behring-breivik-pim-fortuyn> (Lest: 04. juni 2020).
- Önnerfors, A. (2019) «The Great Replacement» – Decoding the Christchurch Terrorist Manifesto, *Centre for Analysis of the Radical Right*. Tilgjengelig fra: <https://www.radicalrightanalysis.com/2019/03/18/the-great-replacement-decoding-the-christchurch-terrorist-manifesto/> (Lest: 4. april 2019).

Fredrik Wilhelmsen er doktorgradsstipendiat i historisk orientert sosiologi ved Nord universitet. Han arbeider med et prosjekt som ser på historiefatningene i norsk høyreekstremisme.

TWITTER, TRUMP OG POLITISK KOMMUNIKASJON I DEN ROMERSKE REPubLIKK

Per Bjarne Ravnå

Abstract

This article discusses the possibility of popular participation in Roman Republican politics by comparing informal political communication in ancient Rome with political use of Twitter in the 2016 presidential election in the U.S. Donald Trump's use of Twitter has become known for savage and offensive attacks on political opponents, but political use of offensive one-liners is nothing new. Trump's tweets have much in common with the offensive jokes Roman politicians used to ridicule their political enemies, and they were spread in much the same way – through informal networks that are extremely difficult to control but which can reach both high and low social layers. The effect of Trump's acidic tweets may have been to rally support from groups of voters who are not normally viewed as politically active, and this may also be the case with the offensive one-liners that Roman politicians were so fond of slinging at their adversaries. At the very least, the fact that Roman politicians made efforts to spread jokes about their enemies shows that they thought that such jokes spread through social networks could have real political effects. Modern scholars have been reluctant to view ordinary Roman citizens as an active and independent element in Roman Republic politics. This article argues that one of the take-home lessons from Trump's victory in the 2016 elections is that the political interests and powers of ordinary people should never be overlooked, and the same may very well hold true for the role of ordinary citizens in ancient Roman politics.

Donald Trumps uvørne bruk av Twitter ble oppfattet som et nytt og kraftfullt virkemiddel i presidentvalget i USA i 2016. Når lamslåtte politiske kommentatorer skulle forklare hvordan en figur som Donald Trump kunne vinne valget, var den særegne måten han brukte Twitter på en av faktorene som ble trukket fram (Galdieri mfl., 2018; Hixson, 2018). Trumps Twitter-meldinger framstod som hensynsløse og respektløse, men også som umiddelbare, enkle og folkelige. Det har vært en vanlig oppfatning at denne måten å kommunisere på var viktig for den sterke støtten Trump hadde i mange velgergrupper (Enli, 2017; Ott, 2017; Francia og Baumgartner, 2018; Bryden og Silverman, 2019).

Bruk av sosiale medier i amerikansk politikk var ikke nytt i 2016. Effektiv bruk av sosiale medier var en viktig del av Barack Obamas presidentkampanje i 2008, og Trump var langt fra den eneste som brukte Twitter og andre sosiale medier i 2016 (Buccoliero mfl., 2018). Likevel ble Trumps, til tider febrilske og ofte sjikanerende, bruk av Twitter oppfattet som en ny utvikling innenfor politisk kommunikasjon (Ott, 2017). Hvis man ser historisk på politikeres kommunikasjon med store folkegrupper, ser man imidlertid at det er lite ved bruken av Twitter i amerikanske valgkamper som er nytt. Bevisst bruk av korte og provoserende formuleringer for å fremme sin egen sak eller skade konkurrenter og motstandere, har vært anvendt i politikken til alle tider. Slike likheter i politisk liv på tvers av tidsaldre gir noen interessante perspektiver på hvordan makt skapes og brukes i forskjellige historiske situasjoner. Bruken av Twitter i moderne politiske sammenhenger gir oss muligheten til å studere hvordan politiske spissformuleringer formidlet gjennom sosiale nettverker virker, og lærdommen vi trekker fra slike studier kan gi oss nye innsikter om hva vi bør se etter når vi studerer virkningene av politiske spissformuleringer i andre historiske sammenhenger.

I denne artikkelen vil jeg sammenligne bruken av Twitter i valgkampen før presidentvalget i USA i 2016 med bruken av det vi her kan kalle politiske spissformuleringer i Den romerske republikk i det siste århundret før vår tidsregning. Romerske politikere hadde ikke moderne kommunikasjonsteknologi, men de benyttet seg ofte av den tids sosiale nettverker – folkesnakk og ryktespredning – for å spre spissformuleringer som stilte politiske motstandere i et dårlig lys. Spissformuleringene kan minne om Twitter-meldinger både i form og innhold, og måten de ble spredd på – fra munn til øre gjennom sosiale nettverk rundt om på

romerske gater og torg – har mye til felles med dagens digitale sosiale medier. Hensikten med å sammenligne gammel og ny politisk kommunikasjon på denne måten er å diskutere om vi kan lære noe nytt om politisk deltakelse i romersk politikk ved å bruke politisk kommunikasjon i amerikanske presidentvalgkampanjer som modell for forholdet mellom media, meningsdanning og politisk deltakelse. Hvis politikernes måter å kommunisere med offentligheten på har tydelige likhetstrekk, kan vi kanskje gå ut fra at mottakerne – den allmenne offentligheten – også har spilt en lignende rolle i de to systemene?

Artikkelen vil starte med en kort gjennomgang av fagdebatten om hvilke deler av befolkningen som var i stand til å delta i politisk liv i Den romerske republikk, og en diskusjon om forutsetningene for å sammenligne politikk i Den romerske republikk med dagens USA. Deretter vil den gi en oversikt over den rollen sosiologer og medieforskere har tilskrevet Twitter i nyere forskning, inspirert av Donald Trumps seier i presidentvalget i USA i 2016. Oversikten vil danne grunnlaget for en sammenligning mellom bruken av Twitter i amerikanske valgkamper og bruken av politiske spissformuleringer i romersk politikk. Sammenligningen vil så være utgangspunkt for en diskusjon om muligheten av å ta i bruk perspektivene fra forskningen på bruken av Twitter, og folkelig meningsdanning og politisk deltakelse, til å se også romersk politikk fra nye vinkler.

Politisk deltakelse i Den romerske republikk

Spørsmålet om hvor bred deltakelsen i de politiske prosessene i Den romerske republikk var, har vært flittig diskutert innen historieforskningen på romerske forhold i snart 40 år. Roma hadde et republikansk politisk system fram til Augustus opparbeidet seg eneveldig makt etter de romerske borgerkrigene gjennom 40- og 30-tallet før vår tidsregning. I det republikanske systemet måtte alle lover vedtas ved avstemning i folkeforsamlinger som var åpne for alle borgere, og de militære og politiske lederne ble utpekt ved valg i de samme folkeforsamlingene.¹ Til

¹ I romersk sammenheng vil «borgere» si mannlige, frie innbyggere med romersk borgerrett. Kvinner var utelukket fra alle offisielle politiske sammenhenger, og Roma hadde en stor slavebefolkning som ikke hadde noen som helst rettigheter – verken politiske, sosiale eller økonomiske. Dette var vanlig for bystatene i antikken. Når vi diskuterer graden av demokrati i disse samfunnene, dreier diskusjonen seg vanligvis om hvordan makt og muligheter var fordelt innenfor den delen av befolkningen som ble regnet som borgere.

tross for disse tilsynelatende demokratiske innslagene har Den romerske republikk blitt oppfattet som strengt elitestyrte. Forskerne har vært tilbakeholdne med å tillegge vanlige borgere noen som helst politisk evne. Det går tilbake til en modell av romersk politikk som ble etablert av Matthias Gelzer i boken *Der Römische Nobilität* i 1913. Ifølge Gelzer var det romerske samfunnet fra øverst til nederst gjennomsyret av patron/klient-forhold, hvor fattige borgere, i egenskap av å være klienter, ga sine patroner i eliten politisk støtte i bytte mot hjelp og beskyttelse. I henhold til denne modellen, som man kan kalle *oligarki-modellen* etter *oligarki*, som betyr fåmannsvelde, gjorde disse nettverkene av personlige bindinger det mulig for en liten håndfull framstående menn å dominere alt politisk liv. Vanlige borgere hadde ingen egne politiske agendaer, og ved valg og avstemninger stemte de slik patronene ga beskjed om (Jehne, 2006).

Oppfatningen om romersk politikk som et elitestyrte spill der vanlige borgeres ønsker og behov ikke spilte noen rolle, var nesten enerådende fram til 1980-tallet. I 1984 publiserte Fergus Millar den første av en serie artikler hvor han gikk til frontalangrep på oligarki-modellen. Millar argumenterte for at den romerske elitens makt var begrenset, og at Den romerske republikk må betraktes som en form for demokrati (Millar, 1984; 1986; 1989; 1994). Millars argumenter fikk nok oppslutning til at man på begynnelsen av 1990-tallet snakket om en *demokrati-modell* som «the new orthodoxy» (Gruen, 1991, s. 254). Etter dette har imidlertid pendelen svingt tilbake, og i dag er romersk politisk historie preget av hva man kan kalle en revidert oligarki-modell. Dagens forskere legger ikke så stor vekt på patron/klient-forhold som modellen etter Matthias Gelzer, men elitens politiske dominans oppfattes fremdeles som nesten total (Yakobson, 2007). I stedet for kontroll gjennom personlige patron/klient-forhold snakker man nå om «kulturelt hegemoni» (Hölkeskamp, 2010). Hele det romerske samfunnet skal ha vært gjennomsyret av en idé om at politiske posisjoner var noe man fikk som belønning for tjenester til samfunnet som kun de rikeste kunne tilby. Denne ideen skal ha hatt så stort gjennomslag at alle frivillig overlot all politisk innflytelse til en eksklusiv elite. Samtidig er det en utbredt oppfatning at vanlige romerske borgere manglet evner og ressurser til å engasjere seg politisk. Til sammen gir dette et bilde av romersk politikk som et system der man aldri behøvde å ta hensyn til vanlige borgere som

politisk interesserte og kompetente. Politikk var et spill drevet av eliten etter elitens interesser, og vanlige romerske borgere ble oppfattet som politisk uinteresserte, inkompetente og irrelevante.²

Som en motvekt til dette synet har det de siste årene blitt publisert en del arbeider som nyanserer bildet, og antyder at den vanlige romerske befolkningen også kunne ha en viss politisk betydning. Denne forskningen framstår imidlertid som svært forsiktig. Det er ingen av forskerne som direkte hevder at det romerske folk var en aktiv og selvstendig faktor i republikkens politiske liv. Forsiktigheten er en naturlig og nødvendig følge av kildesituasjonen. De romerske kildeskribentene tilhørte selv eliten, og ideen om at det var de selv som styrte og kontrollerte staten var en viktig del av selvbildet deres. Selvstendige politiske initiativ fra folket ville ha blitt oppfattet som et brudd med både deres selvbylde og virkelighetsbilde, og det er grunn til å tro at de systematisk overså og underrapporterte den betydningen romerske borgere utenfor eliten kan ha spilt. De eneste sporene etter folkelig politisk aktivitet er små og løsrevne hint i kildene som kan vise sprekker i det polerte bildet av et elitekontrollert politisk liv. Hvis vi skal forstå hva slags rolle vanlige borgere spilte, må vi lete aktivt etter slike hint og bruke gjennomtenkte modeller for å kjede sammen de løsrevne glimtene til mer eller mindre sannsynlige forestillinger om vanlige romeres betydning for Den romerske republikkens politiske utvikling.

Den forskning som de siste årene har bidratt til å nyansere og modifisere det dominerende eliteperspektivet, har trukket slike hint om politikk utenom elitens fulle kontroll fram i lyset. Et av de mest interessante bidragene er Rosillo-López' forskning (2017) om rykter og meningsdanning i den romerske offentligheten. Rosillo-López diskuterer hva som var den politiske betydningen av en offentlig opinion skapt og styrt av rykter og sladder spredt gjennom uoversiktlig og vanskelig kontrollerbar sosial kontakt på gater og torg, og gjennom personlige nettverker. En av hennes påstander er at den folkelige interessen for politisk sladder tyder på en uavhengig, folkelig politisk kultur (Rosillo-López, 2016). Denne artikkelen bygger på det bildet av romersk offentlighet som Rosillo-López har lagt grunnlaget for, og vil prøve å utvikle forståelsen ved å sammenligne politisk kommunikasjon i Den romerske republikk med den i presidentvalgkampene i USA. For at dette skal være

² For et ekstremt eksempel på dette, se Mouritsen (2017).

mulig, er det en forutsetning at det finnes felles trekk ved den politiske situasjonen i Den romerske republikk og i dagens USA.

Amerikansk og romersk politikk

Det er en kjent sak at romersk politisk litteratur var del av den kulturelle bakgrunnen til «the founding fathers» som utformet USAs konstitusjon (Pauley, 2014; Glickstein, 1995). Den romerske republikken fungerte som en referanseramme for utformingen av den amerikanske konstitusjonen. Dette har gitt noen likheter mellom de to politiske systemene, selv om forskjellene nok er større. Mens romerne praktiserte et system med direkte avstemning i folkeforsamlingene, har USA – som så å si alle moderne demokratier – et representativt system. Det er heller ikke mange likheter mellom organiseringen av den utøvende makten og embetsverket i de to statene. På ett spesielt område er det imidlertid mulig å se klare paralleller. Presidentembetet i USA har trekk som kan sammenlignes med de øverste embedene i romernes system. De amerikanske presidentene har vidtrekkende politiske fullmakter både på det sivile og militære området, på samme måte som de romerske konsulene hadde. Presidentene sitter, som konsulene i sin tid, ved makten for en begrenset periode, og begge embedene blir besatt ved valg hvor alle med borgerrett har adgang til å avgi stemme.

Disse rent formelle likhetene har gitt opphav til flere likheter rundt valgene av konsul og presidenter. Lange og intense valgkamper har vært vanlig både i Den romerske republikk og i USA, og under disse valgkampene har det vært stort fokus på det man i vår tid kaller personlig egnethet. For å drive effektive valgkamper har det også i begge systemene vært nødvendig å ha tilgang til store økonomiske ressurser. En annen, og meget relevant, likhet, er at det i begge systemene har vært en forholdsvis liten del av de stemmeberettigede borgerne som har deltatt i valgene.³ Det har igjen ført til at en viktig utfordring for kandidatene har vært det amerikanerne kaller for «getting out the vote». For en

³ I presidentvalget i USA i 2016 deltok 58,9 prosent, se https://snl.no/Presidentvalget_i_USA_2016. I Norge har valgdeltakelsen ved stortingsvalg ligget rundt 80 prosent, se <https://snl.no/valgdeltakelse>. Valgdeltakelsen i Den romerske republikk er umulig å anslå med noen slags form for nøyaktighet, men den må ha ligget langt lavere enn i de moderne representative demokratiske systemene (Mouritsen, 2001).

amerikansk presidentkandidat har det ofte stor betydning å overbevise de velgerne som ellers ikke ville ha brukt stemmeretten sin (Blodgett mfl., 2008). Dette fenomenet må ha vært enda mer framtreddende i Den romerske republikk. Siden alle avstemninger foregikk i Roma, var det kun en meget liten del av den samlede borgermassen som kunne motiveres til å delta ved valgene. Det må alltid ha vært et stort potensial av «sovende borgere» som en kandidat til de politiske embetene kunne ha håp om å appellere til.

Det sterke fokuset på kandidatenes personlige egenskaper, og mulighetene som lå i å vekke og engasjere større grupper av velgere, gjør at det blir interessant å se på eventuelle likheter og forskjeller i kandidatenes kommunikasjon med det vi kan kalle uspesifiserte deler av de potensielle velgermassene – eller, om man vil, massekommunikasjon. Mulighetene for massekommunikasjon i Den romerske republikk og i dagens USA er selvsagt forskjellige, men utviklingen gjennom de siste tiårene har også gitt noen interessante paralleller. De digitale sosiale mediene har gitt politikere tilgang til en kommunikasjonsform som har slående likheter med det eldste av alle massemedier, nemlig det vi kan kalle folkesnakk, eller rett og slett bare sladder. På samme måte som sladder sprer digitale meldinger seg gjennom sosiale nettverker, og på samme måte som med sladder kan digitale ytringer være vanskelige å kontrollere når de først er sluppet løs – til slutt kan digitale meldinger i likhet med sladder få store konsekvenser for omdømmet til politikere og andre personer som er i offentlighetens søkelys. Disse parallellene ble ekstra sterke med innføringen av Twitter, som legger usedvanlig godt til rette nettopp for sladderlignende, korte og unyanserte meldinger med stort spredningspotensial. Twitters særtrekk som kommunikasjonsplattform, den begrensede lengden på meldingene og den enkle spredningen gjennom retvitring, gjør at amerikanske politikeres bruk av Twitter i valgkamper egner seg godt som sammenligning med romerske politikeres bruk av sladder. Hvordan har sladder, eller uformell politisk kommunikasjon, for å bruke en mer nøytral betegnelse, blitt brukt i de to politiske systemene, og hva kan denne bruken si om politisk liv og politisk virksomhet utenfor eliten?

Uformell politisk kommunikasjon i USA og Roma

For å kunne sammenligne politisk kommunikasjon i to så forskjellige samfunn er det nødvendig å bruke en vid definisjon av fenomenet. Her vil uformell politisk kommunikasjon bli forstått som ytringer med et gjenkjennelig politisk innhold eller en politisk hensikt som blir satt fram i uformelle sammenhenger. Det kan dreie seg om utsagn som argumenter for eller mot spesielle politiske holdninger, eller det kan være utsagn som støtter eller skader politisk sentrale personer eller grupperinger. Et særtrekk ved uformell politisk kommunikasjon er at den ytres og spres på måter som ikke kontrolleres av organisasjoner eller maktapparater. Dette innebærer både utfordringer og muligheter for kommunikasjonsformen. Utfordringen er at ytringene er avhengige av å bli oppfattet som interessante av mottakerne for å bli spredt videre. Det er ikke alle uformelle politiske ytringer som lykkes med det. Til gjengjeld vil ytringer som lykkes kunne spres meget effektivt, også til grupper i befolkningen som mer formell politisk kommunikasjon ikke når fram til. Uformell politisk kommunikasjon kan ta mange forskjellige former. De to formene vi skal se nærmere på, Twitter og politiske spissformuleringer, har så mange felles trekk at de lett kan sammenlignes, selv om eksemplene vi skal se på befinner seg hele 2000 år fra hverandre i tid.

Twitter som kommunikasjonsform har blitt beskrevet som enkel, umiddelbar og usivilisert (Ott, 2017). Da Twitter ble etablert i 2006, var grensen for antall tegn i meldingene 140. Fra en omlegging i 2017 har grensen vært 280. Dermed er det klare begrensninger for hvor kompleks en ytring på Twitter kan være. 140 eller 280 tegn gir plass til ett poeng, og kun ett. En tvitring kan ikke veie flere muligheter opp mot hverandre, eller vise noen form for refleksjon. Twitter legger dermed til rette for påstander, men sperrer for diskusjoner. Det fører automatisk til at denne formen for kommunikasjon blir enkel og ensidig. Siden formen er enkel, og siden det rent teknisk er enkelt og raskt å skrive en tvitring på mobiltelefonen sin, er Twitter også en av de mest umiddelbare formene for massekommunikasjon. Å sende ut en melding til millioner av følgere krever hverken planlegging eller omtanke, og nettopp det vises av og til på meldingene. Der Twitter-meldinger ofte virker personlige og inkluderende, kan de på den andre siden virke lite

gjennomtenkte og direkte hensynsløse (Ott, 2017). Det er lett å få seg til å si uakseptable ting om en annen person når vedkommende ikke er til stede, og når oppmerksomheten til millioner av tilhørere er kun et lett tastetrykk unna, kan det som ellers oppfattes som alminnelig folkeskikk fort bli glemt. Dermed kan det umiddelbare preget ved disse meldingene bidra til å gjøre dem usiviliserte – eller rett og slett ondsinnede. Det ser også ut til at måten meldingene spres på belønner negative og aggressive meldinger framfor saklighet.

Følelsesmessig ladete meldinger, og spesielt meldinger ladet med negative følelser, har større sjanse for å bli retvitret og effektivt spredd i nettverkene enn saklige og nøytrale meldinger (Jungherr, 2016; Buccoliero mfl., 2018; Stieglitz og Dang-Xuan, 2013; Ott, 2017; Marietta mfl., 2018; Jacobson, 2017). Spredningen gjennom sosiale nettverker er i seg selv et trekk ved kommunikasjonsformen. Det gir både uanede muligheter til å nå fram til mange mottakere, og det gir avsenderen manglende kontroll over hvor meldingene havner. Ingen kan kontrollere hvem som kjenner hvem, eller hvilke mottakere og nettverker de direkte følgerne av en Twitter-bruker sender meldingene videre til.⁴ Dette gir Twitter, og andre sosiale nettverker, en nesten skremmende evne til å overraske og overvelde. Når et emne først *trender* i sosiale medier, kan det nå ut til svært mange, men det er vanskelig å forutsi hva som vil *trende* og ikke. Twitter er en kraftfull og ukontrollerbar kommunikasjonsform som vil være godt for noen og dårlig for andre. Dette vises tydelig i de amerikanske valgkampene. Noen kandidater har aldri fått gjennomslag for sine meldinger, mens andre – med Donald Trump som det beste eksempelet – har fått gjennomslag av dimensjoner ingen hadde kunnet forestille seg (Galdieri mfl., 2018).

Hvis vi sammenligner disse trekkene ved Twitter med den type rykter og folkesnakk som romerske politikere kunne benytte seg av, ser vi noen tydelige likheter. Politiske spissformuleringer brukt i det sosiale miljøet i Roma, hadde alle de samme spesielle trekkene som Twitter – muligens med unntak av umiddelbarheten. Twitter-brukere kan unne seg å skrive raskt uten å bruke tid på å finne perfekte formuleringer, fordi de digitale systemene sørger for at meldingen når fram til følgerne uansett. Romerske politikere kunne ikke tillate seg slike lettvintheter,

⁴ Det finnes mange teknikker for å utnytte de digitale algoritmene som styrer flommen av innhold til forskjellige brukere, men det vil også alltid være en menneskelig faktor som det er umulig å beregne 100 prosent sikkert. For eksempler på hvordan algoritmene kan brukes, se McIntire med flere (2019).

ettersom det å formulere utsagn som skal spre seg i *muntlige* sosiale nettverker var og er en kunst. Spissformuleringene måtte være poengterte, elegante og lette å huske. Noen av de formuleringene vi har bevart er utformet med en spesiell setningsstruktur eller spesielle ordspill, som for eksempel Curio den Eldres karakteristikkk av Julius Caesar som «Alle kvinners mann og alle menns kvinne» (Sue.Div.Iul.52.3.). Uten språklige og innholdsmessige trekk som hjelper på hukommelsen, ville en muntlig formulering bli så fordreid gjennom de mange overføringene fra munn til øre at de ville miste både betydning og virkning. Ser vi imidlertid bort fra denne forskjellen, som stammer fra at romernes formuleringer ble spredt muntlig, mens Twitter-meldinger spres i et mer stabilt skriftlig format, så er likhetene mellom Twitter og romersk folkesnakk store.

Med bakgrunn i eksemplene i kildene kan romernes politiske spissformuleringer kalles både enkle og usiviliserte. Som alle andre korte utsagn hadde ikke formuleringene plass til mer enn ett poeng, og svært mange av spissformuleringene i kildene må sies å være temmelig ond-sinnede. Dette ser ut til å ha vært en av forutsetningene for at de skulle bli spredt i det hele tatt. De aller fleste av formuleringene vi kjenner til må karakteriseres som rene personangrep, og mange av dem må ha blitt ansett som langt utenfor akseptabel folkeskikk også i sin samtid. Mange av dem spilte på det vi kan kalle lytehumor og hengte ut politiske motstandere for deres utseende eller fysiske mangler. Publius Vatinius kan ha lidd av struma, og Marcus Tullius Cicero lot ham få gjennomgå for sine utstående øyne og oppsvulmete hals (Plu.Cic.26.1.; Cic.Vat.2.). Favorittmetoden ser imidlertid ut til å ha vært å beskyldte motstandere for å hengi seg til uakseptable eller degraderende seksuelle praksiser. Julius Caesars motstandere spant stadig på rykter om at han som ung mann hadde hatt et seksuelt forhold til kongen av Bithynia. Caesar skulle ha spilt rollen som «den feminine part», noe som ble sett på som nedverdiggende for romerske menn. Blant formuleringene som ble brukt var at Caesar «lå innerst i den kongelige sengen», eller rett og slett bare betegnelsen «dronningen av Bithynia» (Sue.Div.Iul.49.1–2.).

Også måten spissformuleringene i Roma ble spredt på, har mange likheter med Twitter. Det romerske samfunnet var gjennomsyret av et aktivt og intenst sosialt liv. Folk brukte mye tid på å spasere i spesielt trafikkerte områder for å treffe folk og utveksle nyheter og sladder. Dette

var en yndet aktivitet for både høy og lav. Forum Romanum og forretningsstrøkene rundt var hyppig frekventert, men spredning av rykter har også foregått på utallige andre steder – både i Roma og utover i Italia og resten av imperiet. Folk møttes i badene til avslapning og snikksnakk flere ganger i uken, hvert nabolag hadde sine møtepunkter i veikryssene eller på og utenfor serveringsstedene – og når folk reiste ut av byen, var vertshus og havner nødvendige stoppesteder for å oppdatere seg på utviklingen andre steder. Det romerske samfunnet hadde også et utvalg av personer og profesjoner med spesielle muligheter til å både spore og spre siste nytt av skandaler og fornærmelser. Et typisk eksempel er barberere, som fungerte som vandrende barbersalonger og hadde tid til å snakke med kundene mens barberingen foregikk (Rosillo-López, 2017). Kombinasjonen av romernes sosiale vaner og de romerske politikernes forkjærlighet for fornærmelser pakket inn i spenstige formuleringer, ga en uhyre effektiv ryktebørs. Kildene gir flere eksempler på at rykter om vesentlige hendelser ute i provinsene nådde folkemassene i Roma før de offisielle sendebudene nådde fram (Rosillo-López, 2017). Den samme spredningsstyrken må ha gjort seg gjeldende for de mest vellykkede politiske spissformuleringene. Hvis en romersk politiker greide å få en fornærmelse mot en av sine politiske motstandere til å *trende* i de romerske sosiale nettverkene, kunne han være sikker på at romere i alle lag av befolkningen ville humre fornøyd over de enkle og infame poengene i fornærmelsen i løpet av svært kort tid.

Oppsummert må man kunne si at Twitter i vår tids amerikanske presidentvalgkamper og politiske spissformuleringer i Den romerske republikk har overraskende mange likhetstrekk. Begge ytringsformene er direkte ved at det ikke finnes noen redigerende eller begrensende mellomledd mellom avsender og mottakere. En tvitring kan gå fra avsenderens private mobiltelefon til millioner av følgere uten noen vurdering av om innholdet er heldig eller ikke. På samme måte kunne et utsagn på Forum Romanum, eller et par velvalgte ord hvisket i øret til en bekjent i badeanlegget, gå viralt på folkemunne rundt om i Roma og langt ute i provinsene i løpet av noen få dager – uten at noen kunne kontrollere hverken utformingen eller spredningen. Formen på ytringene er også forholdsvis lik. Kort, poengtert, ensidig og enkel – med den mulige forskjellen at romernes spissformuleringer nok var mer elegante enn dagens Twitter-meldinger. Skadefryden har likevel vært den

samme. Jo mer infame og sjokkerende, jo bedre spredning har meldingene oppnådd. Personangrep ser ut til å ha vært en virkningsfull strategi i begge sammenhenger, og når meldinger og formuleringer først har hatt gjennomslagskraft, er det et felles trekk at de har nådd fram til alle lag av befolkningen. Hva kan vi så bruke alle disse likhetene til? For å svare på dette spørsmålet må vi se nærmere på hva slags politiske virkninger de to kommunikasjonsformene har hatt. Hva har Twitter blitt brukt til i amerikanske valgkamper, og hva ble politiske spissformuleringer brukt til i Den romerske republikken?

Enkel, ensidig og usivilisert kommunikasjon i praksis

Da Trump kunngjorde at han ville stille som presidentkandidat, nektet mange kommentatorer å ta ham på alvor (Francia og Baumgartner, 2018; Silver, 2016). I de mange forsøkene på å forklare hvordan en slik figur kunne vinne et presidentvalg blir bruken av Twitter trukket fram som en viktig faktor (Francia og Baumgartner, 2018; Perry og Joyce, 2018). Trumps retorikk passer til de formkravene Twitter stiller, og Trump har brukt plattformen i større utstrekning og på andre måter enn de andre kandidatene (Ott, 2017; Tsur mfl., 2016). En sammenligning av Twitter-bruken til de 16 kandidatene som deltok i det republikanske primærvalget, viser at Trump var den kandidaten som brukte Twitter mest – og at han var den kandidaten som fokuserte mest på sin egen kampanje og brukte flest meldinger til å kritisere sine motstandere og skryte av seg selv (Walter og Ophir, 2019). Han var med andre ord den kandidaten som brukte flest Twitter-meldinger med fokus på motsetninger mellom ham selv og andre politiske aktører.

Et sterkt fokus på konkurranse og konflikt framgår av de spesielle språklige trekkene Trumps meldinger har. Tvitringene hans inneholder uvanlig mange navn, og det er svært ofte navnene til personer han kritiserer eller driver regelrett hets mot. Han bruker flere adjektiver enn andre, og han bruker disse adjektivene i sammenheng med navn – ofte på rent sjikanerende måter. Kjente eksempler er «Lightweight Jeb Bush», «Little Marco Rubio» og «Crooked Hilary». Bruken av pronomener er også spesiell. Trump har, ikke overraskende, brukt «I» og «me» i langt større grad enn andre kandidater, mens han nesten ikke bruker pronomenet

«us» (Tsur mfl., 2016). I oktober 2016 publiserte The New York Times en liste på 282 personer, grupper og steder som Trump hadde fornærmet på Twitter. Et typisk eksempel er utfallet mot Arianna Huffington, grunnleggeren av den Trump-kritiske nettavisen The Huffington Post:

Ariannahuff is unattractive both inside and out. I fully understand why her former husband left her for a man – he made a good decision (Ott, 2017).

En slik formulering har alle de trekkene som skal til for å bli spredd på Twitter. Den er enkel, direkte og ondskapsfull. Den spiller på utseende og har klare seksuelle overtoner. Formuleringen minner så mye om noen av de mest vellykkede romerske spissformuleringene at man skulle tro den hadde oppstått under nøyaktig samme forhold.

For å oppsummere innholdet i Trumps tvitring er så kjennetegnes de av å være innrettet mot konflikt, og av å sjikanere enkeltpersoner og grupper Trump har et dårlig forhold til. Mange av meldingene er kvinnefiendtlige, de er ufine mot afroamerikanere og amerikanere med latinamerikansk bakgrunn, og de mistenkeliggjør muslimer og innvandrere (Hixson, 2018). Både form og innhold er ofte langt over grensen for akseptabel folkeskikk. Denne ekstreme formen for kommunikasjon har vakt undring og forskrekkelse hos politiske kommentatorer (Hixson, 2018). Hvordan kan slik oppførsel gjøre en mann *mer* populær? Hvordan kan en person som ikke en gang behersker grunnleggende høflighet bli president i USA? Dette reiser et spørsmål som er sentralt også for det faglige poenget i denne artikkelen: Kan vi være sikre på at Twitter-bruken bidro til at Trump vant valget? Kan det ikke tenkes at han vant valget av helt andre årsaker, og at valgseieren egentlig kom *på tross av* tvitringene?

Det faktum at Trump vant valget etter en kampanje med hektisk og sjokkerende bruk av Twitter, er interessant, men beviser ikke at Twitter var årsaken til valgseieren. Forklaringene på den overraskende valgseieren er sannsynligvis komplekse, og omfatter mange faktorer som ikke har noe med Twitter å gjøre (Farley, 2019; Campbell, 2018). Det er likevel en så klar sammenheng mellom de holdningene Trump gir uttrykk for på Twitter og de holdningene som er framtrædende blant dem som stemte på ham at det sannsynliggjør at Twitter spilte en positiv rolle for

valgresultatet.⁵ Undersøkelser foretatt i forbindelse med valget viste at det mest framtreddende trekket ved velgerne som stemte på Trump var at de delte hans fordommer mot kvinner, afroamerikanere, muslimer og innvandrere. Andre trekk som har blitt forbundet med disse velgerne, som lav inntekt, lav utdanning og hvit arbeiderklassebakgrunn, var langt mindre signifikante enn disse fordommene (Smith og Hanley, 2018).

Et annet trekk som kjennetegner Trumps velgere, er at de forakter svake ledere som ikke er i stand til å treffe tiltak mot de samme gruppene som fordommene stempler som snyltere og unnalurere (Smith og Hanley, 2018). Sett i lys av dette, blir den uvørne og hensynsløse stilen i Trumps tvitringer en styrke. Kjernevelgerne hans vil heller ha en hensynsløs president enn en høflig og medmenneskelig president som er for svak til å ordne opp. Det er altså et tydelig sammenfall mellom de fordommene Trumps tvitring gir uttrykk for, og de politiske holdningene som finnes blant velgerne som stemte ham fram til seier i presidentvalget (Hixson, 2018). Dette er relevant for sammenhengen mellom politisk kommunikasjon og politisk deltakelse utenfor eliten på to måter. For det første forsterker det antakelsen om at den spesielle bruken av Twitter var en av faktorene som hjalp Trump til å vinne valget. Dette styrker igjen antakelsen om at uformell politisk kommunikasjon med massene har hatt betydelig innflytelse på utfallet av sentrale politiske prosesser i USA (Parmelee og Bichard, 2012). For det andre viser det at de usaklige og ondskapsfulle utfallene Trump foretok på Twitter faktisk hadde en politisk side. Det dreiet seg ikke om tomme klovnerier eller hensiktsløs skittkasting, det dreiet seg om politikk. Trumps skittkasting formidlet politiske holdninger som sentrale deler av velgermassene delte og satte pris på. Fornærmelsene Trump strødde om seg med signaliserte en hard holdning overfor grupper i samfunnet som velgerne oppfattet som skadelige, og den bøllete tonen i meldingene signaliserte at Trump var tøff nok til å ordne opp med disse gruppene. Selv om mange misliker disse holdningene, kan man ikke nekte for at det faktisk er politikk. Trump vant presidentvalget fordi han greide å mobilisere store velgergrupper som støttet hans politiske holdninger, og et av midlene han brukte for å nå fram til dem var uformell politisk kommunikasjon via Twitter.

⁵ Dette later til å være en utbredt oppfatning både blant forskere og hos Trump selv (Perry og Joyce, 2018).

Kildesituasjonen for romernes bruk av politiske spissformuleringer er selvsagt helt annerledes enn for Trumps Twitter-bruk. Det lar seg likevel gjøre å få øye på så tydelige paralleller at man kan bruke eksemplet med Trumps tvitringer som utgangspunkt for å foreslå ideer om kommunikasjon, meningsdanning og politisk deltakelse i Den romerske republikk. De fleste av romernes politiske spissformuleringer gikk i glemmeboken for lenge siden, men noen spesielt infame eksempler har blitt bevart i kildene – særlig hvis de var ytret av, eller rettet mot, berømte personer som Marcus Tullius Cicero eller Julius Caesar. Av de eksemplene som er bevart, er det noen som er vanskelige for oss å forstå fullt ut, fordi vi ikke kjenner den sammenhengen de virket i. Av og til ser vi verken morsomhetene eller fornærmelsene, og vi er i alle fall ikke i stand til å vurdere om formuleringene kan ha hatt politiske virkninger i tillegg til å være personlige fornærmelser. Det finnes imidlertid bevart et eksempel som synliggjør alt dette, og som viser hvordan romerske politikere kunne ta i bruk politiske spissformuleringer. Det dreier seg om Marcus Calpurnius Bibulus' utspekulerte karakteristikk av Julius Caesar mens de to var konsul i år 59 f.Kr.

Julius Caesar hadde bygget sin politiske karriere på en retorikk som innebar store porsjoner av det vi ville kalle populistisk propaganda og politikerforakt. Det pådro ham bitter motstand fra innflytelsesrike krefter i senatseliten. Da det lå an til at Caesar ville bli valgt til konsul for året 59 f.Kr., gikk senatseliten sammen og sørget for å få valgt en av hans personlige erkefiender – Marcus Bibulus – som med-konsul, i håp om at han skulle nøytralisere ham. Etter harde konfrontasjoner rundt en lov om jordutdeling gikk Caesar til det skrittet å engasjere en gjeng bøller som banket opp Bibulus. Bibulus ble så skremt at han trakk seg tilbake fra det offentlige livet, men han fortsatte å delta i den politiske debatten ved å henge opp oppslag der han skjelte ut Julius Caesar og prøvde å få befolkningen til å gjøre motstand mot ham (Gelzer, 1968, s. 77). I et av disse oppslagene hadde han med følgende karakteristikk av Caesar:

Bithynicam reginam, eique antea regem fuisse cordi, nunc esse regnum (Sue.Div.Iul.49).

På norsk kan dette gjengis som

Dronningen av Bithynia, tidligere begjærte han en konge, nå
begjærer han kongemakt.

Formuleringen «Dronningen av Bithynia» spiller, som nevnt, på de velkjente ryktene om Caesar og kong Nicomedes av Bithynia, og legger vekt på den feminine rollen Caesar skulle ha spilt i forholdet. Etter romernes tankegang burde menn være pågående og penetrerende og påtvinge andre sin seksualitet – det var et tegn på *virtus*, mandighet. Det å la seg «bestige» av en annen mann var et tegn på femininitet, og førte til tap av *virtus* og dermed også av ære og verdighet. Ifølge Cassius Dio var Caesar generelt overbærende overfor harselas med sin egen person, men ryktene om kongen av Bithynia protesterte han kraftig mot (Cas.Dio.43.20.2–4.).

Beskyldningene om forholdet til Nicomedes var, etter romernes oppfatning, svært grove, men de utgjorde bare den ene halvparten av spissformuleringen. I romernes sammenheng var det denne delen som skulle sørge for å fange interessen og spre formuleringen på ryktebørsen. I vår sammenheng er det imidlertid det siste leddet som er mest interessant. Caesar hadde altså en gang begjært en konge, men det viktigste var at han nå begjærte kongemakt. Med dette leddet hengte Bibulus et politisk poeng på en grov seksuell fornærmelse. Den seksuelle fornærmelsen sørget for at formuleringen ble spredd vidt og bredt, og det politiske poenget – at Caesar var en potensiell tyrann – skulle sørge for å skape politisk motstand mot ham. Det romerske republikanske systemet var basert på at den utøvende makten skulle sirkulere og fordeles mellom et stort antall menn i den øverste eliten, og fortellinger om rettmessige drap på tyranner sto sterkt i romernes politiske tradisjon. Bibulus' spissformulering kan oppfattes som et tiltak for å sende beskyldningen ut i de sosiale nettverkene og få så mange som mulig til å se at Julius Caesar var en fare for republikkens politiske system.

Enkelte spor i kildene tyder på at meldingen vakte oppsikt, og at meldinger av denne typen bidro til å skape hardere fronter i romersk politikk. Cicero fortalte at oppslagene til Bibulus var så populære at det oppstod trafikork i gatene der de var slått opp (Cic.Att.2.21.). Det viser at de vakte stor interesse, og det illustrerer hvordan politiske

spissformuleringer i slike oppslag ble spredd. Mange av innbyggerne i Roma kan ha hatt vanskelig for å lese kompliserte tekster, og noen har antagelig vært analfabeter (Rosillo-López, 2017). I menneskemengden som flokket seg rundt oppslagene, kan vi anta at det likevel alltid har vært noen som kunne lese – og de kunne lese opp teksten og referere de saftigste godbitene til alle som sto rundt. På den måten kunne Bibulus være sikker på at en spissformulering om at Caesar seksuelt sett var en «dronning», ville bli formidlet til interesserte og skadefro personer fra alle samfunnslag. Offentlige oppslag var en vanlig form for massekommunikasjon i Roma, men det er ikke ofte at kildene nevner at det oppstod trafikkork. Det gir grunn til å tro at akkurat denne svertekampanjen vekket ekstra stor oppmerksomhet.

Det er også andre forhold ved den politiske situasjonen dette året som kan tyde på at spissformuleringene virket slik Bibulus ønsket. Caesar gjorde et stort nummer av å tvinge gjennom lover om utdeling av jord til fattige borgere. Dette var en folkevennlig politikk som man må tro gjorde ham populær blant store deler av befolkningen. Cicero mente på tross av dette å se tegn til at Caesar ble mer og mer upopulær. Caesars samarbeidspartnere ble pepet ut når de gikk i teateret, og noen av motstanderne hans ble møtt med begeistring fra uspesifiserte menneskemengder når de viste seg på Forum eller i andre offentlige sammenhenger (Cic.Att.2.19.). Det ser i det store og hele ut til at Caesar ble utsatt for stadig hardere kritikk, og de politisk ladede spissformuleringene Bibulus sendte ut til massene var sannsynligvis en del av det totale bildet. Imidlertid er det ikke den direkte virkningen av spissformuleringene som er det viktigste. Poenget er at Bibulus tok seg bryet med å spre slike oppslag med slike spissformuleringer rundt om i Roma. Han må ha ment at det var bryet verdt.

Bibulus mente tydeligvis at en spissformulering med en seksuell fornærmelse og et politisk poeng, publisert på veggene rundt om i Romas gater, var et nyttig politisk virkemiddel. Det må bety at han trodde at personer også utenfor den politiske eliten var mottakelige for politisk propaganda. Bibulus' kommunikasjonsstrategi tyder på en oppfatning av at vanlige borgere som samlet seg på gater og torg kunne danne seg selvstendige meninger om Romas politikere – og at det var politisk gunstig å prøve å påvirke disse meningene. Dette kan vi også si om Trump. Han må ha hatt en oppfatning om å nå ut til viktige velgere med de

sjokkerende Twitter-meldingene han strødde om seg med. Resultatet av valget i 2016 tyder på at han hadde rett. Det kan være en viktig påminnelse for alle som studerer politisk deltakelse.

Kommunikasjon og politisk deltakelse i Roma og USA

Resultatet av presidentvalget i 2016 kom som et sjokk på både politiske kommentatorer og samfunnsforskere rundt om i hele verden. Forsøkene på å forklare det som skjedde ved hjelp av forskjellige samfunnsvitenskapelige perspektiver foregår fremdeles (Jacobson, 2017; Jordan og Pennebaker, 2017). Det er ikke sikkert at vi noensinne vil finne overbevisende forklaringer som kan dekke hele fenomenet, men det er mulig å se en del ganske åpenbare sider ved det som skjedde. Trump var populær blant store deler av de amerikanske velgerne, og han nådde fram til velgere som andre politikere ikke greide å berøre med sine argumenter. Det har vært en tendens til å avskrive velgerne hans som uvitende og uopplyste. Mange har gått ut fra at det dreier seg om fattige amerikanere som stemte i desperasjon, eller uutdannede amerikanere som stemte ut fra uvitenhet og politisk uforstand. Analyser av velgernes holdninger viser at det ikke er tilfelle (Smith og Hanley, 2018). Trumps velgere skiller seg mer ut ved sine politiske holdninger enn ved sin økonomiske, sosiale eller kulturelle status. Det som gjør Trumps velgere til Trumpvelgere er først og fremst sterke fordommer mot grupper i det amerikanske samfunnet som de mener snylter på samfunnet og ødelegger sunne amerikanske verdier (Smith og Hanley, 2018). Selv samfunnsforskere som misliker disse holdningene, må erkjenne at de er et uttrykk for politisk bevissthet og engasjement. Det dreier seg om meningsdanning og politisk deltakelse. Trump har ikke lurt uvitende og politisk bevisstløse velgere til å støtte ham, men han har kommunisert med og knyttet til seg grupper som deler hans egne fordommer. Dette endrer også statusen til Trumps Twitter-meldinger fra hensynsløst sladder til politisk kommunikasjon.

Trumps Twitter-meldinger har blitt fanget opp av grupper i befolkningen som vanligvis ikke tas på alvor som politisk interesserte og selvstendig tenkende og handlende politiske aktører. Disse aktørene har, av egen fri vilje og ut fra sine egne vurderinger, handlet politisk ved å

videre-tvitre Trumps meldinger og slik spre holdninger som ga ytterligere støtte for Trump i deres nære sosiale miljøer. På bakgrunn av den lærdommen samfunnsforskere har trukket av Trumps presidentkampanje, kan det være grunn til å stille noen nye spørsmål ved de oppfatningene historikere som arbeider med romersk historie har om romersk politikk. Kan det ikke tenkes at meldingene de romerske politikerne sendte ut i form av politiske spissformuleringer fra talerstoler, i høylytte samtaler på torget eller som oppslag rundt om på husveggene har vært rettet mot samme type mottakere som Trumps tvitringer? Bibulus' spissformulering om «Dronningen av Bithynia» har ikke vært adressert til politiske ledere i Senatet, den har vært rettet mot de uspesifiserte massene – fordi Bibulus har visst at det rundt om i disse massene fantes personer som kunne utgjøre en politisk forskjell. Bibulus må ha ment at det var bryet verdt å henvende seg til massene, og han må ha ment at det var bryet verdt å gjøre massene oppmerksomme på at Caesar var ute etter kongemakt – at han var en potensiell tyrann. Dette gir indikasjoner om et par sentrale forhold ved disse massene. For det første kan vi anta at de har vært i stand til å danne sine egne politiske meninger, ettersom det ellers ikke ville ha hatt noen hensikt å prøve å påvirke dem. For det andre kan vi slutte at det faktisk hadde reell betydning i samfunnet hva medlemmene av disse massene mente om politikk. I motsatt fall kunne Bibulus ha spart seg de fornærmende oppslagene sine.

Oppsummering

Den politiske bevisstheten blant de romerske massene, og påvirkningen politiske spissformuleringer kunne ha på dem, var neppe av den type bevissthet Cicero oppfattet som interessant eller aktverdig. Her hadde Cicero mye til felles med vår tids politiske kommentatorer og akademikere. Ingen fra de kulturelle og akademiske elitene ville ta Trump på alvor. Alle ristet på hodet av Twitter-meldingene hans og oppfattet tilhengerne hans som uskolerte og uvitende. Det viste seg imidlertid at de høyt utdannede og innflytelsesrike kommentatorene feilvurderte både Trump, meldingene og tilhengerne hans. Trump anvendte en bevisst og virkningsfull politisk strategi, meldingene hans var demonstrasjoner av politisk relevante fordommer, og tilhengerne hans støttet ham på grunn

av deres egne politiske meninger. Uansett hvor foraktelige politiske og akademiske eliter synes at Trumps tilhengere er, så kan ingen nekte for at de faktisk hadde makt til å innsette Trump som president og med det endre vesentlige politiske forhold i en av verdens mest betydningsfulle stater.

Den mest interessante lærdommen vi kan trekke fra eksemplet med Trumps bruk av Twitter, er at de kulturelle og akademiske elitene overhodet ikke skjønnte hva som foregikk. Det demonstrerer en av hindringene samfunnsforskere og historikere står overfor når de prøver å forstå hva slags rolle vanlige mennesker spiller politisk, nemlig deres egne fordommer mot de samme menneskenes selvstendige evne til meningsdanning og politisk deltakelse. Politiske kommentatorer og samfunnsforskere oppfattet ikke de politiske strømningene som skjedde rett for nesen på dem før Trump satt bak skrivebordet i Det hvite hus. Da er det kanskje heller ikke så rart at historikere som arbeider med romersk historie har vanskelig for å se at også vanlige romerske borgere utenfor eliten kan ha hatt politisk innflytelse. I tilfellet med Trump og tilhengerne hans kan førstnevntes tvitringer betraktes som signaler om at et betydelig antall vanlige amerikanske borgere hadde politiske meninger som gikk på tvers av interessene til eliten, og at de var i stand til å delta i det politiske systemet på en slik måte at disse meningene fikk reell politisk betydning.

Eksemplet med Trumps tvitringer i presidentkampanjen kan brukes som bakgrunn for å se med nye øyne på romersk politikk. Når usaklige og bøllete meldinger til uspesifiserte masser var del av kommunikasjonen hans med selvstendige og meningsdyktige amerikanske velgere, kan det godt tenkes at usaklige spissformuleringer fra romerske politikere spilte samme rolle blant de romerske massene. Bibulus' forsøk på å fornærme Julius Caesar kan betraktes som et tegn på at han mente at det fantes meningsdyktige borgere rundt om i de uspesifiserte romerske massene, og at det ville lønne seg å påvirke dem. Det fjerner ikke inntrykket kildene gir av at den romerske eliten hadde uforholdsmessig stor makt, men det bør gjøre oss mer oppmerksomme på mulige nyanser ved maktforholdene. Ved å undervurdere vanlige borgeres evner til meningsdanning og politisk deltakelse risikerer man å gå glipp av de kreftene som faktisk påvirker den politiske utviklingen. Det gjelder både i vår egen samtid og i studier av fortidige samfunn som den romerske republikk.

Referanser

- Blodgett, J., Lofy, B. og Tejwani, S. (2008) *Winning Your Election the Wellstone Way : A Comprehensive Guide for Candidates and Campaign Workers*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Bryden, J. og Silverman, E. (2019) Underlying socio-political processes behind the 2016 US election, *PLoS One*, 14(4), e0214854. DOI: [10.1371/journal.pone.0214854](https://doi.org/10.1371/journal.pone.0214854).
- Buccoliero, L., Bellio, E., Crestini, G. og Arkoudas, A. (2018) Twitter and politics: Evidence from the US presidential elections 2016. *Journal of Marketing Communications*, 26(1), s. 88–114. DOI: [10.1080/13527266.2018.1504228](https://doi.org/10.1080/13527266.2018.1504228).
- Campbell, J. (2018) Why did Donald Trump really get elected? *Zarządzanie Publiczne*, 46(4), s. 5-18. DOI: [10.15678/ZP.2018.46.4.01](https://doi.org/10.15678/ZP.2018.46.4.01).
- Cassius Dio. *Roman History*. (Redigert og oversatt) Cary, E. & Foster, H.B., (1914) Dio's Roman history : in nine volumes : 3, Loeb Classical Library 53.
- Cicero M.T. In Vatinius. (Redigert og oversatt) R. Gardner. (1984) Loeb Classical Library 309.
- Cicero M.T. Ad Atticum. (Redigert og oversatt) T. & Bailey, D.R.S., (1999) Cicero : in twenty-eight volumes : Vol. 22–24, 29 Vol. 1. Loeb Classical Library 7.
- Enli, G. (2017) Twitter as arena for the authentic outsider: exploring the social media campaigns of Trump and Clinton in the 2016 US presidential election. *European Journal of Communication*, 32(1), s. 50–61. DOI: [10.1177/0267323116682802](https://doi.org/10.1177/0267323116682802).
- Farley, J. E. (2019) Five Decisive States: Examining How and Why Donald Trump Won the 2016 Election. *The Sociological Quarterly*, 60(3), s. 337–353. DOI: [10.1080/00380253.2019.1629847](https://doi.org/10.1080/00380253.2019.1629847).
- Francia, P. L. og Baumgartner, J. (2018) Free Media and Twitter in the 2016 Presidential Election: The Unconventional Campaign of Donald Trump. *Social Science Computer Review*, 36(4), s. 440–455. DOI: [10.1177/0894439317730302](https://doi.org/10.1177/0894439317730302).
- Galdieri, C. J., Lucas, J. C. og Sisco, T. S. (2018) *The Role of Twitter in the 2016 US election*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Gelzer, M. (1968) *Caesar : politician and statesman*. Oxford: Blackwell.

- Glickstein, J. A. (1995) American Republicanism: Roman Ideology in the United States Constitution (Book Review), *The Journal of American History*, 82 (3), s. 126–128. DOI: [10.2307/3124392](https://doi.org/10.2307/3124392).
- Gruen, E. S. (1991) The Exercise of Power in the Roman Republic, i Mohlo, A., Raaflaub, K. og Emlen, J. (red.) *City States in Classical Antiquity and Medieval Italy*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, s. 251–267.
- Hixson, K. (2018) Candidate Image: When Tweets Trump Tradition, i Galdieri, C. J., Lucas, J. C. og Sisco, T. S. (red.) *The Role of Twitter in the 2016 US Election*. Palgrave: Macmillan, s. 45–62.
- Hölkeskamp, K. J. (2010) *Reconstructing the Roman Republic: an ancient political culture and modern research*. Princeton: Princeton University Press.
- Jacobson, G. C. (2017) The Triumph of Polarized Partisanship in 2016: Donald Trump's Improbable Victory, *Political Science Quarterly*, 132(1), s. 9–41. DOI: [10.1002/polq.12572](https://doi.org/10.1002/polq.12572).
- Jehne, M. (2006) Methods, Models and Historiography, i Morstein-Marx, R. & Rosenstein, N. (red.) *A Companion to the Roman Republic*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Jordan, K. N. og Pennebaker, J. W. (2017) The Exception or the Rule: Using Words to Assess Analytic Thinking, Donald Trump, and the American Presidency. *Translational Issues in Psychological Science*, 3(3), s. 312–316. DOI: [10.1037/tps0000125](https://doi.org/10.1037/tps0000125).
- Jungherr, A. (2016) Twitter use in election campaigns: A systematic literature review. *Journal of Information Technology and Politics*, 13(1), s. 72–91. DOI: [10.1080/19331681.2015.1132401](https://doi.org/10.1080/19331681.2015.1132401).
- Marietta, M., Cote, T., Farley, T. og Murphy, P. (2018) Less Is More Ideological: Conservative and Liberal Communication on Twitter in the 2016 Race, i Galdieri, C. J., Lucas, J. C. and Sisco, T. S. (red.) *The Role of Twitter in the 2016 US Election*. Palgrave: Macmillan, s. 7–20.
- McIntire, M., Yourish, K. og Buchanan, L. (2019) In Trump's Twitter Feed: Conspiracy-Mongers, Racists and Spies, *New York Times*, 02.11.2019. Tilgjengelig fra <https://www.nytimes.com/interactive/2019/11/02/us/politics/trump-twitter-disinformation.html?action=click&module=Top%20Stories&pgtype=Homepage>. (Hentet: 03. Februar 2020.)
- Millar, F. (1984) The Political Character of the Classical Roman Republic, 200–151 B.C.. *Journal of Roman Studies*, 74, s. 1–19.

- Millar, F. (1986) Politics, Persuasion and the People before the Social War (150–90 B.C.). *Journal of Roman Studies*, 76, s. 1–11.
- Millar, F. (1989) Political Power in Mid-Republican Rome: Curia or Comitium. *Journal of Roman Studies*, 79, s. 138–150.
- Millar, F. (1994) Popular politics at Rome in the Late Republic, i Malkin, I. og Rubinsohn, Z. W. (red.) *Leaders and masses in the roman world*. Leiden: Brill, s. 91–113.
- Mouritsen, H. (2001) *Plebs and Politics in the Late Roman Republic*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mouritsen, H. (2017) *Politics in the Roman Republic*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ott, B. L. (2017) The age of Twitter: Donald J. Trump and the politics of debasement. *Critical Studies in Media Communication*, 34(1), s. 59–68, DOI: [10.1080/15295036.2016.1266686](https://doi.org/10.1080/15295036.2016.1266686).
- Parmelee, J. H. og Bichard, S. L. (2012) *Politics and the Twitter revolution : how tweets influence the relationship between political leaders and the public*. Lanham, Md.: Lexington Books.
- Pauley, M. A. (2014) *Athens, Rome, and England : America's constitutional heritage*. Wilmington, Delaware: Griffon House Publications.
- Perry, L. og Joyce, P. (2018) Tweeting on the Campaign Trail: The When, How, and What of Donald Trump's Tweets, i Galdieri, C. J., Lucas, J. C. og Sisco, T. S. (red.) *The role of Twitter in the 2016 US Election*. Manchester, New Hampshire: Palgrave Macmillan, s. 63–74.
- Plutarch. Cicero. (Redigert og oversatt) B. Perrin. (1994) Loeb Classical Library 99.
- Rosillo-López, C. (2016) Popular Public Opinion in a Nutshell: Nicknames and Non-Elite Political Culture in the Late Republic, i Grig, L. (red.) *Popular Culture in the Ancient World*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 91–106.
- Rosillo-López, C. (2017) *Public opinion and politics in the late Roman republic*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Silver, N. (2016) *Why Republican Voters Decided On Trump* [Online]. FiveThirtyEight: ABC News. Tilgjengelig fra: <https://fivethirtyeight.com/features/why-republican-voters-decided-on-trump/> (Lest: 04. november 2019).

- Smith, D. N. og Hanley, E. (2018) The Anger Games: Who Voted for Donald Trump in the 2016 Election, and Why? *Critical Sociology*, 44(2), s. 195–212, DOI: [10.1177/0896920517740615](https://doi.org/10.1177/0896920517740615).
- Stieglitz, S. og Dang-Xuan, L. (2013) Emotions and Information Diffusion in Social Media-Sentiment of Microblogs and Sharing Behavior. *Journal of Management Information Systems*, 29(4), s. 217–248, DOI: [10.2753/MIS0742-1222290408](https://doi.org/10.2753/MIS0742-1222290408).
- Suetonius. De Vita Caesarum. Liber I. Divus Iulius. (Redigert og oversatt) J.C. Rolfe. (1989) Loeb Classical Library 32.
- Tsur, O., Ognyanova, K. og Lazer, D. (2016) *The Data Behind Trump's Twitter Takeover*. Politico Magazine. Tilgjengelig fra: <https://www.politico.com/magazine/story/2016/04/donald-trump-2016-twitter-takeover-213861>, (Lest: 9. oktober 2019).
- Walter, D. og Ophir, Y. (2019) The Elephant and the Bird: Republican Candidates' Use of Strategy and Issue Framing in Twitter During the 2016 Republican Presidential Primaries. *International Journal of Communication*, 13, s. 4960–4982.
- Yakobson, A. (2006) Popular Power in the Roman Republic, i Rosenstein, N. & Morstein-Marx, R. (red.) *A Companion to the Roman Republic*. Chichester, West Sussex: Wiley-Blackwell, s. 383–400.

Per Bjarne Ravnå er førsteamanuensis i historie ved Nord universitet. Han arbeider med eldre historie og har publisert arbeider om romersk politisk historie, romersk jernalder i Norge og historiefaglig Jesus-forskning.